

ARHIVELE NAȚIONALE ALE ROMÂNIEI

1-2

2022

ANUL XCIX

revista arhivelor

Archives Review

ISSN 1453-1755
ISSN-L 1453-0755

REVISTA ARHIVELOR

XCIX (2022) 1-2

Arhivele Naționale ale României

Bd. Regina Elisabeta nr. 49, sector 5, București,
România

Adresa de corespondență: Str. Leaota nr. 2a, sector 6, București,
România

www.arhivelenationale.ro
publicatii@arhivelenationale.ro
portal.arhivelenationale.ro

ISSN 1453-1755
ISSN-L 1453-0755

**REVISTA ARHIVELOR
ARCHIVES REVIEW**

**XCIX (2022)
Nos 1-2**

International Advisory Board

Thomas Aigner (St. Pölten), Susana Andea (Cluj-Napoca), Hermina Anghelescu (Detroit, Michigan), Matthias Buchholz (Berlin), Ovidiu Buruiană (Iași), Rafael Chelaru (Bucharest), Ovidiu Cristea (Bucharest), Michela Dal Borgo (Venice), Dennis Deletant (London), Marius Diaconescu (Bucharest), Dorin Dobrinu (Iași), Ioan Drăgan (Cluj-Napoca), Luciana Durante (British Columbia), Constanța Ghițulescu (Bucharest), Armand Goșu (Bucharest), Didier Grange (Geneva), Maria Guercio (Rome), Eric Ketelaar (Amsterdam), Gail Kligman (Los Angeles, California), Vlatka Lemić (Zagreb), Irina Livezeanu (Pittsburgh), Paul Michelson (Huntington, Indiana), Andi Mihalache (Iași), Sergiu Musteață (Chișinău), Robert Nahuet (Ottawa), Andrei Pippidi (Bucharest), Acad. Ioan-Aurel Pop (Cluj-Napoca & Bucharest), Csaba Reisz (Budapest), Claudia Serbanuta (Bucharest & Illinois), Virgil Țărău (Cluj-Napoca & Bucharest), Ottmar Trașcă (Cluj-Napoca), Cristian Vasile (Bucharest), Petronel Zahariuc (Iași), Wolfgang Zimmermann (Karlsruhe)

Editorial Board

Cristian Anița
Cătălin Botoșineanu
Florin Cîntic
Ligia Teodora Drăghici
Laura Dumitru (*editorial secretary*)
Paula Ivan

Șerban V. Marin (*editor-in-chief*)
Peter Moldovan
Alina Pavelescu
Bogdan-Florin Popovici
Laurențiu Ovidiu Roșu
Claudiu Victor Turcitu

Translations, Linguistic Examination

Laura Dumitru (French)
Agnes Flora (English)
Șerban V. Marin (English)

Peter Moldovan (German)
Alina Pavelescu (French)
Gabriela Preotesi (English)

Cover

Romeo Cîrjan & Flori Bucur

ISSN 1453-1755
ISSN-L 1453-0755

ARHIVELE NAȚIONALE ALE ROMÂNIEI
NATIONAL ARCHIVES OF ROMANIA

**REVISTA ARHIVELOR
ARCHIVES REVIEW**

**XCIX (2022)
Nos 1-2**

SUMMARY

ARCHIVE STUDIES

- Laurențiu-Ștefan SZEMKOVICS – *Medalie conferită în 1912 lui Dimitre Onciul* 7

STUDIES OF HISTORY

- Marco CASSIOLI – *Sur l'identité de Démétrius, prince des Tatars (XIVe siècle)* 12
- Octavian DASCĂL – *Evoluția administrativă a Bucovinei prin prisma documentelor din Arhiva de Stat a Regiunii Cernăuți (1775-1944)* 22
- Mihai-Florin HASAN – *Despre o serie de scrisori primite de către ministrul Statelor Unite în Imperiul Otoman: James Longstreet (1880-1881)* 73
- Ion CÂRJA & Cecilia CÂRJA – *Episcopatul greco-catolic român și Sfântul Scaun. Vizita ad limina din anul 1886* 86
- Valentin GHEONEA – *Canalul de negociere românesc în stabilirea relațiilor chino-americe, exagerare și realitate (1969-1972)* 120

RESTITUTIO

- Șerban V. MARIN – *The Muslims and the Byzantines Seen from Venice (from Muhammad to 1345), according to 'Veniera Chronicles' (I: From Muhammad to Doge Pietro Barbolano)* 129
- Elena MUȘAT – *Planuri de asanare a lacului Cișmigiu (1883)* 169

REVIEWS, BIBLIOGRAPHICAL NOTES

- Nathalie Kálnoky, *The Szekler Nation and Medieval Hungary. Politics, Law and Identity on the Frontier* (Marco Cassioli) 187

VARIA

Congresul Național al Istoricilor Români, ediția a III-a, Alba Iulia (<i>Monica Negru</i>)	190
The 24 th International Congress of Byzantine Studies, Venice & Padua (<i>Șerban V. Marin</i>)	198
Conferința anuală a Institutului de Cercetări Socio-Umane “C. S. Nicolăescu-Plopșor” (<i>Monica Negru</i>)	206
“Țara Bârsei” (sesiune științifică) (<i>Monica Negru</i>)	212
Publicații culturale și științifice: “Arhivele Olteniei” (<i>Monica Negru</i>)	218
Contributors	230

Medalie conferită în 1912 lui Dimitre Onciul

Laurențiu-Ștefan Szemkovics

Keywords: *Dimitre Onciul, General Director of the State Archives; “Bene Merenti” Medal; Phaleristics; Heraldry; Sigillography*

Ca urmare a raportului lui C. C. Arion, ministrul Cultelor și Instrucțiunii *ad-interim*, regele Carol I a semnat în Castelul Peleş, la 9 aprilie 1912, decretul nr. 2.205, prin care conferea Medalia “*Bene Merenti*” lui Dimitre Onciul, profesor universitar din București, pentru merite didactice¹. Potrivit adeverinței de primire a brevetului de Cavaler al Ordinului “Coroana României”, semnată la București, în 20 iulie 1897, Dimitre Onciul s-a născut în 26 octombrie 1856, la Straja, în Bucovina și își avea domiciliul în București². În perioada 1900-1923, Dimitre Onciul a fost director general al Arhivelor Statului³.

Prezentăm, apelând la faleristică⁴, la heraldică⁵ și la sigilografie⁶, descrierea medaliei, precum și reproducerile grafice care provin de la Arhivele Naționale Istorice Centrale (documentul) și de pe site-ul <https://www.ordersandmedals.ro> (decorația).

Medalia “*Bene Merenti*”, instituită în 1876, se acorda “*drept încurajare și răsplătire pentru merite dobândite pe domeniul artelor, științelor, industriei, agriculturii, etc.*”. Potrivit Regulamentului Medaliei “*Bene Merenti*”⁷: “*Medalia*

---

¹ Publicat în “Monitorul Oficial” nr. 15 din 18 aprilie / 1 mai 1912, p. 594.

² Arhivele Naționale Istorice Centrale [ANIC], fd. *Ministerul Afacerilor Externe. Cancelaria Ordinelor*, ds. 59/1897.

³ *Figuri de arhiviști* (ed. Mihail Fănescu), București 1971, p. 199-227.

⁴ Faleristica este disciplina auxiliară a istoriei care se ocupă cu studiul decorațiilor (ordine, cruci, medalii și semne onorifice); Dorel Bahrin, *Sistemul decorațiilor militare – 2000. Sistemul național de decorații*, București 2005, p. 11-12.

⁵ Heraldica este disciplina auxiliară a istoriei care studiază stemele, blazoanele etc.; Florin Marcu, *Marele dicționar de neologisme*, București 2000, p. 422.

⁶ Sigilografia este disciplina auxiliară a istoriei care se ocupă cu studiul sigiliilor și matricelor sigilare. A fost fondată în secolul al XVII-lea de Dom Mabillon și dezvoltată în secolul al XIX-lea de către Louis-Claude Douët d’Arcq, un mare arhivist și istoric care, împreună cu echipa sa, a scos lucrarea *Collection des sceaux des Archives de l’Empire*. Franceză la origine, această disciplină nu a întârziat să se extindă în toată Europa, pretutindeni unde, încă din Evul Mediu, se impunea obiceiul de a valida documentele cu sigiliu; Jean-Luc Chassel, *Les sceaux dans l’Histoire, l’Histoire dans les sceaux, în Les sceaux, sources de l’histoire médiévale en Champagne. Actes des tables rondes de la Société française d’héraldique et de sigillographie* (Troyes, 2003 - Reims, 2004) sous la direction de Jean-Luc Chassel, Paris 2007, p. 9.

⁷ Decretul regal nr. 314 din 21 februarie 1876, publicat în “Monitorul Oficial” nr. 53 din 7 / 19 martie 1876, p. 1353-1354.

se va acorda atât pământenilor, cât și străinilor care vor fi împlinind condițiunile cerute. Medalia se compune: cea de clasa I, dintr-o piesă de metal galben cu un diametru de 30 mm și o grosime de 2 ½ mm, forma sa este rotundă; cea de clasa a II-a dintr-o piesă de metal albă având aceleași dimensiuni și formă. Medalia de amândouă clasele poartă pe o parte, în relief, efigia Domnitorului, înconjurată de cuvintele CAROLUS PRIMUS PRINCEPS ROMANUM, iar pe partea opusă se află stampate, în relief, cuvintele BENE MERENTI înconjurate de o ghirlandă de stejar care se unește sus și jos prin câte o fundă. Medalia are la partea superioară un inel prin care se trece panglica. Panglica este un moar vișinie [sic!], având la margine câte o vargă (lisereu), de fir de argint. Panglica în total este lată de 30 mm, iar varga pe margine de 2 ½ mm. Medalia se poartă pe partea stângă a pieptului”⁸.

Legenda medaliei s-a schimbat în timp. Cea mai veche versiune era CAROLUS PRIMUS PRINCEPS ROMANUM, apoi CAROLUS I PRINCEPS ROMANIAE, iar după 1881 varianta finală CAROLUS I REX ROMANIAE. Medalia a fost desființată în anul 1931, când a fost înlocuită cu Ordinul “Meritul Cultural”.

---

⁸ *Ordine, cruci și medalii române. Istoric, legi și regulamente* (întocmite de Vintilă Ivănceanu & Petre Ionescu & Petre P. Sterescu & C. TâmpEANU), București 1927, p. 139-140; C. Flondor & Const. Moisil, *Decorațiunile românești*, în *Enciclopedia României*, 1, 1938, p. 91. Tudor Alexandru Martin & Katiușa Pârvan & Cătălina Opaschi, *Onoarea națiunilor (II). Ordine și decorații românești din patrimoniul Muzeului Național de Istorie a României*, București 2016, p. 36-41; Laurențiu-Ștefan Szemkovics, *Medalie conferită în 1876 lui Bogdan Petriceicu Hasdeu*, “Revista Arhivelor” 97 (2020), 1-2, p. 7-13.

MINISTERUL AFACERILOR STRĂINE.
CANCELARIA ORDINELOR.

N° 1953/97

Adeverință de primire.

Subsemnatul,

Numele de familie: Onciul

Numele de botez: Dimitre

Data și locul nașterii: 26 Octobrie 1856 la Straja
în Bucovina

Domiciul: București

Posițiunea socială (grade și funcțiuni): Profesor universitar,
Membru coresp. al Academiei Române,
Dactor în litere și filosofie.

Naționalitatea: Român

incredințăm că a primit brevetul de Cavaler
al Ordinului "Coroana României."

București, în 20 Iulie 1897

(Semnătura) D. Onciul

Nota. Acest buletin trebuie completat cu amănunțime cerute scris cât mai detaliat, semnat
manu propria și înregistrat în cel mai scurt timp, pe care pe care să a primit brevetul sau însemnate,
sau direct la adresa Ministerului Afacerilor Străine: Cămară Ordinilor.

Adeverința lui Dimitre Onciul de primire a brevetului de Cavaler al Ordinului "Coroana României", semnată la București, în 20 iulie 1897.

Sursa: ANIC

Medalia “Bene Merenti” clasa I (avers și revers).

Sursa: <https://www.ordersandmedals.ro>

L. Szemkovics, *Medalie conferită în 1912 lui Dimitre Onciul*

Medal awarded in 1912 to Dimitre Onciul

(abstract)

By using phaleristics, heraldry and sigillography, the paper presents the “*Bene Merenti*” Medal, which was awarded in 1912 to Dimitre Onciul, professor from Bucharest and general director of the State Archives of Romania (1900-1923).

Sur l'identité de Démétrius, prince des Tatars (XIVe siècle)

Marco Cassioli

Keywords: *Braşov; Louis I; Hungary; Dmitry Ivanovich; Moscow; Dmitry Konstantinovich; Suzdal'; Golden Horde; East Slavic Lands*

Le personnage dont il sera question reste pour partie une énigme. Certains ont vu en lui le dernier autocrate de la steppe, seigneur pour une brève période des rives nord-occidentales de la mer Noire. D'autres érudits l'ont assimilé à un prince de Podolie, vaincu par l'armée lituanienne lancée à la conquête de l'Ukraine. D'aucuns encore l'identifient avec le grand-prince de Moscou, Dmitrij Ivanovič, le futur Dmitrij Donskoj. Devant des opinions aussi inconciliables, on ne peut que s'interroger: "Qui était vraiment le 'seigneur Démétrius, prince des Tatars', mentionné dans un privilège commercial accordé à la cité de Braşov en 1368?".

Par suite, le présent article examine l'ensemble des sources et les différentes interprétations concernant le personnage, afin de lui restituer, dans les limites du possible, son identité effective. Du même mouvement, l'enquête conduit à s'interroger sur les liens commerciaux entre Braşov et les terres slaves de l'Est, un sujet jusqu'à maintenant négligé par les érudits qui se sont occupés de la cité transylvanienne à l'époque angevine.

1. Un privilège, des chroniques, des annales

Le seul document original connu, qui mentionne Démétrius, est un privilège accordé à la cité transylvanienne de Braşov par Louis Ier, roi de Hongrie (voir Annexe). Par cet acte, conservé aux Archives Nationales de Roumanie et daté du 22 juin 1368, le monarque angevin exemptait de droits de douane "les marchands du seigneur Démétrius, prince des Tatars"¹, qui venaient commercer dans le royaume de Hongrie. En contrepartie, les négociants de Braşov bénéficieraient du même régime de faveur "dans le pays dudit seigneur Démétrius"². Il est important de souligner que le privilège ne localise pas mieux cette contrée. Au lieu d'inciter les historiens à la prudence, l'incertitude a excité leur imagination, comme on le verra dans la suite de l'article.

Le flou demeure dans les sources ultérieures. Ainsi un prince tatar appelé Démétrius, ayant vécu au XIVe siècle, est-il mentionné dans les chroniques lituaniennes (XVe-XVIe siècle), dans les chroniques et dans les annales du royaume de Pologne (XVIe siècle) et dans les chroniques russes et ukrainiennes

---

¹ SJAN Braşov, fd. *Primăria oraşului Braşov, Privilegii*, doc. 6: "*Mercatores domini Demetrii, principis Tartarorum*".

² *Ibidem*: "*In terra ipsius domini Demetrii*".

(XVIe-XVIIe siècle). S'agissait-il, en fait, du Démétrius cité dans la charte accordée à la ville de Braşov? Il y a là une question cruciale, mais de solution ardue et controversée.

Procédons par ordre. Dans les anciennes chroniques lituaniennes, écrites en langue ruthène, on lit que, quand Olgierd était grand-duc de Lituanie (entre 1345 et 1377), son armée vainquit trois frères, les princes tatars *Хаџеbei*, *Kutlubug* et *Dmitrei* (Démétrius), lors de la bataille des Eaux-Bleues. Lesdites chroniques ajoutent que les trois princes étaient “les héritiers de la terre de Podolie”³. Publiés dans la *Collection complète des chroniques russes*, en 1907, ces textes ne datent pas l'évènement, hors le manuscrit de Bychowiec pour lequel l'affrontement eut lieu en 1351⁴.

Les chroniques et les annales du royaume de Pologne, écrites en latin ou en polonais, reprennent les anciennes chroniques lituaniennes et, dans certains cas, ajoutent de nouvelles informations. En particulier, l'historien Maciej Strykowski, auteur d'une célèbre *Chronique de la Pologne, de la Lituanie, de la Samogitie et de toute la Ruthénie* (1582), affirme que Démétrius et ses deux frères moururent pendant la bataille évoquée, avec beaucoup de nobles et

---

³ *Полное собрание русских летописей*, 17, Saint-Petersbourg 1907, col. 81: “А то си три брата Татарскыа кнѣзи, ѿчичи и дедѣчи Подолскои земли” (manuscrit de Supraśl, moitié du XVe siècle); col. 99: “А тыи трии братаы Татарское земли, ѿчичи и дедичи Подольскои земли” (manuscrit d'Uvarov, XVe siècle); col. 170: “А тыи тры братаы Татарские кнѣзи, ѿчичи и дѣдичи Подолское земли были” (manuscrit Krasinski, début du XVIe siècle); col. 278: “А тыи три братаы Татарскии ѿчичи и дѣдичи Подолские земли были” (manuscrit de la Société archéologique, début du XVIe siècle); col. 328: “А тыс тры братаы Татарские ѿчычы и дѣдичи Подолское земли” (manuscrit de Raczyński, vers 1580); col. 389: “А тѣ три братаы Татарские отчичи і дѣдичи Подолскои земли были” (manuscrit d'Evreinov, moitié du XVIe siècle); col. 496: “A tyie try braty u Orde panowali, a otczytze y dedycze byli Podolskoie zemli” (manuscrit de Bychowiec, XVIe siècle). Pour l'interprétation et la traduction de ces passages voir: Paul W. Knoll, *The Rise of the Polish Monarchy. Piast Poland in East Central Europe, 1320-1370*, Chicago-Londres 1972, p. 246; Elena Rusina, *La similitude du dissemblable. La Russie et la grande-principauté de Lituanie XIVe-milieu du XVIe siècle*, “Cahiers du monde russe” 46 (2005), 1-2, p. 44.

⁴ *Полное собрание русских летописей* cit., 17, col. 496. Sur l'expansion lituanienne en Europe centrale et orientale voir: S.C. Rowell, *Lithuania Ascending. A Pagan Empire Within East-Central Europe, 1295-1345*, Cambridge 1994; Vladyslav Gulevych, *Expansion of the Grand Duchy of Lithuania in the middle and the second half of the fourteenth century and its relations with the Horde*, dans *The Routledge Handbook of the Mongols and Central-Eastern Europe. Political, Economic, and Cultural Relations* (dir. Alexander V. Maiorov & Roman Hautala), Londres-New York 2021, p. 340-367. Sur la Podolie au temps de la bataille des Eaux-Bleues, voir Vitaliy Mykhaylovskiy, *European Expansion and the Contested Borderlands of Late Medieval Podillya, Ukraine*, Leeds 2019.

d'uhlands⁵. Les survivants fuirent au-delà du Dniestr puis du Danube, et ils s'installèrent en Dobroudja. Strykowski lui-même recueillit ces dernières précisions de Tatars qui habitaient cette région pontique à la fin du XVIe siècle⁶.

La fuite des Tatars vers les rives nord de la mer Noire est également mentionnée dans les *Annales* de Stanisław Sarnicki (1587), un historien polonais de foi protestante. Il déclare avoir tiré sa documentation des chroniqueurs lituaniens et, surtout, de l'œuvre de Strykowski⁷.

Une différence majeure entre les sources lituaniennes et polonaises concerne la datation des événements. Selon la *Description de la Sarmatie européenne* d'Alessandro Guagnini (1578), un officier italien devenu citoyen polonais pour ses mérites de guerre, la bataille entre Olgierd et les trois princes tatars eut lieu en 1327⁸. Strykowski et Sarnicki datent le combat de 1331⁹. Dans les deux cas, il s'agit d'affirmations erronées, puisqu'elles placent l'événement bien avant le règne d'Olgierd (1345-1377). Elles reflètent, malgré tout, une volonté des historiens polonais, bien supérieure à la plupart de leurs homologues lituaniens, de situer les faits dans le temps.

Les chroniques russes et ukrainiennes, plus laconiques que les récits polonais et lituaniens, datent cependant la bataille des Eaux-Bleues de 1362 ou 1363. Au XIXe siècle, l'année 1363 fut retenue par Nikolaj Karamzin dans son *Histoire de l'État russe*¹⁰. Le choix de Karamzin s'explique, sans doute, par le désir de conformer sa narration "officielle" à la Chronique de Nikon, la plus importante chronique russe du XVIe siècle. Pour elle, la rencontre eut lieu en l'an

---

⁵ Maciej Strykowski, *Kronika Polska, Litewska, Żmódzka i wszystkiéj Rusi*, II, Varsovie 1846 (première édition: Königsberg 1582), p. 7: "Na pobojszu trzej ich carzykowie, Kutlubach, Kacibej (od którego i dziś jest nazwane jezioro słone w dzikich polach ku Oczakowi idąc Kacibejskie) i Dimeitr soltan zabici zostali, a przy nich murzów i ułanów bardzo wiele".

⁶ *Ibidem*.

⁷ Stanisław Sarnicki, *Annales sive de origine et rebus gestis Polonorum et Lituorum*, Cracovie 1587, col. 1134: "[Olgerdus Lituanus] progressus enim cum suis copiis usque ad Boristhenem et ostia eius, totum robur Tartarorum et tres duces eorum, Kadlubachum, Demetrium et Kaczibeium, a quo portus ille Kaczibeius vocatus est, armis suis attrivit, profligavit et disiecit, ita ut alii eorum ultra Tanaim fluvium, alii ultra Tyram, ad Dobrucenses usque campos, a quibus Orda Dobruciorum vocata est, fuga dilaberentur [...]. Acciderunt hæc anno 1331 [...]. Hæc a me ex sententia annalistarum Lituanicorum et præcipue domini Striconii viri de Lituania optime meriti narratur".

⁸ Alexandri Gwagnini *Magni Ducatus Lithuaniae*, dans Idem, *Sarmatiæ Europææ Descriptio*, Cracovie 1578, fol. 12.

⁹ M. Strykowski, *op. cit.*, p. 6; S. Sarnicki, *op. cit.*, col. 1134.

¹⁰ Nikolaj Karamzin, *История государства Россійскаго*, Saint-Petersbourg 2018 (première édition: Saint-Petersbourg 1818), p. 423.

6871 depuis la création du monde, c'est-à-dire en 1363¹¹. Cela n'empêche pas d'autres historiens russes de proposer la date de 1362, sur la base de la Chronique de Goustynia, qui remonte à la première moitié du XVIIe siècle¹². Tel est le cas, par exemple, d'Aleksandr Jakubovskij, coauteur avec Boris Grekov d'une œuvre désormais classique sur la Horde d'or¹³.

La querelle sur la datation s'accompagne d'une polémique au sujet de l'existence même de la bataille. D'après le médiéviste ukrainien Feliks Šabul'do (1941-2012), le combat des Eaux-Bleues eut "une grande influence sur l'Europe orientale toute entière" et causa "des changements profonds dans l'histoire de l'Ukraine centrale et de la Horde d'or"¹⁴. D'autres savants, comme Mykola Žarkyx, pensent tout à l'inverse. Pour eux, la bataille n'a existé et, *a fortiori*, continue de n'exister que dans le mythe. Les trois princes tatars seraient des personnages imaginaires, créés par les chroniqueurs lituaniens; et la description minutieuse de leur combat avec Olghierd, contenue dans la chronique de Strykowski, ne serait qu'un exercice littéraire, une pure invention¹⁵. Un tel scepticisme s'entend si nous considérons que les récits des chroniqueurs ne sont pas confirmés par des documents originaux, remontant à l'époque des faits. Toutefois, le fond de leur narration pourrait fort bien remonter à de chartes aujourd'hui perdues¹⁶.

Après l'inventaire des sources, les principales interprétations concernant la figure de Démétrius restent à examiner, à partir de celle de l'historien roumain Nicolae Iorga (1871-1940).

2. Des théories antithétiques

Dans ses *Études historiques sur Kilia et Cetatea Albă* (1899), Nicolae Iorga distingue nettement le Démétrius du privilège hongrois et celui des sources polonaises. Le premier aurait dominé, en 1368, la ville de Cetatea Albă

---

¹¹ Полное собрание русских летописей cit., 11, Saint-Petersbourg 1897, p. 2: "Того же лѣта [6871 <1363>] князь великій Литовскій Олгердъ Гедименовичъ Синюю Воду и Бѣлобережје новоева".

¹² Ibidem, 2, Saint-Petersbourg 1843, p. 350: "Въ лѣто 6870 (1362) [...] Олгердъ побѣди трехъ царковъ Татарскихъ и зъ ордами ихъ, си есть, Котлубаха, Качезя, Дмитра; и оттоли отъ Подоля изгна власть Татарскую".

¹³ Boris Grekov & Aleksandr Jakubovskij, *L'orda d'oro*, Milan 2013 (édition russe: *Золотая Орда и её падение*, Moscou-Léninegrad 1950), p. 236.

¹⁴ Feliks Šabul'do, *Синьоводська битва 1362 р. у сучасній науковій інтерпретації*, dans *Синьоводська проблема у новітніх дослідженнях* (dir. F.M. Šabul'do), Kyïv 2005, p. 9.

¹⁵ Mykola Žarkyx, *Міфічна «битва на Синій Воді»*, 2017. Disponible en ligne: <https://www.m-zharkikh.name/uk/History/Monographs/Essays/MythBlueWater.html> (consulté le 8 décembre 2022).

¹⁶ Cf. Aljaksandr Kraïcëvič, *Битва на Синіх Водах (1362 год)*, "Rocznik Centrum Studiów Białoruskich / Гадавік Цэнтра Беларускіх Студыяў" 2 (2017), p. 63-84.

(aujourd'hui Bilhorod-Dnistrov's'kyj, en Ukraine) et ses alentours. Le second aurait trouvé refuge en Dobroudja après la bataille des Eaux-Bleues, que Iorga date de 1333, sur la base d'une lecture erronée des *Annales* de Sarnicki¹⁷.

Gheorghe Brătianu (1898-1953) est d'un avis tout différent. Dans un article paru posthume en 1965, il identifie le prince Démétrius cité dans le privilège de Louis Ier avec le vaincu des Lituaniens, défaite qu'il date de 1363 d'après l'autorité de Karamzin. Plus précisément, Démétrius aurait été le seigneur d'une principauté tatar semi-indépendante qui s'étendait du Delta danubien jusqu'à l'embouchure du Boug¹⁸. Cette opinion a été reçue par de nombreux savants roumains dont Matei Cazacu et Șerban Papacostea¹⁹.

Du côté ukrainien, Jaroslav Daškevyč (1926-2010) identifie lui aussi les deux personnages, même si son interprétation diffère sensiblement de celle de Brătianu. Selon Daškevyč, en raison de son nom chrétien, Démétrius n'était pas un Tatar mais un Ukrainien (Ruthène) ou un Iasse (Alain). Toutefois, son rôle à la tête de l'armée tatar donnerait à penser qu'il s'était converti à l'Islam. Sa mort pendant la bataille des Eaux-Bleues, rapportée par Strykowski, n'appartiendrait pas à l'histoire mais à la légende. Après la défaite de 1362/1363, Démétrius aurait transféré son État plus au sud, entre le Boug et le Dniestr. Pendant quelques années, il aurait réussi à bloquer l'avancée lituanienne vers la mer Noire et à rétablir le commerce avec l'Occident, comme le privilège de 1368 le prouverait²⁰.

Autre historien ukrainien, Leontij Vojtovyč voit en Démétrius un prince de Podolie, vassal de la Horde d'or. Il aurait appartenu à la branche volhynienne des Monomachovyč. Battu aux Eaux-Bleues, Démétrius aurait successivement dominé la région de Bârlad, la haute vallée du Prout ou le bas Danube, étant donné que le privilège de 1368 ne permet pas de localiser son "pays" avec certitude²¹.

---

¹⁷ Nicolae Iorga, *Studii istorice asupra Chiliei și Cetății Albe*, cu un studiu asupra Basarabiei de Gheorghe Buzatu, ediția I-a anastatică după lucrarea cu același titlu apărută la Institutul de Arte Grafice Carol Göbl din București în anul 1899, Bacău 2014, p. 38, 73.

¹⁸ G. I. Brătianu, *Deux études historiques*, II: *Demetrius princeps Tartarorum* (ca. 1360-1380), "Revue des Études Roumaines" 9-10 (1965), p. 45.

¹⁹ Matei Cazacu, *À propos de l'expansion polono-lituanienne au nord de la mer Noire aux XIVe-XVe siècles. Czarnigrad, la "Cité noire" de l'embouchure du Dniestr*, dans Idem, *Au carrefour des Empires et des mers. Études d'histoire médiévale et moderne* (édité par Emanuel Constantin Antoche & Lidia Cotovanu), Bucarest-Brăila 2015, p. 316; Șerban Papacostea, *La Mer Noire, carrefour des grandes routes intercontinentales 1204-1453*, Bucarest 2006, p. 220.

²⁰ Jaroslav Daškevyč, *Степові держави на Поділлі та в Західному Причорномор'ї як проблема історії України XIV ст.*, "Матеріали і дослідження з археології Прикарпаття і Волині" 10 (2006), p. 117-118.

²¹ Leontij Vojtovyč, *Княжа доба: портрети еліти*, Bila Cerkva 2006, p. 504-505.

Dans la Moldavie voisine, Nikolaj Russev soutient encore la thèse d'un seul personnage, mais sans lui attribuer nécessairement une origine chrétienne. D'après Russev, le prénom Démétrius transmis par les sources latines et slaves pourrait cacher le prénom turc Temir; et le mot "frère", qui rapproche les trois princes tatars dans les chroniques lituaniennes, n'indiquerait pas qu'ils avaient des parents communs. Il signifierait une parité de rang au sein de l'armée. Quant au "pays dudit seigneur Démétrius", mentionné dans le privilège de 1368, il se situerait à l'est du confluent du Siret et du Danube²².

En Russie, Dmitrij Seliverstov propose d'identifier le prince Démétrius des chroniques lituaniennes avec le prince Dmitrij Mixajlovič Bobrok, originaire de Volhynie. En tant que vassal de la Horde d'or, il combattait sous le drapeau tatar. Mis en déroute par Olgierd, il aurait rejoint l'entourage du général Mamaï avant d'entrer au service du grand-prince de Moscou, Dmitrij Ivanovič, son beau-frère²³.

Si les théories concernant l'identité de Démétrius confinent parfois à la pure fantaisie, les tentatives pour situer sa principauté sur le bas Danube, plutôt qu'autour de Cetatea Albă, ou encore plus à l'est, entre le Dniestr et le Boug, reposent sur une interprétation forcée des *Annales* de Sarnicki. L'historien polonais écrit certes que, défaits par les Lituaniens, une partie des Tatars se replièrent au-delà du Don et une autre fraction au-delà du Dniestr, jusqu'aux champs de la Dobroudja; mais il n'indique pas la direction empruntée par Démétrius²⁴. D'ailleurs, en basant sa narration sur la chronique de Strykowski, il est fort probable que Sarnicki sous-entendait la mort du prince au combat.

Faible d'un point de vue scientifique, la localisation de la principauté de Démétrius dans la steppe au nord-ouest de la mer Noire semble plutôt obéir aux logiques d'historiographies nationalistes, visant à placer la contrée sur le sol de la Roumanie, de la République de Moldavie ou en Ukraine. L'enquête reste à reprendre sur nouveaux frais.

3. Des hypothèses nouvelles

Ces dernières années, sur la base des inventaires des Archives Nationales de Roumanie—centre de Braşov, Ion Dumitraşcu et Mariana Maximescu ont identifié le pays de Démétrius avec la grande-principauté de Moscou²⁵. Cœur

---

²² Nikolaj Russev, *Спорные вопросы начальной истории Молдавского средневекового государства*, "Русин" 2010, 2 (20), p. 30-32.

²³ Dmitrij Seliverstov, *Военное дело Московского великого княжества. Очерки истории (конец XIV-середина XV века)*, Moscou 2020, p. 68.

²⁴ S. Sarnicki, *op. cit.*, col. 1134.

²⁵ SJAN Braşov, *loc. cit.*, colecția de Privilegii, inventarul documentelor pe anii 1353-1910, I: 1353-1531, 2011, p. 4: "Privilegiul comercial al lui Ludovic I, regele Ungariei, acordat la cererea lui Jacobus, judele Braşovului, pentru districtul Braşov, prin care negustorii din cnezatul Moscovei-Rusia sunt scutiți de vama tricesima în regatul Ungariei, după cum braşovenii sunt scutiți de această vamă în cnezatul lui Dimitri

politique et spirituel de la Russie, la cité était alors gouvernée par le grand-prince Dmitrij Ivanovič, plus tard surnommé “Donskoj” en raison de sa victoire sur les Tatars à la bataille de Koulikovo, près des rives du Don, en 1380²⁶. Derrière le prince Démétrius se cacherait, donc, ledit grand-prince. Cette théorie, très suggestive, présuppose évidemment une interprétation différente de l’expression “prince des Tatars”, contenue dans le privilège de 1368.

Comme Adrian Jusupović l’a relevé, de la Russie médiévale à la Chine, tous les sujets de l’Empire mongol – y compris les nations conquises, des princes aux simples paysans – devenaient “Tatars” d’un point de vue pour ainsi dire bureaucratique, en tant que soumis à la loi tatare²⁷. Par conséquent, Démétrius n’aurait pas été un Tatar au sens ethnique, mais politique, comme sujet chrétien payant un tribut à la Horde d’or. À la lumière de cette interprétation, l’on peut avancer les suppositions suivantes:

- Tant le prince *Demetrius*, mentionné dans le privilège du roi hongrois, que le prince *Dmitrei*, battu par Olgierd, devaient être des sujets chrétiens de ladite Horde. Pour cette seule raison, et non par le sang, ils seraient appelés, respectivement, “prince des Tatars” et “prince tatar”.
- *Demetrius* et *Dmitrei* pourraient ne pas être la même personne. N’oublions pas que, d’après Maciej Strykowski, les trois commandants tatars périrent pendant la bataille des Eaux-Bleues. Or, elle eut vraisemblablement lieu quelques années avant l’octroi du privilège de 1368.
- Si, comme on lit dans les chroniques lituaniennes, *Dmitrei* était l’un des “héritiers de la terre de Podolie”, c’est-à-dire un prince podolien, *Demetrius* pourrait lui s’identifier avec Dmitrij Ivanovič ou avec un autre prince russe régnant en 1368: Dmitrij Konstantinovič de Souzdal, cousin et beau-père de Dmitrij Ivanovič.
- La théorie, formulée par Daškevyč, selon laquelle Démétrius était d’origine ruthène ou alaine, ne vaudrait en clair que pour l’un des deux personnages, le prince *Dmitrei*, originaire de Podolie.

En définitive, il se pourrait que le privilège de 1368 ne nous parle pas de rapports entre la Hongrie et les Tatars, mais d’échanges commerciaux entre l’une des plus importantes cités de Transylvanie, Braşov, et les principautés russes. Grâce audit privilège, les marchands de Braşov auraient introduit en Moscovie ou en Souzdalie les produits de l’Europe centrale en franchise totale. De leur

---

Donskoi (Demetrius princeps Tartarorum)”; Ion Dumitraşcu & Mariana Maximescu, O istorie a Braşovului din cele mai vechi timpuri până la începutul secolului XX, Braşov 2017, p. 66.

²⁶ Gustave Welter, *Histoire de Russie*, Paris 1963, p. 96-100. Sur Dmitrij Donskoj voir la récente biographie de Nikolaj Borisov, *Дмитрий Донской*, Moscou 2014.

²⁷ Adrian Jusupović, *Basqaqs in Rus’*. *Social strategy of power*, dans *The Routledge Handbook of the Mongols and Central-Eastern Europe* cit., p. 236.

côté, les “marchands du seigneur Démétrius” auraient mené librement dans le royaume de Hongrie les produits des forêts russes²⁸.

Pour sûr, cette charte s'inscrit dans un dessein plus large, visant à accroître la puissance économique d'une cité dont les horizons commerciaux allaient déjà des Carpates aux Balkans et à la mer Noire²⁹. Un autre privilège, conservé aux Archives Nationales de Roumanie et daté du 18 décembre 1369, impose aux marchands polonais, allemands et d'autres pays, venus en Transylvanie pour commercer des draps, de ne pas dépasser Braşov. Ils doivent vendre leurs marchandises dans ladite cité, sans fraude³⁰. Ce privilège d'étape (au reste assez classique en Occident) aurait permis aux négociants du lieu d'acheter des draps à bon prix, puis de les revendre avec un gros gain³¹.

Sur un plan plus strictement politique, la charte de 1368 révèle, peut-être, le désir de Louis Ier de nouer des liens avec la Russie, afin de contenir l'expansion lituanienne en Europe orientale. De fait, les campagnes militaires d'Olgierd menaçaient tant les intérêts magyars en Pologne et en Ruthénie que l'existence de Moscou. La même année 1368, elle était assiégée par les forces combinées de Mixail de Tver et d'Olgierd³². Des relations plus étroites entre Russie et Hongrie auraient encore amélioré, à terme, la sécurité des routes

---

²⁸ Les registres des douanes du chapitre d'Esztergom, datant du règne d'André II (1205-1235), mentionnent de la fourrure que les marchands importaient de Russie par chariots entiers (Balázs Nagy, *Foreign Trade of Medieval Hungary*, dans *The Economy of Medieval Hungary* (dir. József Laszlovszky & Balázs Nagy & Péter Szabó & András Vadas), Leiden-Boston 2018, p. 481).

²⁹ Radu Manolescu, *Comerţul Ţării Româneşti şi Moldovei cu Braşovul (secolele XIV-XVI)*, Bucarest 1965, p. 18-27; Laurenţiu Rădvan, *Noi interpretări cu privire la raporturile comerciale dintre Ţara Românească şi Braşov (a doua jumătate a secolului XIV-începutul secolului XVI)*, “Anuarul Institutului de Istorie “A. D. Xenopol” 43-44 (2006-2007), p. 37-46; Snezhana Rakova, *Le commerce entre Braşov et Vidin aux XIVe-XVe siècles*, “Études Balkaniques” 47 (2011), 4, p. 120-150; Alexandru Ciociltan, *Hegemonia comercială a Braşovului la sud de Carpaţi*, “Revista istorică” 23 (2012), 1-2, p. 53-64.

³⁰ SJAN Braşov, *loc. cit.*, doc. 7.

³¹ I. Dumitraşcu & M. Maximescu, *op. cit.*, p. 68. Sur le droit d'étape (*jus stapuli*) dans la Hongrie médiévale voir Pál Engel, *La Hongrie des Anjou. Économie, urbanisation et société*, dans *L'Europe des Anjou. Aventure des princes angevins du XIIIe au XVe siècle*, Paris 2001, p. 171.

³² Sándor Csernus, avec la participation de Noël-Yves Tonnerre, *Charles-Robert (1308-1342) et Louis le Grand (1342-1382)*, dans *L'Europe des Anjou cit.*, p. 166-167; P. Engel, *The Realm of St Stephen. A History of Medieval Hungary, 895-1526*, Londres-New York 2001, p. 167-168; Przemysław Mrozowski, *La Pologne sous le pouvoir des Anjou*, dans *L'Europe des Anjou cit.*, p. 239; Janet Martin, *Medieval Russia 980-1584*, deuxième édition, Cambridge 2007, p. 232.

commerciales, menacées en cette partie de l'Europe par une prolifération du banditisme consécutive au déclin de la Horde d'or³³.

Ce faisceau d'hypothèses incite à poursuivre l'étude des rapports entre Hongrie angevine et monde russe, pour préciser le contexte de la charte de 1368 et sa signification et pour fixer, enfin, l'identité de Démétrius.

Annexe

Source: Archives Nationales de Roumanie—centre de Braşov, Primăria oraşului Braşov, *Privilegii*, doc. 6. Parchemin de 275 x 130 mm, avec sceau. Au verso, les annotations suivantes: “*Privilegium ut mercatores domini Tartarorum libere, sine datione*³⁴ *tricesime, possint in Brasso transire et equaliter ut Brassovienses, et cetera*” (fin XIVe siècle); “*Ex arca, sub littera A, numero 6. Lodovici I regis, litteræ exemptionales a solutione tricesimæ. Datum in Wiisegrad, feria quinta proxima ante festum beati martiri Iohannis Baptistæ, anno Domini 1368*” (XVIIIe siècle). Accompagnant l'original, une copie non vidimée, sur papier, du XVIIIe siècle.

Édition du texte latin par Eudoxius Hurmuzaki, *Documente privitoare la Istoria Românilor*, vol. I, t. 2, 1346-1450, Bucarest 1890, p. 144, doc. CVII.

Édition du texte latin, avec traduction en roumain, par Ştefan Pascu & Constantin Cihodaru & Konrad G. Gündisch & Damaschin Mioc & Viorica Pervain, *Documenta Romaniae Historica*, D: *Relaţii între Țările Române*, I: 1222-1456, Bucarest 1977, p. 90, doc. 49.

Je propose ici une nouvelle transcription pour remédier aux erreurs des précédentes éditions. Elles compromettent dans certains cas (“*marcatores*” au lieu de “*mercatores*”; “*positis*” au lieu de “*possitis*”) l'intelligence du texte. Ma propre transcription a été effectuée selon les critères énoncés par Paolo Cammarosano, *L'edizione dei documenti medievali. Una guida pratica*, Trieste 2011.

le 22 juin 1368, Visegrád, Hongrie. Sur requête de Jacques, juge de la cité de Braşov, Louis Ier, roi de Hongrie, exempte des droits de douane du trentième ad valorem les marchands de Démétrius, “prince des Tatars”, qui commerceront dans le royaume de Hongrie, afin que les négociants de Braşov bénéficient des mêmes conditions sur la “terre” dudit Démétrius, où il se rendront en toute sécurité et librement.

Lodovicus, Dei gratia rex Ungarie, fidelibus suis, civibus et universis hospitibus civitatis nostre Brassoviensis et suarum pertinentiarum, salutem et gratiam. Noverit vestra fidelitas quod nos, ad humilimam supplicationem fidelis nostri Iacobi, iudicis dicte civitatis Brassoviensis, inclinati pro statu vestro

---

³³ J. Martin, *op. cit.*, p. 232-233.

³⁴ Ms. sine datium.

meliori et comodo potiori, tricesimam, quam mercatores domini Demetrii, principis Tartarorum, de suis rebus mercimonialibus in regno nostro solvere deberent, non faciemus recipi, ita ut et vos in terra ipsius domini Demetrii securi et liberi possitis transire sine solutione tricesime cum rebus vestris et bonis mercimonialibus. Datum in Wiisseggrad, feria quinta proxima ante festum Nativitatis beati Iohannis Baptiste, anno Domini millesimo CCC^o LX° octavo.

Relatio Georgii Zudor cubicularii³⁵.

---

³⁵ Relatio Georgii Zudor cubicularii: *partiellement occulté par le sceau.*

Evoluția administrativă a Bucovinei prin prisma documentelor din Arhiva de Stat a Regiunii Cernăuți (1775-1944)

Octavian Dascăl

Keywords: *Ukrainian Archives; Moldavian Documents; Duchy of Bukovina; Union of 1918; Autonomy; Commission of the State Archives; State Archives of Chernivtsi Region; Government of Bukovina*

I. Introducere

Odată cu anexarea nordului Moldovei de către Imperiul Habsburgic (1774-1775), teritoriul cunoscut din acest moment drept “Bucovina” s-a caracterizat prin diversitate etnică și religioasă, multilingvism, pluriculturalism, coordonate ce impun cercetarea istoriei lui în chip plenar, plasându-se evoluția socioculturală și economică locală în ansamblul cursului urmat de formațiunile statale suverane: Austria, Monarhia Habsburgică, Imperiul Rus, Regatul României. Demersul științific este condiționat de investigarea surselor documentare din arhivele ucrainene și, deopotrivă, din Austria, Polonia, România, Republica Moldova, Federația Rusă și nu numai.

Prima lucrare în limba română despre Bucovina este monografia economistului liberal Petre S. Aurelian¹, apărută în 1876 – o readucere în conștiința publică a pierderilor economice suferite de România ca rezultat al includerii teritoriului în bornele statului austriac. La 100 de ani de la anexarea Bucovinei, opoziția românilor bucovineni față de politica “de deznaționalizare” a Habsburgilor s-a manifestat răsunător în timpul manifestației studențești de la Putna (1871), al evenimentelor ocazionate de centenarul anexării (1875) și la comemorarea a 100 de ani de la decapitarea lui Grigore III Alexandru Ghica (1877), domnul Moldovei care s-a împotrivit cedării teritoriale. Participant la serbarea de la Putna, Mihail Kogălniceanu a publicat o broșură² bazată pe arhivele vieneze³, în care a demască “meșteșugurile odioase prin care Austria a izbutit să pună mâna pe cea mai frumoasă parte a Moldovei”⁴. Tot pe atunci, Vasile Maniu și Bonifaciu Florescu au condamnat în conferințe publice actul

---

¹ P. S. Aurelianu, *Bucovina. Descriere economică însoțită de una charta*, București 1876.

² M. Kogălniceanu, *Răpirea Bucovinei. 7 Maiu 1775-25 aprilie 1775, după documente autentice*, București 1875 [1910, 1942].

³ *Ibidem*, p. 5. Potrivit afirmației autorului, “originalele prețioaselor acte se află în Viena și anume în Arhiva secretă a Imperiului. Ele sunt scrise cele mai multe în limba germană; unele în mici numere sunt redigiate în limbile italiană sau franceză”.

⁴ *Ibidem*, p. 4.

comis la adresa Moldovei de Turcia și Austria⁵, considerat injust și imoral, un “rapt” evocat de Mihai Eminescu în articolele sale din “Timpul”⁶. În deceniile următoare, scrierile lui Ion Bumbac și Grigore Halip⁷, Isidor de Onciul⁸, Ilie Torouțiu⁹, G. Bogdan-Duică¹⁰, Dimitrie Dan¹¹, Nicolae (Nectarie) Cotlarciuc¹², Ioan Dragoș¹³, Constantin Morariu¹⁴, Aurel Morariu¹⁵, Constantin Loghin¹⁶, Ion

---

⁵ *Răpirea Bucovinei. Conferințe ținute de Vasile Maniu și Bonifaciu Florescu*, București 1875.

⁶ Mihai Eminescu, *Bucovina și Basarabia* (studiu istorico-politic prezentat de I. Crețu), București 1941; idem, *Răpirea Bucovinei* (antologie, prefață și note de D. Vatamaniuc), București 1996 [2012].

⁷ Ioan Bumbac & Grigore Halip, *Privire istorică asupra trecutului politic, social și național din ducatul Bucovinei*, Brașov 1886.

⁸ *Fondul religionariu gr. or. al Bucovinei. Sustratul, formarea, dezvoltarea și starea lui de față*, Cernăuți 1891.

⁹ I. E. Torouțiu, *Românii și clasa de mijloc. Studiu statistic*, Cernăuți 1912; Idem, *Poporația și clasele sociale din Bucovina*, București 1916.

¹⁰ Gheorghe Bogdan-Duică, *Bucovina. Notițe politice asupra situației*, Sibiu 1895.

¹¹ Demeter Dan, *Die Lippowaner in der Bucovina*, Cernăuți 1890; idem, *Die orientalischen Armenier in der Bukowina*, Cernăuți 1890; Dimitrie Dan, *Armenii orientali din Bucovina*, Cernăuți 1891; idem, *Țigani din Bucovina*, Cernăuți 1892; idem, *Patronatul în Biserica ortodoxă din Bucovina*, Cernăuți 1904; idem, *Evreii din Bucovina – Studiu istoric, cultural, etnografic și folcloric*, Cernăuți 1899; idem, *Cronica Episcopiei de Rădăuți* (cu apendice de documente slavone originale și traduse și mai multe ilustrațiuni), Viena 1912; idem, *Rutenii din Bucovina – Schiță etnografică*, “Analele Academiei Române”, seria II, 35 (1913); idem, *Rolul preoțimii bucovinene în menținerea românismului de la robirea (1775) – la desrobirea Bucovinei (15/XI 1918). Un adaos la istoria bisericii române*, Cernăuți 1925.

¹² Nico Cotlarciuc, *Ceva despre reforma patronatului bisericeii din Bucovina*, Cernăuți 1904.

¹³ I. Dragoș, *Bucovina. Conferință ținută la Ateneul Român în seara de 14 decembrie 1914*, București 1916.

¹⁴ Constantin Morariu, *Beiträge zur Geschichte der Literatur der Rumänen in der Bukowina (1774-1890)*, “Romänische Revue. Politisch-literarische Zeitschrift”, 7 (1891), p. 34-41; idem, *Părți din Istoria Bucovinei*, Cernăuți 1893; idem, *Părți din istoria românilor bucovineni*, Cernăuți 1893.

¹⁵ Aurel Morariu, *Bucovina. 1774-1914*, București 1915; idem, *Bucovina. Date din punctul de vedere: administrativ, politic, financiar, industrial, economic, agricol, scolastic, juridic, eclesiastic etc.*, București 1915.

¹⁶ Constantin Loghin, *Anul 1848 în cultura și literatura Bucovinei*, Cernăuți 1926; idem, *Istoria literaturii române din Bucovina 1775-1918. În legătură cu evoluția culturală și politică*, Cernăuți 1926; idem, *Istoria literaturii române din Bucovina 1775-1918*, Cernăuți 1996 (ed. a doua).

Gh. Sbiera¹⁷, Teodor Ștefanelli¹⁸, Nicolae Iorga¹⁹ au reflectat grăitor realitățile sociopolitice, cultural-religioase, economice, etnodemografice din Bucovina austriacă, insistând asupra progreselor marcate de elitele autohtone românești în mișcarea de emancipare națională de la faza culturală la cea politică. Ion Nistor, profesor al Universității din Cernăuți și membru corespondent al Academiei Române din 1914, a dedicat istoriei Bucovinei peste 300 de cărți, studii și articole în germană și română, multe apărute anterior anului 1918²⁰, publicate sau rămase în manuscris. Prolificul istoric a aprofundat tematica bucovineană din perioada interbelică, manifestând un interes deosebit față de aspectele juridice și conjunctura politico-diplomatică care au condus la unirea Bucovinei, Basarabiei și Transilvaniei cu România²¹, față de demersurile bisericii și școlii în perpetuarea identității culturale a românii bucovineni²², față de minoritățile

---

¹⁷ I. Gh. Sbiera, *Mișcări literare la românii din Bucovina*, Cernăuți 1890; idem, *Mișcarea bisericească a Românilor din Bucovina*, "Candela" 15 (1896); idem, *Familia Sbiera după tradițiune și istorie și Amintiri din viața autorului*, Cernăuți 1899.

¹⁸ T. V. Ștefanelli, *Chestiunea bisericească în Bucovina. Extras din revista „Țara Nouă”*, nr. 7-8 de la 15 aprilie – 15 mai 1912, București 1912.

¹⁹ Nicolae Iorga, *Neamul românesc în Bucovina*, București 1905; idem, *Legăturile culturale între Bucovina și Principatele românești*, București 1914; idem, *Românismul în trecutul Bucovinei*, București 1938.

²⁰ Ion Nistor, *Die moldauischen Ansprüche auf Pocuțien*, Viena 1910; idem, *Die auswärtigen Handelsbeziehungen der Moldau im XIV, XV und XVI Jahrhundert*, Gotha 1911; idem, *Handel und Wandel in der Moldau his zurn des 16 Jahrhunderts*, Cernăuți 1912; idem, *Zur geschichte des Schulwesens in der Bukowina*, Cernăuți 1912; idem, *Românii și rutenii în Bucovina. Studiu istoric și statistic*, București 1915; idem, *Istoria Bisericii din Bucovina și a rostului ei național-cultural în viața românii bucovineni. Ediția Casei Școalelor*, București 1916; idem, *Un capitol din viața culturală a românii din Bucovina. 1774-1918. Discurs rostit la 21 mai (3 iunie) 1916 în ședința solemnă de la Academia Română*, București 1916.

²¹ Idem, *Der nationale Kampf in der Bukowina, mit besonderer Berücksichtigung der Rumänen und Ruthenen*, București 1918; idem, *Drepturile noastre asupra Hotinului*, Chișinău 1918; idem, *Unirea Bucovinei. 28 Noiembrie 1918. Studiu și documente*, București 1928; idem, *Bucovina sub dominațiune Românească. La 20 de ani de la Unire. De Ion Nistor, Profesor la Universitatea „Regele Carol al II-lea” din Cernăuți*, Cernăuți 1938; idem, *Vechea graniță de nord a Moldovei. Conferință ținută la 10 Martie*, București 1939; idem, *Unirea Bucovinei cu România*, București 1940.

²² Idem, *Istoria fondului bisericesc din Bucovina*, Cernăuți 1921; idem, *Învățământul în viitoarea Constituție*, in D. Gusti et alii, *Noua Constituție a României. 23 de prelegeri publice*, București [1923], p. 365-374; idem, *Biserica și școala greco-române din Viena*, București 1932; idem, *Șase ani de autonomie bisericească*, Cernăuți 1932; idem, *Cărțile liturgice din Bucovina și introducerea limbii slavone în biserica românească*, București 1943.

naționale din Bucovina²³ și de relațiile dintre români și vecinii lor²⁴. Direcțiile de cercetare trasate de I. Nistor, al cărui volum privind însemnătatea unirii Bucovinei cu România a cunoscut trei reeditări în intervalul 1918-1940 și una în 2010²⁵, au fost continuate de Simeon Reli²⁶ și Teodor Bălan²⁷. Buni cunoscători ai arhivelor bucovinene din poziția de membri ai Comisiei Arhivelor Statului din Bucovina, S. Reli și T. Bălan sunt totodată autorii puținelor studii referitoare la istoria instituției de stat de arhivă din Cernăuți²⁸.

După o pauză de patru decenii, răstimp în care subiectele dedicate Basarabiei și Bucovinei de Nord au lipsit din dezbaterile științifice ale regimului totalitar comunist, începând din 1990 studiile bucovinene au dobândit consistență și amploare în universitățile din București, Iași, Chișinău, Suceava și în sânul fundațiilor, asociațiilor, societăților, centrelor de studiere a istoriei Bucovinei, care au produs publicații periodice precum: periodicul „Analele Bucovinei” al Centrului de Studii „Bucovina” din Rădăuți (publicație semestrială fondată în

---

²³ Idem, *Cehoslovacii și Românii. Expunere istorică*, Cernăuți 1932; idem, *Problema ucraineană în lumina istoriei*, Cernăuți 1934; idem, *Antwort an die ukrainische Denkschrift*, București 1943.

²⁴ Idem, *Bejenari ardeleni în Bucovina*, Cernăuți 1926; idem, *Răsunetul războiului din 1877 în Bucovina și Basarabia*, București 1927; idem, *Le comte de Saint-Aulaire et la Bucovine*, București 1930.

²⁵ Idem, *Unirea Bucovinei. 28 Noiembrie 1918. Studiu și documente*, Cluj-Napoca 2010.

²⁶ Simeon Reli, *Din suferințele Bisericii noastre ortodoxe sub stăpânirea austriacă*, „Candela” 35 (1925), 3-7, p. 212-236; idem, *Începuturile catolicismului austriac în Bucovina. Studiu istoric bisericesc din trecutul Bucovinei după acte și documente*, Cernăuți 1928; idem, *Politica religioasă a Habsburgilor față de Biserica ortodoxă-română în secolul al XIX-lea în lumina unor acte și documente inedite din arhiva Curții imperiale din Viena*, Cernăuți 1929; idem, *Propaganda catolică împotriva Bisericii ortodoxe în Bucovina (După acte și documente)*, Cernăuți 1928.

²⁷ Teodor Bălan, *Suprimarea mișcărilor naționale din Bucovina pe timpul războiului mondial (1914-1918)*, Cernăuți 1923; idem, *Frații Gheorghe și Alexandru Hurmuzachi și ziarul „Bucovina”. Un capitol din istoria politică a Bucovinei din anii 1848-1850*, Cernăuți 1924; idem, *Familia Onciu. Studiu și documente*, Cernăuți 1927; idem, *Forum nobilium din Bucovina*, Cernăuți 1927; idem, *Refugiații moldoveni în Bucovina. 1821 și 1848*, București 1929; idem, *Bucovina în Războiul Mondial. Extras din „Codrul Cosminului. Buletinul Institutului de Istorie și Limbă de la Universitatea din Cernăuți”*, VI, Cernăuți 1929; idem, *Serbarea de la Putna (1871). Extras din volumul „Șaptezeci de ani de la înființarea Societății pentru Cultură și Literatură Română din Bucovina (1882-1932)”*, Cernăuți 1932; idem, *Noui documente câmpulungene*, Cernăuți 1929; idem, *Documente bucovinene, I-IX*, Cernăuți-Iași 1933-2006; idem, *Emigranții poloni în Bucovina și Moldova în secolul al XIX-lea*, Cernăuți 1936; idem, *Procesul „Arboroasei” (1875-1878)*, Cernăuți 1937; idem, *Satele dispărute din Bucovina*, Cernăuți 1937; idem, *Istoricul artei grafice din Bucovina*, Cernăuți 1939.

²⁸ Idem, *Arhivele Bucovinei*, „Revista Arhivelor” 1 (1924-1926), 1-3, p. 301-304; S. Reli, *Ceva despre fondurile arhivistice din arhivele Bucovinei*, „Revista Arhivelor” 1 (1924-1926), 1-3, p. 305-311.

1994, sub egida Academiei Române), revista trimestrială de istorie și cultură “Glasul Bucovinei” (editată de Fundația Culturală Română), revista “Codrul Cosminului” (Fundația Culturală a Bucovinei – Universitatea “Ștefan cel Mare” din Suceava), “*Septentrion*. Foaia Societății pentru Cultura și Literatura Română în Bucovina” din Rădăuți, almanahul cultural “Tara Fagilor” al Cercului “Arboroasa” din Cernăuți ș. a.. Tabloul lucrărilor românești dedicate Bucovinei însumează numeroase cărți, studii și articole cu predilecție focalizate pe mișcarea națională a românilor bucovineni până în 1918, întregită prin reproducerea anastatice ale unor materiale de la începutul secolului al XX-lea și prin publicarea unor analize economice și statistice, a memoriilor, corespondenței și documentelor unor istorici sau personalități bucovinene. Fiind însă tributare unui istoricism întârziat, dominant până spre finele secolului trecut în istoriografia noastră, cercetările românești de după 1989 au vizat cu precădere istoria evenimentială recompusă cu ajutorul arhivelor depozitate în țară și axată pe dimensiunile politico-administrative²⁹, cultural-religioase³⁰, unirea ducatului

---

²⁹ Hannes Hofbauer & Viorel Roman, *Bucovina, Basarabia, Moldova. O țară uitată între Europa, Rusia și Turcia*, București 1995; Mihai Iacobescu, *Din istoria Bucovinei, I: 1774-1862: De la administrația militară la autonomia provincială*, București 1993; Marian Olaru, *Aspecte ale vieții politice în Bucovina la sfârșitul secolului al XIX-lea (II)*, “*Analele Bucovinei*” 5 (1998), 1, p. 123-135; Mihai Ștefan Ceașu, *Bucovina Habsburgică de la anexarea la Congresul de la Viena. Iosefinism și postiosefinism (1774-1815)*, Iași 1998; idem, *Modernizarea instituțional-politică a Bucovinei: Instituirea dietei provinciale, 1848-1861*, “*Xenopoliana*” 6 (1998), 1-2, p. 154-169; idem, *Bucovina în sistemul parlamentar al Monarhiei de Habsburg (1848-1849)*, “*Anuarul Institutului de Istorie «A. D. Xenopol»*” 37 (2000), p. 145-160; idem, *Parlamentarism, partide politice și elită politică în Bucovina habsburgică (1848-1916). Contribuții la istoria parlamentarismului în spațiul central-est european*, Iași 2004; idem, *Bucovina Habsburgică de la anexare la Congresul de la Viena*, Iași 1998; Constantin Ungureanu, *Bucovina în perioada stăpânirii austriece (1774-1918): aspecte etnodemografice și confesionale*, Chișinău 2003; Ioan Cocuz, *Partidele politice românești din Bucovina (1862-1914)*, Suceava 2003; *Discursurile lui Eudoxiu Hurmuzachi în Dieta Bucovinei. Din viața parlamentară a Bucovinei în cea de-a doua jumătate a secolului al XIX-lea* (ed. Ilie Luceac, trad. Catrinel Pleșu), București 2007; Cătălin Huțu, *Bucovina. Adevăruri trecute sub tăcere*, Iași 2010.

³⁰ Ioan Cocuz & Matei Hulubei, *Presa românească din Bucovina (1809-1944)*, Bacău 1991; Ioan Căpreanu, *Bucovina: istorie și cultură românească (1775-1918)*, Iași 1995; idem, *Bucovina, pământ românesc*, Iași 1995; Mircea Grigoriș, *Din istoria culturii în Bucovina (1775-1944)*, București 1994; Pavel Țugui, *Bucovina – istorie și cultură*, București 2002; M. Olaru, *Mișcarea națională a românilor din Bucovina*, Rădăuți 2002; Dimitrie Vatamaniuc, *Bucovina între Occident și Orient. Studii și documente*, București 2006; Mircea Irimescu, *Societatea pentru Cultura și Literatura Română în Bucovina (1862-2012). La 150 de ani*, Rădăuți 2012.

Bucovinei cu România din 1918³¹ (de exemplu, curente autonomiste și unioniste³², momente din trecutul Bisericii Ortodoxe și al învățământului românesc din Bucovina³³, figuri bucovinene³⁴, biografiile făuritorilor unirii

---

³¹ I. Nistor, *Istoria Bucovinei*, București 1991; Radu Economu, *Unirea Bucovinei. 1918*, București 1994; Vladimir Trebici, *Unirea Bucovinei cu România*, “Analele Bucovinei” 1 (1994), 1, p. 19-21; Nicolae Ciachir, *Din istoria Bucovinei (1775-1944)*, București 1993 [1999]; Viorica Moisuc, *Basarabia, Bucovina, Transilvania: Unirea 1918. Documente*, București 1996; Marin C. Stănescu, *Armata Română și Unirea Basarabiei și Bucovinei cu România (1917-1919)*, București 1999; Ion Calafeteanu, *Unirea Basarabiei și a Bucovinei cu România (1917-1918)*, București 1995; Ion Zadik, *Generalul Iacob Zadik și revenirea Bucovinei la România*, “Analele Bucovinei” 5 (1998), 1, p. 21-29; Rodica Iațencu, *Unirea Bucovinei cu Regatul Român. Integrarea politico-administrativă (II)*, “Analele Bucovinei” 10 (2003), 1, p. 155-193; Daniel Hrenciuc, *Un capitol din recunoașterea diplomatică a Marii Uniri. Problema Bucovinei în cadrul Conferinței de Pace de la Paris (1919-1920). Contribuții istorice*, “Analele Bucovinei” 10 (2003), 2, p. 439-449; Stelian Neagoe, *Unirea Bucovinei cu România-Mamă. 28 Noiembrie 1918*, București 2018; Mihai-Aurelian Cărunțu, *Unirea Bucovinei cu România (1918)*, Suceava 2018; *Documenta Basarabiae. Unirea Bucovinei cu România* (ed. Victor Spinei & Ionel Căndea), București-Brăila 2018; Vasile Tărățeanu, *Unirea Bucovinei cu România. Antologie de documente, hotărâri, declarații, adresări, apeluri, telegrame, acte, protocoale unioniste*, București-Brăila 2018.

³² Ștefan Purici, *Mișcarea națională românească în Bucovina între anii 1775-1861*, Suceava 1998; idem, *Problema autonomiei Bucovinei între anii 1775-1861*, “Codrul Cosminului” 2 (1996), p. 230-260; M. Olaru, *Mișcarea națională a românilor din Bucovina la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea*, Rădăuți 2002; M. Iacobescu, *Elita românilor bucovineni între anii 1862-1918*, în *Procese politice, sociale, culturale, economice în Bucovina, 1861-1918. Materialele Conferinței Internaționale, Rădăuți, 20-22 septembrie 2000* (ed. Șt. Purici), Suceava 2002, p. 177-235; idem, *Evoluția românilor bucovineni între anii 1821-1919 (II)*, “Glasul Bucovinei” 8 (2001), 1-2, p. 16-29; T. Bălan, *Lupta pentru tricolor: un capitol din istoria politică a Bucovinei, 1898-1904*, București 2008.

³³ M. Grigoroviță, *Învățământul în nordul Bucovinei (1775-1944)*, București 1993; George Tofan, *Învățământul în Bucovina*, Suceava 2011; *Prolegomene la un dicționar al presei de limbă germană din Bucovina istorică (1848-1940)* (ed. Andrei Corbea-Hoișie & Ion Lihaciu & Markus Winkler), Iași 2012; C. Ungureanu, *Școlile secundare din Bucovina (1808-1918)*, Chișinău 2016; idem, *Învățământul primar în Bucovina (1774-1918)*, Chișinău 2017; Dumitru Valenciu, *Fondul bisericesc ortodox român din Bucovina. Probleme controversate*, Câmpulung Moldovenesc 2010; idem, *Preoțimea ortodoxă din Bucovina în timpul ocupației habsburgice (1875-1918)*, Suceava 2016.

³⁴ Ilie Luceac, *Familia Hurmuzachi: între ideal și realizare (o istorie a culturii românești în cea de a doua jumătate a secolului al XIX-lea)*, Cernăuți-Timișoara 2000; M. Ceaușu, *Un iluminist bucovinean: boierul Vasile Balș (1756-1832)*, Iași 2007; Veronica Todociuc, *Contribuția membrilor familiei Hurmuzachi la dezvoltarea culturii și literaturii române în Bucovina*, București 2011.

Bucovinei cu România din 1918³⁵, populația și minoritățile naționale ale Bucovinei³⁶, cedarea nordului Bucovinei către URSS în 1940³⁷), neglijând alte componente importante ale istoriei sociale a Bucovinei anilor 1775-1944 (de exemplu, rolul reformelor înfăptuite de statul austriac în modernizarea societății bucovinene, integrarea Bucovinei în spațiul românesc în 1918-1940, efectele

---

³⁵ D. Hrenciuc, *Familia Flondor versus destinul Bucovinei istorice*, Cluj-Napoca 2018; Vlad Gafița, *Iancu Flondor (1865-1924) și mișcarea națională a românilor din Bucovina*, Iași 2008; *Iancu Flondor, Bucovina și România Mare. Documente și scrisori* (ed. Andrei Popescu), București 2017; M. Ceașu, *Ion Nistor, luptătorul pentru unirea Bucovinei cu România*, în *Ion Nistor (1876-1962)* (coord. Al. Zub), Iași 1993; Doina Iozefina Alexa, *Ion Nistor – dimensiunile personalității politice și culturale*, Rădăuți 2000; Grigore Nandriș, *Iancu Flondor (1865-1924)*, în *Iancu Flondor – Eroul Bucovinei* (ed. Mihai Pînzaru), Rădăuți 1992; idem, *Ion Nistor – om politic, “Codrul Cosminului”* 12 (1996), 2, p. 275-297; idem, *Ion Nistor. Dimensiunile personalității politice și culturale*, Rădăuți 2000.

³⁶ V. Trebici, *Bucovina. Populația și procesele demografice (1775-1993)*, Cluj-Napoca 1994; Radu Grigorovici, *Studiu critic al recensământului austriac din 1880 cu privire la populația Bucovinei. II. Știința de carte. Analele Bucovinei*, I, București 1994; *Bucovina în primele descrieri geografice, istorice, economice și demografice* (ed. R. Grigorovici), București 1998; Șt. Purici, *Aspecte ale problemei minorităților naționale în Bucovina istorică între 1918 și 1940 (I)*, “Analele Bucovinei” 4 (1997), 1, p. 131-144; idem, *Etniile din Bucovina la începutul Marii Conflagrații: stări de spirit și reacții*, “Analele Bucovinei” 22 (2015), 1, p. 165-178; Ion Diaconu, *Minoritățile în mileniul al treilea, între globalism și spirit național*, București 1999; *Românii și rutenii din Bucovina. Studiu istoric și statistic* (ed. I. Nistor), Iași 2001; D. Hrenciuc, *Minoritatea polonă în Bucovina*, “Analele Bucovinei” 7 (2000), 2, p. 439-457; idem, *România și Polonia. Relații politice. Diplomatie și militare*, ediția a II-a revizuită și adăugită, Rădăuți 2003; idem, *Un destin pentru istorie: Polonezii în România (1774-2008)*, Iași 2008; idem, *Continuitate și schimbare. Integrarea minorităților naționale din Bucovina istorică în regatul României Mari (1918-1940)*, Rădăuți 2005; idem, *Continuitate și schimbare: Integrarea minorităților naționale din Bucovina istorică în Regatul României Mari (1918-1940). Perspectiva Național-Liberală (1918-1928)*, Rădăuți 2005; idem, *Între destin și istorie: Germanii în Bucovina (1918-2012)*, Cluj-Napoca 2013; idem, *Provocările vecinătății: Ucrainenii Bucovineni în Regatul României Mari (1918-1940)*, Contribuții, Iași 2010; idem, *Maghiarii în Bucovina (1774-1941)*, Iași 2006; idem, *Maghiarii în Bucovina (1774-1941)*, Cluj-Napoca 2022; Victoria Camelia Cotoș, *Populația Bucovinei în perioada interbelică*, Iași 2009.

³⁷ S. Neagoe, *Bătălia pentru Bucovina*, Timișoara 1991; Ioan Scurtu & Constantin Hlihor, *Anul 1940. Drama românilor dintre Prut și Nistru*, București 1992; Ion Gherman, *Istoria tragică a Basarabiei, Bucovinei și Ținutului Herța*, București 1993; I. Scurtu & C. Hlihor, *Complot împotriva României: 1939-1947: Basarabia, nordul Bucovinei și Ținutul Herța în vâltoarea celui de-al doilea război mondial*, București 1994; idem, *Complot împotriva României: 1939-1947: Basarabia, nordul Bucovinei și Ținutul Herța în vâltoarea celui de-al doilea război mondial*, București-Iași 2010.

politicilor de “românizare” promovate de statul român în perioada interbelică, situația minorităților).

I.1 Documentele românești din Arhiva de Stat a Regiunii Cernăuți

Această lucrare reconstituie virtual inventarul documentelor din Arhivele Naționale ale României provenite din Arhiva de Stat a Regiunii Cernăuți, lacunar exploatată de specialiști, semnalând principalele fonduri și colecții arhivistice, parțial inedite, create în perioada 1775-1944. Teodor Bălan, președintele Comisiei Arhivelor Statului care a ființat timp de aproape două decenii la Cernăuți, descria în 1924 însemnătatea arhivelor publice austriece:

“Este adevărat că Bucovina ca teritoriu este cea mai mică provincie din ghirlanda de țări care s’au unit cu regatul român, dar în ceea ce privește bogăția de documente, ea va trebui să fie numită între cele dintâi. În Bucovina, spre deosebire de țările românești care făcuseră parte din statul maghiar de odinioară, trecutul țării este strâns legat de dominația politică a elementului românesc, în consecință, documentele ne vor da dovadă de caracterul românesc al țării, de stăpânirea îndelungată a poporului românesc în Bucovina.”³⁸

Simeon Reli, secretarul aceleiași comisii, observa și el specificitatea materialului arhivistic din provinciile alipite, compus din “acte și documente oficiale din cancelariile și arhivele stăpânirilor streine, ținute până nu demult departe de ochii cercetătorului român, ce conțin știri și informațiuni cari nu se pot afla în vechile noastre arhive naționale.”³⁹

Colecția *Microfilme – RUSIA/URSS*, constituită la Arhivele Naționale ale României, are cel puțin două role, nr. 46/1965 și 283/1993 (prea puține, în raport cu varietatea arhivelor din fosta regiune istorică), cu documente originare din Arhiva de Stat a Regiunii Cernăuți, primite de la Direcția Principală de Arhivă de pe lângă Sovietul de Miniștri al URSS în programul schimburilor științifice. Colecția include și rolele nr. 112-113 provenite de la Biblioteca Națională a Ucrainei “V. I. Vernadski” și Academia Națională de Științe a Ucrainei din Kiev, dar, din cauza vechimii considerabile și a stării originalelor copiate, citirea lor este anevoioasă. Astfel, dacă parcurgerea textului cărții lui V. Iaroșenko, *Cuvinte ucrainene în hrisoavele moldovenești din secolele al XIV-lea-al XV-lea* (ediție din 1931), de pe rola nr. 112, pare posibilă, cuprinsul rolei nr. 113 este atât de ilizibil, încât nu se poate stabili fondul ei de proveniență.

Trebuie să precizăm că arhivele din Cernăuți nu au fost frecventate de trimișii Arhivelor Statului cu scopul de a fi cercetate și de a se efectua o selecție atentă a celor cu importanță științifică. Până pe la începutul anilor '90, puținele informații despre arhivele din Bucovina de Nord erau de regulă obținute de către cercetătorii români din fondul *Direcția Generală a Arhivelor Statului*, din

---

³⁸ T. Bălan, *op. cit.*, p. 301.

³⁹ S. Reli, *op. cit.*, p. 305.

fondurile și colecțiile personale și ale unor instituții bucovinene, păstrate la București, Iași, Suceava, completate cu sinteze și studii tipărite în epoca interbelică. Foștii angajați ai Sucursalei Regionale Cernăuți, aflați încă în activitate la Arhivele Statului la mijlocul secolului trecut, au furnizat conducerii instituției centrale informații despre fondurile de documente din Bucovina de Nord rămase în URSS după retragerea armatei și administrației românești din provincie, survenită în 1944.

Singura rolă de la Serviciul Arhive Naționale Istorice Centrale cu documente exclusiv din Arhiva de Stat a Regiunii Cernăuți, rola nr. 46, oglindește file din catalogul gimnaziului de stat din Cernăuți pe anii 1861-1862, în care figurează elevul *Michael Eminowicz*, poetul Mihai Eminescu. Filele sunt extrase din fondul nr. 228: *Liceul de Stat Aron Pumnul / Державний ліцей «Арон Пумнул», м. Чернівці / K. k. Landesgymnasium in Czernowitz (1808-1940, 1941-1944)*, opisul nr. 3, dosarele 21-22.

37 de acte bucovinene sunt și în rola nr. 283, provenită din Arhiva de Stat a Federației Ruse (fosta Arhivă Centrală de Stat a Revoluției din Octombrie). Executată de Microlaboratorul Direcției Principale de Arhivă de pe lângă Sovietul de Miniștri al URSS și introdusă în evidențele Arhivelor Naționale în 1993, dar pusă în circuitul științific abia în ultimii ani, în baza unei *fișe de rolă*; accesibilă doar în formatul negativ și aflată într-o stare precară de conservare, ea insistă asupra “istoriei mișcării comuniste, muncitorești și revoluționare” din Bucovina, lăsând deoparte miile de documente care reflectă trecutul regiunii ca parte integrantă a Moldovei. Acest arhivaliu vine cu piese create de câteva instituții ale administrației românești din Bucovina în 1918-1940: fondul nr. 30: *Inspectoratul regional de Poliție Cernăuți / Чернівецький обласний інспекторат поліції, м. Чернівці (1919-1940; 1941-1944)*, fondul nr. 32: *Prefectura județului Dorohoi / Префектура Дорохойського повіту (1836-1939)*, fondul nr. 38: *Chestura de Poliție Cernăuți / Квестура поліції, м. Чернівці (1918-1940, 1941-1944)*, fondul nr. 119: *Serviciul Special de Siguranță Cernăuți / Особовий відділ сигуранци, м. Чернівці (1919-1929)*, fondul nr. 132: *Poliția județeană Storojineț / Сторожинецька повітова поліція, м. Сторожинець (1923-1944)*. Predomină actele cu caracter propagandistic și agitator întocmite de C. C. al P. C. R. și tipărite la editura Partidului Comunist: proclamații, chemări “către români și naționalitățile conlocuitoare, muncitori, țărani, intelectuali, funcționari, tineri, femei, soldați și marinari”, îndemnuri la grevă și manifestații, exemplare ale publicațiilor “Scântea”, “Buletinul C. C. al P. C. R.”, “Lupta de clasă. Organul teoretic al C. C. al P. C. R.”, broșuri despre mișcarea socialistă și comunistă din România și mișcarea comunistă și muncitorească internațională, desprinse din documentația întocmită la Congresele al III-lea și al V-lea ale P. C. R..

I.2 Istoricul Arhivei de Stat a Regiunii Cernăuți

Arhiva de Stat a Regiunii Cernăuți este una dintre cele mai vechi instituții ucrainene de depozitare de patrimoniu documentar, consistența ei situându-se pe locul al doilea, după Arhiva Istorică Centrală de Stat din Lvov. Reținem că, până la ocuparea vestului Ucrainei de către URSS în 1939-1940, aceste două orașe au fost singurele din regiune în care au funcționat instituții arhivistice de stat independente, spre deosebire de centrele voievodale Luțk, Ternopil, Stanisławów, Drohobych, Rivne, unde documentele se aflau la administrațiile publice, instituțiile bisericești și persoanele particulare. Potrivit *Îndrumătorului arhivistic* editat de Comitetul de Stat al Arhivelor din Ucraina în 2006, vol. I, intitulat *Documente din perioada presovietică*, “la data de 1 noiembrie 2004, în Arhiva de Stat a Regiunii Cernăuți se păstrează 4.075 de fonduri, 1.473.838 de unități arhivistice pe suport de hârtie, 1.072 de documente de film, 555 de fonodocumente, 1.066 de fotodocumente din perioada 1418-2003”⁴⁰. Aceste date sunt completate și actualizate de informațiile de pe pagina web oficială, potrivit cărora sunt 4.146 de fonduri: 1.123 din perioada presovietică, 1.746 din epocile sovietică și postsovietică și 1.277 de fonduri ale arhivei de partid, totalizând 1.502.033 u. a., plus 49.631 de dosare de personal. Toate fondurile și colecțiile sunt descrise în 7.597 de inventare arhivistice întocmite în rusă și, mai rar (după 1991), în ucraineană, iar multe inventare ale fondurilor de până în anul 1944 sunt disponibile online.

Elaborarea unei publicații sistematice, care să familiarizeze cercetătorii cu documentele de arhivă de la Cernăuți, s-a întins pe parcursul câtorva decenii. În 1964 au fost întocmite planul și procedurile de lucru și au debutat activitățile de documentare ale viitoarei ediții colective intitulate *Istoria instituțiilor de stat din Bucovina*. Lucrările au fost suspendate în 1973 prin decizia Academiei de Științe a RSS Ucrainene, dar o versiune dactilografiată a ghidului tipărit atunci, nepublicată, “este încă foarte populară printre angajații arhivei”⁴¹. În anul 1976 a fost pregătit pentru tipar *Ghidul scurt al fondurilor Arhivei de Stat a Regiunii Cernăuți*, alcătuit din șase capitole corespunzătoare cronologiei istorice a Bucovinei, mai exact epoca austriacă, ulterior austro-ungară (1775-1918), intervalul țarist (1917-1918), stăpânirea românească (1918-1940), “ocupația germano-română” (1941-1944), la care se adăuga o secțiune dedicată fondurilor personale. *Ghidul scurt* a fost finalizat în 1978, dar nu a inclus fondurile micilor creatori de fonduri, considerați lipsiți ori săraci în semnificație științifică, astfel încât nu a mai fost editat, dar și acesta este “în continuare folosit de cercetători la sala de studiu”⁴². Problema constituirii unui îndrumător al fondurilor Arhivei de

---

⁴⁰ *Державний архів Чернівецької області. Путівник. Том 1. Фонди дорадянського періоду* (ed. V. G. Boriak et alii), Kiev-Cernăuți 2006, p. 9 (https://cv.archives.gov.ua/pdf/nashi_vidannya/Chernivci_putivnik.pdf).

⁴¹ *Ibidem*, p. 15.

⁴² *Ibidem*.

Stat a Regiunii Cernăuți s-a pus cu adevărat după șapte ani de la proclamarea independenței Ucrainei. Printr-un ordin al directorului din 1998, a fost creată o comisie care a dat o formă definitivă cuprinsului îndrumătorului, ținându-se seama de succesiunea cronologică a evenimentelor istorice din regiune, alcătuit din subcapitole distincte pentru fiecare epocă istorică, din note, lista fondurilor. Dificultăți intervenite pe parcurs, cum ar fi problema prelucrării originalelor redactate în germana veche (“versiunea clericală austriacă a fontului gotic”⁴³) sau revizuirea cerințelor avansate față de îndrumător – ca urmare a recomandărilor Comitetului de Stat al Arhivelor Ucrainei, conform cărora în el trebuie să se regăsească toate fondurile –, au complicat și amânat din nou finalizarea lui. Între timp, după decenii de ideologizare care au marcat știința istorico-arhivistică ucraineană, în 2003 a cunoscut lumina tiparului cea dintâi lucrare temeinică de valorificare a tezaurului documentar de la Cernăuți despre istoria naționalităților din Bucovina⁴⁴. În consecință, abia în 2006 a putut apărea *Îndrumătorul Arhivei de Stat a Regiunii Cernăuți. Volumul I. Perioada presovietică*, prevăzut cu introducere, prefață, șase capitole și anexe cu liste ale fondurilor și liste ale instituțiilor austriece și românești ce au funcționat în Bucovina în intervalele 1776-1918, 1918-1940, 1941-1944. Capitolele au fost structurate istorico-cronologic astfel:

Secțiunea I: fondurile instituțiilor din Austria (începând din 1867, Austria-Ungaria). 1775-1918;

Secțiunea a II-a: fondurile instituțiilor din județul Hotin al guberniei Basarabia a Imperiului Rus (1812-1918);

Secțiunea a III-a: fondurile instituțiilor rusești ale guberniei Cernăuți în timpul Primului Război Mondial și al Guvernului Provizoriu (1914-1918);

Secțiunea a IV-a: fondurile instituțiilor perioadei de apartenență a Bucovinei la România (1918-1940, 1941-1944);

Secțiunea a V-a: fundamentele instituțiilor perioadei celui de al Doilea Război Mondial;

Secțiunea a VI-a: fonduri personale, colecții de documente.

Deși o arhivă națională exista în Austria încă din 1838, cea din Cernăuți a fost fondată abia la 1 noiembrie 1907, sub denumirea de Arhiva Regională a Bucovinei. Stocul fundamental a fost alcătuit din documentele intendenței (militare) austriece din perioada generalilor von Spleny și Erzenberg (1774-1786), dosarele administrației ținutale (“cercuale”) a Bucovinei (1786-1836) și cârmuirii autonome (1848-1918), dosarele “Guberniului din Lemberg” (Lvov) referitoare la Bucovina (1786-1848), documentația Consiliului Școlar al Bucovinei (care începe cu anul 1880). Primul director a fost Volodimir

---

⁴³ *Ibidem*.

⁴⁴ O. Dobrzanski & N. Masian & M. Nikirsa, *Нації та народності Буковини у фондах Державного архіву Чернівецької області (1775-1940)*. Довідник, Cernăuți 2003.

Milkovici, profesor de istorie est-europeană al Universității din Cernăuți, un colecționar asiduu al documentelor de sorginte otomană și habsburgică despre istoria structurilor administrative ale Bucovinei, ale cărui eforturi de a sistematiza stocul arhivistice bucovinean au dat rezultate. Astfel, dacă în 1908 Arhiva Regională dispunea de aproximativ 100 de documente din secolele al XV-lea-al XVIII-lea, adunate de la mănăstirile moldovenești și din arhivele familiale bucovinene (boieri, mazili și negustori), în 1914 concentra în depozitele sale 500 de documente istorice vechi și hărți topografice, precum și 428 de documente din epoca modernă. Cea mai mare parte a acestor documente unicat a fost mutată la începutul Primului Război Mondial la Viena din ordinul directorului Arhivei Regionale a Bucovinei, Volodimir Milkovici.

În timpul Primului Război Mondial, Bucovina și Galiția au ajuns teatre de operațiuni de luptă pe frontul de sud-vest. Teritoriul Bucovinei a fost ocupat de trei ori de trupele ruse, creând pentru o scurtă perioadă gubernia rusească Cernăuți, cu instituții civile și militare care au generat aproximativ 50 de fonduri de arhivă noi⁴⁵. În acest context, Arhiva Regională din Cernăuți nu a fost ferită de distrugerile de arhivă și vânzările de dosare “ca maculatură”, petrecute aici “la începutul lunii noiembrie 1918, când Imperiul Austro-Ungar își trăia ultimele zile ca stat”⁴⁶. Teodor Bălan, martor al evenimentelor, relatează în scrierile sale că “documente vechi, de mare valoare istorică din Bucovina, păstrate în edificiul Palatului Administrativ din Cernăuți, au fost parte îndosite, parte transportate la Viena, iar cele rămase în oraș au fost parte deteriorate, parte distruse de soldații ruși”, apoi că “în noiembrie 1918, odată cu apropierea armatei române de Cernăuți”, Josef Etzdorf, ultimul guvernator al Ducatului Bucovinei, ar fi ordonat incendiarea întregii arhive a regimului austriac din Bucovina care urma să fie mutată la Viena⁴⁷. Cercetătorii Iuri Leapunov și Dragoș Oлару fac trimitere în articolul lor la situații similare perpetuate chiar și după unirea Bucovinei cu România⁴⁸. Potrivit lor, Secretariatul de Stat de Interne de la Cernăuți, noul organ administrativ superior al Bucovinei din primii doi ani de la unire, sub tutela căruia a ajuns Arhiva Regională a Bucovinei în decembrie 1918, “din lipsa de spațiu de depozitare” a mutat documentele instituției “în subsol, în condiții improprii de temperatură și umiditate”, unde ar fi stat până în 1924. Actele Tribunalului Penal austriac din Cernăuți au fost amplasate, și acestea, “în dezordine, într-un subsol umed, unde treptat s-au deteriorat”, arhiva Primăriei orașului Cernăuți “a fost aruncată în dezordine într-un pod”, iar “materialul arhivistice al Fondului Religios Ortodox bucovinean a fost vândut, în anul 1922,

---

⁴⁵ *Державний архів Чернівецької області* cit., p. 113-131.

⁴⁶ Iuri Leapunov & Dragoș Oлару, *Arhivele Statului din Cernăuți în perioada interbelică*, “Arhiva Românească” 156 (serie nouă), II, fasc. 1/1996, p. 150.

⁴⁷ T. Bălan, *op. cit.*, p. 302.

⁴⁸ I. Leapunov & D. Oлару, *op. cit.*, p. 150-151.

ca maculatură”⁴⁹. Probabil cei doi cercetători au preluat unele informații despre soarta arhivelor austriece din Cernăuți din articolul lui Teodor Bălan din 1924, unde autorul menționează cu referire la arhiva Fondului Bisericesc Ortodox Român din Bucovina:

La administrația fondului religios se păstra înainte de războiul Mondial un număr mare de documente referitoare la averea și trecutul mănăstirilor din Bucovina. Dela războiu încoace documentele vechi au fost separate de cele recente. Cele vechi au fost transportate în podul edificiului. Acuma doi ani ele fură vândute ca hârtie veche⁵⁰.

Nu toate documentele acestui fond au fost vândute ca maculatură de vreme ce în Arhiva de Stat a Regiunii Cernăuți există fondul arhivistic nr. 321: *Administrația Fondului Bisericesc Ortodox Român din Bucovina/Администрация Православного религиозного фонду Буковини / K. k. Direktion der Güter des Bukow. Gr.-or. Religionfondes in Czernowitz* (1787-1940, 1941-1944), care numără și dosare vechi, începând din 1787, împreună cu cinci inventare ale lor redactate în germană și română⁵¹.

În absența unei legi a arhivelor și a personalului pregătit, în aprilie 1922 Secretariatul de Interne al Bucovinei și-a fixat ca obiective “în afara planului” sistematizarea și selecționarea documentelor fostei Arhive Regionale a Bucovinei, cu ajutorul unei “echipe speciale” compuse din “funcționari salariați cu banii obținuți din vinderea maculaturii”⁵². Se dorea “ca documentele care aveau importanță istorică să fie predate arhivei, iar cele care aveau însemnătate practică să revină Secretariatului” și, în plus, se intenționa “selecționarea documentelor care nu erau destinate păstrării”⁵³. O asemenea abordare a “selecționării” nu putea decât să perpetueze vânzările de documente din Arhiva Bucovinei, care au continuat sub protecția Secretariatului de Interne până spre sfârșitul anului 1922, când au fost oprite printr-un ordin al Ministerului de Interne.

În anul 1924, Arhiva Regională a Bucovinei a fost transformată în Comisiunea Arhivelor Statului din Bucovina, “cu scopul de a concentra la Cernăuți materialul arhivistic al Statului și a lua măsurile necesare pentru înființarea unei Direcțiuni Regionale a Arhivelor Statului”⁵⁴. Subordonată Ministerului Instrucțiunii Publice și având în componență notorietăți științifice, ca Ion Nistor, Raimund Friedrich Kaindl, Teodor Bălan, Simeon Reli, Vasile Grecu, comisia și-a centrat activitatea pe continuarea studiilor arhivologice,

---

⁴⁹ *Ibidem*.

⁵⁰ T. Bălan, *op. cit.*, p. 303.

⁵¹ *Державний архів Чернівецької області cit.*, p. 81-82.

⁵² I. Leapunov & D. Olaru, *op. cit.*, p. 150.

⁵³ *Ibidem*.

⁵⁴ *Ibidem*, p. 154.

explorarea consecventă, conservarea și valorificarea materialului arhivistic și, desigur, îmbogățirea tezaurului documentar al Bucovinei. Reperul esențial este fondul nr. 349: *Comisiunea Arhivelor Statului din Cernăuți / Чернівецький окружний державний архів* (1924-1940, 1941-1944), cu 334 de dosare din anii 1924-1940 și 1941-1944, descrise în două inventare în limba română. Între actele din acest izvor sunt: *Legea de organizare a Arhivelor Statului* din 1925, instrucțiunile procedurii de lucru în arhive din 1926, circularele Direcției Generale a Arhivelor Statului din București despre măsurile de combatere a distrugerii documentelor de arhivă din 1933, procesele-verbale ale ședințelor comisiei pentru organizarea arhivei regionale din Cernăuți din 1924-1925, rapoartele periodice despre starea de păstrare și conservare a arhivelor depozitate în localitățile Bucovinei, despre preluarea documentelor de la instituțiile bucovinene, conform prevederilor legii. Pot fi consultate, de asemenea, nomenclatoare ale dosarelor, descrieri bibliografice, lămuriri despre membrii comisiei, ulterior angajații sucursalei, diurnele și salariile acestora. Bogata corespondență a comisiei cu Ministerul Instrucțiunii Publice, disponibilă în fond, este axată pe argumentarea necesității înființării unei direcții regionale de arhivă la Cernăuți, pe neajunsurile *Legii de organizare a Arhivelor Statului* relative la preluarea documentelor mai vechi de 30 de ani de la instituțiile statului, biserică, județe, comune, la selecționarea documentelor (de pildă, lipsa unui regulament-cadru), în sfârșit, problema obținerii unui sediu definitiv pentru Direcția Regională Cernăuți a Arhivelor Statului. *Legea de organizare a Arhivelor Statului* a prevăzut, la art. 5, că vor fi create “4 direcțiuni regionale cu sediile în Iași, Cluj, Chișinău și Cernăuți”⁵⁵. Câteva articole ale legii din 1925 au fost modificate prin alta promulgată la 4 aprilie 1932, care a statornicit noțiunile de “directori regionali”, “arhive regionale”, “directori ai arhivelor centrale din București, Iași, Cluj, Chișinău și Cernăuți”⁵⁶.

Cu toate acestea, spre deosebire de situația legală a arhivelor din celelalte provincii alipite în 1918 la România, o instituție de arhivă cu statut de direcție regională a apărut în capitala Bucovinei abia în 1938, iar până atunci atribuțiile “directorului sucursalei” au fost îndeplinite de președintele comisiei, Simion Reli. În pofida rangului inferior deținut de comisie în sistemul instituțional, a statutului incert (prezentat adesea drept “illegal” de către S. Reli în corespondența sa cu Ministerul Instrucțiunii), a problemelor cu salarizarea personalului (căci, spre deosebire de colegii lor din direcțiile regionale, membrii ei nu primeau salarii, ci diurne lunare), Comisia Arhivelor Statului din Bucovina a avut o activitate intensă. În cei 22 de ani de administrație românească în Bucovina, ea a reușit să adune “855 de fonduri, însumând peste 200.000 de dosare, 90.000 de

---

⁵⁵ *Legea de organizare a Arhivelor Statului. Textul legii, expunerea de motive, dezbaterile Parlamentului*, București 1925, p. 4.

⁵⁶ *Legea pentru modificarea unor dispozițiuni din Legea pentru organizarea Arhivelor Statului* din 4 aprilie 1932, “Monitorul Oficial” 81 (5 aprilie 1932), p. 2235-2236.

cărți și reviste, 36.000 de exemplare de ziare”⁵⁷. Pentru comparație, regimul austriac, care a durat 144 de ani, a lăsat în urma sa nu mai mult de 150 de fonduri de documente. Sucursala din Cernăuți a Arhivelor Statului a fost lichidată după numai doi ani de funcționare, în vara anului 1940, odată cu anexarea nordului Bucovinei și a Ținutului Herța la URSS.

La 7 august 1940, în cadrul RSS Ucrainene au fost înființate Regiunea Cernăuți, compusă din porțiuni ocupate din nord-estul Ținutului Suceava (teritorii ale fostelor județe românești Dorohoi și Rădăuți) și Regiunea Hotin. Ultima a aparținut voievodatului medieval Moldova, în 1812 a fost inclusă în gubernia rusă Basarabia, apoi, în 1918-1940, a format un județ în Regatul României. În consecință, în custodia Arhivei de Stat a Regiunii Cernăuți a RSS Ucrainene, înființate la 1 noiembrie 1940 ca structură subordonată Direcției de arhivă a NKVD⁵⁸ din Cernăuți, au intrat fondurile basarabene create de administrația țaristă în județul Hotin, împreună cu fondurile instituțiilor administrative românești care au funcționat aici în intervalul 1918-1940, precum și fonduri românești produse în regiunea anexată Herța, care nu a aparținut niciodată Bucovinei austriece. *Îndrumătorul* ucrainean din 2006 oferă o listă cu peste 100 de asemenea fonduri și colecții rusești din județul Hotin din 1812-1918. Sunt fonduri ale instituțiilor administrației de stat, locale și de zemstvă, ale tribunalelor, procuraturii județene, structurilor administrativ-militare (poliție, jandarmi, penitenciare, comandantul fortăreței Hotin), ale organizațiilor agricole, financiare și de credit, din domeniul educației (Inspectoratul Județean de Învățământ, filialele județene ale școlilor de nivel gubernial de la Chișinău, școli populare, primare, bisericești, școala eparhială, gimnazii, licee, școli de nivel județean, școli orașenești de stat și private ș. a.), ale așezămintelor religioase (Consistoriul Bisericesc din Chișinău pentru Treburile Județului Hotin, Biserica Armeană Gregoriană), ale forurilor de binefacere. Multe din aceste fonduri își au începutul anterior anului 1812, fiind practic vechi fonduri moldovenești. Deși își propuseseră să evacueze arhiva pe măsura apropierii trupelor germano-române de Cernăuți, autoritățile sovietice au reușit în iulie 1941 să scoată de pe raza regiunii numai arhivele instituțiilor de stat și de partid, și pe acelea doar parțial. Cu toate acestea, la finalul războiului, URSS a imputat autorităților române “mari pagube și daune materiale pricinuite în anii ocupației prin distrugerea, jefuirea și ducerea în România a 600.000 de dosare de arhivă”⁵⁹ și “a constatat imediat după eliberarea regiunii lipsa a 28 de fonduri arhivistice și grupări tematice de documente”, evaluând daunele materiale la cifra de 52.000 de ruble⁶⁰.

---

⁵⁷ *Державний архів Чернівецької області* cit., p. 8.

⁵⁸ Comisariatul Poporului al Afacerilor Interne (*Народный комиссариат внутренних дел*).

⁵⁹ *Ibidem*, p. 7.

⁶⁰ *Ibidem*.

Instituția sovietică denumită “Arhiva de Stat a Regiunii Cernăuți a RSS Ucrainene” a fost reactivată la 6 aprilie 1944, structurată din 14 direcții raionale de arhivă, plus arhiva orășenească a Cernăuților. Activitățile ei au fost circumscrise readucerii arhivelor austriece și românești “scoase de pe teritoriul regiunii în anii ocupației românești”, operațiune declarată oficial înfăptuită în 1954, prin retrocedarea a “291 de fonduri de arhivă ale instituțiilor de stat austriece și românești transferate în România în timpul războiului, în cantitate totală de 95.592 de dosare și aproximativ 30 de tone de arhivă vrac”⁶¹. În afară de aceasta, Arhivele Statului din România au fost nevoite să retrocedeze Ucrainei sovietice fonduri și colecții suplimentare din județele Suceava și Botoșani. În contextul reformei managementului instituțiilor de arhivă din RSS Ucraineană de la sfârșitul anilor '50, prin hotărârea din 11 aprilie 1960 a Sovietului ei de Miniștri, cele din capitala Kiev și din regiuni și raioane au fost scoase de sub competența Ministerului Afacerilor Interne și trecute în schema de organizare a legiuitorului, respectiv a comitetelor executive ale sovietelor locale regionale, raionale și satești ale deputaților poporului din RSSU.

Începând din 1989, direcțiile de arhivă ale comitetelor executive regionale și raionale au fost lichidate, iar Arhiva de Stat a Regiunii Cernăuți a primit atribuții în calitate de organ superior de conducere și coordonare a Arhivelor statului din regiune. Faptul se înscrie într-o tendință generală în Uniunea Sovietică, în care procesele și schimbările sociopolitice și economice fundamentale din 1985-1987 au condus la prăbușirea regimului totalitar, la apariția statelor independente, însoțită de desecretizarea arhivelor și acordarea accesului neîngrădit. Arhiva de Stat a Regiunii Cernăuți a inițiat la rândul ei o amplă campanie de desecretizare a documentelor instituțiilor de stat sovietice, ale aparatului de partid și ale Comitetului Securității de Stat (KGB). Campaniia a fost intensificată după proclamarea independenței Ucrainei în 1991 și a avut drept rezultat declasificarea în 1988-2010 a 456 de fonduri, printre care și 329 de fonduri din perioada în care Bucovina a aparținut României⁶². În 1995, în interiorul aparatului administrativ al regiunii Cernăuți au fost înființate administrații ale raioanelor, pe lângă care au început să funcționeze direcții raionale de arhivă. Prin *Hotărârea* nr. 917 din 22 decembrie 2002 emisă de șeful administrației de stat a regiunii Cernăuți, arhiva devine structură a administrației regionale, dar “controlată și coordonată de Comitetul de Stat al Arhivelor Ucrainei”⁶³. Hotărârea este în concordanță cu art. 28 din *Legea cu privire la Fondul Arhivistic Național și instituțiile arhivistice* din 1994 cu modificările ulterioare, potrivit căreia “instituțiile locale de arhivă ale statului sunt

---

⁶¹ *Ibidem*, p. 8.

⁶² *Реєстр розсекречених архівних фондів державного архіву Чернівецької області. Довідник* (ed. S. Vikliuk & G. Rinzhuk & D. Olar), Cernăuți 2014 (https://cv.archives.gov.ua/pdf/dovidkovuy_aparat/reestr_rozsekrechenux.pdf).

⁶³ *Державний архів Чернівецької області* cit., p. 9.

subdiviziuni structurale ale administrațiilor de stat locale, dar sunt răspunzătoare în activitățile lor și se află sub controlul organului executiv central în sfera de arhivă”⁶⁴ (de exemplu, Serviciul Arhivistic de Stat al Ucrainei: *Державна архівна служба України / Укрдержархів*, din 2010 până în prezent).

II. Personalități și instituții austriece în Bucovina (1775-1918)

II.1 Personalități, fonduri și colecții arhivistice

Toate documentele din Arhiva de Stat a Regiunii Cernăuți sunt încorporate în Fondul Arhivistic Național al Ucrainei. Cele mai vechi sunt încadrate în categoria “fondurilor personale și colecțiilor” și datează din secolele al XV-lea-al XVIII-lea, răstimp în care teritoriul Bucovinei a făcut parte din Principatul Moldovei⁶⁵. Au fost adunate treptat de Comisiunea Arhivelor Statului din Bucovina și de cercetătorii istoriei Bucovinei, ca Franz Wickenhauser, Ferdinand Zinglauer von Blumental⁶⁶, Teodor Balan, Ion Nistor, Iancu Flondor ș. a. Prețiosul fond nr. 1023: *Colecția de documente adunate de Arhiva Regională din Cernăuți / Колекція документів, зібраних Чернівецьким окружним архівом* (1418-1939), alcătuit la începutul secolului al XIX-lea de angajații Arhivei, însumează 159 de documente în paleografiile româno-chirilică, slavă, germană și în limbile română, rusă, ucraineană, dateate în 1418-1939. Volumul I al *Îndrumătorului Arhivei de Stat a Regiunii Cernăuți. Perioada presovietică* (2006) informează că “la baza colecției au stat hrisoavele domnilor Moldovei din secolele al XV-lea-al XVIII-lea strânse de mănăstiri, proprietari de moșii, persoane private, colecționari, ca Hristofor Miculi, Teodor Bălan, Eusebiu Procopovici”⁶⁷. Acestea sunt documente originale, multe scrise pe pergament, și fragmente de documente originale, hrisoave, diplome, acte de danie ale voievozilor, începând cu Alexandru cel Bun, contracte de vânzare-cumpărare, acte de proprietate asupra moșilor din Bucovina și a averilor mănăstirești din anii 1418-1838, documente ale ctitoriilor făcute de domnii Moldovei, circulare și scrisori ale episcopilor Bucovinei din 1818-1859, certificate de recunoaștere a titlurilor de noblețe, testamente. Tot aici au intrat înscrisuri, hărți și lucrări științifice despre descrieri istorice, geografice și economice ale orașelor de pe cuprinsul Bucovinei, despre legăturile Moldovei cu țările vecine, despre unirea

---

⁶⁴ *Legea cu privire la Fondul Arhivistic Național și instituțiile arhivistice* nr. 3815-XII din 24.12.1993, “Відомості Верховної Ради України (ВВР)”, nr. 15/1994, p. 86 (<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3814-12#Text>).

⁶⁵ *Особові фонди і колекції державного архіву Чернівецької області* (eds. G. Rinzhuk & A. Avdeev), Cernăuți 2017 (https://cv.archives.gov.ua/pdf/nashi_vidannya/osob_fondy_i_kol.pdf).

⁶⁶ A se vedea fondul nr. 1216 *Ferdinand Zinglauer von Blumental* (1829-1906) – *Historiker, Professor der Czernowitzer Universitat / Циглауер фон Блюменталь Фердинанд* (1829-1906) – *історик, професор Чернівецького університету*.

⁶⁷ *Державний архів Чернівецької області* cit., p. 362.

Bucovinei cu România din 1918, despre aspecte din viața socio-politică, economică și culturală din provincie.

Un corpus valoros îl reprezintă materialele cercetătorului bucovinean de origine austriacă Franz Adolf Wickenhauser (1809-1891), funcționar guvernamental în domeniul finanțelor, născut la Wurmbach, dar stabilit în Bucovina în 1837, unde și-a petrecut întreaga viață. Colecționar pasionat, Fr. Wickenhauser a fost și editor de documente din trecutul Bucovinei, autor al unor importante studii și lucrări privind istoria Moldovei și Bucovinei din perioada 1350-1774, “structurate ca descrieri istorice însoțite de selecții de documente”, precum și al seriei de eseuri despre mănăstirile Moldovița, Solca, Voroneț, Humor, Putna ș. a. și orașul Cernăuți⁶⁸. Colecția sa, alcătuită din 126 de dosare din 1428-1891 – fondul nr. 1024: *Franz Adolf Wickenhauser – istoric al Bucovinei / Вікенгаузер Франц Адольф – буковинський історик / Wickenhauzer Franz Adolf – der bukowinische Historiker* (1428-891) –, tratează evoluția marilor proprietăți funciare din Bucovina în secolele al XV-lea-al XIX-lea, spițele genealogice ale familiilor boierești din Bucovina medievală, istoria Bisericii Ortodoxe din Bucovina, fondul funciar religios ortodox, istoria localităților bucovinene.

Ion Nistor, reputatul profesor universitar și om politic, cel dintâi președinte al Comisiei Arhivelor Statului din Bucovina din 1924, a adunat la rândul său sute de documente vechi. Fondul nr. 988 – *Nistor Ion Iancu* (4 august 1876-11 noiembrie 1962) – *om politic, istoric român / Історію Іон Янку – політичний діяч, румунський історик* (1901-1939) din Arhiva de Stat a Regiunii Cernăuți este format din 274 de documente românești, germane, franceze, la care se adaugă manuscrisele autorului și un stoc de copii ale înscrisurilor despre istoria Principatelor Române (1783-1822 și 1854-1857) de la Arhivele Statului din Viena, unde istoricul a studiat în tinerețe. În fondul personal se evidențiază manuscrisele cărților sale de istorie a României și Bucovinei secolelor al XIV-lea-al XX-lea, articolele de presă, studiile științifice, recenziile la lucrările lui Nicolae Iorga și Teodor Ștefanelli, notele de curs întocmite în calitate de profesor universitar, corespondența cu mitropolitul Bucovinei, cu Ministerul Instrucțiunii, Academia Română, Comisia de Cooperare Științifică a Ligii Națiunilor, Consulatul Republicii Cehoslovace la Cernăuți, numeroase societăți culturale și științifice, muzee, biblioteci, personalități culturale.

În egală măsură de important este și fondul nr. 1243: *Colecția de documente ale familiei Flondor / Колекція документів сім'ї Флондор* (1776-1913)⁶⁹, care totalizează 10 dosare de genealogie a Flondorilor și de avere a

---

⁶⁸ Ștefănița-Mihaela Ungureanu, *Franz Adolf Wickenhauser (1809-1891). Contribuții la cunoașterea istoriei Bucovinei*, “Analele Bucovinei” 24 (2017), 2, p. 377-383.

⁶⁹ Arhivele Naționale ale României dețin, la rândul lor, fondul personal *Flondor Iancu* (1865-1924), compus din 77 de dosare cu acte personale (diplomele de licențiat al

familiei (hrisoave, acte, contracte care confirmă statutul juridic al bunurilor imobiliare și cotele pământurilor din proprietate), în paleografiile româno-chirilică și latină și în limba franceză. Din actele genealogice rezultă că spița familiei Flondor se trage de la vel armașul Toader Albotă, poreclit “Flondor”, și coboară în documente până în secolul al XIV-lea. Exponenții ei au deținut dregătorii în Moldova începând din secolul al XVI-lea și au fost înrudiți cu marile familii boierești Balș, Ureche și Buhuș din Țara de Sus, după care au creat ramificații în neamuri de origine nobilă din Bucovina, Austria, Basarabia, Polonia (Hurmuzachi, Mustăță, Vasilco/Wassilko-Serecki, Petrino, Gafencu, Dașcovic, Zotta, Dobrowolski von Buchenthal, Kaindl, Ralli). Sunt ilustrate secvențe din biografia lui Ioan Flondor (1710-1784), vornicul Câmpulungului Ruses, și a fiilor acestuia, mari proprietari de pământ cu înalte funcții de stat în Bucovina, înnoșiți de împăratul Francisc al II-lea cu titlul de “cavaleri de Flondor” (*Ritter von*): Gheorghe, Constantin, Dimitrie și Vasile Flondor. De asemenea, fondul îi reperează pe urmașii Gheorghe “cavaler de Flondor” (1830-1892) – fost deputat în Dieta Bucovinei de la 1862, căsătorit cu Isabella de Buchenthal-Dobrowolski, cu care a avut 7 copii, printre care Tudor “cavaler de Flondor” (1862-1908), compozitor, politician, jurist și economist –, Iancu “cavaler de Flondor” (1865-1924) – conducător al Partidului Național Român din Bucovina, deputat al Dietei Bucovinei, cel dintâi președinte al Consiliului Național Român al Bucovinei, militant decisiv pentru unirea Bucovinei cu România în 1918 – și Nicu “cavaler de Flondor” (1872-1948), de trei ori primar al Cernăuților.

II.2 Instituții și arhive

Istoria instituțiilor moderne din Bucovina a început după anexarea regiunii la Austria. În primii 10-12 ani de la anexare, Bucovina a fost menținută sub comandament militar, ca o recunoaștere a individualității sale politice. Cele 70 de dosare ale fondului nr. 29: *Administrația militară austriacă a Bucovinei / Австрійська військова адміністрація Буковини / Bukowiner Militär-Administration* (1774-1786) au valoare de sursă istorică de primă mână. Noul așezământ a avut misiunea de a integra regiunea în statul austriac sub toate aspectele, de la extinderea legislației imperiului, în paralel cu preluarea unor elemente de organizare autohtone, până la implementarea unei direcții optime de dezvoltare socioeconomică. Conducerea militară a Bucovinei a cumulat puterile administrativă și jurecătorească și a fost pusă în subordonarea Consiliului Aulic de Război din Viena și Comandamentului Militar din Lvov. De competența organelor militare depindeau, printre altele, examinarea cauzelor judecătorești, stabilirea cuantumului taxelor și impozitelor și colectarea acestora, delimitarea proprietăților de pământuri, măsurătorile cadastrale, ordinea publică, serviciile

---

Universității din Cernăuți și de doctor în Drept al Universității din Viena), scrisori, brevete.

sanitare, taxele vamale, taberele de carantină de la frontieră, construcția clădirilor publice, drumurilor și podurilor, agricultura, comerțul, paza granițelor, întreținerea comunicațiilor poștale și a punctelor de frontieră. Comandamentul Militar din Lvov a avut misiunea de a fixa granițele dintre Galiția și Bucovina, dar în realitate sfera preocupărilor sale era atotcuprinzătoare, reflectată în fondul nr. 1178: *Comandamentul Militar Suprem al Galiției și Lodomeriei, Lvov / Генеральне військове командування Галичини та Лодомерії в м. Львові / K. k. General Militär Oberkommando in Galizien und Lodomerien in Lemberg (1771-1786)*, cu 323 de dosare și inventar în limba germană. Acest organism militar a trebuit să aplice în Bucovina decretele imperiale și ordinele Consiliului Aulic, să corespundă cu Administrația Militară a Bucovinei despre plata impozitelor și a taxelor vamale de transport al mărfurilor, despre coloniștii străini în Bucovina și repartizarea suprafețelor de pământ, despre susținerea economică a producătorilor locali, amenajarea salinelor, construirea podurilor și șoselelor, administrarea mănăstirilor și comunităților religioase, elaborarea metodicii în școlile mănăstirești ș. a. Conducătorul Bucovinei era comandantul trupelor de ocupație din regiune, un militar de rang înalt, asistat de un consilier cu atribuții de aplanare a eventualelor contradicții cu Imperiul Otoman pentru delimitarea frontierelor și întreținerea corespondenței în limba română. Cel dintâi administrator militar al Bucovinei a fost generalul Gabriel Anton von Spleny von Mihaldy, organizatorul sistemului de autoguvernare locală și autorul primului raport complet asupra regiunii, intitulat *Descrierea districtului Bucovina* și înaintat împăratului Austriei.

Statutul special al Bucovinei dobândit în 1775 a fost consecința directă a viziunii împăratului Iosif II asupra administrației publice austriece, care aducea cu sine în Bucovina o organizare de un nivel superior celei precedente. Iluminismul asociat cu despotismul luminat a dat naștere *iosefinismului*, formulă politică nouă care, pliată pe realitățile din Bucovina, și-a propus să reclădească edificiul social existent în concordanță cu obiectivele politice generale orientate spre etatism. Prin reformele luminate în domeniile politic, administrativ, economic, educațional, social, cultural, bisericesc, Casa de Austria a contribuit decisiv la modernizarea societății bucovinene în ansamblu. Conform unor interpretări, Bucovina a primit de la bun început statutul de “ducat”, întrucât în titulatura împăratului Iosif II a apărut încă din 1775 formula “duce de Bucovina”, iar în acte au fost folosite sintagmele “Districtul Bucovinei”, “Generalatul Cernăuți”, “Generalatul Galițian de Frontieră”. Chiar dacă nu a fost încorporat inițial în provincia Galiția, districtul Bucovina a ținut de “Administrația provincială din Galiția (oficiul viceguvernatorului) în treburile Bucovinei”, organ superior de conducere plasat sub Guvernământul regional al Galiției și Lodomeriei de la Lvov. Viceguvernatorul Galiției a creat fondul nr. 1026: *Administrația provincială din Galiția (oficiul viceguvernatorului) în treburile Bucovinei / Галицька губернська управа (намісництво) у справах Буковини / K. k. Galizische Statthalterei (Angelegenheiten der Bukowina) (1775-1861)* cu

1.526 de dosare în germană, ucraineană și română, anii extremi: 1775-1861. În 1860-1861, instituția viceguvernatorului Galiției pentru treburile Bucovinei și-a încetat existența, iar după transformarea Bucovinei în provincie autonomă, fondul nr. 1026 a fost adus la Cernăuți, în timp ce fondul principal, *Guvernământul Galiției*, a rămas la Lvov.

Printr-un ordin al conducătorului militar austriac, în Bucovina, imediat după anexare, a fost instituită administrația orașului Cernăuți, capitală a noii provincii, iar la 25 august 1786, în temeiul instrucțiunilor Consiliului Aulic de Război, au fost aleși magistratul orașului și patru consilieri. Plasată inițial sub conducerea armatei, gospodărirea Cernăuților a fost trecută în subordine districtuală, cunoscută în 1829-1832 drept “Magistratul orașului Cernăuți” (fondul nr. 39: *Magistratul orașului Cernăuți / Чернівецький міський магістрат / K. k. Hauptstadt Czernowitz (1781-1918)*, condus de primar, viceprimar și consilieri orașenești și serviciile Economic, Fiscal, Școlar, Construcții, Comerț și Industrie. În competența Serviciului Poliție se aflau departamentele Sanitar-veterinar, Pompieri și Piață. De asemenea, au funcționat comisiile de înregistrare a actelor publice, de arbitraj, de examinare a drepturilor de cetățenie, judecătorească, imobiliară⁷⁰. Principalele funcții ale magistratului Cernăuților erau gestionarea proprietății, construcțiile, îmbunătățirea aspectului orașului, menținerea ordinii publice, eliberarea autorizațiilor pentru comerț și meșteșuguri, supravegherea stării sanitare, coordonarea instituțiilor caritabile și școlare din propriul buget, controlul asupra activității caselor de marcat municipale, apărarea împotriva incendiilor, coordonarea poliției locale ș. a. Fondul *Magistratul orașului Cernăuți* ilustrează în cele 7.213 de dosare un tip de organizare modernă și avansată a capitalei provinciei, care a dăinuit până la prăbușirea Austro-Ungariei în 1918 și reprezintă un izvor primordial al istoriei Bucovinei sub stăpânire austriacă. În 1778, generalul von Spleny a fost înlocuit în funcția de guvernator militar al Bucovinei de generalul Karl von Erzenberg, care a continuat reforma, înființând cancelaria regională, cu un secretar de origine română, un responsabil ce ținea evidența, un grefier și doi traducători, român și polonez. De finanțe răspundeau casierul și contabilul, iar problemele judecătorești au fost încredințate unui auditor superior sub a cărui autoritate funcționau mai mulți grefieri și doi auditori districtuali.

Proiectul politic habsburgic a reușit în bună măsură în Bucovina datorită atmosferei de încredere dintre elita reformistă austriacă și populația autohtonă românească, al cărei exponent politic principal a fost boierul cu vederi iluministe Vasile Balș. Baronul Vasile Balș fusese delegatul domnitorului Grigore III Ghica în comisia mixtă austro-turcă de delimitare a frontierei dintre Imperiul Otoman și Monarhia Habsburgică. În 1780 a devenit “conțopist aulic” (redactor) în administrația militară a Bucovinei (numit prin ordinul împăratului Iosif II), în 1783 referent la Consiliul Aulic de Război din Viena, consilier imperial la Înalta

---

⁷⁰ *Державний архів Чернівецької області* cit., p. 20.

Curte de Apel din Lvov. În 1791, Vasile Balș obține funcția de consilier al guvernatorului Karl von Erzenberg și, prin numeroase memorii și petiții către împărații Iosif II și Leopold II, se face cunoscut ca adept al autonomiei Bucovinei, militând pentru înființarea școlilor românești, pentru crearea episcopiei autonome a Bucovinei, pentru reforma și modernizarea instituțiilor statului în Bucovina, dezvoltarea unei agriculturi intensive, reorganizarea comerțului și modernizarea vieții rurale. Șef al cancelariei guvernatorului, Vasile Balș l-a invitat în 1783 la Cernăuți pe Ioan Budai-Deleanu, ca translator și copist al cancelariei. Cei doi conlucrează rodnic la implementarea reformelor iosefine în învățământul școlar de limbă română, traduc cărți didactice din germană în română, adaptează manuale școlare și texte bilingve cu caracter pedagogic, înființează școli românești și aduc profesori transilvăneni în provincie⁷¹. Sub îndrumarea lui Balș, Ioan Budai-Deleanu și Georg Oechsner s-au ocupat de transpunerea în română a actelor privind încorporarea Bucovinei și de întocmirea gramaticilor și lucrărilor cu caracter lingvistic și lexicografic. Juristul I. Budai-Deleanu a tradus “cu expresii și formulări ușor de înțeles” codul austriac, legi, dispoziții imperiale, tratate juridice⁷².

Karl Erzenberg a împărțit Bucovina în cinci ținuturi (județe): Cernăuți, Siret, Suceava, Vijnița și ocolul Câmpulung Ruses; în 1794, cele cinci ținuturi au devenit patru districte (Cernăuți, Siret, Suceava, Vijnița) conduse de ofițeri austrieci și un număr redus de funcționari români. Districtele erau compuse din 12 ocoale, alcătuite din până la zece sate. Cu toate acestea, la 6 august 1786 împăratul Iosif II a anulat organizarea militară a Bucovinei și a anexat teritoriul la Regatul Galiției și Lodomeriei. Bucovina a devenit astfel cel de-al 19-lea district (cerc) administrativ al Galiției. Acest statut politico-juridic a durat până la 4 martie 1849, când a fost fundat Ducatul Bucovinei, autonom prin patentă imperială de la 29 septembrie 1850. După încorporarea Bucovinei la Galiția, organizarea militară a fost înlocuită de o ierarhie districtuală civilă, cu un guvernator căruia i se subordonau patru comisari districtuali. Personalul a mai inclus, pentru prima dată, un locțiitor de guvernator, un secretar ținutal, un grefier, un căpitan de dragoni, un chirurg de regiune, patru chirurgi de district, 12 comisari fiscali, doi conțopiști. Noua instituție, numită “*Kreisamt*” și condusă de “viceguvernatorul Galiției pentru treburile Bucovinei”, cu sediul la Lvov, a creat, între anii 1786 și 1853, fondul nr. 1: *Administrația districtuală a Bucovinei / Буковинська окружна управа / K. k. Bukowiner Kreisamt* (1786-1853), cuprinzând 14.656 u. a.. Arhiva viceguvernatorului oglindește schimburile epistolare între domnitorii Moldovei și oficialitățile austriece în legătură cu Bucovina (1805-1829), corespondența Consulatului Austriei de la Iași despre economia Țărilor Române, despre evenimentele politice din Țara Românească și

⁷¹ M. Iacobescu, *Bucovina în viziunea lui Ion Budai-Deleanu*, “Suceava. Anuarul Muzeului Bucovinei” 20 (1993), p. 199.

⁷² *Ibidem*, p. 201.

Moldova, despre războiul ruso-austro-turc din 1787-1792 și războaiele ruso-turce din 1806-1812, 1827-1829 și 1853-1856, rapoartele despre mișcările trupelor ruse spre Țara Românească prin Bucovina (în 1806) și prin Basarabia (1817, 1839-1840, 1848), colonizarea Bucovinei, atitudinea populației față de separarea provinciei de Galiția în 1849. De asemenea, în fondul viceguvernatorului sunt limpezite aspecte ale învățământului din Bucovina (deschiderea și funcționarea școlilor, statisticile cu numărul elevilor pe comunități), ale vieții religioase (fluxul parohiilor bisericești, evenimente ale Mitropoliei Bucovinei⁷³, împărțirea protopopiatelor, componența clerului ortodox, starea bisericilor ortodoxe, uniute și evanghelice, situația economică a moșiilor bisericii ortodoxe, hotarele proprietăților mănăstirești, construcția reședinței mitropolitelor Bucovinei). O altă dimensiune conturează cultura și arta din Bucovina, cu societățile literare românești și ucrainene, asociațiile național-culturale și studențești, trupele de teatru, cinematografele, amănunte bio- și bibliografice despre scriitori marcanți (Mihai Eminescu, Gheorghe Asachi, Ivan Franco, Iuri Fedkovici, Olga Kobylanska, Osip Makovei), compozitori (Isidor Vorobkevici, Ciprian Porumbescu), pictori (Epaminonda Bucevschi).

Din aceeași perioadă datează și materialul arhivistic cultural și religios al Bucovinei din Arhiva Regională de Stat din Cernăuți. După depunerea jurământului de credință al locuitorilor și al elitelor laice și bisericești din Bucovina față de împăratul Austriei, Curtea de la Viena a trecut la reorganizarea Bisericii Ortodoxe. Negocierile dintre episcopul Dositei (Dosoței Herescu) al Rădăuților și noile autorități s-au concretizat prin adoptarea de către Consiliul Aulic din Viena a *Planului regulativ spiritual bucovinean* din 29 aprilie 1786; anterior, în 1782, reședința episcopală fusese mutată de la Rădăuți la Cernăuți, iar Dositei instalat episcop exempt al Bucovinei (1783), supus mitropoliei ortodoxe sârbe de la Karlowitz în 1786. Prin *Planul regulativ*, împăratul Austriei a devenit patronul uniunii de fundații denumite “Fondul religios greco-oriental al Bucovinei”⁷⁴, o resursă constituită din averile mănăstirești secularizate pentru alimentarea financiară a vieții bisericești și școlare din provincie⁷⁵. La începutul secolului al XX-lea averea fondului ajunsese considerabilă, cuprinzând peste 200.000 de hectare de pădure, în jur de 8.000 de hectare de terenuri agricole și terenuri neproductive, sute de clădiri, cariere de piatră, mine, stabilimente balneare, iazuri etc. În 1918, fondul religios a fost plasat sub jurisdicția Mitropoliei Bucovinei și reorganizat în Administrația Fondului Religios Ortodox al Bucovinei. Fondul nr. 836: *Societatea pentru Cultură și Literatură Română*

---

⁷³ A se vedea fondul nr. 320: *Mitropolia Bucovinei / Митрополія Буковини / Bukowiner gr-or. bischöfliches Konsistorium* (1792-1940, 1941-1944).

⁷⁴ Fondul arhivistic cu același nume din Arhiva de Stat a Regiunii Cernăuți este alcătuit din 1.277 de dosare din perioadele 1787-1940 și 1941-1944 și cinci inventare în limbile germană și română.

⁷⁵ A se vedea pe larg D. Valenciuc, *op. cit.*.

din Bucovina / Товариство румунської культури і літератури на Буковині (1907-1913, 1919-1940, 1941-1944), format din 334 de dosare descrise în două inventare redactate în limba română, este indispensabil pentru o abordare completă și obiectivă a istoriei dezvoltării elementului autohton românesc din Bucovina. Sub numele inițial de “Reuniunea pentru Leptură”, Societatea pentru Cultură și Literatură Română din Bucovina a fost înființată de un grup de boieri și intelectuali români [printre care Mihai Zotta, Ion Gheorghe Sbiera și Alexandru (Alec) Hurmuzachi], sprijiniți de preoțimea ortodoxă, în 1862. Ulterior, societatea a concentrat în rândul membrilor săi reprezentativi întreaga elită românească și s-a transformat în epoca ducatului într-un reper esențial al vieții culturale și naționale a românilor din Bucovina, având drept unic scop promovarea culturii și literaturii române. Împreună cu filialele ei din toate orașele și localitățile rurale mai mari, asociația a susținut prelegeri și conferințe publice de istorie a românilor, manifestări cu caracter național, spectacole de teatru, concerte, a editat revistele “Foaia Societății pentru Cultura și Literatura Română în Bucovina” (1865-1869), “Aurora Română” (1881-1884), a creat și popularizat colecția de carte “Biblioteca pentru Tineretul Român” și a deținut editura “Mitropolitul Silvestru”.

În anul 1786, principala instituție de învățământ din Bucovina era Academia Teologică de la Putna. Concomitent, existau școala episcopală de la Rădăuți și șase școli domnești, câte una la Suceava, Cernăuți, Rădăuți, Putna, Câmpulung Moldovenesc și Câmpulung Rusc. Școlile moldovenesti au fost desființate treptat, pe măsura laicizării învățământului, înființării școlilor de stat austriece cu predare în limbile română și germană și adoptării regulamentului școlar din 1786. După încorporarea Bucovinei la Galiția, obligativitatea învățământului pentru toți copiii de vârstă școlară a fost anulată, iar școlile primare au fost subordonate Consistoriului Catolic din Lvov. Abia odată cu proclamarea ducatului Bucovinei, în sistemul de învățământ primar din regiune s-a produs un reviriment. În condițiile determinate de adoptarea de către Parlamentul austriac a *Legii învățământului* la 14 mai 1869, apoi a legii provinciale în materie, de către Dieta Bucovinei la 30 ianuarie 1873, în deceniile următoare s-a înregistrat o creștere a numărului de școli primare și a ratei de școlarizare. Astfel, dacă în anul școlar 1889-1890 procentul copiilor care frecventau o școală primară publică sau particulară era de 54,5%, la începutul secolului al XX-lea această rată reprezenta 78,2%, iar în anul de învățământ 1912-1913 crescuse la 96,1%⁷⁶. Cu un deceniu înainte de unirea cu România, gradul de alfabetizare a populației în vârstă de peste 10 ani se ridica, în Bucovina, la 46,1 %, mai mare decât în Transilvania și Banat (43,5%), Vechiul Regat (39,3%) și Basarabia (15,6%)⁷⁷. Autoritatea superioară în domeniu a fost, începând din 1869, Consiliul Școlar al Bucovinei [fondul nr. 211: *Consiliul*

⁷⁶ C. Ungureanu, *Învățământul primar din Bucovina (1774-1918)*, Chișinău 2007, p. 189.

⁷⁷ *Ibidem*, p. 207-208.

Școlar Regional al Bucovinei / Крайова шкільна рада Буковини, м. Чернівці / K. k. Landesschulrath in Czernowitz (1869-1918)], coordonat de șeful administrației provinciale, a cărei autoritate se extindea asupra inspectorilor consiliilor școlare districtuale (județene), directorilor școlilor normale (seminare pedagogice), județene, districtuale, orășenești, școlilor de pe lângă primării, iar din 1895, ai școlilor secundare. Vastul fond arhivistic al Consiliului Școlar al Bucovinei (17.075 u. a. din 1869-1918) conține legislația deschiderii școlilor private și a remunerării cadrelor didactice, precum și informații despre evidența cadrelor didactice, inclusiv a celor aflate în serviciu militar în 1917-1918. Tot aici pot fi găsite circularele și instrucțiunile Ministerului Cultelor și Educației referitoare la atribuțiile și competențele Consiliului școlar regional și ale inspectoratelor școlare districtuale, metodologia de predare în școlile primare și cele gimnaziale, asigurarea elevilor cu manuale, apoi procesele-verbale ale ședințelor Consiliului Școlar provincial și ale consiliilor școlare districtuale, corespondența cu ministerul de resort despre numirile în funcții ale inspectorilor școlari, aplicarea legii învățământului, bugetele Consiliului Școlar provincial, planuri, devize, acte privind construirea de noi școli, rapoarte anuale de activitate, statistici de școlaritate, frecvența la școlile primare, date despre starea și numărul școlilor pe județe, despre limba de predare, numărul elevilor din fiecare comunitate (română, ucraineană, evreiască etc.), manuale, planuri pentru cursuri, anunțuri cu privire la organizarea concursurilor didactice ș. a. În afară de fondul nr. 211, Arhiva de Stat a Regiunii Cernăuți dispune de fondurile: nr. 1088: *Inspectoratul școlilor populare din Bucovina / Інспекторат народних шкіл Буковини / K. k. Bukowiner Volksschulen-Aufsicht (1812-1824)*; nr. 762: *Inspectoratul județean școlar Cernăuți / Чернівецька повітова шкільна рада / K. k. Bezirksschulrat in Czernowitz (1894-1918)*; nr. 759: *Comisiunea pentru examenele de capacitate în vederea obținerii dreptului de predare în învățământul secundar / Комісія з прийому екзаменів на право викладання в середніх школах, м. Чернівці / K. k. wissenschaftliche Prüfungskommission für das Lehramt an Mittelschulen in Czernowitz (1869, 1875-1923)*; nr. 390: *Comisiunea examinatoare pentru candidații la posturile vacante de profesori în cadrul școlilor populare și de meserii cu limba de predare română / Екзаменаційна комісія для кандидатів на вакансії вчителів загальних народних та міщанських шкіл, м. Чернівці / K. k. Prüfungs Kommission für allgemeine Volks-und Bürgerschulen in Czernowitz (1873-1923)*; nr. 216: *Universitatea din Cernăuți / Чернівецький університет / K. k. Franz-Josephs-Universität in Czernowitz / Universitatea "Regele Ferdinand I" din Cernăuți (1875-1940, 1941-1944)*. Fondul Universității din Cernăuți acoperă 5.439 de dosare din 1875-1940, 1941-1944 și șapte inventare în limbile germană și română, oferind repere precise despre contingentele de studenți și profesori, facultățile și cadrele didactice, organizarea procesului de învățământ; printre documente se găsesc manuscrise ale lucrărilor științifice, tezele de doctorat și articolele științifice ale profesorilor.

În conjunctura politică favorabilă prilejuită de revoluția de la 1848, obiectivul politic imediat al elitei românești din Bucovina l-a constituit separarea Bucovinei de Galiția și obținerea statutului de provincie autonomă a Coroanei Austriei. Punctul culminant al acestei mișcări a fost atins în iunie 1848, când reprezentanții curentului național (episcopul ortodox Eugenie Hacman, frații Hurmuzaki, baronul Ioan von Mustăță, Iordachi von Vasilco, George von Isăcescul) au redactat *Petiția țării*, cerând autonomia provincială și încuviințarea reunirii anuale la Cernăuți a unui parlament propriu (Dietă) în care să fie reprezentate “toate stările sociale ale Bucovinei, în egală măsură și fără deosebire de religie, și anume, clerul, marea proprietate funciară, intelighenția, starea orășenească și țărănească”⁷⁸. Bucovina a fost proclamată “Ducat autonom” la 4 martie 1849, dar aparatul birocratic a fost înlocuit treptat, până în 1854, de un “consiliu” (guvern) regional, cu un “președinte” numit în funcție de împărat. În 1858, conducerea regională a Bucovinei era exercitată de președinte și “departamente” (12 la începutul Primului Război Mondial), și anume: Finanțe, Agricultură, Construcții, Transport și Comunicații, Comunități, Autogovernare, Culte, Educație, Sănătate, Afaceri Militare, Jandarmerie, Paza granițelor. În 1861 a fost instituită Dieta Bucovinei (*Landtag*), cu episcopul Eugenie Hacman ca președinte român (înlocuit doar în intervalul 1874-1884 de Anton Kochanowski von Stawczan), iar în Consiliu au apărut următoarele funcții noi: un referent pe probleme sanitare, un inginer superior, doi ingineri de clasa I și clasa a II-a, doi locțiitori de clasa a II-a pe probleme de construcții⁷⁹. Președintele Dietei Bucovinei se numea “Căpitan al Țării” (*Landeshauptmann*), în timp ce guvernatorul, în calitate de împuternicit al guvernului central de la Viena, a primit titlul de “președinte al țării” (*Landespräsident*), lui fiindu-i supuse instituțiile de nivel județean, conduse de câte un “prepozit districtual” (*Bezirkvorsteher*). Ulterior, aparatul funcționăresc a fost întregit de un birou sanitar, de comisii regionale pentru cauzele de anulare ori răscumpărare a îndatoririlor de șerbie și pentru soluționarea litigiilor legate de servitute, și de comisia pentru stabilirea impozitelor funciare. Întreaga ierarhie a fost subordonată Ministerului Afacerilor Interne al Austriei și a funcționat până la prăbușirea Austro-Ungariei în noiembrie 1918. Fondul arhivistic creat de “guvernul Bucovinei” [fondul nr. 3: *Administrația Regională Bucovineană / Буковинська крайова управа / K. k. Bukowiner Landes-Regierung* (1854-1918)] elucidează problema reformei instituțiilor moderne ale Bucovinei din a doua jumătate a secolului al XIX-lea. Fondul are procesele-verbale, corespondența, rapoartele și instrucțiunile despre înființarea și funcționarea Dietei Bucovinei (1861-1918), despre alegerile parlamentare pentru Parlamentul Austriei, despre fundarea și activitățile Camerei de Comerț și Meșteșuguri a Bucovinei (1853),

⁷⁸ M. Ceașu, *Modernizarea instituțional-politică a Bucovinei: instituirea Dietei provinciale (1848-1861)*, “Xenopoliana” 6 (1998), 1-2, p. 154.

⁷⁹ *Державний архів Чернівецької області* cit., p. 27.

ale Camerei de Măsuri și Greutăți a Bucovinei (1856, 1986), ale Procuraturii Financiare din Cernăuți (1861), ale Biroului de Stat de Credite (1873-1874), ale Băncii Regionale a Bucovinei (1879-1880), ale Administrației Fiscale din Cernăuți (1887-1892), ale Consiliului Agricol Regional al Bucovinei (1899-1903), ale asociațiilor județene a proprietarilor de pământ (1892). La 19 ianuarie 1853, printr-un decret comun al ministerelor Justiției, Internelor și Finanțelor din Austria, au fost întemeiate structuri locale de conducere în județele Vijnița, Zastavna, Câmpulung, Coțmani și Cernăuți. Au rezultat astfel cinci fonduri arhivistice de exploatat pentru studierea populației rurale din Bucovina: fondul nr. 880: *Administrația județeană Vijnița / Вижницька повітова управа / K. k. Bezirkshauptmannschaft Wiznitz* (1869-1908); fondul nr. 7: *Administrația județeană Zastavna / Заставнівська повітова управа / K. k. Bezirkshauptmannschaft Zastawna* (1882-1918); fondul nr. 8: *Administrația județeană Chițmani / Кіцманська повітова управа / K. k. Bezirkshauptmannschaft Kotzman* (1870-1918); fondul nr. 1029: *Administrația județeană Storojineț / Сторожинецька повітова управа / K. k. Bezirkshauptmannschaft Storozynetz* (1856-1918); fondul nr. 4: *Administrația județeană Cernăuți / Чернівецька повітова управа / K. k. Bezirkshauptmannschaft Czernowitz* (1856-1918). În paralel, câteva zeci de fonduri arhivistice din Cernăuți prezintă activitatea judecătoriilor de nivel regional, județean, mixt, comunal, a tribunalelor civile și direcțiilor regionale de poliție și jandarmi, a Camerei Notarilor și a celor aproximativ 50 de cabinete notariale de pe întregul teritoriu al Bucovinei, toate datând din perioada ducatului.

III. Arhive românești la Cernăuți (1918-1940, 1941-1944)

III.1 Autonomia Bucovinei (1918-1920). Foruri administrative superioare din Bucovina

Unirea Bucovinei cu România din 1918 a marcat începutul scindării elitei politice locale în cel puțin două curente diametral opuse în privința ritmului și modalităților integrării Bucovinei în cadrul statului român: curentul *autonomist*, condus de Iancu Flondor și organul de presă “Bucovina”, și gruparea centralistă organizată în jurul liderului de opinie Ion Nistor, cu tribuna “Glasul Bucovinei”. Curentul autonomist milita pentru descentralizarea administrativă și menținerea unui statut autonom al Bucovinei în cadrul României întregite, în timp ce fracțiunea centralistă se declara pentru desființarea autorității reprezentative supreme a Bucovinei, Consiliul Național Român, și a organelor executive locale, și pentru integrarea imediată în structurile centrale ale statului național. Această linie va avea câștig de cauză în Bucovina, fiind în acord cu gândirea elitei politice național-liberale a lui Ion I. C. Brătianu, dominantă pe scena politică românească în primul deceniu interbelic.

Baza constituțională a autonomiei Bucovinei în cadrul statului român a fost dată de *Legea fundamentală provizorie asupra puterilor Țării Bucovinei* [în

continuare, *Legea fundamentală*] decretată de Consiliul Național Român al Bucovinei, corpul legiutor, la 30 octombrie/12 noiembrie 1918. Potrivit *Legii fundamentale*, Consiliul Național Român exercită și puterea executivă prin funcționarii săi numiți (secretari de stat), organizați într-un consiliu al secretarilor de stat, care, în frunte cu președintele, formează guvernul țării. În temeiul art. 6, prin două decrete emise în aceeași zi, Consiliul Național a stabilit structura guvernului Bucovinei și a făcut numirile pentru funcțiile de președinte (Iancu Flondor) și secretarii de stat pentru afacerile externe, interne, finanțe, agricultură, instrucție publică, culte, comerț și industrie, alimentație, lucrări publice și reedificare, comunicații, poștă și telegraf, salubritate publică. Prin decret, Iancu și Nicu Flondor au fost numiți secretari de stat *ad-interim* la portofoliile de Justiție și Apărare. Statutul autonom al Bucovinei a fost reglementat prin alte trei decrete ulterioare. Astfel, actul unirii Bucovinei cu România, adoptat de Congresul General al Bucovinei la 15/28 noiembrie 1918, a fost ratificat prin decretul-lege al Președinției Consiliului de Miniștri nr. 3744 din 18/31 decembrie 1918⁸⁰. Apoi, prin decretul-lege nr. 3745 din 18/31 decembrie 1918, emis pentru “trebuința de dispoziții tranzitorii pentru administrația și justiția Bucovinei”⁸¹, s-a stabilit că “în Bucovina rămân în vigoare legile și ordonanțele de până acum” (art. I), “pentru Bucovina vor intra în consiliul de miniștri doi miniștri fără portofoliu” (art. II), “unul dintre acești miniștri, ca delegat al guvernului pentru administrația Bucovinei, își va avea reședința la Cernăuți, iar al doilea la București” (art. III), bugetul alocat “pentru trebuințele Bucovinei” va fi administrat de ministrul delegat al guvernului la Cernăuți (art. V), iar în absența sa de către un secretar general numit “pe lângă ministrul delegat al guvernului la Cernăuți” (art. VI). Factorul decizional suprem în Bucovina devine deci, până în anul 1920, prin art. VII, ministrul delegat al guvernului la Cernăuți, “sub conducerea și organizarea căruia se instituie un serviciu administrativ, cuprinzând următoarele secretariate de serviciu: Interne, Justiție, Finanțe, Instrucție Publică, Culte, Lucrări Publice, Industrie, Comerț și Îngrijire Socială, Agricultură, Domenii și Alimentare, Salubritate Publică”⁸². Forurile importante, precum afacerile externe, militare, siguranța statului, căile ferate, poșta, telegraful, telefoanele, circulația fiduciară, vămile, împrumuturile publice, au rămas în afara competenței secretarilor șefi, fiind administrate de către administrațiile centrale de resort de la București, ca un prim pas în parcursul unificării administrative, însă, în ceea ce privește numirile funcționarilor acestor servicii, ele se vor face “în înțelegere cu ministrul delegat al guvernului de la Cernăuți”⁸³. Prin decretul-lege nr. 3746 din 18/31 decembrie 1918, Iancu Flondor

---

⁸⁰ “Monitorul Oficial”, partea I, nr. 217 din 19 decembrie 1918/1 ianuarie 1919, p. 3917.

⁸¹ *Ibidem*.

⁸² *Ibidem*, p. 3918.

⁸³ *Ibidem*.

și Ion Nistor devin miniștri secretari de stat fără portofoliu⁸⁴, primul: ministru delegat al guvernului la Cernăuți, al doilea: ministru pentru Bucovina, cu reședința la București.

Fondul nr. 6: *Biroul prezidial al Ministrului Delegat pentru Bucovina, Cernăuți / Бюро президії міністра-делегата Буковини м. Чернівці* (1918-1920) este unul din cele mai însemnate create de organele puterii de stat din Bucovina în perioada în care provincia s-a bucurat de autonomie (2 ianuarie 1919-4 aprilie 1920). El etalează 494 de dosare din 1918-1920, cu măsurile adoptate de guvernul român pentru asimilarea sau lichidarea instituțiilor fostei monarhii austro-ungare, despre unificarea administrativă cu Vechiul Regat și ajustarea vieții socio-economice și politice a provinciei la noile realități. Apar aici procesele-verbale ale ședințelor Consiliului Național Român al Bucovinei, documentația despre scrutinele electorale pentru alegerile Bucovinei de deputați și senatori în Parlamentul României, decretele-legi de organizare a autorităților administrative superioare provizorii ale Bucovinei (secretariatele de stat și prefecturile județene), măsurile pentru includerea Bucovinei în sistemul politico-administrativ al României, rezoluțiile ministrului delegat pentru efectuarea recensământului populației, procedura de impozitare a populației, înființarea Direcției de Aprovizionare, corespondența cu prim-ministrul României și ministerele centrale referitoare la starea de spirit a populației, la partidele și organizațiile politice, la problemele minorităților naționale, la activitatea comisiei române de la Viena de lichidare a instituțiilor austro-ungare, subordonate Ministerului Justiției. Această comisie a creat fondul documentar cu nr. 23: *Comisiunea de lichidare a administrației din Bucovina / Комісія з питань ліквідації австрійських установ на Буковині* (1919-1923), alcătuit din 25 de dosare. Din schema organizatorică a biroului prezidențial al ministrului delegat al Bucovinei la Cernăuți a făcut parte și compartimentul său de relații cu presa. Înființat în februarie 1919 prin aplicarea *Legii cu privire la cenzura presei și corespondenței* din 6 septembrie 1918, biroul a fost trecut, la 3 aprilie 1920, în structura Secretariatului de Interne al Bucovinei și și-a lăsat documentația în fondul nr. 1241, intitulat *Biroul de presă și evidență al Ministrului Delegat pentru Bucovina / Бюро інформації та преси бюро президії міністра-делегата Буковини, м. Чернівці* (1919-1920). Componenta de informații a biroului s-a ocupat cu prelucrarea datelor primite de la oficiul regional al Siguranței, de la Poliție, Jandarmi ș. a., cu prevenirea acțiunilor îndreptate împotriva siguranței statului, pe când departamentul de presă avea în grijă cenzurarea materialelor destinate publicității emise de ministrul delegat al guvernului din Cernăuți, de corespondența ministrului cu străinătatea etc. În ianuarie 1922, Secretariatul de Interne a fost desființat, iar atribuțiile Biroului de informații și presă au fost transferate Tribunalului Cernăuți, Secția Anchete.

---

⁸⁴ *Ibidem*.

În primii cinci ani de la unirea Bucovinei cu România, Secretariatul de Stat de Interne, creatorul fondului nr. 12: *Secretariatul de Interne al Bucovinei / Секретаріат міністерства внутрішніх справ Буковини, м. Чернівці* (1918-1923), a fost forul administrativ suprem în Bucovina. Țintele acestuia: lichidarea sau reorganizarea instituțiilor monarhiei habsburgice, recunoașterea cetățeniei române a locuitorilor din teritoriul alipit în 1918, înregistrarea actelor de stare civilă, organizarea alegerilor comunale, municipale și parlamentare, controlul activității partidelor și organizațiilor politice, ordinea publică. În urma lui au rămas 11.471 de dosare cu: actele comisiei pentru pregătirea reformei administrative a Bucovinei și ale comisiei pentru lichidarea instituțiilor austriece, proiectele legii de reformă agrară în Bucovina, instrucțiunile Consiliului de Miniștri pentru evaluarea proprietății instituțiilor statului austriac din Bucovina, date statistice și demografice din județe, corespondența cu Ministerul de Interne, direcțiile de poliție, Comandamentul Diviziei a 8-a Infanterie și cu prefecturile județene referitoare la activitatea secretariatului pentru stingerea datoriilor și obligațiilor statului român față de Austria, la repatrierea prizonierilor de război români aflați în Rusia și Ungaria, la introducerea cenzurii și stării de asediu în zonele de frontieră, la monitorizarea stării de spirit a populației și combaterea mișcărilor comunistă și separatistă ucraineană. Organizarea și desfășurarea scrutinurilor electorale din perioada interbelică în Bucovina transpar în fondul nr. 9: *Biroul Electoral Central, Cernăuți / Центральне бюро Буковини з питань виборів до румунського парламенту, м. Чернівці* (1919-1940), care oferă: listele de alegători, hotărârile Ministerului Afacerilor de Interne din 1920 privind înființarea circumscripțiilor electorale, circularele despre procedura de desemnare a candidaților ca deputați și senatori, crearea de secții electorale, distribuirea buletinelor de vot în secțiile de votare, sesizările înaintate comisiilor electorale județene, rezolvarea plângerilor cu privire la încălcarea legislației electorale. Fondul centralizează rezultatele alegerilor parlamentare din Bucovina pentru anii 1920-1939. Problematika cultelor religioase din Bucovina se vedește în fondul nr. 319: *Direcția Generală a Cultelor, Cernăuți / Генеральна дирекція віросповідань м. Чернівці* (1918-1923). Înființată prin *Legea fundamentală provizorie asupra puterilor Țării Bucovinei* din noiembrie 1918 sub forma unui secretariat de stat, Direcția Generală a Cultelor a avut prerogative de control și inspecție a instituțiilor religioase. Se evidențiază documentele măsurilor de combatere a sectei adventiste din Bucovina în 1924, aplicarea legislației introducerii limbii române în practicile religioase, procedura de organizare a examenului de limbă română pentru preoții ucraineni, controlul cheltuirii fondurilor parohiilor, alocarea sumelor pentru lucrările de reparație și restaurare a bisericilor și construirea de noi edificii religioase.

III.1.2 Arhive ale administrației locale

Fondurilor specifice structurilor superioare de conducere ale Bucovinei din perioada autonomiei li se adaugă cele ale prefecturilor județene, înființate

prin *Legea fundamentală provizorie asupra puterilor Țării Bucovinei* din 30 octombrie/12 noiembrie 1918 în locul administrațiilor locale austriece. Noile unități teritorial-administrative au fost tutelate la început (până în anul 1923) de Secretariatul de Interne al Bucovinei, apoi au fost transferate succesiv Direcției Generale a Afacerilor Interne a Bucovinei (1923-1925), Ministerului de Interne (1925-1929, 1934-1938), Directoratului Ministerial II pentru Bucovina [fondul nr. 13: *Directoratul Ministerial II pentru Bucovina / Другий міністерський Директорат Буковини м. Чернівці* (1929-1931)], Inspectoratului General Administrativ Regional al Bucovinei [fondul nr. 14: *Inspectoratul General Administrativ Regional al Bucovinei / Генеральний окружний адміністративний інспекторат Буковини м. Чернівці* (1932-1934)], Rezidentului Regal al Ținutului Suceava, cu reședința la Cernăuți [fondul nr. 26: *Rezidentul Regal al Ținutului Suceava din orașul Cernăuți / Королівський намісник округу Сучава у м. Чернівці* (1938-1940)], Guvernământului Provinciei Bucovina (fondul nr. R-307: *Guvernământul Provinciei Bucovina / Губернаторство провінції Буковина* (1941-1944)]. Arhiva de Stat a Regiunii Cernăuți gestionează fondurile nr. 15: *Prefectura Județului Cernăuți / Префектура Чернівецького повіту* (1918-1940; 1941-1944), nr. 16: *Prefectura Județului Chițmani / Префектура Кіцманського повіту* (1919-1925), nr. 17: *Prefectura Județului Vijnița / Префектура Вижницького повіту* (1918-1926), nr. 18: *Prefectura Județului Zastavna / Префектура Заставнівського повіту* (1919-1925), nr. 19: *Prefectura Județului Hotin / Префектура Хотинського повіту* (1918-1940. 1941-1944), nr. 20: *Prefectura Județului Storojineț / Префектура Сторожинецького повіту* (1918-1940; 1941-1944) și nr. 32: *Prefectura Județului Dorohoi / Префектура Дорохойського повіту* (1836-1939).

Este de reținut faptul că fondul *Prefectura Județului Dorohoi* include numai documentele referitoare la regiunea Herța (487 u. a. din 1836-1939), ocupată de URSS în 1940 și transformată în raion în interiorul regiunii Cernăuți. Fondul *Prefectura Județului Cernăuți* este cel mai voluminos, cuprinzând 31.278 de dosare cu cinci inventare (opt, conform altei surse⁸⁵). Se succed apoi 14 fonduri ale preturilor plășilor Vatra Dornei (fondul nr. 691), Vășcăuți (fondul nr. 690), Vijnița (fondul nr. 688), Zastavna (fondul nr. 681), Herța (fondul nr. 680), Chelmenți (fondul nr. 679), Chițmani (fondul nr. 689), Nouasulița (fondul nr. 686), Putila (fondul nr. 1187), Sadagura (fondul nr. 684), Securenii (fondul nr. 682), Storojineț (fondul nr. 685), Hotin (fondul nr. 1039), Cernăuți (fondul nr. 683), fondurile instituțiilor de autoguvernare locală, ale orașelor Cernăuți (fondul nr. 43), Vășcăuți (fondul nr. 655), Vijnița (fondul nr. 47), Herța (fondul nr. 84), Zastavna (fondul nr. 44), Chițmani (fondul nr. 34), Nouasulița (fondul nr. 48),

---

⁸⁵ A se vedea Radu Florian Bruja, *Arhive românești din Cernăuți: Fondul Prefectura județului Cernăuți*, "Revista Arhivelor. Archives Review" 89 (2012), 1, p. 41-50.

Sadagura (fondul nr. 406), Storojineț (fondul nr. 45), Hotin (fondul nr. 651), precum și fondurile a 245 de primării comunale.

III.2 Arhive judecătorești. Tribunale, notariate. Ordine publică, penitenciare

O grupare aparte este formată de fondurile instituțiilor juridice, ale procuraturii, instanțelor, cabinetelor de avocați, notariatelor și penitenciarelor⁸⁶. Autoritate superioară, Secretariatul de Stat pentru Afacerile Justiției [fondul nr. 114: *Secretariatul de Stat pentru Afacerile Justiției din Bucovina / Секретаріат міністерства юстиції на Буковині, м. Чернівці (1918-1924)*] a fost înființat la 18 decembrie 1918 pentru a reprezenta Ministerul Justiției în Biroul prezidial al ministrului delegat al guvernului pentru Bucovina, având atribuții concrete în definirea competenței organelor judiciare, controlul și supravegherea activităților parchetului, instanțelor de judecată, penitenciarelor, cabinetelor de avocați, notariatelor, în conformitate cu legile civile și penale, pentru aprobarea proiectelor de unificare a justiției pe întreg cuprinsul țării. Fondul redă organizarea și funcționarea autorităților statului din Bucovina și reformarea administrației publice locale și teritoriale, procese de durată și dificile. Printre problemele juridice stringente rezolvate mai mult sau mai puțin în Bucovina, ca și, de altfel, în Basarabia și Transilvania, amintim soluționarea cauzelor în materie de drepturi reale, contracte și succesiuni generate de litigii nou apărute sau în curs de judecată, deschise anterior unirii cu România. Apoi chestiunile punctuale derivate din statutul juridic al minorităților naționale, ca problema folosirii de către minoritari a limbii materne în relațiile cu justiția și administrația, inclusiv în învățământul elementar și liceal, și problema rezolvării juridice a cetățeniei române păstrate sau dobândite de către locuitorii minoritari ai noului stat, împreună cu aceea a elucidării regimului juridic al bunurilor și succesiunilor abandonate de aceștia, cu tot cu despăgubirile aferente cuvenite și acordate, unele cu implicații pe planul dreptului internațional. Secretariatul pentru Justiție a fost desființat prin decizia Ministerului Justiției de la 1 decembrie 1920, iar la Cernăuți i-a rămas doar serviciul de contabilitate, lichidat și el definitiv la începutul anului 1924. Rezultatul activității lui eficiente în domeniul organizării justiției pe teritoriul Bucovinei s-a concretizat în înființarea de noi organisme juridice, concomitent cu abrogarea expresă ori tacită a reglementărilor austriece în materie de drept și adoptarea măsurilor pentru integrarea provinciei în sistemul instanțelor judecătorești al României.

Unificarea legislativă și judecătorească prin introducerea dreptului românesc în Bucovina, înfăptuite de Secretariatul pentru Justiție în primii cinci ani de după unire, a facilitat reformarea justiției românești, petrecute două decenii mai târziu, odată cu adoptarea de noi acte normative – *Codul penal*, codul de procedură penală și proiecte de coduri civil, comercial și procesual –, a căror

---

⁸⁶ *Державний архів Чернівецької області* cit., p. 179-192.

aplicare a fost amânată *sine die* din cauza celui de al Doilea Război Mondial. Arhiva din Cernăuți deține și alte fonduri juridice⁸⁷: *Judecătoria administrativă a Bucovinei* (fondul 25), *Curtea de Apel a Bucovinei* (fondul nr. 126), *Camera Județeană de Muncă, Cernăuți* (fondul nr. 284), fondurile tribunalelelor județene Dorohoi (fondul nr. 397), Storojineț (fondul nr. 129), Hotin (fondul nr. 127), *Tribunalul Județean Cernăuți* (fondul nr. 118), *Procuratura Tribunalului Județean, Cernăuți* (fondul nr. 128). Suplimentar, există zece fonduri intitulate “judecătoria mixte”⁸⁸: Vășcăuți (fondul nr. 153), Vijnița (fondul nr. 140), Herța (fondul nr. 139), Dorohoi (fondul nr. 130), Zastavna (fondul nr. 152), Chelmenți (Chilieni) (fondul nr. 1062), Rădăuți (fondul nr. 542), Sadagura (fondul nr. 142), Hotin (fondul nr. 535), Cernăuți (fondul nr. 147), patru fonduri “judecătoria comunale”⁸⁹: Nouasulița (fondul nr. 150), Romancăuți (fondul nr. 144), Seletin (fondul nr. 146), Securenii (fondul nr. 138), *Camera Notarilor Publici* (fondul nr. 989), 27 de fonduri ale cabinetelor notariale individuale din Cernăuți, Hotin, Chelmenți, Sadagura, Nouasulița, Vășcăuți, Vijnița, Stănești de Jos, Ciudei, Boian și Edineț⁹⁰.

În ceea ce privește fondurile instituțiilor de ordine publică, ale organelor de poliție, Siguranței, jandarmilor, penitenciarelor și structurilor administrativ-militare care au funcționat pe teritoriul Bucovinei în 1918-1940, sunt de menționat: *Inspectoratul General de Poliție Cernăuți* (fondul nr. 30), *Chestura de Poliție Cernăuți* (fondul nr. 38), *Serviciul Special de Siguranță, Cernăuți* (fondul nr. 119), *Comandamentul Superior al Jandarmeriei în Bucovina, Cernăuți* (fondul nr. 815), *Inspectoratul Regional al Jandarmeriei, Cernăuți* (fondul nr. 514), *Comandamentul Militar, Storojineț* (fondul nr. 951), *Inspectoratul Pregătirii Premilitare, Cernăuți* (fondul nr. 809), *Divizia a 8-a Infanterie, Cernăuți* (fondul nr. 805), *Curtea Marțială a Diviziei a 8-a Infanterie, Cernăuți* (fondul nr. 800). În afară de acestea, sunt accesibile fondurile unor regimente ale Diviziei a 8-a Infanterie din Cernăuți și alte fonduri aparținând comisarariatelor, chesturilor, secțiilor, regimentelor, brigăzilor, legiunilor, detașamentelor poliției de frontieră, companiilor, plutoanelor, posturilor poliției, jandarmeriei și Siguranței Statului din centrele județene, orașe și comune, precum și fonduri arhivistice formate de unitățile militare și de centrele teritoriale de recrutare ce aparțineau Corpului IV Armată.

---

⁸⁷ Denumirile în limba română ale fondurilor arhivistice au fost preluate din *Îndrumătorul Arhivei de Stat a Regiunii Cernăuți. Perioada presovietică* (a se vedea supra, n. 40).

⁸⁸ Instanțe înființate în conformitate cu legea austriacă *Cu privire la înființarea tribunalelor districtuale* din 11 iunie 1868, subordonate Tribunalului districtual din Cernăuți, denumite “judecătoria mixte” prin *Legea cu privire la organizarea judecătorească* din 25 iunie 1924 cu modificările ulterioare.

⁸⁹ *Державний архів Чернівецької області* cit., p. 179-192 (188).

⁹⁰ Astăzi, localitate în Republica Moldova.

În perioada interbelică, la Cernăuți au funcționat consulatele Austriei (fondul nr. 798) și Cehoslovaciei (fondul nr. 497); statul cehoslovac a fost reprezentat în România de un al doilea consulat, cel de la Galați, al cărui fond documentar se găsește și el la Cernăuți (fondul nr. 496), unde a ajuns împreună cu fondurile revendicate de URSS de la România după încheierea celui de al Doilea Război Mondial. Trecerea Bucovinei austriece în componența statului român în 1918 a lăsat între cele două țări teme nerezolvate, cum ar fi repatrierea în Austria a cetățenilor austrieci, locuitori ai Bucovinei, acordarea de vize de intrare pe teritoriul Austriei pentru cetățenii români din Bucovina, confirmările datelor din actele de stare civilă eliberate de autoritățile austrice și alte probleme de natură politică, economică, socioculturală din relațiile dintre România și Austria, de soluționarea cărora s-a ocupat Consulatul Austriei la Cernăuți.

III.3 Arhive economice. Finanțe, bănci

Cercetătorii evoluției economice a Bucovinei în timpul stăpânirii românești nu pot ignora arhivele instituțiilor și organizațiilor financiare și de credit, ale băncilor, asociațiilor de acționari, ale administrațiilor financiare județene, ale societăților, regiilor publice, fabricilor, cooperativelor din industrie, comerț, meșteșuguri, agricultură, silvicultură. În baza *Legii provizorii* promulgate de Consiliul Național Român din Bucovina la 12 noiembrie 1918, la Cernăuți a fost instituit Secretariatul General al Finanțelor, substituit după lichidarea din aprilie 1921 de Directoratul de Finanțe, tutelar peste administrațiile financiare din județele Cernăuți, Suceava și Rădăuți. În 1919-1924, în capitala Bucovinei a funcționat Secția de Finanțe a Ministerului Justiției, responsabilă cu alocarea și controlul cheltuirii fondurilor de către stabilimentele din subordinea ministerului [fondul nr. 279: *Secția de finanțe a Ministerului de justiție în Bucovina / Фінансовий відділ міністерства юстиції на Буковині (1919-1924)*]. Atribuții similare a avut Procuratura Regională de Finanțe din Cernăuți [fondul nr. 272: *Procuratura de finanțe din Cernăuți / Чернівецька окружна фінансова прокуратура (1918-1940)*] și Comisariatul Gărzii Financiare din Bucovina [fondul nr. 1030: *Comisariatul Gărzii Financiare din Bucovina / Комісаріат фінансової охорони Буковини (1941-1944)*].

De coordonarea, controlul și supravegherea industriei, comerțului, băncilor, societăților și corporațiilor comerciale și meșteșugărești, a unităților de alimentație publică, totodată de asistența socială a persoanelor cu dizabilități, văduve și orfani ai Primului Război Mondial, s-a ocupat Secretariatul General pentru Comerț, Industrie și Îngrijire Socială din Bucovina [fondul nr. 310: *Secretariatul General pentru Comerț, Industrie și Îngrijire Socială din Bucovina / Секретаріат міністерства торгівлі, промисловості та соціального забезпечення на Буковині (1918-1923)*], întemeiat prin decret regal la 19 decembrie 1918 și plasat în subordinea ministrului delegat al Bucovinei. Odată cu desființarea Secretariatului pentru Industrie și Comerț, survenită la 16 martie 1921, în plină perioadă de lichidare a autonomiei Bucovinei, funcțiile sale au fost

împărțite între Inspectoratul Regional de Industrie din Cernăuți [fondul nr. 311: *Inspectoratul regional de Industrie din Cernăuți / Чернівецький окружний інспекторат промисловості* (1920-1940, 1941-1943)], Inspectoratul Comercial [fondul nr. 312: *Inspectoratul Comercial Regional din Cernăuți / Чернівецький окружний інспекторат торгівлі* (1922-1940)], Inspectoratul Minier al Bucovinei [fondul nr. 307: *Inspectoratul minier al Bucovinei / Рудниковий інспекторат Буковини* (1922-1940)].

Un aport notabil în reglementarea vieții economice și financiare a provinciei l-a avut Camera de Comerț și Industrie din Cernăuți [fondul nr. 313: *Camera Regională de Comerț și Industrie din Cernăuți / Чернівецька окружна палата торгівлі та промисловості* (1919-1940, 1941-1944)]. Datând încă din 1850, Camera a fost reorganizată de statul român în 1919 și s-a ocupat de înregistrarea marilor și micilor întreprinderi industriale și comerciale, de întocmirea, supravegherea și susținerea financiară a prețurilor la mărfuri, de stabilirea conexiunilor cu firme și unități comerciale internaționale, de furnizarea de materii prime pentru întreprinderi etc. A funcționat până în 1944, cu o întrerupere în 1940-1941, determinată de ocuparea nordului Bucovinei de către Armata Roșie. Atribuții similare și o activitate aproape la fel de constantă le-a avut Casa Autonomă a Monopolului de Stat – Serviciul regional Cernăuți [fondul nr. 334: *Casa autonomă a monopolului statului, Serviciul regional Cernăuți / Чернівецький окружний відділ автономного управління державної монополії* (1919-1940)]. Forme de organizare asemănătoare au cunoscut și instituțiile locale cu profil agrar din Bucovina, patronate de Secretariatul de Stat al Ministerului Agriculturii și Domeniilor din Cernăuți [fondul nr. 291: *Secretariatul Ministerului Agriculturii și Domeniilor din Cernăuți / Секретаріат міністерства землеробства та державного майна м. Чернівці* (1919-1922)]. Secretariatului i s-au repartizat îndeplinirea reformei agrare în Bucovina, organizarea recensămintelor populației, colectarea datelor statistice despre disponibilitatea terenurilor agricole și pășunilor, sprijinirea zootehniei, apiculturii, pisciculturii, silviculturii, supravegherea situației sanitar-veterinare, combaterea epizootiilor, organizarea învățământului agricol și zootehnic. În activitatea sa, secretariatul agricol a fost asistat de Inspectoratul Cadastral [fondul nr. 734: *Inspectoratul Cadastral din Bucovina / Інспекторат реєстрації нерухомого майна на Буковин* (1918-1940, 1941-1944)], Comisia Agrară Centrală pentru Reforma Agrară din Bucovina [fondul nr. 883: *Comisia Agrară Centrală pentru Bucovina / Центральна комісія з проведення аграрної реформи на Буковині* (1921-1923)], camerele agricole ale județelor Hotin [fondul nr. 854: *Camera de Agricultură a județului Hotin / Хотинська повітова земельна палата* (1919-1938, 1941-1944)] și Cernăuți [fondul nr. 1115: *Camera Agricolă a județului Cernăuți / Чернівецька повітова земельна палата, м. Чернівці* (1941-1944)], Serviciul Central al Cooperației și Împroprietăririi din Cernăuți [fondul nr. 687: *Serviciul Central al Cooperației și Împroprietăririi / Відділ центрального управління кооперації та наділення*

землею м. Чернівці (1919-1928)], Direcția Silvică Regională din Cernăuți [fondul nr. 394: *Direcția Silvică Regională Cernăuți / Чернівецька окружна лісна дирекція* (1920-1940)], Inspectoratul Silvic Regional din Cernăuți [fondul nr. 305: *Inspectoratul Regional Cernăuți al regimului Silvic / Чернівецький окружний інспекторат лісового режиму* (1920-1940, 1941-1943)], alte inspectorate, servicii și ocoale agricole județene sau ale plășilor, centre agricole comunale, din rândul cărora destule au fost desființate la încheierea oficială a reformei agrare, în 1921.

III.4 Fonduri școlare

În decembrie 1919, conducerea Bucovinei, reprezentată de Consiliul Secretarilor de Stat, nu era împuternicită să înlocuiască legile existente emise de organele legiuitoare din Imperiul austro-ungar. În consecință, imediat după unire, în Bucovina au continuat să se aplice legile învățământului din vremea apartenenței la Monarhia austro-ungară, situație care a durat până în 1924, când, prin noua lege a învățământului, Parlamentul a legiferat un sistem unitar de organizare a educației pe întreg teritoriul țării. Până atunci, preocupările primordiale ale tuturor guvernelor s-au concentrat pe organizarea și asigurarea funcționării învățământului în limba română din teritoriile alipite, ca mijloc eficient în consolidarea unității culturale a românilor. În Bucovina, în locul Consiliului școlar provincial austriac, în temeiul *Legii fundamentale provizorii asupra puterilor Țării Bucovinei* din 30 octombrie/12 noiembrie 1918, a fost constituit Secretariatul de Stat pentru Instrucțiune Publică, activ timp de doi ani sub această denumire. La 22 aprilie 1920, în contextul lichidării autonomiei Bucovinei, secretariatul va fi redenumit “Directorat General al Ministerului Instrucțiunii Publice”, iar în 1923 în locul său va funcționa Inspectoratul Școlar Regional XIX. Guvernul Alexandru Averescu (13 martie 1920-17 decembrie 1921) a suprimat, în aprilie 1920, organele administrative autonome ale provinciilor alipite, fapt ce a facilitat adoptarea primelor măsuri de românizare a învățământului. În ce privește Bucovina, dacă germana a fost eliminată din învățământul public și a rămas doar ca limbă de predare în școlile coloniștilor germani, ucrainenilor le-a fost permisă folosirea limbii materne în școală, dar, atât germanilor și ucrainenilor, cât și celorlalte minorități, li s-a indicat să deprindă limba română⁹¹. Documentele fondului arhivistic nr. 213: *Inspectoratul școlar regional XIV al Bucovinei / Чотирнадцятий окружний шкільний інспекторат Буковини* (1918-1940), cu 6.625 u. a. din 1918-1940, vin să confirme că ministerul central de la București, prin instrucțiuni și circulare înaintate inspectoratului școlar, a impus reorganizarea inspectoratelor și revizoratelor școlare⁹² județene⁹³ și de plasă, schimbarea denumirilor gimnaziilor

---

⁹¹ V. I. Nistor, *Istoria Bucovinei*, București 1991, p. 409-410.

⁹² A se vedea fondul nr. 515: *Revizoratul școlar al județului Hotin / Хотинський повітовий шкільний ревізориат* (1918-1940); fondul nr. 217: *Revizoratul școlar*

de stat, românizarea școlilor ucrainene, poloneze, evreiești. Corespondența inspectoratului școlar cu ministerul și structurile subordonate dezvăluie monitorizarea “propagandei naționale ucrainene desfășurate de preoți și profesori din județele Vijnița și Vășcăuți”, locuite preponderent de ucraineni, sancțiunile disciplinare aplicate profesorilor acuzați de “propagandă naționalistă”, declanșarea unei anchete în rândul elevilor ucraineni ai Gimnaziului nr. 4 din Cernăuți pe motiv că ar fi rostit “discursuri antiromânești”⁹⁴ ș. a.

IV. Abrogarea autonomiei Bucovinei, unificarea administrativă și centralizarea instituțiilor statului (1920-1938)

Decretul-lege nr. 1476 din 3 aprilie 1920 a stabilit desființarea directoratelor din Basarabia și a secretariatelor de serviciu din Bucovina și preluarea atribuțiilor acestora de către guvern⁹⁵. În acest scop, pe lângă președintele Consiliului de Miniștri a fost constituită o “Comisie de descărcare a serviciilor publice din teritoriile alipite și unificarea lor cu Vechiul Regat”⁹⁶. În calitate de membri ai *Comisiei de descărcare* pentru Bucovina și Basarabia au fost numiți, prin decretul-regal nr. 1477 din 3 aprilie 1920, Ion Nistor și Sergiu Niță⁹⁷. Astfel, pentru Bucovina, Iancu Flondor, ministrul ei delegat cu sediul la Cernăuți, a fost înlocuit de Ion Nistor, ministrul de stat pentru Bucovina cu sediul la București, acum președinte al comisiei pentru unificarea instituțiilor administrative din Bucovina. Comisia a produs fondul nr. 1240: *Ministrul de Stat pentru treburile Bucovinei / Державний міністр у справах Буковини* (1921-1926), cu 300 u. a., în special corespondența ministrului-delegat cu președintele Consiliului de Miniștri și minștrii cabinetului central despre integrarea Bucovinei

---

județean Cernăuți / Чернівецький повітовий шкільний ревізорат (1922-1940); fondul nr. 218: *Revizoratul școlar județean Storojineț / Сторожинецький повітовий шкільний ревізорат* (1927-1940); fondul nr. 220: *Subinspectoratul Școlar Orășenesc Cernăuți / Чернівецький міський шкільний субінспекторат* (1920-1933).

⁹³ A se vedea fondul nr. 1032: *Inspectoratul Școlar al plasei Herța, județul Dorohoi / Герцаївський волосний шкільний інспекторат Дорохойського повіту* (1942-1943); fondul nr. 1175: *Inspectoratul Școlar al plasei Chelmenți (Chilieni) / Кельменецький волосний шкільний інспекторат* (1941-1945); fondul nr. 1171: *Inspectoratul Școlar al plasei Nouasulița / Новоселицький волосний шкільний інспекторат* (1941-1944); fondul nr. 1170: *Inspectoratul școlar al plasei Secureni / Сокирянський волосний шкільний інспекторат* (1941-1945); fondul nr. 1136: *Inspectoratul școlar al plasei Storojineț / Сторожинецький волосний шкільний інспекторат* (1942-1943); fondul nr. 1172: *Inspectoratul școlar al plasei Hotin / Хотинський волосний шкільний інспекторат* (1941-1945); fondul nr. 215: *Inspectoratul școlar al plasei Cernăuți / Чернівецький повітовий шкільний інспекторат* (1939-1940, 1941-1944).

⁹⁴ *Державний архів Чернівецької області* cit., p. 301.

⁹⁵ “Monitorul Oficial”, partea I, nr. 4 (4 aprilie 1920), p. 226.

⁹⁶ *Ibidem*.

⁹⁷ *Ibidem*.

în statul român. Documentele vizează rezultatele alegerilor parlamentare din Bucovina, efectele românizării și colonizării nordului Bucovinei, implementarea reformei agrare, ședințele oficiului româno-austriac pentru soluționarea problemelor rămase în suspensie între România și Austria după Primul Război Mondial. În plus, fondul deține rapoarte ale prefectilor de județ pentru dizolvarea consiliilor comunale, sinteze referitoare la acomodarea coloniștilor români în teritoriile din nordul provinciei, ilustrând efectele politicii de românizare, cum ar fi concedierea funcționarilor pe motivul necunoașterii limbii române. Din aceeași categorie fac parte plângerile prezidiului Consiliului Național Polonez din România și cele ale comunității evreiești din Cernăuți față de închiderea școlilor poloneze și restricționarea predării limbii ebraice elevilor de naționalitate evreiască în 1925, de asemenea, nemulțumirile comunității ucrainene față de interzicerea eliberării pașapoartelor pentru emigrarea în Statele Unite ale Americii a rezidenților de naționalitate ucraineană din Bucovina (în intervalul 1922-1924).

Prin decretul-lege nr. 1536 din 8 aprilie 1920⁹⁸ a fost emis *Regulamentul pentru funcționarea comisiilor de descărcare a serviciilor publice din teritoriile alipite și unificarea lor cu Vechiul Regat*, care a reglementat, în partea lui referitoare la Bucovina, numărul de membri ai Comisiei de Descărcare și Unificare din Cernăuți, numirea “prin decret regal, pe timp nedeterminat, după recomandarea Consiliului de Miniștri”, a președintelui comisiei și a secretarilor generali, ale căror funcții “încetează de drept în ziua terminării lucrărilor pentru unificare și descărcare”⁹⁹. Decretul-lege nr. 1538 din 8 aprilie 1920 a hotărât modalitatea prin care Bucovina va fi reprezentată în Parlamentul României: “în Adunarea Deputaților cu 17 deputați aleși, iar în Senat prin un membru de drept și 9 senatori aleși”¹⁰⁰; tot aici a fost afișată și repartitia deputaților și senatorilor pe circumscripții electorale. Comisia regională de Descărcare și Unificare din Bucovina a preluat de la Ministrul delegat al Guvernului pentru Bucovina prerogativa de a lichida instituțiile provizorii autonome și a adopta noile organe administrative după modelul celor din Vechiul Regat; totodată, a preluat problemele care țineau anterior de competența Ministerului Bucovinei. S-a păstrat arhiva comisiei, fondul nr. 24: *Comisiunea de Unificare a Instituțiilor Administrative din Bucovina / Комісія з питань уніфікації австрійських адміністративних установ на Буковині* (1920-1923), alcătuit din 178 de dosare, în care se găsesc, printre altele, procesele-verbale ale ședințelor, rapoartele secretarilor generali despre derularea procesului de unificare administrativă, hotărârea Consiliului de Miniștri privind abilitatea președintelui Comisiei de descărcare de a efectua modificări la regulamentul de funcționare a comisiei, instrucțiunea Consiliului de Miniștri privind atribuțiile secretarilor

---

⁹⁸ “Monitorul Oficial”, partea I, nr. 7 (9 aprilie 1920), p. 535-536.

⁹⁹ *Ibidem*, p. 535.

¹⁰⁰ *Ibidem*, p. 536.

generali, solicitările persoanelor fizice pentru eliberarea autorizațiilor de deschidere a întreprinderilor comerciale și dreptul de a practica profesii liberale, dosarele personale ale funcționarilor din instituțiile statului, salariile și pensiile angajaților comisiei și ai secretariatelor generale, informațiile drspre deschiderea consulatului Austriei la Cernăuți, numirea pe post a Consulului Republicii Cehoslovace la Cernăuți, activitățile Biroului de emigrări, desfășurarea unui congres al Bisericii Ortodoxe din Bucovina, dezbaterile pe marginea proiectului de lege *Cu privire la reforma administrativă*¹⁰¹. Comisia regională de descărcare din Cernăuți va funcționa efectiv până în 1923 (dar va fi desființată formal abia în 1925), an în care va fi promulgată noua Constituție a României, ale cărei prevederi vor reflecta transformările și realitățile postbelice ale țării proclamate stat național, unitar și indivizibil.

Prin Constituția din 1923 și legile de unificare care i-au urmat¹⁰², modelul centralizat de organizare administrativă din Vechiul Regat, bazat pe județe, comune și sate, a fost extins și asupra Bucovinei. În locul celor 11 căpităanii din 1918 (Suceava, Zastavna, Câmpulung, Vijnița, Coțmani, Cernăuți, Rădăuți, Storojineț, Gura Humorului, Siret, Vășcăuți) au fost constituite cinci județe – Cernăuți, Suceava, Rădăuți, Câmpulung, Storojineț – conduse de prefecți reprezentanți ai guvernului în teritoriu, care au cuprins comune rurale și comune urbane administrate de primari și consilii județene și locale alese de comunitate, dar cu rol mai mult consultativ decât deliberativ. Partidul Național Liberal, autorul reformei, își propusese să realizeze descentralizarea, dar la sfârșitul refomei administrative s-a ales cu o ultracentralizare întemeiată pe stricta subordonare ierarhică a primarului și prefectului față de ministrul de Interne. Legea a introdus “plasa” ca formă intermediară între județ și comună, condusă de un pretor, pe care nu a înzestrat-o însă cu personalitate juridică, astfel încât structura plaselor avea să accentueze stricta subordonare ierarhică. Caracterul unitar și centralizat al statului a facilitat un regim juridic de tutelă administrativă a serviciilor publice din teritoriu: finanțe, educație, sănătate etc., cu echipe de conducere numite de București, fără nicio urmă de subordonare față de consiliile județene, ceea ce conducea în mod paradoxal la o dublă subordonare față de centru. Această stare s-a perpetuat în linii mari până la instaurarea regimului de autoritate monarhică legiferat prin *Constituția* din 1938. *Legea administrativă* a lui Carol II din 13 august 1938¹⁰³ a prevăzut înființarea ținuturilor ca circumscripții teritoriale situate deasupra județelor, dotate cu personalitate juridică, conduse de un rezident regal cu rang de subsecretar de stat, dependent de monarh și numit cu mandat de 6 ani prin decret regal, dat pe baza

---

¹⁰¹ A se vedea *Державний архів Чернівецької області* cit., p. 139-140.

¹⁰² A se vedea *Lege pentru unificarea administrativă* din 13 iunie 1925, “Monitorul Oficial”, partea I, nr. 128 (14 iunie 1925), p. 6850-6893.

¹⁰³ A se vedea *Lege administrativă* din 13 august 1938, “Monitorul Oficial”, partea I, nr. 187 (14 august 1938), p. 3772-3802.

jurnalului Consiliului de Miniștri, la propunerea ministrului de Interne¹⁰⁴. Rezidentul regal avea calitatea de reprezentant al guvernului în teritoriu și administrator al ținutului în domeniile: agricultură, industrie, comerț, transporturi, construcții comunale, învățământ, cultură, ordine și siguranță publică. Pentru Bucovina, noua reformă a generat consecințe nefaste în domeniul arhivelor, vizibile pe termen lung, prin includerea în ținutul Suceava a două județe noi, Hotin și Dorohoi, care aparținuseră anterior Basarabiei, respectiv Vechiului Regat. În contextul revendicărilor sovietice de după cel de-al Doilea Război Mondial, România a fost nevoită să retrocedeze RSS Ucrainene fondurile arhivistice ale județului Hotin și documentele create în fostul ținut Herța al județului Dorohoi (astăzi raion în regiunea Cernăuți a Ucrainei).

V. Fonduri ale regimului de autoritate monarhică în Bucovina (1938-1940)

Cel mai important fond din Arhiva de Stat a Regiunii Cernăuți, datând din perioada dictaturii regale, fondul nr. 26: *Rezidentul regal al Ținutului Suceava din orașul Cernăuți / Королівський намісник округу Сучава у м. Чернівці* (1938-1940), descrie în rapoartele înaintate Ministerului de Interne și altor ministere activitățile de îndrumare și control înfăptuite de rezidentul regal. Suplimentar, fondul conține notele-raport ale șefilor serviciilor administrative exterioare din cadrul ținutului, ale prefecților județelor și pretorilor de plasă referitoare la funcționarea structurilor pe care le coordonează aceștia. Arhiva de Stat a Regiunii Cernăuți gestionează câteva fonduri ale organizațiilor de masă ale partidului unic, acumulate în decursul transformărilor socio-politice petrecute în Bucovina după instaurarea dictaturii regale, printre care amintim fondul nr. 376: *Secretariatul regional Cernăuți al Partidului Frontul Renașterii Naționale / Чернівецький окружний секретаріат монархічної партії «Фронт національного відродження»* (1938-1940), fondul nr. 674: *Comandamentul Ținutului Suceava al organizației de tineret Straja Țării / Командування молодіжної монархічної організації «Стража Церій» округу Сучава* (1938-1940), fondurile “legiunilor” organizației de tineret “Straja Țării” din județele Storojineț (fondul nr. 802), Hotin (fondul nr. 797), Cernăuți (fondul nr. 296) și fondul nr. 675 intitulat *Biroul județean Storojineț Arcașul / Сторожинецьке повітове бюро монархічної організації «Аркашұл»* (1936-1939). Organizație monarhistă constituită formal în 1928, intrată sub înaltul patronaj regal în 1937, “Arcașul” a ființat încă de la apariția primelor societăți în anul 1905, constituite după modelul societăților ucrainene “Sici”¹⁰⁵, orientate pe sprijinirea dezvoltării sportive și culturale a tineretului rural.

---

¹⁰⁴ *Ibidem*, p. 3779.

¹⁰⁵ În limba ucraineană, termenul *Січ* (rus. *Сечь*) desemnează centrele administrativ-militare și religioase ale cazacilor de pe Nipru (zaporojeni) din secolele al XVI-lea-al XVIII-lea, ridicate în interiorul unui sistem de fortificații de tip “palisadă”.

VI. Guvernământul Bucovinei (1941-1944)

Campania militară pentru eliberarea nordului Bucovinei de sub ocupația sovietică a luat sfârșit la 12 iulie 1941, iar după aceasta în Bucovina și-au reluat activitatea prefecturile, primăriile, instituțiile și organizațiile economice, financiare, școlare, culturale, religioase. Au luat ființă instituții noi: Guvernământul Bucovinei, nouă directorate, un subdirectorat, trei servicii publice județene, compartimente responsabile cu propaganda națională și “românizarea”, un liceu și două cabinete notariale. În consecință, puțin peste 20 de fonduri din perioada 1941-1944 sunt accesibile la Arhiva de Stat a Regiunii Cernăuți. În viziunea vicepreședintelui Consiliului de Miniștri, Mihai Antonescu, noul statut juridic al Bucovinei și Basarabiei trebuia să consfințească instaurarea unui regim de ocupație militară care să dureze până la încheierea ostilităților cu URSS, după care să se emită un decret de anexare a celor două provincii. Dar în toiul luptelor pentru Bucovina și Basarabia, “Conducătorul Statului” și-a anunțat intenția de a se ocupa în mod direct de cele două provincii prin împuterniciții săi, guvernatorii și conducătorii armatei române prezente în teritoriu. La Cernăuți a fost instituit provizoriu Consiliul de Stat al Bucovinei format din reprezentanții autorităților militare și civile. Colonelul Alexandru Rioșeanu a fost numit guvernator al administrației civile¹⁰⁶, iar generalul de corp de armată Petre Dumitrescu, comandantul Armatei a 3-a, șef al instituțiilor militare.

Situația politico-juridică și organizarea administrativ-teritorială definitive ale Bucovinei au fost stabilite prin decretul-lege nr. 790 *Pentru organizarea Basarabiei și Bucovinei* din 3 septembrie 1941, adevărată Lege fundamentală pentru Bucovina și Basarabia în anii 1941-1944. Prin decret, Basarabia și Bucovina au fost declarate provincii “sub directă conducere și supraveghere a Conducătorului Statului”, cu statut de persoană juridică, cu “administrație și reședințe proprii” la Chișinău și Cernăuți și buget propriu (art. 1)”¹⁰⁷. Au fost fondate organele superioare: guvernatorul, ca “administrator general și împuternicit al Conducătorului Statului în provincie”, directoratele împreună cu serviciile administrative, Consiliul Provincial de coordonare și îndrumare generală a activității¹⁰⁸. Atribuțiile și obligațiile guvernatorului au fost explicate în art. 4 al decretului-lege. Guvernatorul Bucovinei era autoritatea supremă în provincie, “pe care o reprezintă și îi asigură unitatea de acțiune”¹⁰⁹. Fiind “numit în funcție de Conducătorul Statului, guvernatorul este responsabil față de acesta de buna administrare a provinciei, dar răspunde și în fața Guvernului pentru aplicarea programului de activitate stabilit de acesta”¹¹⁰. În calitate de “șef

---

¹⁰⁶ I-au succedat în funcție, la 5 septembrie 1941, generalul Corneliu Calotescu și, la 13 aprilie 1943, generalul de corp de armată Corneliu I. Dragalina.

¹⁰⁷ “Monitorul Oficial”, partea I, nr. 209 (4 septembrie 1941), p. 5192.

¹⁰⁸ *Ibidem*.

¹⁰⁹ *Ibidem*.

¹¹⁰ *Ibidem*.

ierarhic al întregului personal administrativ”, guvernatorul exercită “controlul asupra tuturor actelor și organelor administrative din provincie, cu excepția acelor servicii care sunt rezervate Guvernului și autorităților centrale din București”; ca autoritate supremă, guvernatorul are dreptul de a emite decizii și de a elabora ordonanțe și regulamente, iar ca șef al poliției provinciale este responsabil de menținerea ordinii publice¹¹¹. Fondul arhivistic al guvernatorului Bucovinei are în Arhiva de Stat a Regiunii Cernăuți indicativul nr. R-307: *Guvernământul provinciei Bucovina / Губернаторство провинції Буковина* (1941-1944) și 4.598 de dosare din perioada 1941-1944, descrise în patru inventare redactate în limba română. Documentele acoperă aria preocupărilor guvernatorului, prioritizate conform obiectivelor evoluției situației de pe teatrele de operațiuni militare, mai exact: instaurarea și menținerea ordinii publice “puternice și sănătoase” în spatele frontului româno-sovietic, educarea și pregătirea premilitară a tinerilor, urgentarea strângerii recoltei în vara anului 1941 și asigurarea necesarului de grâne pentru armată, mobilizarea forței de muncă pentru tăierea și exportul lemnului pentru aceleași nevoi ale armatei, retragerea din circulație a rublelor rusești și refacerea circuitului economic, întocmirea statisticilor și rezumatelor demografice în campania de organizare a recensământului administrativ al Bucovinei din 1941, pregătirea condițiilor pentru înfăptuirea unei noi reforme agrare. În această privință, guvernul central intenționa să revizuiască complet proprietatea în Basarabia și Bucovina. Se dorea repunerea în drepturi a proprietarilor care și-au pierdut pământurile în vara anului 1940 și împrumutarea ostașilor români care au luptat în război și a familiilor lor cu pământurile rămase fără stăpân, fapt care ar fi trebuit să contribuie, în opinia autorilor reformei, la consolidarea elementului românesc în provinciile eliberate. În același fond pot fi consultate ordinele emise de Consiliul de Miniștri, Ministerul Apărării Naționale, Direcția Generală a Poliției, Statul Major al Armatei pentru internarea membrilor sectelor religioase în lagăre de muncă, repatrierea cetățenilor români, eliberarea de pașapoarte rezidenților din Bucovina, activitatea comisiilor de rechiziționări de la populație ș. a. Rapoartele directorilor Inspectoratului Regional al Propagandei dezvăluie date despre viața partidelor și organizațiilor politice sau starea de spirit a populației în contextul contraofensivei Armatei Roșii din 1943. Corespondența cu prefectii județelor și comisarii de poliție clarifică aspecte istorice controversate, precum numărul evreilor deținuți în lagărele de concentrare, condamnările pentru “activitate antiromânească”, raidurile efectuate de organele de poliție în orașul Cernăuți.

Pe palierul al doilea al organizării aparatului de stat din Bucovina duratei 1941-1944, directoratele, ca extensii ale ministerelor centrale în teritoriu, au avut misiunea de a aplica legile, regulamentele și instrucțiunile emise de acestea și de a ține seama de deciziile comisiilor centrale instituite pe lângă ministere¹¹². Prin

---

¹¹¹ *Ibidem*.

¹¹² *Ibidem*.

art. 5 al decretului-lege nr. 790 *Pentru organizarea Basarabiei și Bucovinei* din 3 septembrie 1941, guvernul român a creat nouă directorate în Bucovina: al Afacerilor Administrative, al Finanțelor, al Agriculturii și Domeniilor, al Economiei Naționale, al Învățământului și Cultelor, al Muncii și Asigurărilor Sociale, al Lucrărilor Publice și Comunicațiilor, al Sănătății și al Românilor, Colonizării și Inventarului. Directoratele au fost împărțite în subdiviziuni conduse de unul sau de mai mulți “subdirectori, șefi de serviciu, de secție sau de birou”¹¹³ (art. 9). Serviciile din celelalte ministere, pentru care nu au fost create directorate (de pildă: Poliția, Siguranța Statului, Jandarmeria, Învățământul superior, Căile Ferate, Porturile, Căile de Comunicație maritime și fluviale, Drumurile Naționale, Vămile, Regiile Publice, Casele Autonome, Administrațiile Comerciale cu caracter general), au fost rezervate Consiliului de Miniștri și autorităților centrale din București (art. 6). Potrivit legii, directoratele nu aveau în fruntea lor un președinte, asemenea directoratelor și secretariatelor de serviciu din 1918, ci erau conduse de directori, șefi ierarhici administrativi. Directorii “sunt numiți în funcție de Conducătorul Statului la propunerea ministrului respectiv și cu avizul Conducătorului și poartă răspundere față de Guvernator”¹¹⁴. Art. 8 precizează că directorii își exercită atribuțiile pe baza delegațiilor date de Guvernator, prin decizii publicate în “Monitorul Oficial” și că tot ei “rezolvă plângerile în materie de competență a directoratelor”, mai mult, plângerile adresate “din eroare” ministerelor se vor întoarce tot la aceștia pentru soluționare. Art. 10 tratează despre funcționarii directoratelor, ale căror numiri, înaintări în grad și transferări “se vor face prin decizia directorului respectiv (până la gradul de șef de secție inclusiv) și prin decizia Guvernatorului pe baza propunerii directorului respectiv (de la șefi de serviciu în sus)”¹¹⁵. În locul unei “Președinții a Consiliului Directorilor” după modelul din 1918, acum există “Consiliul provincial de coordonare” format din șefii celor nouă directorate (art. 11), un organ pur consultativ prezidat de guvernator, iar în absența acestuia, de locțiitorul său de drept, care era, conform art. 4 din decretul-lege nr. 790, directorul Afacerilor Administrative. Consiliul provincial avea sarcina de a coordona și îndruma administrația, dar factorul politic central în provincie a rămas guvernatorul.

Organizarea teritorial-administrativă a Bucovinei a suferit și ea modificări în perioada regimului de dictatură militară. Hotinul a fost încadrat în administrația locală bucovineană, compusă din șase județe: Câmpulung, Cernăuți, Hotin, Rădăuți, Storojineț, Suceava. Județele sunt circumscripții teritoriale dependente de Directoratul Afacerilor Administrative, fără personalitate juridică și fără buget propriu, și îndeplinesc rolul de organe de control și îndrumare ale plășilor și comunelor (art. 16), sunt conduse de prefecți

---

¹¹³ *Ibidem*.

¹¹⁴ *Ibidem*.

¹¹⁵ *Ibidem*.

de județ numiți “de Conducătorul Statului la propunerea Guvernatorului dintre universitarii sau militarii activi ori de rezervă, proveniți din activitate, având cel puțin gradul de locotenenți colonei”¹¹⁶. Prefectul face controale și dă directive administrațiilor publice din cuprinsul județului, el este șeful ierarhic al prim-pretorilor plășilor, pretorilor, notarilor și poliției din județ. După prefectul de județ vine prim-pretorul în calitate de organ de coordonare, îndrumare și control al tuturor autorităților administrative din plasă și for de tutelă administrativă pentru comunele rurale și urbane. Prim-pretorul veghează la menținerea ordinii publice în plasă, este superiorul ierarhic al primarilor și notarilor comunali, totodată îi controlează pe funcționarii și agenții publici cu reședința în plasă: medicul (uman și veterinar), agronomul, subinginerul, este ajutat de unul sau mai mulți pretori și cu toții sunt numiți în funcție de către guvernatorul provinciei la propunerea directorului Afacerilor Administrative. Prim-pretorul trebuia să provină la rândul lui din mediul universitar, să fi funcționat în administrația de stat cel puțin 5 ani și să fi avut vârsta de cel puțin 30 de ani¹¹⁷.

Deși Bucovina a avut prin lege nouă directorate, în *Îndrumătorul Arhivei de Stat a Regiunii Cernăuți* din 2006, vol. I, se pomenesc doar fondurile a opt dintre ele: fondul nr. R-662: *Directoratul Afacerilor Administrative al Guvernământului provinciei Bucovina / Директорат адміністративних справ Губернаторства провінції Буковина (1941-1944)*; fondul nr. R-519: *Directoratul Economiei Naționale al Guvernământului Bucovinei / Директорат національної економіки Губернаторства провінції Буковина (1941-1944)*; fondul nr. R-663: *Directoratul Românizării, Colonizării și Inventarului / Директорат румунізації, колонізації та інвентаризації (1941-1944)*; fondul nr. R-841: *Directoratul Financiar al provinciei Bucovina / Фінансовий директорат Губернаторства провінції Буковина (1941-1944)*; fondul nr. R-900: *Directoratul Agriculturii și Domeniilor din provincia Bucovina / Директорат сільського господарства та державного майна Буковини (1941-1944)*; fondul nr. R-520: *Directoratul Lucrărilor Publice și al Comunicațiilor al Guvernământului Bucovina / Директорат громадських робіт і комунікацій Губернаторства провінції Буковина (1941-1944)*; fondul nr. R-497: *Directoratul Instrucțiunii și Cultelor / Директорат освіти і віросповідань (1941-1944)*; fondul nr. R-778: *Directoratul Muncii, Sănătății și Ocrotirii Sociale a Guvernământului Bucovinei / Директорат праці, охорони здоров'я та соціального забезпечення Губернаторства провінції Буковина (1941-1944)*. Referitor la directoratele Muncii și Asigurărilor Sociale și Sănătății, în volum apare un singur fond arhivistic, deci fie cele două directorate au fost comasate cu vreun prilej, în perioada 1941-1944, fie responsabili instituției ucrainene au unificat la un moment dat cele două fonduri arhivistice. Rolul primordial l-a îndeplinit Directoratul Afacerilor Administrative, care cumula

---

¹¹⁶ *Ibidem*, p. 5193.

¹¹⁷ *Ibidem*.

conducerea generală, coordonarea și controlul activităților tuturor instituțiilor administrative. Directorul lui reprezenta figura politică principală în provincie, după guvernator: răspundea de transpunerea în practică a dispozițiilor guvernatorului în problemele aflate la ordinea zilei (împărțirea administrativ-teritorială a Bucovinei, introducerea stării de asediu în orașul Cernăuți, instituirea regimului special pentru populația de origine evreiască, înființarea lagărelor de concentrare de la Cernăuți și Sadagura, lupta împotriva partizanilor, procedura acordării cetățeniei române, stabilirea originii etnice a rezidenților, românizarea numelor de familie, monitorizarea stării de spirit și a loialității populației față de regim, activitățile partidelor și organizațiilor politice). Fondul *Directoratul Afacerilor Administrative* stochează corespondența directorului cu guvernatorul, Consiliul de Miniștri și Ministerul Afacerilor Interne, protocoalele întâlnirilor oficiale cu prefectii și pretorii, rapoartele prefectilor și pretorilor despre situația din teritoriu. Totalizând 8.645 de dosare și patru volume de inventar în limba română, acesta este cel mai extins dintre fondurile directoratelor din Arhiva de Stat a Regiunii Cernăuți (pentru comparație, *Directoratul Agriculturii și Domeniilor* numără doar 38 u. a.).

Seria arhivelor românești din 1941-1944 descrie în *Îndrumătorul Arhivei de Stat a Regiunii Cernăuți. Perioada presovietică* din 2006, vol. I, secțiunea V: fonduri din perioada celui de al doilea război mondial (1941-1944)¹¹⁸, o încheie fondurile nr. R-511: *Subdirectoratul Regimului Silvic al Directoratului Agriculturii și Domeniilor / Субдиректорат лісового режиму директорату землеробства і державного майна Губернаторства Буковини* (1941-1944); nr. R-2148: *Serviciul Județean Storojineț al Lucrărilor Publice și Comunicărilor / Сторожинецький повітовий відділ громадських робіт і комунікацій* (1941-1944); nr. R-129: *Serviciul Județean Hotin al Lucrărilor Publice și Comunicărilor / Хотинський повітовий відділ громадських робіт і комунікацій* (1941-1944); nr. R-2147: *Serviciul Județean Cernăuți al Lucrărilor Publice și Comunicărilor / Чернівецький повітовий відділ громадських робіт і комунікацій* (1941-1944); nr. R-801: *Liceul Comercial de Fete din Cernăuți / Чернівецький жіночий комерційний ліцей, м. Чернівці* (1941-1944); nr. R-502: *Redacția gazetei Bucovina / Редакція газети "Буковина"* (1941-1944)¹¹⁹, la care se adaugă fondurile a două cabinete notariale: nr. R-550: *Notar Liviu Dolinschi / Нотаріус Лівіу Долінський* (1942-1944); nr. R-551: *Notar Helmut Kalmutschi / Нотаріус Гельмут Кальмутський* (1941-1944). Conform listei anexă a volumului, dintr-un total de 1.263 de fonduri și colecții din perioada cuprinsă între secolul al XV-lea și anul 1944 sunt în cercetare circa 1.140,

---

¹¹⁸ *Державний архів Чернівецької області* cit., p. 351-359.

¹¹⁹ Cotidianul "Bucovina" a fost înființat de Ministerul Propagandei Naționale în București în primele zile ale campaniei militare din est, dar ulterior sediul redacțional al publicației a fost mutat la Cernăuți, unde apare, începând din 14 iulie 1941, sub eticheta de "ziar de afirmare românească", împreună cu suplimentul "Bucovina Literară".

întrucât 123 de fonduri au fost “comasate”, “transferate”, “scoase din evidență” și “lichidate”¹²⁰. Volumul al II-lea al *Îndrumătorului* ar fi trebuit să trateze fondurile instituțiilor epocii sovietice (1940-1941, 1944-1991), documentația Partidului Comunist al Ucrainei, documentele fotografice și cinematografice, fondul de carte al bibliotecii documentare, arhiva din perioada de independență a Ucrainei (1992-prezent), totalizând cam 3.000 de fonduri și colecții, dar el nu a mai apărut. În schimb, instrumentele de informare științifică care întregesc tabloul general al fondurilor și colecțiilor pot fi consultate pe pagina electronică oficială a Arhivei din Cernăuți (*Registrul adnotat al inventarelor. Vol. I. Fonduri din perioada presovietică, Registrul fondurilor arhivistice desecretizate ale Arhivei de Stat a Regiunii Cernăuți, Registrul adnotat al inventarelor fondurilor Sovietului de deputaților ai poporului al regiunii Cernăuți, Registrul special al fondurilor personale și colecții ale Arhivei de Stat a Regiunii Cernăuți*).

Registrul adnotat al inventarelor. Vol. I. Fonduri din perioada presovietică conține *Lista fondurilor omise, transferate în alte arhive, comasate sau eliminate*, cu informații precise despre mișcarea celor 123 de fonduri excluse din volumul I. Se poate constata astfel că peste 70 dintre ele au fost “restituite Republicii Populare Române”; între ele se numără fondurile prefecturilor județelor Rădăuți și Câmpulung, al Tribunalului Județean Suceava, al Direcției Silvice Iași, al Direcției Județene de Poduri și Șosele Suceava, al Direcției Financiare Județene Suceava din cadrul Ministerului Finanțelor, al Direcției Regionale Pitești a Regimului Silvic (din cadrul Ministerului Agriculturii și Domeniilor), ale primăriilor orașelor Rădăuți, Dorohoi, Gura Humorului, Suceava, Câmpulung, Siret, Vatra Dornei, Darabani, al Societății Bancare pe Acțiuni “Banca Suceveană”, ale primăriilor mai multor comune, judecătorii mixte, posturi, secții, plutoane, companii și legiuni de jandarmi, inspectorate și revizorate școlare județene, licee, gimnazii de stat și private, școli de meserii. Tot aici sunt trecute și fondurile care au fost la un moment dat desființate (“eliminate”), și anume fondurile nr. 541: *Judecătoria de plasă mixtă Suceava / Сучавський волосний змішаний суд м. Сучава*; nr. 626: *Primăria Comunei Crăsnioara Nouă, județul Storojineț / Примарія комуни Красношора Нова Сторожинецького повіту*; nr. 722: *Primăria Comunei Pilipăuți, județul Dorohoi / Примарія комуни Пилипоуци Дорохойського повіту, с. Пилопоуци*; nr. 761: *Inspectoratul Școlar Județean Storojineț / Сторожинецька повітова шкільна рада Крайової шкільної ради Буковини, м. Сторожинець*; nr. 765: *Inspectoratul Școlar Județean Coțmani / Коцманська повітова шкільна Рада Крайової шкільної ради Буковини, м. Коцмань*; nr. 917: *Primăria Comunei Boineț, județul Rădăuți / Примарія комуни Боинец Радауцького повіту* și nr. 953: *Plutonul de Graniță nr. 3 al Regimentului Grăniceresc nr. 4 din satul Rucșin, județul Hotin / Третій прикордонний взвод Четвертого румунського прикордонного полку с. Рукишин Хотинського повіту*. Registrul nu oferă

---

¹²⁰ *Державний архів Чернівецької області* cit., p. 366-423.

informații suplimentare despre fondurile omise, transferate în alte arhive, comasate sau eliminate (cantitate, anii extremi).

Ca urmare a retrăsării postbelice a frontierelor interne între RSS Ucraineană și RSS Moldovenească, Arhiva de Stat a Regiunii Cernăuți a transmis Arhivei de Stat a RSS Moldovenești fondurile primăriilor unor comune ale fostului județ Hotin al Basarabiei (Cotiujeni, Clocușna, Cepeleuți, Drepcăuți, Burlănești, Edineț, Briceni, Lipcani, Trinca, Tețcani, Hâncăuți, Trebisăuți, Paladia), care au fost integrate în componența raioanelor Lipcani și Briceni ale RSS Moldovenești. Arhiva de Stat a RSSM a primit, de asemenea, fondul nr. 913: *Episcopia Hotinului / Хотинська єпископія, м. Бельци*, de proveniență din orașul Bălți, dar și o serie de fonduri românești, aparținând posturilor și secțiilor de jandarmi din comunele Molnița, Pomârla, Suharău, Movila, Văculești, Argel din județele Câmpulung și Dorohoi (sudul Ținutului Herța). Fapt cu totul neobișnuit, la Chișinău au ajuns fondurile nr. 204: *Compania de Jandarmi din orașul Năsăud din cadrul Inspectoratului Județean de Jandarmi Bistrița / Пона жандармерії в м. Насауд Бистрицького інспекторату жандармерії* și nr. 810: *Comandamentul Militar al orașului Dorohoi din cadrul Corpului IV Armată din București / Дорохойське повітове військове присутствіє, м. Дорохой, Четвертого армійського корпусу в м. Бухарест*.

VII. Perspectivele cooperării între Arhiva de Stat a Regiunii Cernăuți și Arhivele Naționale

Fondurile arhivistice expuse în acest studiu, împreună cu indicii, cataloagele sistematice, geografice, onomastice, alfabetice de bibliotecă și alte materiale auxiliare, sunt doar un reper pentru orientarea specialiștilor în suita de 4.146 de fonduri și colecții din Arhiva de Stat a Regiunii Cernăuți, cu un total de 1.545.691 u. a. și 28.845 u. b. (cărți rare, periodice, culegeri de legi, broșuri și ediții speciale). Acestea li se adaugă 197 de fonduri (69.992 u. a.) deținute de Arhiva Consiliului Municipal din Cernăuți. Pagina electronică a Arhivei de Stat a Regiunii Cernăuți oferă informații actualizate despre componența fondurilor, caracteristicile și stadiul de prelucrare a documentelor, reglementările privind sfera de activitate a instituției, instrucțiunile și procedurile de lucru, planurile și proiectele de perspectivă, strategiile de dezvoltare. În prezent, instituția intensifică accesibilizarea fondurilor și colecțiilor, expresie a transformărilor produse în ultimii ani la nivelul Serviciului de Stat de Arhivă al Ucrainei, în pas cu aspirațiile de modernizare și integrare europeană ale țării. *Planul de digitalizare a inventarelor documentelor care fac parte din Fondul Arhivistic Național pe anii 2022-2025* reflectă unul din principalele obiective ale Arhivei de Stat a Regiunii Cernăuți – digitalizarea (scanarea) a 887 de inventare de la mijlocul anilor '60 ai secolului trecut, redactate în limbile rusă și ucraineană, care acoperă 394 de fonduri de documente din toate categoriile și epocile istorice ale Bucovinei. Digitalizarea vizează deopotrivă inventarele fondurilor principalelor instituții administrative românești din Bucovina anilor 1918-1940, 1941-1944,

printre care: *Directoratul ministerial II pentru Bucovina* (fondul nr. 13), *Ministrul de Stat pentru Treburile Bucovinei* (fondul nr. 1240), *Biroul de Presă și Evidență al Ministrului Delegat pentru Bucovina* (fondul nr. 1241), *Inspectoratul General Regional Administrativ al Bucovinei din Cernăuți* (fondul nr. 14), *Rezidentul Regal al Ținutului Suceava* (fondul nr. 26), *Judecătoria Administrativă a Bucovinei* (fondul nr. 25), *Judecătoria Administrativă a Bucovinei din cadrul Ministerului de Interne* (fondul nr. 25), *Direcția Specială a Siguranței din Cernăuți* (fondul nr. 119). Vor fi, de asemenea, scanate inventarele fondurilor unor unități economice și financiar-bancare, instituții cultural-religioase, de învățământ, judecătorești, de ordine publică, precum și inventarele fondurilor personale *Ion Nistor* (fondul nr. 988), *Franz Adolf Wickenhauser* (fondul nr. 1024), *Ferdinand Zinglauer von Blumental* (fondul nr. 1216) și ale *Colecției de documente ale familiei Flondor* (fondul nr. 1243) și *Colecției de documente adunate de Arhiva Regională din Cernăuți* (fondul nr. 1023).

Interesul față de documentele din epoca presovietică este explicit în opera de valorificare a Arhivei de Stat a Regiunii Cernăuți în răstimpul scurs de la ocuparea Crimeei și a unor teritorii din regiunile Donețk și Lugansk de către Federația Rusă, dar mai ales odată cu declanșarea agresiunii militare rusești la scară largă, survenită la 24 februarie 2022 – evenimente care au declanșat procese ireversibile și schimbări de concepție însoțite de reconsiderări ale trecutului și priorităților prezentului. Abordările științifice ale unor momente istorice sensibile, ca unirea Bucovinei cu România în 1918, au luat turnuri calitative, deși nu lipsesc interpretările tendențioase, de sorginte sovietică. Încă se perpetuează opere din anii regimului stalinist, axate pe “mișcarea țărănească din Bucovina din anii '40 ai secolului al XIX-lea”, “lupta oamenilor muncii din Bucovina pentru eliberare socială și națională și reunificare cu RSS Ucraineană”, “lupta oamenilor muncii din Bucovina de Nord împotriva asupririi sociale și naționale în a doua jumătate a secolului al XIX-lea-prima jumătate a secolului al XX-lea” etc. Începând din 2014, sub egida Serviciului de Valorificare a Informațiilor Documentare din cadrul Arhivei de Stat a Regiunii Cernăuți au fost editate lucrări și culegeri de documente și au fost organizate expoziții și evenimente culturale cu evocări de episoade din viața culturală a Bucovinei românești, precum: istoricul Universității din Cernăuți, înființarea în 1924 a Conservatorului din capitala Bucovinei, biografiile unor personalități bucovinene sau care au avut legături cu Bucovina (mitropoliții Eugenie Hacman și Vladimir Repta ai Bucovinei și Dalmației, profesorul de Drept Constantin Berariu, istoricul literar Ion G. Sbiera, preotul etnograf Dimitrie Dan, filologul Vasile Bogrea, poezii Mihai Eminescu și Dimitrie Petrino), evenimentele celui de-al Doilea Război Mondial, represiunile în masă din 1940-1941, foametea organizată din 1946-1947. O serie de demersuri cultural-științifice concretizează colaborarea cu Centrul Cultural Român “Eudoxiu Hurmuzachi” din Cernăuți, Societatea pentru Cultură și Literatură Română în Bucovina “Mihai Eminescu” din

Cernăuți, Consulatul General al României la Cernăuți. Arhiva de Stat a Regiunii Cernăuți are în curs proiecte cu Institutul “Bucovina” al Universității din Augsburg, cu Institutul de Cultură și Istorie Germană în Europa de Sud-Est al Universității “Ludwig-Maximilian” din München, Universitatea Carolină din Praga, Muzeul Memorial al Holocaustului din SUA, Centrul “Family Search International” (SUA).

Perspectiva stabilirii unor raporturi profesionale strânse cu Arhivele Naționale ale României pare în continuare condiționată de vectorii relațiilor bilaterale dintre cele două foruri, marcat de decenii de o sincopă de comunicare. Factorii decizionali de la Kiev și București nu au conturat o strategie care să ducă la schimbarea substanțială în dialogul ulterior semnării *Acordului de cooperare în domeniul arhivistic între Ministerul Afacerilor Interne al României, prin Arhivele Naționale, și Serviciul de Stat de Arhivă din Ucraina* din 11 octombrie 2016. Acordul-cadru menit a-l resuscita pe cel încheiat în 1995, dovedit anacronic și inaplicabil, a rămas literă moartă la capitolul transpunerii în practică a angajamentelor asumate de semnatori: promovarea “schimbului de experiență în domeniile de activitate”, realizarea de “stagii de documentare ale arhiviștilor”, efectuarea “schimbului de ediții de documente, ghiduri, îndrumătoare, literatură de specialitate, copii ale documentelor depistate”, editarea “în comun a unor ediții de documente”, organizarea “altor forme de contacte profesionale, ca, de exemplu: conferințe, prelegeri, seminare, expoziții...”¹²¹. În consecință, în absența unui mecanism eficient de implementare a prevederilor *Acordului de cooperare în domeniul arhivistic între Ministerul Afacerilor Interne al României, prin Arhivele Naționale, și Serviciul de Stat de Arhivă din Ucraina* din 11 octombrie 2016, cooperarea transfrontalieră finanțată prin programe operaționale de cooperare teritorială europene a reprezentat în ultimii ani singura opțiune în stare să stimuleze contactele profesionale dintre Arhivele Naționale și Arhiva de Stat a Regiunii Cernăuți în scopul promovării culturii locale, a cercetării și protejării patrimoniului istorico-arhivistic din România și Ucraina în interes public.

În 2007-2013, rezultatele cooperării transfrontaliere pe axa România-Ucraina și România-Ucraina-Moldova au fost modeste în privința identificării oportunităților de colaborare prin proiecte de priorizare a patrimoniului cultural, propuse de autorități publice, institute de cercetare, institute educaționale, ONG-uri, alte asociații și organizații relevante. Astfel, în 2011 Arhiva de Stat a Regiunii Cernăuți a participat la lucrările conferinței științifice internaționale *Bucovina și bucovinenii în secolul al XIX-lea. Tradiție și modernitate* (Institutul Național “Bucovina” al Academiei Române-Serviciul Județean Suceava al Arhivelor Naționale-Societatea pentru Cultură și Literatură Română în Bucovina

---

¹²¹ Text reprodus cu s. n.; a se vedea, pe larg, *Acordul de cooperare în domeniul arhivistic între Ministerul Afacerilor Interne al României, prin Arhivele Naționale, și Serviciul de Stat de Arhivă din Ucraina* din 11.10.2016, publicat în “Monitorul Oficial”, partea I, nr. 348 (11 mai 2017).

“Mihai Eminescu” din Cernăuți, Rădăuți, 10-11 noiembrie 2011), dedicate împlinirii a 100 de ani de la nașterea academicianului bucovinean Radu Grigorovici¹²². În 2012, prin *Programul Operațional Comun România-Ucraina-Republica Moldova 2007-2013* (finanțat de Uniunea Europeană prin intermediul Instrumentului European de Vecinătate și Parteneriat și cofinanțat de statele participante în program), un oficial al Arhivei de Stat a Regiunii Cernăuți a luat parte la proiectul internațional *Monografia folclorică a ucrainenilor din județul Suceava și a românilor din regiunea Cernăuți* (Suceava, 5-6 iulie 2012). În 2013 a avut loc conferința științifică *Limba română astăzi* (Societatea pentru Cultură și Literatură Română în Bucovina “Mihai Eminescu” din Cernăuți-Direcția Județeană pentru Cultură Suceava, Cernăuți, Suceava, 31 august 2013)¹²³.

Cooperarea transfrontalieră în această regiune a Europei, derulată prin *Programul Operațional România-Ucraina 2014-2020*, a beneficiat de o arie largită, care a cuprins județele Suceava, Botoșani, Tulcea, Maramureș, Satu Mare, regiunile Odesa, Ivano-Frankivsk, Zakarpattia și Cernăuți, de un buget total de 66 milioane de euro, dintre care 60 milioane finanțate de UE prin *Instrumentul European de Vecinătate – ENI* și 6 milioane de euro cofinanțare asigurată de statele partenere, și de obiective tematice și priorități extinse. Un moment cât se poate de prielnic pentru serviciile teritoriale de arhivă, institutele de cercetare, universitățile, muzeele, bibliotecile din regiunile transfrontaliere ale României și Ucrainei, întrerupt de invazia rusă din 2022. În prezent, instituțiile de stat de arhivă din regiunile ocupate Donețk, Lugansk, Zaporizhzhia, Crimeea și-au oprit *de facto* funcționarea în calitate de instituții oficiale ale Ucrainei, iar Arhiva de Stat a Regiunii Cernăuți, deopotrivă cu arhivele din restul țării, au încetat relațiile instituționale și orice formă de cooperare cu structurile arhivistice din Federația Rusă și Belarus’ și își desfășoară activitățile în condiții dificile de război, axate pe salvarea și protejarea Fondului Arhivistic de Stat al Ucrainei, păstrarea, conservarea și, mai ales, restaurarea și digitalizarea documentelor, împreună cu înființarea de noi fonduri și colecții ce reflectă războiul Rusiei împotriva Ucrainei și consecințele sale și sprijinirea efortului militar al Forțelor armate ale Ucrainei.

---

¹²² La acest eveniment, N. B. Masian, șeful Serviciului de Valorificare a Informațiilor Documentare, a comunicat lucrarea *Vestigiile personalității remarcabile a lui Gheorghe Grigorovici în documentele Arhivei de Stat a Regiunii Cernăuți*.

¹²³ D. G. Olar, șeful Serviciului Păstrare și Conservare a documentelor din cadrul Arhivei de Stat a Regiunii Cernăuți, a susținut comunicarea *Fondul arhivistic al Societății pentru Limbă și Literatură Română din Bucovina (1862-1940, 1941-1944)*.

The Administrative Evolution of Bukovina through the Documents preserved in the State Archive of Chernovtsi Region (1775-1944)

(abstract)

The study deals with the administrative evolution of Bucovina in the period between 1775 and 1944, as reflected in the fonds and collections of Chernovtsi Region, one of the most important repositories of the cultural thesaurus in Ukraine and source where a series of documents from the National Archives of Romania originates in.

By the radiography of more than 2,000 fonds and collections preserved in the State Archives of chernovtsi Region, not edited to a significant extent, the paper makes a synthesis of 169 years of institutional history of a territory that belonged successively to the Principality of Moldavia, the Austrian Empire, the Hapsburg Monarchy, the Russian Empire, the Kingdom of Romania, the Soviet Socialist Republic of Ukraine. By capitalizaing the scientific tools of the archival fonds and collections in Chernovtsi, the auxiliary materials and the specific literature in Ukraine and Romania, the results facilitate the experts in Romania to get familiar with first rank sources for the Romanian past as they archived abroad, not enough popularized in the historiography in the last decades.

The approach also relieves the present-day priorities of the State Archives in Chernovtsi Region in order to make tha archives more accessible, the exploit the documents and to revive international relations. These priorities originate in the changing of conception and the deep and irreversibile transformations in mentality under the influence of the external factors since 2014. In the favourable context that drives the Romanian-Ukrainian bilateral contacts, the investigation pleads for the relaunching of the co-operation between the archival territorial structures in Ukraine and Romania.

Despre o serie de scrisori primite de către ministrul Statelor Unite în Imperiul otoman: James Longstreet (1880-1881)

Mihai Florin Hasan

Keywords: *American Civil War (1861-1865); Reconstruction Period; James Longstreet; Ottoman-American Relations; Constantinople*

Relațiile turco-americane nu sunt o noutate pentru istoriografia și nici pentru istoricii din ambele state ale Lumii Vechi și Lumii Noi¹.

Personal, interesul pentru destinele participanților la Războiul Civil American (1861-1865) s-a dezvoltat odată cu studiul dedicat ecourilor celui mai mare război din emisfera vestică în spațiul transilvănean al monarhiei austriece². Încercând să identific date despre foști combatanți care au interacționat în vreun fel, fie chiar și periferic, cu spațiul românesc, după anii Războiului civil, am identificat faptul că generalul James Longstreet, unul dintre cei mai cunoscuți combatanți ai acestui conflict, a fost prezent în regiune spre finalul secolului al XIX-lea.

Destui foști combatanți din Armata Confederației și-au publicat ulterior memoriile³, iar arhiva Ministerului de Război al SUA conține numeroase rapoarte⁴ asupra evoluției celor care au îndeplinit roluri cheie în acest conflict major, care a prefigurat războaiele secolului al XX-lea, în multe aspecte, de multe ori nu dintre cele mai plăcute.

---

¹ A se vedea, de exemplu, bibliografia anexată studiului lui Berrin Akalin, *Ottoman-American Relations, Francis Hopkins Smith and Armenian Issue*, "Journal of International Education and Leadership" 5 (2015), 1: online at <http://www.jielusa.org/wp-content/uploads/2012/01/AkalinSpring2015.pdf>, p. 24-28. A se vedea Şuhnaz Yilmaz, *Turkish-American Relations: 1800-1952. Between Stars, Stripes and Crescent*, New York-Londra 2015, p. 143-162 pentru o bibliografie *in extenso*.

² Mihai-Florin Hasan, *Războiul civil american (1861-1865) reflectat în presa din monarhia austriacă*, în Nicolae Edroiu - *Cel care a trecut făcând bine* (ed. Macarie Motogna & M.-Fl. Hasan & Victor Vizauer), Cluj-Napoca 2019, p. 166-175.

³ A se vedea, de exemplu, Edward Porter Alexander, *Military Memoirs of a Confederate. A critical narrative*, New York 2014. Există o literatură de tip memorialistic extrem de bogată, din care mai selectăm o serie de titluri precum: Glenn W. LaFantasie, *Gettysburg Requiem: The Life and Lost Causes of Confederate Colonel William C. Oates*, New York 2006; Gordon B. Bonan, *The Edge of Mosby's sword. The Life of Confederate colonel William Henry Chapman*, Carbondale 2009; Philip van Buskirk, *Rebel at large. The Diary of Confederate Deserter Philip Van Buskirk*, Jefferson 2009 sau Robert George Hartje, *Van Dorn: The Life and Times of a Confederate General*. Nashville, Tennessee 1967.

⁴ A se vedea, de exemplu, prestigioasa Robert N. Scott, *The War of the Rebellion: a compilation of the official records of the Union and Confederate armies. Pub. under the direction of the... Secretary of War*, Washington 1880, ajunsă la seria a 4-a în 1901.

Printre acei militari de rang înalt din fosta armată a Confederației care și-au publicat memoriile se află și fostul general-maior confederat, James Longstreet⁵ (1821-1904), trecut în perioada de după debutul etapei de “Reconstrucție a Sudului”⁶ în tabăra republicană⁷, fapt ce i-a atras oprobiul multora dintre foștii

---

⁵ James Longstreet, *From Manassas to Appomattox. Memoirs of the Civil War in America*, New York 2013 [1895].

⁶ A se vedea, de exemplu, din stufoasa bibliografie a subiectului: J. G. Randall, *The Civil War and Reconstruction*, New York 1953; Heather Cox Richardson, *West from Appomattox: The Reconstruction of America after the Civil War*, New Haven 2007; William L. Richter, *The A to Z of the Civil War and Reconstruction*, 2009; Ellis Paxson Oberholtzer, *A History of the United States since the Civil War*, 2 vols., New York 1917; John Hope Franklin, *Reconstruction after the Civil War*, [Chicago] 1961.

⁷ În acest sens, găsim relatarea generalului James Longstreet, care a publicat în memoriile sale cum a decurs întrevederea sa cu președintele Andrew Johnson, după ce general-locotenentul Ulysses S. Grant i-a trimis președintelui o scrisoare pe data de 7 noiembrie 1865 de la Cartierul General al Armatei SUA din Washington. Grant arăta faptul că: “știind că generalul Longstreet, fost membru al armatei ce s-a aflat în stare de rebeliune împotriva autorității Statelor Unite, se găsește în oraș [Washington, n. n.] și, presupunând că acesta dorește să solicite clemența executivului înainte de a părăsi orașul, doresc personal să spun un cuvânt în favoarea sa. Generalul Longstreet se găsește sub excepțiile 3, 5 și 8 aduse la cunoștința publicului în proclamația D-voastră din 29 mai 1865. Cred că pot spune cu mâna pe inimă că nu există nicaieri în rândul excepțiilor o clasă de oameni mai onorabili decât aceia ce sunt cuprinși în excepțiile 5 și 8, ori o clasă ce va respecta în modul cel mai credincios orice obligație pe care și-au asumat-o. Generalul Longstreet, în opinia mea, se află prin cei mai bine văzuți din această grupă de oameni. Îl cunosc de mai bine de 26 de ani, în primul rând ca și cadet la West Point și apoi ca ofițer al armatei. Timp de cinci ani de la absolvirea mea [la West Point, n. n.] am servit împreună, o bucată de vreme, în același regiment. Vorbesc despre el, de aceea, ca și cunoscut personal al meu. În tocmai sfârșita rebeliune, cred, nici o acuzație nu a fost adusă generalului Longstreet pentru persecutarea prizonierilor de război sau a civililor pentru opiniile lor politice. Dacă astfel de acuzații au fost aduse vreodată, eu nu am cunoștință de așa ceva. Nu ezit, astfel, în a-l recomanda pe generalul Longstreet Excelenței Voastre în vederea amnistierii. Voi afirma, în continuare, că opinia mea față de dânsul este atât de bună, încât aș considera că ar fi un favor personal [din partea Domniei voastre, n. n.] dacă această iertare/amnistie este acordată. Cu cel mai adânc respect, slujitorul D-voastră credincios, U. S. Grant, general-locotenent”, în J. Longstreet, *op. cit.*, p. 460. Se poate observa faptul că generalul Grant a insistat asupra faptului că generalul Longstreet și-a făcut doar datoria de militar și nu poate fi acuzat de crime de război, genocid sau agendă politică anti-unionistă, crime grave împotriva Uniunii. James Longstreet arăta faptul că președintele Johnson l-a primit în două zile la rând, iar la final i-ar fi spus: “Există trei persoane din Sud, care nu vor primi niciodată amnistia: Dl. Davis, Generalul Lee și Dumneavoastră. Ați creat Uniunii prea multe probleme. I-am dat replica: Știți, Domnule Președinte, că aceia ce iartă mult, iubesc mult. Da, mi-a răspuns dânsul, ai o mare autoritate în acest sens, dar nu poți să te bucuri de amnistie”, în *ibidem*.

camarazi de arme⁸. Acuzele la adresa sa au fost extrem de dure, fiind considerat⁹, cu un termen injurios precum “scalawag”¹⁰ sau “trădător al rasei albe” de către Liga Albilor din New Orleans (1874), atunci când în fruntea unui grup de luptători afro-americani a încercat să oprească impunerea unui primar democrat, fiind chiar împușcat în gât în timpul luptelor de stradă¹¹.

Din cauza destinului lor tumultos, marcat inclusiv de retragerea cetățeniei americane, unora dintre liderii Confederației li s-au publicat memoriile postum de către apropiati¹² sau rude¹³.

---

⁸ A se vedea, de exemplu, *ibidem*, p. 460-463. După publicarea unui articol al unui ziar din New Orleans, în care se indica faptul că generalul într-o scrisoare se arătase favorabil votului populației afro-americane din statele din Sud, ziarul ce îi ceruse opinia în particular, în respectiva problemă l-a catalogat drept “trădător”, “dezertor al prietenilor” și a fost acuzat de a fi “fraternizat cu inamicul” fără a publica vreun pasaj din scrisoarea care îl incrimina. La acel moment, generalul era implicat într-o afacere de succes cu bumbac, la New Orleans, cu un salariu de 5.000 de dolari pe an. Longstreet scria în memoriile sale: “În ziua ce a urmat anunțului, vechii mei camarazi au trecut pe lângă mine fără a-mi adresa vreun cuvânt. Afacerea a început să se prăbușească. Generalul Hood (singurul dintre camarazii mei ce mă mai vizitau ocazional) s-a gândit că poate să salveze afacerea și, în câteva săptămâni, eram pus pe liber”. A se vedea și Jeffry D. Wert, *General James Longstreet, the Confederacy’s most controversial soldier: a biography*, New York 1994, p. 411-412.

⁹ Reevaluarea, inclusiv din punct de vedere al istoricilor Războiului Civil american, a generalului James Longstreet a avut loc odată cu publicarea în 1974 a romanului lui Michael Shaara, *Killer Angels*. Până atunci fusese văzut ca un răufăcător, Iuda lui Lee la Gettysburg etc., mai ales datorită unei cărți revizioniste sudiste “Cauza Pierdută” (*Lost Cause*) ce fusese scrisă de un fost combatant din Sud, generalul Jubal A. Early alături de William N. Pendleton în cheia “suferințelor Sudului din cauza Nordului”. Singurii care l-au apărat în lucrările lor pe generalul Longstreet au fost doi ofițeri confederați: generalul Edward Porter Alexander (a se vedea și *supra*, n. 4) și generalul Gilbert Moxley Sorrel. Și ultimul a publicat un volum de memorii apreciativ la adresa fostului său comandant. Pentru informațiile de la această notă, a se vedea *Introducerea* la Gilbert Moxley Sorrel, *At the right hand of Longstreet: Recollections of a Confederate Staff Officer*, Lincoln 1999 [1905], p. vii.

¹⁰ Un epitet pentru acele persoane ce puteau fi asociate cu vitele de calitate inferioară sau cu “suboamenii”, a se vedea <https://www.thedailybeast.com/the-confederate-general-who-became-a-race-traitor>, accesat la 26 ianuarie 2022. A se vedea și J. D. Wert, *op. cit.*, p. 413: colegul său de West Point, Harvey Hill, l-a numit “acel scalawag ce este lepra comunității noastre. Spre deosebire de *carpett bagger* (un nordist) acesta e un nativ, ce este un fapt infinit mai grav”.

¹¹ *Ibidem*. A se vedea, pe larg, *ibidem*, p. 416-417.

¹² A. L. Long, *Memoirs of Robert E. Lee. His military and personal history*, New York 1886.

¹³ Varina Davis, *Jefferson Davis. Ex President of the Confederates States of America. A memoir by his wife*, 2 vols., New York 1890.

În ceea ce îl privește pe generalul James Longstreet, cea mai echilibrată și bine documentată biografie rămâne cea din 1994 datorată lui Jeffry D. Wert¹⁴.

În activitatea fostului general confederat James Longstreet (1821-1904) după Războiul Civil (1861-1865), punctul de cotitură a constat, după cum își amintea în memoriile sale, în alăturarea necondiționată față de fostul său camarad de arme de la West Point, U. S. Grant, care, ales președinte în 1869, “în mărinimia sa de inimă m-a chemat la Washington”¹⁵, iar apoi l-a numit supraveghetor șef al vămii din New Orleans, post pe care l-a deținut până în 1873¹⁶. Din acest punct, *Memoriile* fostului general confederat se condensează, din pricini știute doar de el, dar pe care le intuim prin prisma acțiunilor sale din anii 1874-1875 în favoarea populației afro-americane și a republicanilor. Generalul Longstreet s-a limitat să noteze doar că “De atunci [din 1873, n. n.] locuiesc în New Orleans, Louisiana și în Gainsville, Georgia¹⁷, înconjurat de puțini dintre vechii mei prieteni și, în întâlniri ocazionale, pline de apreciere, cu alții, sudiști sau nordiști [...]. Cei mai mulți dintre servitori au fost eliberați, după război, la Macon, Mississippi, unii fiind în continuare acolo, printre ei, un bătrân, Daniel, care încă își arogă numele de familie [Longstreet, n. n.], cu toate că, din când în când utilizează și alt alias”¹⁸. După alte câteva pasaje dedicate bătrânului Daniel, colecția de memorii se încheie cu un *Appendix*, ce cuprinde un schimb de scrisori între generalul Lee și “bătrânul cal de luptă” (sobrichetul dat lui Longstreet de către comandantul Armatei din Virginia). Evident, fostul general confederat nu mai avea de ce să amintească în *Memoriile* sale trauma prin care a trecut în perioada următoare¹⁹, când a fost printre puținii din foștii militari din Confederație care a înțeles că vindecarea rănilor războiului se putea întâmpla doar prin cooperarea dintre foștii inamici.

După 1875-1876 părea că viața publică a fostului ofițer superior s-a încheiat, dar revenirea a survenit, printre altele²⁰, și prin numirea sa, în timpul

---

¹⁴ J. D. Wert, *op. cit.*.

¹⁵ J. Longstreet, *op. cit.*, p. 463.

¹⁶ *Ibidem*.

¹⁷ J. D. Wert, *op. cit.*, p. 417 afirmă faptul că bunăstarea necesară familiei, ostracismul la care a fost supus, pandemia de febră galbenă din Louisiana, reumatismul generalului și rana de la gât, toate acestea l-au determinat să părăsească New Orleans pentru Gainsville, Georgia. Aici i s-a născut unul dintre fii și o fiică la Michigan. A avut zece copii, din care au supraviețuit cinci. Aici și-a construit o fermă pe lângă o casă colonială pe care a cumpărat-o cu 6.000 de dolari, fiind mereu batjocorit de vecini ca trădător nordist, fapt ce nu l-a determinat însă să renunțe la Sudul său.

¹⁸ J. Longstreet, *op. cit.*, p. 463.

¹⁹ Pe larg, J. D. Wert, *op. cit.*, p. 414-416.

²⁰ *Ibidem*, p. 418-419: a fost propus pentru postul de Secretar al Marinei în administrația Hayes, și-a dorit postul de șerif al statului Georgia, a fost unul dintre directorii consiliului școlar din New Orleans, administrator al Universității din Louisiana (azi Tulane) etc. Tot acum se convertește la romano-catolicism, alt motiv de a fi privit ca trădător de către protestanții sudiști.

președinției lui Rutherford B. Hayes (1877-1881), al 19-lea președinte american, ca ministru rezident al SUA în Imperiul otoman la data de 19 mai 1881, iar la data de 14 iunie 1880²¹ de către Senat, în cadrul administrației republicane.

Noul ministru, criticat dur acasă și în Europa, a plecat în noiembrie²² la post, după ce a aflat rezultatul alegerilor câștigate tot de un fost general unionist, James A. Garfield, din partea republicanilor, și și-a prezentat acreditările pe lângă Sublima Poartă la 14 decembrie 1880²³. Predecesorul său a fost Horace Maynard (12 iunie 1875-15 iulie 1880), care a lăsat o corespondență destul de bogată cu Secretariatul de Stat pentru Afacerile Externe. Horace Maynard era originar din statul Massachusetts, dar se afirmase ca politician în statul Tennessee. A absolvit Colegiul Amherst și s-a mutat ulterior în Knoxville, în estul Tennessee, unde s-a afirmat ca un unionist și abolitionist cunoscut, al patrulea politician ca valoare după Johnson, Brownlow și Nelson²⁴.

Revenind la fostul general confederat, James Longstreet a îndeplinit acest mandat de ministru al SUA la Constantinopol până la 29 aprilie 1881, iar corespondența cu Washington-ul a fost ținută de către G. H. Heap, care a fost în perioada iulie-decembrie 1880 însărcinat cu afacerile otomane (U.S. chargé d'affaires) *ad-interim*²⁵.

Pe 19 iulie 1880, G. Heap îi trimitea secretarului de stat William M. Evarts o telegramă semnată în această calitate. Prin telegramă îl anunța despre plecarea lui Maynard și despre o scrisoare primită la legația SUA din partea rezidenților americani din Constantinopol pentru fostul ministru²⁶.

La 1885, G. H. Heap era consulul general al SUA la Constantinopol, fiind implicat în discuțiile complicate legate de cazul unor cetățeni americani de origine evreiască²⁷. G. Heap a fost cel care a redactat toată corespondența dintre Constantinopol și Washington în întreaga perioadă a mandatului lui James Longstreet în capitala otomană.

Pur și simplu ar părea că ministrul rezident nu a avut nicio activitate notabilă în timpul mandatului său de pe malul Bosforului²⁸. De altfel, între 1

---

²¹ <https://history.state.gov/departmentshistory/people/longstreet-james>, accesat la 3 iunie 2020.

²² J. D. Wert, *op. cit.*, p. 419.

²³ <https://history.state.gov/departmentshistory/people/longstreet-james>, accesat la 3 iunie 2020.

²⁴ Oliver P. Temple, *Notable men of Tennessee, from 1833 to 1875, their times and their contemporaries*, New York 1912, p. 137-149.

²⁵ <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1881/comp29> [în continuare, FRUS], doc. 618, accesat la 3 iunie 2020.

²⁶ *Ibidem*.

²⁷ Ruth Kark, *American Consuls in the Holy Land, 1832-1914*. Jerusalem 1994, p. 223.

²⁸ J. D. Wert, *op. cit.*, p. 419 indică, de fapt, că totuși a fost bine primit de către Abdul Hamid II și că a reușit să obțină de la sultan pentru arheologii americani permisiunea de a face săpături în Turcia în cadrul unei misiuni instituționalizate. Nu s-a acomodat foarte

decembrie 1880 și până în 4 mai 1881, G. H. Heap nu a mai purtat niciun fel de corespondență cu Washingtonul²⁹, ceea ce include întreaga perioadă în care James Longstreet a fost ministru plenipotențiar al SUA la Sublima Poartă. Între timp, William Evarts a fost înlocuit ca secretar de stat de către James G. Blaine pe 7 martie 1881, după ce pe 4 martie 1881 a început mandatul prezidențial al lui James A. Garfield și a noului său cabinet republican, continuator al antecesorului în multe privințe.

Documentul redactat de către G. Heap la data de 4 mai 1881 (primit de Ministerul Afacerilor Externe la data de 23 mai³⁰) conține alte două texte incluse în cadrul telegramelor principale. Este vorba despre două scrisori trimise ministrului James Longstreet în zilele de 16 și 18 martie 1881 de către reprezentanții comunității americane din Constantinopol. Cea din 18 martie este trimisă de către Isaac G. Bliss în numele tuturor rezidenților americani din Constantinopol³¹.

Telegrama era redactată din locația denumită “*Bible House* (Casa Bibliei)”, căci Isaac Grout Bliss (1822-1889) era membru al *American Board of Commissioners for Foreign Mission* (prescurtat, ABCFM) din Erzurum și Constantinopol și fondase la 1872 în capitala imperială otomană casa cu rol misionar, *Bible House*³². De altfel, Bliss se pare că era la acel moment agentul principal al *American Bible Society* din Levant. Interesant în ceea ce îl privește pe Bliss este faptul că era născut în Springfield, Massachusetts, și, la fel ca și Horace Maynard, studiasse la Colegiul Amherst (absolvit în 1844), dar și la Seminarul Teologic Andover³³. Putem presupune chiar că era bine cunoscut fostului ministru al SUA la Constantinopol, fiind *alumni* ai aceluiași colegiu american și totodată cetățeni ai aceluiași stat. Din scrisorile din anul 1863 adresate fratelui său, misionarul Edwin Bliss, o parte se păstrează în arhiva Colegiului Amherst³⁴. Isaac Bliss este cunoscut pentru munca sa asiduă ca misionar în Turcia (1847-1851, 1856-1883) și în Levant, căci moare în Egipt în 1898³⁵. Se știe faptul că de-a lungul carierei sale misionare a distribuit peste 1.800.000 de Biblii, a ridicat celebrul cartier general de la *Bible House*, care avea și magazine, bibliotecă, capelă, casă

---

bine la post și în aprilie 1881 a cerut permisiunea unui tur de 60 de zile prin Europa, chiar dacă președintele Garfield a fost de acord ca fostul general să își continue misiunea de ministru plenipotențiar sub administrația republicană.

²⁹ FRUS, intervalul doc. 714-715, accesat la 3 iunie 2020.

³⁰ FRUS, doc. 715, p. 1177.

³¹ *Ibidem*.

³² Gerald H. Anderson, *Biographical dictionary of Christian missions*, New York 1998, p. 69.

³³ *Ibidem*.

³⁴ https://archivesspace.amherst.edu/repositories/2/archival_objects/71810, accesat la 26 ianuarie 2022.

³⁵ G. H. Anderson, *op. cit.*, p. 69.

de întâlnire pentru Societățile Biblice (Americană și Britanică) și reușise să trimită în SUA fonduri de dezvoltare de peste 60.000 \$³⁶.

Probabil că cea mai cunoscută acțiune a sa, pe lângă călătoriile extrem de riscante printre triburile sălbatice din Orientul Apropiat și Kurdistan, rămâne traducerea Bibliei în limba kurdă³⁷. Acesta era personajul care îi adresa ministrului Longstreet cea telegramă la jumătatea lunii martie 1881.

Din conținutul telegramei, se pare că guvernul otoman încerca să obțină de la rezidenții americani o sumă mare de bani, invocând deținerea de proprietăți taxabile pe pământ turcesc. De fapt, era o formă de obținere abuzivă de fonduri, o mită cerută pe față de către guvernul turc, sub forma unei taxe, de la toți proprietarii nemusulmani de imobile din Imperiul otoman.

Iată ce spune Bliss în telegrama sa: “Vă trimitem o scrisoare care se referă la propunerea Guvernului imperial otoman de a obține un împrumut forțat de la proprietarii de proprietăți imobiliare din Turcia. Unul dintre noi, în numele căruia este deținută [de către comunitate, n. n.] o parte destul de mare de proprietăți, nu se află în oraș. O mare parte din numărul de proprietăți este deținută în interior[ul țării, n. n.], dar domniile în numele cărora este deținută nu pot semna, desigur, hârtia. Prin urmare, vă prezentăm/aducem la cunoștință [sus zisa hârtie, n. n.] în numele acelora, precum și al nostru, având sprijinul deplin al acelor americani care nu sunt deținători de proprietăți.

Având încredere că rezultatul dorit de noi toți poate fi atins și cu aducere aminte recunoscătoare pentru toate favorurile excelenței voastre”.

Din rândurile telegramei înțelegem faptul că rezidenții americani mai apelasera și anterior la serviciile lui James Longstreet, dar nu au făcut acest lucru într-un mod (semi)oficial, din moment ce în perioada amintită nu avem urme palpabile ale acestor legături. Isaac Bliss arăta, într-un mod criptic, că cel ce deținea proprietățile cele mai multe lipsea din oraș (ce întâmplare nefericită pentru guvernul otoman!), iar pentru cele din interiorul țării (calamitate!), domniile ce le dețineau nu pot semna hârtiile oficiale (oare de ce?). Cu alte cuvinte, Isaac Bliss îl ruga pe James Longstreet să își folosească influența pe care o avea ca reprezentant al SUA pentru a forța mâna guvernului turc aflat în căutare asiduă de resurse financiare după 1877-1878 să renunțe la măsurile de extorcare a unor sume de bani în mod abuziv de la proprietarii non-turci din Imperiu. Lămuriri mai clare aducea memoriul din 16 martie 1881, care explica această poziție refractară a lui Bliss și a celor din jurul său. Cum se va vedea mai jos, erau deja pățiți cu guvernul imperial otoman și mai aveau sume de recuperat, cu șanse minime. Acum nu mai erau dispuși să fie extorcați sub formă legală, ci doreau să rezolve problema în mod simplu: neplătind o sumă inechitabilă.

---

³⁶ *Ibidem*.

³⁷

https://www.liquisearch.com/list_of_amherst_college_people/notable_alumni/clergy_and_biblical_scholars, accesat la 26 ianuarie 2022.

Telegrama din 18 martie 1881 fusese prima inclusă de către G. Heap în raportul său către șeful său direct de la Washington, și doar apoi *memorandum*-ul din 16 martie 1881, care fusese trimis lui James Longstreet de către trei membri ai comunității americane din Constantinopol: Albert L. Long, Isaac G. Bliss și J. P. Pettibone.

Albert L. Long era născut la Washington în 1832 și era un cunoscut pastor și biblist metodist, care era cunoscut pentru misiunea sa din Bulgaria, studii biblice slave și traducerea Bibliei în limba bulgară³⁸. La acel moment se afla în capitala Imperiului otoman în cadrul congregației de la *Bible House*, iar din 1872 era profesor de științe naturale la Robert College. De asemenea, fusese colaborator apropiat al echipei științifice din Orientul Mijlociu al Universității din Pennsylvania³⁹ trimisă acolo pentru studii avansate de arheologie și științe naturale. Despre J. P. Pettibone nu putem afirma decât faptul că era membru al comunității americane din Constantinopol, cel mai probabil angrenat în același tip de activități misionar-pastorale ca și colegii săi.

Memorandumul prezentat ministrului James Longstreet avea următorul conținut:

“Exceleța Voastră: Subsemnații cetățeni americani, care dețin, fie pentru ei înșiși, fie în trust pentru diferite organizații caritabile din America, proprietăți imobiliare în Turcia, doresc, în prezentul memorandum, să atragă cu respect atenția Exceleței Dumneavoastră asupra propunerii din partea imperialului Guvern otoman de a strânge un împrumut forțat de la toți proprietarii de imobile. Considerând că această propunere este ilegală și încalcă capitulațiile încheiate cu guvernul Statelor Unite și privilegiile acordate până acum cetățenilor americani rezidenți în limitele Imperiului otoman, cerem respectuos exceleței dumneavoastră să blocheze acordul [guvernamental, n. n.] pentru aplicarea acesteia.

În sprijinul acestei solicitări din partea noastră, sugerăm, pentru Exceleța Dumneavoastră, următoarele puncte:

1. În opinia noastră, împrumutul propus nu poate fi privit în niciun fel drept un impozit asupra terenului. Guvernul propune pur și simplu, pentru confortul său, să facă uz de o anumită evaluare sau evaluare a casei și a proprietății funciare (care estimare, trebuie observat, este făcută în mod arbitrar și notoriu discriminatorie în favoarea deținătorilor de proprietăți *Musselman* [sic!, musulmane] ca bază pe care urmează să fie perceput împrumutul.

Prin urmare, legea din 7 Sefer 1284, în ceea ce privește deținerea pământului de către străini, nu ar acoperi acest caz, iar capitulațiile interzic în mod clar ca impozitele personale, precum acestea, pot fi considerate pe drept să fie percepute/impuse de la/asupra străinilor. Că aceasta se încadrează într-adevăr în categoria impozitelor personale, se poate observa în continuare din faptul că

---

³⁸ Albert H. Lybyer, *In memory of Dr. Albert L. Long*, “New York Observer” 80 (13 February 1902), p. 195.

³⁹ *Ibidem*.

reglementările propuse scutesc anumite persoane de la plata acestui nou împrumut, arătând astfel că impozitul nu trebuie să fie unul general pentru întreaga comunitate, ci mai degrabă una personală pentru cele indicate.

2. Împrumutul propus, chiar dacă legea din 7 Sefer 1284 i-ar fi considerată aplicabilă, ar fi, în opinia noastră, totuși ilegal, deoarece propune perceperea și colectarea impozitelor prin anticipare, ceea ce chiar și în temeiul acelei legi, Poarta [otomană, n. n.] nu are dreptul de a face. Se va vedea cu ușurință că, dacă i se acordă dreptul de a colecta timp de doi ani, sau chiar un an, anticipat, poate, cu drepturi egale, să încaseze impozitele cu zece ani în avans sau, cu alte cuvinte, poate să confişte bunul/proprietatea.

Adăugăm că există multe motive pentru care o astfel de propunere nu ar trebui să fie înaintată. Printre acestea, putem aminti faptul că o cerere similară a fost făcută în 1878, iar banii au fost încasați de la deținătorii de proprietăți cu promisiunea distinctă ca toate sumele astfel date să fie deduse din impozitele care urmau să fie plătite în anul următor. Nu a fost permisă o astfel de deducere, iar acele sume astfel plătite rămân încă de preluat de la guvern sau trebuie considerate ca o contribuție personală percepută în plus față de impozitul deja excesiv asupra proprietății funciare. Fără a înmulți argumentele, supunem Excelenței Dumneavoastră cele de mai sus.”

Practic, membrii comunității americane din Constantinopol invocau, în raport cu guvernul otoman, abuzul legislativ impus prin legea din 7 Sefer 1284 (A. H.), care încălca capitulațiile încheiate de către sultan și guvernul său cu executivul american.

Cetățenii americani din Turcia nu mai erau dispuși ca, în foamea de resurse financiare a guvernului otoman, acela să poată să tot solicite străinilor, sub diverse forme mascate, sume mari de bani, amenințând străinii că în caz de neplată exista posibilitatea confiscării bunurilor. Americanii îi arătau ministrului James Longstreet că în perioada în care ministru acreditat pe lângă guvernul turc a fost Horace Maynard, în 1878, au fost nevoiți să plătească sume în avans fiind amăgiți că aceste sume vor fi deduse în anii următori din impozit, fără ca, de fapt, acest fapt să se și întâmple. Membrii comunității americane, prin Bliss și asociații săi, persoane extrem de cunoscute și influente în comunitatea *ferengi/frenki*-lor constantinopolitani, insistau și asupra faptului că sumele de bani percepute ca impozit erau deja excesiv de împovărătoare, iar capitulațiile încheiate cu Sublima Poartă au un rol specific de a-i proteja de abuzurile guvernului.

Din păcate, nu știm care au fost acțiunile pe care le-a întreprins fostul general confederat, un om extrem de corect și legat de ideea de cinste și onoare, specifice oricărui gentleman al timpului, până la plecarea sa de la post de la sfârșitul lui aprilie 1881, dar știm că la data de 4 mai 1881, când G. H. Heap comunica despre acest subiect cu superiorul său ierarhic, nu se obținuse încă un răspuns de la celelalte legații străine din Constantinopol pentru o acțiune unitară și decisă. Însărcinatul cu afaceri *ad-interim* comunica faptul că “taxa” este un împrumut mascat al guvernului otoman, ce nu va fi returnat, o mită legală, după

uzanțele de pe malurile Bosforului. Redăm textul telegramei lui G. Heap, care a ajuns la Washington, cum arătam mai sus, pe data de 23 mai:

“Domnul Heap către domnul Blaine.

Legafia Statelor Unite, Constantinopol, 4 mai 1881. (Primit la 23 mai.)

nr. 4. Domnule:

Anexez copii a două scrisori de la cetățeni americani către ministrul rezident, primite pe 20 martie trecut, referitoare la o taxă, pe care există o credință întemeiată că guvernul otoman intenționează să o impună tuturor străinilor care dețin bunuri imobiliare în Turcia.

Este o idee greșită să desemnăm această măsură drept «taxă», deoarece este în realitate un împrumut forțat care, în unele cazuri, va fi egal ca valoare cu valoarea de piață a proprietății «impozite».

Se presupune că va întâmpina o opoziție puternică din partea tuturor străinilor care dețin bunuri imobiliare, deoarece aceștia îl consideră un act de spoliere și nu vor avea nicio dorință să reînnoiască experiența pe care au avut-o în 1878, când li s-a cerut a plăti impozite cu doi ani în avans, în conformitate cu înțelegerea distinctă că ar trebui să se țină cont de sumele plătite pentru a fi creditate în listele de impozite din acei ani, promisiune care, abia este necesar să spunem, nu a fost ținută, iar impozitele trebuiau plătite din nou.

Probabil că misiunile străine vor ajunge la o înțelegere pe acest subiect pentru a acționa concertat. Este regretabil faptul că nevoile pecuniare ale guvernului otoman îl obligă [pe acesta, n. n.] să folosească astfel de mijloace inacceptabile pentru a obține o alinare din stânjenelile sale mereu presante.

Până la primirea instrucțiunilor din partea Departamentului, mă voi ghida în această problemă prin acțiunea reprezentanților care au interese atât de mari în conducere.

Eu sunt etc.

G. H. HEAP”⁴⁰.

Se mai observă faptul că G. Heap nu avea la acel moment dat instrucțiuni clare asupra modului de acțiune și, ca urmare, aștepta instrucțiuni exacte din partea Departamentului Afacerilor Străine. Probabil că nici ministrul Longstreet nu reușise să facă mai mult de la nivel oficial. La 4 mai, chestiunea era deja destul de veche și probabil încă presantă, căci încă nu se plătiseră sumele respective.

Cum mandatul de ministru al lui James Longstreet s-a încheiat, la cerere, pe data de 29 aprilie 1881, putem presupune că la data la care G. Heap redacta telegrama către Washington, acesta nu se mai găsea oficial la Constantinopol.

Dacă avem în calcul faptul că ceruse acel tur de 60 de zile european, probabil că deja la 4 mai se îndreptase spre Austria, căci plănuise să viziteze și Prusia și Franța, așa cum îi scrisese fiului său, Fitz Randolph⁴¹, că va fi rechemat în America, la finalul turului european.

---

⁴⁰ FRUS, doc. 715, p. 1177.

⁴¹ J. D. Wert, *op. cit.*, p. 419.

Cel mai probabil era vorba de o altă traversare a Atlanticului spre New York timp de aproximativ nouă zile⁴² dintr-un port francez.

Întors acasă în primăvara târzie a lui 1881, și-a văzut îndeplinit visul de a fi numit de către administrația Garfield ca șerif al statului Georgia, președintele Garfield promițându-i acest post încă de la plecarea spre Turcia⁴³. Noul șerif a fost numit pe data de 19 aprilie 1881 pentru un oficiu de patru ani (pe când se găsea încă la post în Constantinopol), dar Senatul l-a confirmat pe data de 10 mai, iar James Longstreet a depus jurământul pentru noul post pe data de 1 iulie 1881 la Atlanta⁴⁴.

La data de 2 iulie un avocat bolnav psihic, Charles Guiteau, l-a înjunghiat mortal în Washington pe președintele Garfield, care a zăcut bolnav până pe 19 septembrie 1881, când vicepreședintele său, new-yorkezul Chester A. Arthur a depus jurământul ca nou președinte⁴⁵.

James Longstreet și-a îndeplinit corect mandatul de șerif al Georgiei, dar fără a străluci și fără a reuși să blocheze corupția instituită la post de către predecesorul său, acuzat de fraudă în formă continuată de către fostul general⁴⁶.

După 1884 s-a retras la ferma sa din Gainesville, numită de vecini în mod ironic "Gettysburg", acolo unde pe data de 9 aprilie 1889, la a 24-a aniversare a semnării păcii de la Appomatox, un incendiu violent i-a distrus casa împreună cu biblioteca, relicvele din timpul războiului, sabia, uniforma, o centură oferită de către J. E. B. Stuart, o pereche de piteni utilizați încă din războiul cu Mexicul, pierderi estimate la circa 8.000 \$.

Concluzionând asupra activității omului politic James Longstreet ca ministru plenipotențiar al SUA la Constantinopol, putem afirma că doar cele două telegrame din martie 1881 mai stau mărturie a prezenței sale efective în orașul de pe malul Bosforului, precum și amintirea începuturilor misiunii arheologice americane în Turcia, care se datorează intervenției sale exprese pe lângă sultanul Abdul-Hamid II.

---

⁴² P. J. Hugill, *World Trade since 1431*, Baltimore 1993, p. 128 și M. Stopford, *Maritime Economics*, Londra 2009.

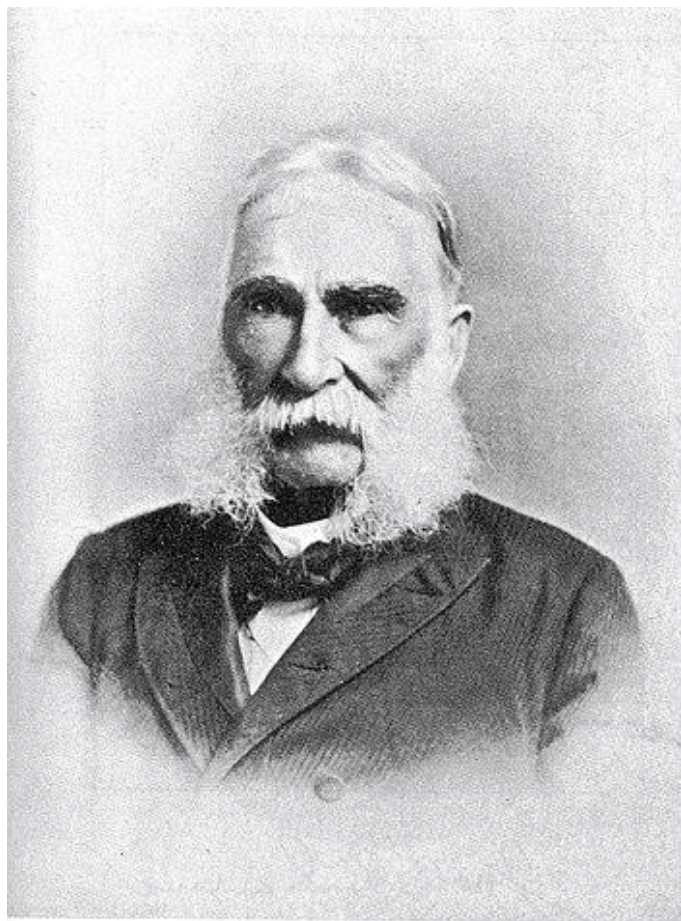
A se vedea un grafic al traversărilor la <https://transportgeography.org/contents/chapter1/emergence-of-mechanized-transportation-systems/liner-transatlantic-crossing-time/>, accesat la 26 ianuarie 2022.

⁴³ J. D. Wert, *op. cit.*, p. 419.

⁴⁴ *Ibidem*.

⁴⁵ *Ibidem*.

⁴⁶ *Ibidem*, p. 420.

Respectfully
Yours obediently
James Longstreet

James Longstreet

(Imaginea a fost preluată din J. Longstreet, *op. cit.*, ed. 1896.

Se găsește la https://commons.wikimedia.org/wiki/File:James_Longstreet_later_life.jpg
și aparține domeniului public în SUA)

**About a Series of Letters received by the minister of the US in
Ottoman Empire: James Longstreet (1880-1881)**
(abstract)

This study aims to show some of the work that former Confederate General James Longstreet did during the Republican administration of President Hayes as US Minister in the capital of the Ottoman Empire, Constantinople, between December 1880 and April 1881. The two letters addressed to him by representatives of the American community in Constantinople testify his presence there, as they testify the Ottoman government's fiscal policies towards foreign residents. At the same time, during his diplomatic mission in the winter of 1880-spring 1881, James Longstreet, as a result of his talks with Sultan Abdul Hamid II, managed to inaugurate the mission of American archaeologists in the land of modern Turkey.

Episcopatul greco-catolic român și Sfântul Scaun. Vizita *ad limina* din anul 1886

Ion Cârja
Cecilia Cârja

Keywords: *Greek-Catholic Church; Holy See; ad limina Visit; Pilgrimage; Confessional Identity*

În Biserica apuseană vizitele *ad limina Apostolorum* sunt o practică veche ce datează, conform izvoarelor, din primul mileniu creștin. Definită de actualul Cod de Drept Canonic al Bisericii Catolice (canoanele 399 și 400) drept un demers prin care un episcop este îndatorat odată la cinci ani să călătorească la Roma, în pelerinaj, pentru a onora mormintele Sfinților Apostoli Petru și Pavel, a-l întâlni pe papă și pentru a avea un contact pe linie administrativă cu unele dicasterii ale Curiei Romane, vizita *ad limina* a fost cuprinsă într-un cadru juridic coerent odată cu conciliul de la Trento (1545-1563) și cu politicile de reformă promovate de papalitate în perioada următoare. Cel care a reformat vechea disciplină a acestor vizite, conferind tradiției un caracter normativ și impunând obligația ca episcopii să îl informeze periodic pe Suveranul Pontif despre starea materială și spirituală a Bisericilor particulare, a fost papa Sixt V (1585-1590), prin constituția *Romanus Pontifex*, din 25 decembrie 1585. Această practică a cunoscut reformulări și redimensionări în secolele care au urmat, în special în ceea ce privește periodicitatea vizitelor și conținutul raportului despre situația eparhiei, pe care episcopul trebuie să îl predea la forul papal cu această ocazie. Astfel, pentru a reține câteva exemple în treacăt, menționăm că papa Benedict XIV (1740-1758) a impus obligația efectuării acestor vizite pentru episcopii din Italia și insulele învecinate odată la trei ani, iar pentru ceilalți episcopi odată la cinci ani. Papa Pius X, în 1911, a fixat printr-un decret la cinci ani intervalul de efectuare a vizitelor *ad limina*, prevedere pe care a menținut-o Codul de Drept Canonic (CIC) din anul 1917. Un decret al Congregației Consistoriale din anul 1959 a prevăzut obligația efectuării acestor vizite pentru episcopii vicari din domeniul forțelor armate, iar după Conciliul Vatican II Congregația Episcopilor a insistat într-o prevedere asupra faptului că rapoartele *ad limina*, cu periodicitate de cinci ani, sunt necesare în vederea promovării contactelor personale dintre Pontiful roman și episcopi. Același dicasteriu se ocupă de vizitele *ad limina* în decretul *Ad Romanam Ecclesiam* din 29 iunie 1975, care insistă între altele pe necesitatea intensificării contactelor personale dintre papă și episcopi, nu numai prin intermediul corespondenței epistolare, ci și prin călătorii la Roma¹.

---

¹ Congregazione per i Vescovi, *Direttorio per la visita «ad limina»* [= https://www.vatican.va/roman_curia/congregations/cbishops/documents/rc_con_cbishops_doc_

Vizitele *ad limina* ale episcopilor catolici, de rit latin sau bizantin, din spațiul românesc, nu au făcut până acum obiectul unei cercetări istorice sistematice. Se cunosc “întâlniri” ale românilor cu reprezentanți ai Sfântului Scaun, desfășurate în această formă a contactului direct, realizat prin deplasare la fața locului, dacă ne gândim pentru cea de a doua jumătate a secolului al XIX-lea la vizitele delegațiilor papale la Blaj, în 1855 și 1858, la vizita nunțului Falcinelli în Transilvania în anul 1868², vizita unei delegații papale în România în anul 1938 pentru a inspecta starea învățământului greco-catolic³ și, nu în ultimul rând, prezențele la cel mai înalt nivel ale Bisericii Catolice în România, concretizate prin vizita lui Ioan Paul II la București, în 7-9 mai 1999 și respectiv a papei Francisc în România, 31 mai-2 iunie 2019.

Pentru perioada avută în vedere, cea de a doua jumătate a secolului al XIX-lea, dispunem de o bază documentară mai consistentă cu referire la raporturile românilor cu Sfântul Scaun, în care se pot identifica informații mai numeroase și mai relevante relativ la confesiunea greco-catolică și la interacțiunea acesteia cu centrul Catholicismului. Perioada în sine este una aparte, în sensul în care, odată cu înființarea mitropoliei și a două eparhii noi, la Gherla și Lugoj, în 1853, Biserica Română Unită, scoasă de sub jurisdicția Bisericii catolice maghiare de rit latin (Arhiepiscopia de Esztergom), a fost subordonată direct Sfântului Scaun în calitate de Biserică mitropolitană *sui iuris*. De acum înainte contactele și comunicarea dintre tânăra provincie mitropolitană românească și Sfântul Scaun se multiplică și devin mai sistematice, atât în ceea ce privește relația epistolară, în forma corespondenței scrise, cât și prin călătoriile la Roma ale românilor din mediul greco-catolic, care se înmulțesc și se desfășoară cu un grad mai mare de frecvență decât în trecut.

Călătoriile românilor la Roma și, prin extensie, în Italia, în secolul al XIX-lea, au câteva motivații importante: sunt incursiuni romantice la izvoarele latinității și ale romanității poporului român, la care se adaugă călătoriile de tip pelerinaj, în această mare capitală a creștinătății, locul martiriului celor doi Apostoli, Petru și Pavel, precum și o a treia categorie configurată de un nou tip de abordare și de sensibilitate, aceea a omului modern, voiajul turistic, pentru delectare, satisfacerea curiozității, dorința de cunoaștere și de lărgire a orizontului cultural etc.⁴ O călătorie

---

19880629_visita-ad-limina_it.html, accesat în 15 septembrie 2023]. A se vedea și Marco Maiorino, *Archivio Segreto Vaticano. Un viaggio nella storia*, Milano 2015, p. 106.

² Ana Victoria Sima, *Vizitele nunțiilor apostolice vienezi în Transilvania (1855-1868)*, I-II, Cluj-Napoca 2003.

³ *Învățământul teologic greco-catolic din România interbelică, față în față cu standardele pontificale. Rezultatele inspecției apostolice realizate în seminariile și școlile diecezane superioare de băieți, de rit bizantin, din România-1938* (ed. Cristian Barta & Ciprian Ghișa & Dumitru Petru), Cluj-Napoca 2010.

⁴ Pe această temă, a se vedea: Sorin Mitu, *Transilvania mea. Istorii, mentalități, identități*, Iași 2006, pp. 347-359, 360-387; Idem, *Între Roma antică și Roma papală: imagini italiene*

de mare impact din mediul românilor uniți în Cetatea Eternă, în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, a fost aceea întreprinsă de mitropolitul Ioan Vancea de Buteasa, însoțit de sufraganele sale de la Oradea, episcopul Iosif Papp-Szilagy, pentru a lua parte la lucrările conciliului Vatican I, în perioada noiembrie 1869-iulie 1870⁵. De asemenea, în intervalul 13 mai-16 iunie 1886, întreg episcopatul greco-catolic român, în frunte cu mitropolitul Ioan Vancea, s-a deplasat la Roma, pentru efectuarea unei vizite *ad limina*, ocazie cu care a întreprins un voiaj european de anvergură, al cărui traseu s-a derulat prin Italia, Franța și Germania, după care trecând prin Viena și Budapesta, s-au întors acasă în Transilvania⁶. Anul următor, aceiași episcopi români greco-catolici călătoresc din nou la Roma, cu prilejul jubileului de 50 de ani de preoție ai papei Leon XIII. Au fost primiți de papă în audiență pe data de 27 decembrie 1887, un moment descris în tonalități superlative de către Ioan Georgescu, unul din biografii mitropolitului Vancea⁷. Aceste călătorii au însemnat mult la nivel de reprezentare, pentru că au fost ocazii prin care Biserica Greco-Catolică românească a reușit să se facă mai bine cunoscută la Sfântul Scaun și în lumea catolică în ansamblu.

Un element de noutate, odată cu înființarea provinciei mitropolitane de Alba Iulia și Făgăraș, a fost constituirea de către papa Pius IX a unei fundații cu patru locuri, în 1853, pentru Biserica Greco-Catolică românească, prin care aceasta avea din nou posibilitatea de a trimite bursieri la studii la Roma, la Colegiul Urban al Congregației *de Propaganda Fide*, după ce acest fenomen de *peregrinatio academica* fusese sistat în anul 1781 prin dispoziția împăratului Iosif II⁸. Astfel, în perioada următoare, călătoriile la Roma ale tinerilor trimiși la studii de cele patru eparhii ale Bisericii Române Unite au devenit o constantă, voiajele fiind urmate în

---

la românii ardeleni în secolul al XVIII-lea, în Biserică, societate, identitate. In honorem Nicolae Bocșan (coord. Rudolf Graf et alii), Cluj-Napoca 2007, p. 513-519.

⁵ Consemnată în *Diuaru peste momentele și întâmplările mai însemnate ale călătoriei și a petrecerii la Sinodul Ecumenic convocat la Roma, în Vatican, pe 8 decembrie 1869. Dedus la grațioasa demandare a Excelenței Sale Preasfințitului Domn Dr. Ioan Vancea de Buteasa, Arhiepiscopul și Metropolitul Greco-Catolic al Alba-Iuliei și al Făgărașului, Consiliar intim de Stat al Maiestatei Sale Cesare și Apostolico-Regești, prelat domestic și asistente la soliul pontificiu etc., Care însuși a fost de față la prezisul Sinod Ecumenic, însoțit în călătorie de secretarul său metropolitan dr. Victor Mihalyi de Apșa*, publicat în Nicolae Bocșan & Ion Cârja, *Biserica Română Unită la Conciliul Ecumenic Vatican I (1869-1870)*, Cluj-Napoca 2011, p. 295-572.

⁶ Consemnată în *Călătoria Excelenței Sale Dr. Ioan Vancea de Buteasa, Arhiepiscop și Metropolit de Alba Iulia și Făgăraș întreprinsă la Roma în anul 1886 împreună cu Ilustritățile lor Mihail Pavel, Episcopul Oradiei Mari, Dr. Victor Mihalyi, Episcopul Lugojului și Dr. Ioan Szabó, Episcopul Gherlei și cu Dr. Augustin Bunea, oficial metropolitan* [în continuare, *Călătoria*], publicată în *Ibidem*, p. 647-693.

⁷ Ioan Georgescu, *Mitropolitul Ioan Vancea. La 50 de ani de la moartea lui*, Oradea 1942, p. 41-43.

⁸ Cornel Sigmirean, *Istoria formării intelectualității românești din Transilvania și Banat în epoca modernă*, Cluj-Napoca 2000, p. 20.

mod natural de sejururi lungi, în orașul de pe Tibru, ale acestor bursieri⁹. Călătoriile la studii și pelerinajele românilor greco-catolici în Urbea Eternă au devenit, astfel, o realitate frecventă, pentru cea de a doua jumătate a secolului al XIX-lea și în deceniile următoare. Mobilul și motivația acestor voiaje spre Roma, din zona Bisericii Unite ardelene, se diversifică în perioada pe care o avem în vedere, și ca urmare a unor evoluții de politică ecleziastică, așa cum au fost călătoriile întreprinse, în contextul înființării episcopiei greco-catolice maghiare de Hajdudorogh (1912), de personaje ca Vasile Suciu, Alexandru Nicolescu și Ioan Coltor, ajunși la Sfântul Scaun pentru a protesta împotriva impactului constituirii noii eparhii asupra Bisericii Greco-Catolice românești¹⁰. În această sumară trecere în revistă a călătoriilor întreprinse de românii greco-catolici la Roma¹¹, merită reținut un exemplu de mai mare amploare, pelerinajul din anul 1925, realizat sub patronajul mitropolitului Vasile Suciu, cu participarea episcopilor Valeriu Traian Frentiu, Iuliu Hossu și Alexandru Nicolescu, la care au luat parte 150 de persoane, în urma căruia jurnalistul și omul de cultură blăjean Alexandru Lupeanu Melin a lăsat un amplu memorial de călătorie¹².

Un capitol mult mai consistent al relațiilor dintre românii uniți și Sfântul Scaun, în perioada avută în vedere, este însă reprezentat de corespondență, care, pe câteva categorii tematice, capătă un caracter sistematic și cunoaște un grad ridicat de frecvență. Un segment tematic distinct conține așa numitele *lettere di stato*, un fel de scrisoare-raport de activitate, pe care cei ce studiaseră la Roma trebuia să o trimită anual prefectului Propagandei spre a-l informa cu privire la activitățile în care sunt angrenați și la evoluția carierei lor bisericești în ansamblu¹³. De asemenea, corespondența episcopilor cu *Propaganda Fide* în legătură cu trimiterea periodică a unor tineri la studii este o parte importantă a relației

---

⁹ A. V. Sima, *Roma vista da vicino. Impressioni e atteggiamenti degli studenti romeni nella Città Eterna (nella seconda metà dell'Ottocento)*, în *Dal cuore dell'Europa. Ommagio al professor Cesare Alzati per il compimento dei 70 anni* (coord. Ioan-Aurel Pop & Ioan Bolovan & Ovidiu Augustin Ghitta & A. V. Sima), Cluj-Napoca 2015, p. 143-153.

¹⁰ I. Georgescu, *George Pop de Băsești. 60 de ani din luptele naționale ale românilor ardeleni*, Oradea 1935, p. 267-271, 286.

¹¹ Pe această temă, a se vedea și Anton Rus, *Pelerinaje naționale greco-catolice românești la Roma (1886-1937)*, "Studia Universitatis Babeș-Bolyai. Theologia Graeco-Catholica Varadiensis" 52 (2007), 1, p. 111-124.

¹² Alexandru Lupeanu Melin, *Însemnări din Italia. Cu ocazia pelerinajului național românesc din 19 Maiu-3 iunie 1925*, Blaj 1925.

¹³ Pentru această categorie de corespondență cu Sfântul Scaun, a se vedea: I. Cârja, *Din istoria elitelor române greco-catolice în secolul al XIX-lea: canonicul Augustin Lăuran (1844-1912)*, "Studia Universitatis Babeș-Bolyai. Theologia Graeco-Catholica Varadiensis" 2012, 2, p. 159-174; *Episcopul Ioan Szabó și Sfântul Scaun. Corespondență (1874-1910)* (ed. I. Cârja & Daniel Sularea), Cluj-Napoca 2007, p. 45-334 (*passim*).

epistolare întreținute de ierarhia Bisericii Române Unite cu Sfântul Scaun, o categorie de documente insuficient valorificate în cercetările de până acum¹⁴.

Rapoartele episcopilor privind situația diecezelor pe care le păstoreau reprezintă un tronson documentar substanțial din această categorie a relațiilor “instituționale” ale Bisericii Unite cu Sfântul Scaun. Trimiterea acestor rapoarte la Roma a îmbrăcat forma unei practici normative, în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, fiind încorporată în legislația sinoadelor provinciale¹⁵. Aceste rapoarte aveau la bază un chestionar stabilit de *Propaganda Fide*, așa cum rezultă din chiar titlul raportului despre starea eparhiei mitropolitane, prezentat de Ioan Vancea și datat 8 noiembrie 1869: *Responsa ad quaestiones a S<acra> Congregatione de Propaganda Fide Ordinariatui Graeco-Catholico Alba-Iuliensi propositas, ut S<acra> Congregatio super statu eiusdem Dioeceseos metropolitanae certio reddatur*, document care conține răspunsurile la 116 întrebări¹⁶. În cercetările noastre, am identificat un număr de 26 de astfel de rapoarte trimise de ierarhii Bisericii Greco-Catolice române la Sfântul Scaun, în a doua jumătate a secolului al XIX-lea și în primele trei decenii ale secolului al XX-lea, după cum urmează: două rapoarte trimise de mitropolitul Ioan Vancea, datate 8 noiembrie 1869 și respectiv 15 aprilie 1886¹⁷; șapte rapoarte trimise de episcopul de Gherla Ioan Szabó, în: 20 noiembrie 1883, 4 mai 1886, 10 decembrie 1890, 1 mai 1894, 12 mai 1900, 15 mai 1905, 12 august 1909¹⁸; un raport trimis de episcopul de Oradea Mihail Pavel, 8 mai 1886¹⁹; trei rapoarte trimise de Victor Mihályi de Apșa în calitate de episcop de Lugoj, la 12 mai 1886²⁰, 31 decembrie 1887²¹ și 20 martie 1893²²; trei rapoarte semnate de același Victor Mihályi ca mitropolit, de această

---

¹⁴ Ioan Vancea, *Correspondență cu Sfântul Scaun (1865-1890)* (ed. I. Cârja & D. Sularea), Cluj-Napoca 2007, p. 16-20.

¹⁵ Decretele sinodului provincial de la 1872 enunță în acest sens, la Titlul al II-lea (*Despre Biserică*), capitolul IV (*Despre episcopi*), următoarele: “Afară de aceea [episcopii-n. n. I. C.] sunt datori tot la patru ani a trimite congregațiunei de Propaganda Fide relațiuni despre starea bisericeii lor”, a se vedea Ioannes Dominicus Mansi, *Sacrorum conciliorum nova et amplissima collectio*, tom 42: *Synodi Orientalis, 1865-1874* (ed. Ludovico Petit & Ioanne Baptista Martin), Paris 1910, col. 517.

¹⁶ I. Vancea, *op. cit.*, p. 77-118.

¹⁷ Publicate în *Ibidem*, p. 77-118, 214-232.

¹⁸ Publicate în *Episcopul Ioan Szabó și Sfântul Scaun* cit., p. 65-93, 115-143, 163-189, 203-229, 230-256, 258-283, 285-310.

¹⁹ Sacra Congregazione per la Chiesa Orientale [în continuare. SCCO], *Scritture riferite nei congressi. Romeni 1884-1892*, busta no. 3, f. 1483^v-1494^r. Raportul este redat *infra*, Anexa 1.

²⁰ *Ibidem*, f. 1494^v-1500^v. Raportul este redat *infra*, Anexa 2.

²¹ *Ibidem*, f. 1661-1664.

²² Idem, *116. Bizantini. Romeni. 1893-1926*, busta no. 3, foglio (fo.) 1.

dată, în 8 septembrie 1901²³, 30 septembrie 1906²⁴ și 9 ianuarie 1912²⁵; un raport trimis de Demetriu Radu în calitate de episcop al Lugojului, 12 noiembrie 1903²⁶; patru rapoarte trimise de Demetriu Radu ca episcop de Oradea: 12 noiembrie 1903²⁷, 14 mai 1908²⁸, 31 decembrie 1913²⁹, 15 septembrie 1919³⁰; două rapoarte trimise de Vasile Hossu, episcop de Lugoj, 29 septembrie 1904³¹, 12 martie 1910³²; un raport trimis de Valeriu Traian Frențiu în calitate de episcop de Lugoj, 1 noiembrie 1919³³; un raport de la Valeriu Traian Frențiu ca episcop de Oradea, 10 octombrie 1903³⁴; un raport trimis de Vasile Suciu, mitropolit de Blaj, 23 martie 1921³⁵; un raport de la Alexandru Nicolescu, episcop de Lugoj, 10 mai 1925³⁶. În această categorie poate fi inclus, în fine, raportul trimis la *Propaganda* de către Epaminonda Lucaciu, despre starea parohiilor românești greco-catolice din Statele Unite ale Americii, cu data de 3 februarie 1920³⁷.

Astfel de rapoarte periodice privind starea generală a eparhiei s-au instalat, după cum spuneam, ca o realitate constantă a comunicării instituționale dintre Biserica Greco-Catolică și papalitate, în perioada studiată, acestea fiind predate personal de episcopi la Sfântul Scaun în contextul în care aceștia efectuau o vizită *ad limina*. Trebuie menționat, însă, faptul că rapoartele depuse personal la forurile romane de către episcopii români uniți aflați în vizită *ad limina Apostolorum* sunt relativ puține, practic vorbim despre raportul din 8 noiembrie 1869, prezentat de Ioan Vancea cu ocazia participării la conciliul Vatican I, apoi de cele patru rapoarte din anul 1886, prezentate direct de Ioan Vancea, Ioan Szabó, Victor Mihályi de Apșa și Mihail Pavel, aflați cu toții la Roma în vizită *ad limina*, precum și de încă trei rapoartele prezentate de Ioan Szabó, în 1883, 1890 și 1894, care certifică din titlu faptul că au fost prezentate personal de arhiepiscopul armenopolitan la forurile romane: *Relatio Status ecclesiae Graeci ritus Catholicorum Szamosujvariensis seu Armenopolitanae occasione visitationis sacrorum liminum Sacrae Congregationi*

---

²³ Idem, *116. Bizantini. Romeni. 1894-1926*, busta no. 1, f. 2^r-3^r.

²⁴ *Ibidem*, f. 9^r-13^r.

²⁵ *Ibidem*, f. 18^r-22^r.

²⁶ Idem, *116. Bizantini. Romeni. 1893-1926*, busta no. 4, f. 2^r-15^v.

²⁷ *Ibidem*, f. 16^r-35^r.

²⁸ *Ibidem*, f. 4^r-5^r.

²⁹ *Ibidem*, f. 14^r-22^r.

³⁰ *Ibidem*, f. 27^r-28^v.

³¹ *Ibidem*, busta no. 3, fo. 11.

³² *Ibidem*, fo. 13.

³³ *Ibidem*, fo. 18.

³⁴ *Ibidem*, busta no. 4, f. 33^r-44^r.

³⁵ Idem, *116. Bizantini. Romeni. 1894-1926*, busta no. 1, f. 27^r-33^r.

³⁶ Idem, *116. Bizantini. Romeni. 1893-1926*, busta no. 3, fo. 19.

³⁷ *Ibidem*, busta no. 4, f. 12-12 (2). Pe această temă, a se vedea și Petru Mihai Nicolae Stînea, *Istoria Bisericii Greco-Catolice Române din Statele Unite ale Americii 1903-2016*, Alba Iulia 2016.

*de Propaganda Fide exhibita*³⁸. Pe lângă denumirea documentului ca atare, în care se precizează că este un raport prezentat cu ocazia unei vizite *ad limina*, o altă dovadă în acest sens constă în atestatul prin care se certifică efectuarea de către un episcop a vizitei la mormintele celor doi Apostoli, Petru și Pavel, aflate în incinta basilicilor San Pietro *in Vaticano* și San Paolo *fuori le mura*; este vorba de o procedură curentă prin care administrația celor două basilici patriarhale ale Romei eliberează arhierilor dovada efectuării vizitei *ad limina Apostolorum*. Am identificat în arhivele papale astfel de documente doveditoare pentru vizita episcopilor români la Roma din anul 1886, precum și pentru vizita episcopului Ioan Szabó din anul 1890³⁹. Rezultă astfel că episcopii reușeau să realizeze în mod efectiv aceste vizite la Roma cu un grad destul de redus de frecvență, ținând seama de distanțele considerabile, de starea de sănătate a arhierilor ș. a. m. d., ceea ce s-a instituit în schimb, ca o regulă, a fost însă expedierea periodică la *Propaganda Fide* a rapoartelor *super statu ecclesiastico dioeceseos*.

Vizita *ad limina* din anul 1886, despre care Ioan Georgescu spune că a fost “primul pelerinaj românesc la Roma”, poate fi documentată cu ajutorul a două surse, de primă importanță: jurnalul de călătorie redactat de Augustin Bunea, în care se consemnează și vizita *ad limina* întreprinsă de cei patru prelați români, precum și rapoartele prezentate de ei cu această ocazie. Caracterul excepțional al acestui moment este confirmat de existența însemnărilor redactate de Bunea, care pot fi considerate drept un jurnal oficial al vizitei *ad limina* din acest an; în mod similar cu participarea în 1869-1870 a lui Ioan Vancea și Iosif Papp-Szilagyi la conciliul Vatican I, s-a simțit nevoia înregistrării sub forma unui memorial de călătorie a acestui episod memorabil din existența Bisericii Greco-Catolice române și din raporturile acesteia cu Sfântul Scaun.

Călătoria la Roma a reprezentat, încă din vremea pelerinajelor medievale, o experiență unică pentru cel care își asuma un asemenea parcurs, incitant și nu lipsit de dificultăți în același timp. Pentru cei patru ierarhi români, plecarea în luna mai a anului 1886 spre bătrânul oraș de pe Tibru, pentru a se închina la mormintele Sfinților Apostoli, a fost o parte a unui amplu voiaj european, o experiență culturală de excepție, care a impus în mod firesc nevoia consemnării sale sub forma unor însemnări scrise, după cum menționam anterior. Așa cum relatează Augustin Bunea în jurnalul-memorial de călătorie, mitropolitul Vancea împreună cu Bunea însuși au plecat din Blaj “joi în 13 mai la 1½ după amiază cu trenul de persoane”. De la Cluj li s-a alăturat Ioan Szabó, episcopul de Gherla, iar a doua zi, la Budapesta, erau așteptați de Mihail Pavel, episcopul de Oradea și de Victor Mihályi, episcopul Lugojului. Din capitala Ungariei arhierii români nu au plecat imediat spre Roma, ci au rezolvat în prealabil un aspect de natură practică: au depus

---

³⁸ *Episcopul Ioan Szabó și Sfântul Scaun* cit., p. 65-93, 163-189, 203-229.

³⁹ *Ibidem*, p. 143-146; Vancea, *op. cit.*, p. 237-240. A se vedea și SCCO, *Scritture riferite nei congressi. Romeni 1884-1892*, busta no. 3, file nenumerate.

într-o bancă suma de 10.000 de franci, pe care urma să o doneze papei, urmând să o ridice de la Roma, prin intermediul sistemului bancar. Oameni ai timpurilor moderne, cei patru prelați utilizau în mod firesc astfel de “instrumente” disponibile în epocă, modalități care permiteau evitarea unor riscuri, așa cum era și acela de a călători cu o sumă mare de bani asupra lor. De asemenea, au profitat de prezența împăratului Francisc Iosif la Budapesta, în acele zile, pentru a se prezenta la el în audiență spre a-i exprima sentimentele “de alipire nefățărîtă, de fidelitate neclătită și de supunere leală”⁴⁰.

În continuare, derularea călătoriei spre Roma, deși este descrisă într-o manieră care nu se îndepărtează prea mult de formula sintezei, conține amănunte îndeajuns de relevante pentru a înțelege cum au perceput ierarhii români din ipostaza de călători cu trenul, drumul spre Cetatea Eternă și dincolo de aceasta. Astfel, plecând din Budapesta în 17 mai, au trecut prin zona de câmpie dintre Pesta și Alba Regală, apoi “pre lângă încântătorul lac Bálátón”, în continuare pe la Nagy Kanizsa și prin apropierea Croației au ajuns la Pragerhof, unde au schimbat trenul. Descrierea călătoriei conține relatarea unor aspecte și incidente de parcurs, așa cum a fost contactul cu apa de proastă calitate din Stiria, care i-a provocat disconfort la stomac episcopului Szabó. Trecând mai departe prin Steinbruck, apoi pe lângă Leibach, prin Adelsberg, peisajul montan se schimbă în sensul în care în locul munților împăduriți apar “munții cei pleșuvi ai Karstului [...] făcând o impresiune neplăcută asupra ochilor”. În continuare au trecut prin Divacca, Monfalcone, Gorizia, după care au ajuns la Cormons, “cea de pre urmă stațiune de pre tărâmul monarhiei noastre”. Două amănunte importante notează, în acest punct, Augustin Bunea în însemnările sale, mai întâi că la Gorizia, orașel renumit “pentru băile sale și promenadele sale excelente”, se află mănăstirea Castagnavizza, unde este înmormântat ultimul rege Bourbon al Franței, Carol X, iar în al doilea rând faptul că la Cormons au fost nevoiți să schimbe trenul, deoarece “trenurile austriace din cauza colerei nu mergeau pre pământ italianesc”. Aflăm, astfel, că în acea perioadă zona Veneției era bântuită de holeră. Amuzantă este discuția pe care episcopii români o poartă, după ce s-au urcat în trenul cu care urma să străbată tărâmul Italiei, cu un medic care încerca să îi liniștească spunându-le că cel mai bun remediu “în contra colerei este vinul excelent de Bordeaux”. Au optat după aceasta să își continue călătoria spre Bologna, traversând această regiune cu un tren care trecea prin Mestre, aproape de lagună⁴¹.

După intrarea pe teritoriul Italiei autorul memorialului de călătorie remarcă imediat specificul și particularitățile acestei țări, despre care afirmă că “atât sunt de caracteristice toate în acea grădină a Europei: aspectul pământului, cultivarea lui și limba, datinile, obiceiurile și tipul populațiunii”, o țară despre care afirmă în continuare că “are într-adevăr înfățișarea unei grădini bine cultivate”, aspect pe care îl detaliază, neuitând să adauge că, odată ajunși la Nabresina, nu au

---

⁴⁰ *Călătoria*, p. 650-651.

⁴¹ *Ibidem*, p. 651-653.

uitat sfatul medicului cu care se întâlniseră mai devreme în tren: s-au tratat preventiv contra holerei cu “câte un păhărel de vin italian, în lipsă de vin de Bordeaux”. De la Mestre, traseul călătoriei lor a trecut prin Padova, Este, Rovigo, apoi au traversat râul Pò prin Ferrara, pentru ca în 16 mai 1886 să ajungă la Bologna⁴².

Ajunși în Bologna au făcut un popas și au vizitat unele obiective, precum: cimitirul (*campo santo*), orașul cu portcurile, piețele și bisericile sale (San Petronio, San Domenico), vechea universitate (*Archiginnasio*), cele două turnuri: Torre Asinelli și Torre Garisenda. Jurnalul călătoriei reține detalii relevante, semnificative, despre locurile vizitate și deopotrivă despre starea de spirit a călătorilor, precum și unele întâmplări sau incidente cu care s-au confruntat. De la Bologna au mers mai departe spre Florența, oraș în care au zăbovit ceva mai mult și au vizitat mai multe monumente renumite, ca: biserica Santa Maria Novella și mănăstirea dominicană de lângă ea, domul Santa Maria dei Fiori, pe care Bunea îl descrie drept “unul dintre celea mai mărețe și mai scumpe monumente din lume”, Baptisteriul de lângă această Biserică, biserica San Lorenzo și biserica Santa Croce, Piazza della Signoria etc. Descrierile acestor obiective sunt deosebit de aplicate, cu numeroase detalii și cu punerea în evidență a importanței lor din perspectiva istoriei artei. Interesantă pentru conștiința identității confesionale greco-catolice, de care erau animați arhieriei români, este informația că, vizitând o bibliotecă faimoasă de lângă biserica San Lorenzo, construită după planurile lui Michelangelo, în care se păstrau 9.000 de manuscrise valoroase, între care și “decretul original al conciliului florentin despre unirea bisericii orientale cu cea apuseană”, au încercat să descifreze numele mitropolitului Damian al Moldovei, participant la acest conciliu, “dar nu ne-a succedat”⁴³.

După Florența au ajuns la Roma, “capitala celor două lumi”, unde au rămas timp de 11 zile. Augustin Bunea consemnează dintru început în notațiile sale că nu și-au propus să viziteze pe larg orașul deoarece le era cunoscut: “toți cunoșteam cetatea aceasta: unii de pre timpul conciliului Vatican, alții de pre timpul studiilor teologice și filosofice ascultate acolo”. Veniți la Roma pentru vizita *ad limina*, ierarhii români aveau câteva obiective precise de atins: vizitarea celor două mari basilici, Sfântul Petru în Vatican, San Paolo *fuori le mura*, unde se află mormintele Sfinților Apostoli Petru și Pavel, audiența la papă și vizite la înalți demnitari ai Curiei Romane. Vom reveni mai jos, asupra tuturor acestor aspecte. În plus, arhieriei ardeleni au mai vizitat biserica San Lorenzo *fuori le mura*, unde este înmormântat pontiful care a convocat conciliul Vatican I, Pius IX, apoi alte două mari catedrale ale Romei, San Giovanni *in Laterano* și Santa Maria Maggiore, care sunt descrise pe larg în jurnal. Au vizitat, de asemenea, bisericile Sant’Agnese *fuori le mura* și Santa Maria *del Popolo*, respectiv au făcut o excursie în apropierea Romei, la Frascati și Grota Ferrata, unde atenția le-a fost reținută de biserica

---

⁴² *Ibidem*, p. 653-654.

⁴³ *Ibidem*, p. 654-662.

mănăstirii basiliene de la Grota Ferrata, construită în anul 1002, în care se slujește în rit bizantin de dinainte de Marea Schismă⁴⁴.

După sejurul în Roma, arhieriei români au luat trenul spre Napoli. Astfel, vizita *ad limina* a fost un segment dintr-o călătorie mai lungă, un adevărat turneu european, parcurs pentru prima dată în această formulă, de întreg episcopatul Bisericii Române Unite. S-au oprit două zile la Napoli, unde dintre obiectivele vizitate este prezentată mai amplu în jurnal capela dedicată Sfântului Gennaro, foarte popular în această parte a peninsulei, precum și orașul antic Pompei, devenit în epocă un punct de neocolit de către amatorii de “turism cultural”. De la Napoli au mers mai departe, pe mare, până la Genova, unde, după ce au vizitat orașul, au plecat pentru “una excursiune” la Torino, prezentată cu multe detalii în notațiile jurnalului⁴⁵. S-au îndreptat, în continuare, spre Franța, ajungând în dimineața zilei de 6 iunie la Lyon, un oraș modern, în plină dezvoltare, cu 360.000 de locuitori, despre care Bunea afirma că “se numește a doua capitală a Franței [...]”. Călătoria lor a continuat spre Paris, unde, pe o ploaie torențială, au ajuns în seara zilei de 7 iunie. Aici au zăbovit trei zile, cutreierând pe larg marele oraș de pe Sena, cu bulevardele, parcurile, piețele și bisericile sale, cu monumentele de artă și arhitectură, religioase și laice, care rețin atenția episcopilor români, regăsindu-se în paginile jurnalului de călătorie sub forma unor notații descriptive, cu detalii relevante din care nu lipsesc referiri la istoria mai îndepărtată sau mai recentă a Parisului și a Franței. Au remarcat, respectiv vizitat în Paris Hôtel de Ville, “măreța biserică „Notre Dame”, muzeul Cluny, biserica Sfânta Genevievea, palatele Louvre și Tuileries, palatul Camerei Deputaților, palatul Trocadero, statuia Ioanei d’Arc, piața Bastiliei, Halles centrales, biserica Notre Dames des Victoires, basilia Sacre Coeur etc⁴⁶. Din Paris, Vancea și sufraganii săi au călătorit de-a lungul râului Marna spre Strasbourg, străbătând în continuare Germania prin Karlsruhe, Stuttgart, Ulm, Augsburg, iar în 11 iunie au ajuns la München și au făcut “una excursiune în acest oraș”, în care au vizitat mai întâi catedrala în stil gotic, biserica Sfântul Petru și reședința regală. În 12 iunie au plecat spre Viena, unde, a doua zi, fiind sărbătoarea Rusaliilor, au ascultat Sfânta Liturghie în biserica greco-catolică Sfânta Barbara, pe care unii dintre călătorii ardeleni (Ioan Vancea, Mihail Pavel) o cunoșteau din perioada studiilor în capitala imperiului. Chiar și aici și-au permis un “program turistic”, în sensul că, după vizita la nunțiul Vanutelli, au mers într-o excursie la palatul Schönbrunn, după care au vizitat Ringstrasse, cu “edificiile ei impozante” și parcul Prater. În 14 iunie au plecat spre Budapesta, unde ilustra delegație episcopală s-a despărțit, Szabó și Mihályi rămânând în capitala Ungariei pentru a pleca mai târziu spre casă, iar Ioan Vancea împreună cu episcopul Mihail Pavel s-au îndreptat spre Transilvania⁴⁷.

---

⁴⁴ *Ibidem*, p. 662-671.

⁴⁵ *Ibidem*, p. 671-682.

⁴⁶ *Ibidem*, p. 682-690.

⁴⁷ *Ibidem*, p. 690-692.

Privind lumea de la “fereastra trenului”⁴⁸ sau oprindu-se să o descopere și să se bucure pe îndelete de locurile prin care treceau, arhieriei români au întreprins o călătorie amplă și de anvergură chiar și astăzi pentru cine s-ar încumeta să “bată” un drum drum atât de lung, plecând de la Blaj prin Budapesta, spre Roma, Paris, München, Viena și retur. Călătoreau în calitate de înalți funcționari bisericești, cu scopul de a ajunge la Roma, unde trebuia să se achite de obligația efectuării vizitei *ad limina* și respectiv să prezinte la Sfântul Scaun un raport despre starea eparhiilor pe care le păstoreau. Au călătorit deopotrivă și ca oameni ai timpului lor, atenți la tot ce le oferea călătoria ca experiență culturală și umană. Vizitând Italia, Franța și Germania, pe unde au poposit au fost captați cu prioritate de ceea ce le prilejuia întâlnirea cu sacralul, pentru a spune astfel, adică de biserici și alte monumente și obiective cu semnificație religioasă, dar au dovedit, în același timp, receptivitate față de tot ceea ce prezenta interes și era demn de atenție. Jurnalul de călătorie, redactat de “oficialul metropolitan” Augustin Bunea, relevă un profil uman și un orizont al receptării care înregistrează nu numai mirabilul și excepționalul, farmecul și frumusețea peisajelor, locurilor sau al obiectivelor întâlnite în cale, ci și detalii puțin semnificative la prima vedere, precum calitatea spațiilor de cazare, a preparatelor culinare și a vinurilor, alături de alte amănunte și particularități interesante, demne de remarcat la oamenii cu care au interacționat. Episcopi și pelerini, teologi și oameni de cultură, cei patru arhierii împreună cu viitorul canonic Bunea nu au fost mai puțini turiști, oameni care au încercat să se bucure de călătorie și să aibă parte de experiențe cât mai agreabile pe toată durata ei.

În ceea ce privește vizita *ad limina*, scopul principal și motivația “oficială” a călătoriei, aceasta s-a realizat prin vizitarea cu prioritate de către arhieriei români a două dintre cele patru basilici patriarhale ale Romei, respectiv Sfântul Petru în Vatican și San Paolo *fuori le mura*, în aceasta din urmă intrând mai întâi, în 22 mai 1886, a doua zi după ce au sosit la destinație și după ce s-au “odihnit de strapătele drumului”. În după amiaza acestei zile au vizitat “mormântul St. Apostol al ginților”, care se află în basilica San Paolo *fuori le mura*, iar trei zile mai târziu, în 25 mai, au vizitat biserica Sfântul Petru. Augustin Bunea consemnează în jurnal existența unei “proceduri”, potrivit căreia efectuarea vizitei *ad limina Apostolorum* este certificată printr-un document scris. Astfel, cu ocazia vizitării basilicii San Paolo *fuori le mura*, “În sacristia bisericii parohul a dat ilustrațiilor prelați câte un document formal despre vizitarea acestei basilice [...]”⁴⁹, fapt care se repetă la Sfântul Petru în Vatican: “După ce am adorat pre Mântuitorul nostru în sfântul Său sacrament, am îngenuncheat înaintea mormântului Sfântului Apostol Petru, apoi trecând în spațioasa sacristie a bisericii, prelații noștri au primit și aci câte un document despre vizita făcută *ad limina Apostolorum*, care împreună cu documentul de la basilica Sfântului Paul s-a transpus Sacrei Congregațiuni de

⁴⁸ A se vedea, pe această temă, Radu Mârza, *Călători români privind pe fereastra trenului. O încercare de istorie culturală (1830-1930)*, Iași 2020.

⁴⁹ *Călătoria*, p. 663.

Propaganda Fide”⁵⁰. Jurnalul călătoriei nu se limitează la consemnarea faptului în sine, îndeplinirea unei îndatoriri de către episcopii români în calitatea pe care o aveau, de prelați catolici, ci prezintă descriptiv-sintetic cele două mari catedrale ale creștinătății, față de care nu își reprimă aprecieri admirative ce vizează superaltivul, ca de pildă referitor la coloanele, portretele papilor, picturile și mozaicurile din biserica San Paolo *fuori le mura*, despre care afirmă că “toate fac asupra omului una impresiune ce-i rămâne neștersă pe toată viața”⁵¹. În același sens, despre basilica Sfântul Petru se spune: “Nedescriptibilă este impresiunea ce o face asupra omului acest sanctuar grandios, nu atât prin mărimea sa colosală, cât mai vârtos prin armonia și simetria singuratecelor părți din care e compus. Când ajunge omul însă la altarul principal, nu poate să nu rămână uimit de frumusețea cupolei, care deși are una dimensiune extraordinară, totuși pare că plutește ușor (de)asupra celor patru stâlpi ce o susțin”⁵².

Aflați la Roma, întâistătătorii provinciei greco-catolice de Alba Iulia și Făgăraș au ținut să aibă întâlniri cu înalți demnitari ai Curiei romane și cu alte personaje din mediul ecleziastic și politico-diplomatic. Primul vizat a fost cardinalul Giovanni Simeoni, prefectul Propagandei, despre posibilitatea obținerii unei audiențe la acesta, ierarhii români interesându-se la scurt timp după sosirea în Roma. Întrevederea cu Simeoni era o etapă obligatorie, să îi spunem, din sejurul lor roman, pentru că lui trebuia să îi înmâneze rapoartele despre situația eparhiilor pe care le reprezentau. Audiența a avut loc în 23 mai la ora 12, fiind surprinsă în jurnal astfel: “Eminența Sa cardinalul Simeoni, Prefectul Propagandei [...] ne-a primit în modul cel mai afabil, exprimând episcopatului nostru cea mai măgulitoare laudă pentru înțelepciunea și zelul cu care conduce biserica noastră și dând expresiune convingerii sale ferme, cum că Provincia noastră bisericească de Alba Iulia întrece sub orice respect toate bisericile orientale”⁵³.

În ziua următoare, 24 mai, ierahii români au avut mai multe întâlniri și vizite de protocol și curtoazie; astfel, s-au întâlnit cu doi înalți funcționari romani, implicați în activitatea Colegiului Grec Sfântul Atanasie, unde se aflau la studii tineri trimiși de provincia mitropolitană de Alba Iulia și Făgăraș; este vorba de arhiepiscopul Stefan Stephanopoli, responsabil cu consacrarea întru preoție a “alumnilor de rital grecesc din Roma”, și de monseniorul Francesco Satolli, rectorul Colegiului Sfântul Atanasie, care a apreciat “în mod foarte măgulitor [...] purtarea, diligența și înclinațiunile frumoase ale tinerilor români din acel institut”. În aceeași zi s-au întâlnit și cu Iosif Sembratovich, fost coleg de studii la Viena al mitropolitului Vancea și fost arhiepiscop și mitropolit al rutenilor din Galiția, retras

---

⁵⁰ *Ibidem*, p. 666. Aceste “adeverințe” de participare ale episcopilor români la vizita *ad limina* se păstrează în original la Arhiva Congregației pentru Bisericile Orientale, a se vedea *supra*, n. 39.

⁵¹ *Călătoria*, p. 663.

⁵² *Ibidem*, p. 666.

⁵³ *Ibidem*, p. 664.

la Roma după încheierea activității de arhieru în Biserica Greco-Catolică ucraineană. În după amiaza aceleiași zile s-au întâlnit cu Serafino Cretoni, secretarul Congregației *de Propaganda Fide*, care le-a dat câteva detalii în legătură cu audiența la papă și, din nou, cu monseniorul Iosif Sembratovich⁵⁴.

A urmat o vizită în Vatican, în 26 mai, la cardinalul secretar de stat Ludovico Iacobini, după care au fost invitați la Colegiul Grec Sfântul Atanasie, unde a fost oferit un prânz în cinstea episcopilor români, la care au mai participat, pe lângă alumnii și personalul din conducerea institutului, arhiepiscopul Iosif Sembratovich, Serafino Cretoni și Iosif Vartan Esztegár, abatele mechtariștilor din Viena. Cu această ocazie, Bunea consemnează în jurnal un moment mai aparte, salutul adresat ierarhilor români, “în versuri latine”, de către Iuliu Rațiu, alumn al eparhiei Lugojului, și respectiv “în versuri române”, de către studentul Domide din episcopia de Gherla. Între persoanele cu care s-au mai întâlnit în aceste zile se numără: monseniorul Moceni, substitut la Secretariatul de Stat, cunoscut episcopilor români de când era auditor la Nunțiatul din Viena, contele Paar, ambasador al Monarhiei austro-ungare pe lângă Sfântul Scaun, cardinalul Howard, “carele foarte mult se interesează de situația bisericilor din Orient”, cardinalul Parrochi, vicar papal, și cardinalul Pecci, fratele papei Leon XIII, care “a descoperit arhieriei noastre simpatiile ce le nutrește augustul său frate pentru poporul român și pentru sfânta Unire”⁵⁵.

A sosit și ziua “cea mai memorabilă” a călătoriei ierarhilor români, 29 mai, când au ajuns la “ținta spre care au nizuit”: au fost primiți în audiență de către papă. Jurnalul descrie cu amănunte desfășurarea acestei întâlniri, cea mai importantă din câte au avut pe durata sejurului lor roman: au ajuns la palatul Vatican, cu trăsuri “*alla rimessa*”, unde din curtea Sf. Damas (*Cortile di San Damasso*) au urcat “două rânduri de trepte pompoase” și au ajuns în “sala cea mare”, unde au fost salutați de garda elevetiană a papei. Parcurgând în continuare alte câteva săli frumos împodobite au ajuns în anticameră, iar de aici, la ora 12, “Sfinția Sa a dat semnalul de intrare și camelierul papal a condus prelații noștri în camera papală cu ceremonia îndătinată”. După binecuvântarea dată de papă, mitropolitul Vancea a ținut un discurs și i-a înmănat pontifului suma de 10.000 franci ca “obol al Sfântului Petru”, împreună cu o adresă omagială, “în care se exprimă simțămintele românilor greco-catolici față de Sfântul Scaun Apostolic”. Leon XIII a ținut, la rândul său, o cuvântare de răspuns, “un discurs lung”, în care a lăudat “zelul și înțelepciunea cu carea prelații noștri au condus biserica noastră greco-catolică, îndemnându-i a lucra pe aceleași cale și cu același zel pentru cauza cea sfântă a prosperării provinciei noastre bisericești”. Întrevederea a continuat mai bine de jumătate de oră, în care papa “a petrecut în vorbire cu prelații noștri”, iar în final pontiful “le-a împărțit din nou binecuvântarea sa apostolică”, cerându-le să o transmită mai departe tuturor credincioșilor din Biserica Română Unită. Atitudinea

---

⁵⁴ *Ibidem*, p. 665.

⁵⁵ *Ibidem*, p. 665-668.

papei din finalul acestei întâlniri este caracterizată în jurnal drept “una afabilitate într-adevăr părintească”⁵⁶. Dacă nu singura, aceasta este una dintre puținele descrieri ale unei audiențe avute de români la Suveranul Pontif, din câte oferă sursele pentru secolul al XIX-lea.

În 31 mai arhieriei români au părăsit Roma, nu înainte de a avea parte de încă un moment, în ziua precedentă, descris de Bunea ca fiind unul memorabil, un prânz oferit de arhiepiscopul Sembratovich. Cu această ocazie cei doi foști colegi de studii teologice la Viena, Ioan Vancea și Iosif Sembratovich, au ținut câte un toast, în care au evocat perioada vieneză și au formulat aprecieri măgulitoare unul despre celălalt⁵⁷.

Alături de cele înregistrate de “oficialul metropolitan” Augustin Bunea în jurnalul de călătorie, rapoartele privind situația generală a eparhiilor pe care le păstoreau reprezintă o altă sursă importantă pentru vizita *ad limina* a episcopilor români uniți din anul 1886. S-au păstrat în Arhiva Congregației pentru Bisericiile Orientale cele patru rapoarte, predate cu această ocazie la Sfântul Scaun, sunt documente valoroase pentru că oferă o panoramă sintetică asupra Bisericii Greco-Catolice românești din penultimul deceniu al secolului al XIX-lea. Structurate în mod sistematic, sub forma unor capitole tematice redactate sintetic, pe baza unor indicații și recomandări ale Propagandei Fide, aceste rapoarte nu sunt însă identice din punctul de vedere al organizării conținutului, fiecare episcop alegând o modalitate proprie de expunere a *relatio super statu diocesis*. Rapoartele sunt veritabile “chestionare”, prin care Sfântul Scaun era informat periodic cu privire la starea de lucruri din Bisericiile locale, un mod de comunicare instituționalizat, prin care odată la patru sau cinci ani *Propaganda Fide* primea astfel de “dări de seamă” despre realitățile curente ale vieții religioase catolice din diferite părți ale lumii.

Raportul predat la *Propaganda* de către Ioan Vancea, în contextul audienței acordate episcopilor români de prefectul acestui dicasteriu, cardinalul Simeoni, în 23 mai 1886, este cel de al doilea raport despre starea generală a arhidiecezei Blajului, din câte am identificat până acum, din cele trimise de mitropolit la Sfântul Scaun în cei 23 de ani de păstorire. Primul raport, datat 8 noiembrie 1869, a fost predat de Vancea la *Propaganda Fide* cu ocazia participării la lucrările conciliului Vatican I. În scrisoarea de prezentare care însoțește acest raport este menționat un detaliu important pentru structura conținutului și respectiv pentru modul în care administrația centrală a Bisericii Catolice din epocă a gândit relațiile periodice cu Bisericiile locale, faptul că acest document a fost întocmit pe baza unor întrebări formulate de *Propaganda Fide* în anul 1863 pentru episcopii de rit oriental⁵⁸.

---

⁵⁶ *Ibidem*, p. 669-670.

⁵⁷ *Ibidem*, p. 670. Acest moment este amintit de Augustin Bunea și în *Metropolitul Dr. Ioan Vancea de Buteasa. Schiță biografică*, Blaj 1890, p. 6-7.

⁵⁸ I. Vancea, *op. cit.*, p. 20. Textul raportului din 1869, a se vedea la p. 77-118.

Acest al doilea raport prezentat de Vancea forurilor romane cu ocazia vizitei *ad limina* la care ne referim, poartă data de 15 aprilie 1886 și este intitulat *Relatio super statu ecclesiastico Archidioeceseos romeni ritus catholicae Alba-Iuliensis et Fogarasiensis in Transsylvania Austro-Hungariae situate Sacrae Congregationi de Propaganda Fide substrata pro anno 1886*. De o întindere ceva mai restrânsă comparativ cu raportul din 1869, acest document este împărțit în șapte capitole, divizate în numeroase subcapitole, în care este expusă sintetic starea de lucruri din eparhia centrală Bisericii Române Unite, administrată de arhiepiscopul și mitropolitul Ioan Vancea de Buteasa. Raportul începe prin a prezenta câteva date istorice despre nașterea confesiunii greco-catolice în Transilvania și continuă cu aspecte precum: întinderea geografică a diecezei mitropolitane, numărul credincioșilor, al bisericilor și mănăstirilor, învățământul în seminarii, programa de studiu, vizitele canonice, administrarea sacramentelor, sinoadele, taxe și amenzi practicate în arhidieceză, pregătirea, prestația și starea morală a clerului secular, starea morală a credincioșilor. În ultimul capitol, *De Postulatis*, mitropolitul prezintă, într-un conținut subîmpărțit în patru puncte, problemele cu care se confruntă în administrarea arhidiecezei și care sunt, în esență, două la număr: starea materială și problema salarizării clerului parohial, respectiv problema școlilor confesionale. Vancea atinge aici o problemă grea și complicată, aceea a menținerii statutului confesional și prin urmare românesc al multor școli elementare din parohii, în condițiile în care guvernele maghiare impuneau tot mai presant obligația utilizării limbii maghiare în activitatea de predare-învățare la acest nivel. Mitropolitul arată limpede în raport că presiunea guvernamentală era un factor obstructiv în activitatea școlilor elementare confesionale de pe cuprinsul arhidiecezei de Blaj⁵⁹.

Dintre toți cei patru arhieri aflați atunci, în anul 1886, în vizită *ad limina* la Roma, episcopul Ioan Szabó al eparhiei de Gherla s-a dovedit de-a lungul timpului, conform informațiilor de care dispunem, cel mai riguros și mai sistematic în a trimite rapoarte de activitate la Sfântul Scaun. Asemeni colegului său întru episcopat și viitor mitropolit, Victor Mihályi de Apșa, Ioan Szabó și-a desăvârșit formația intelectuală prin studii teologice încheiate cu doctorat, la *Propaganda Fide*, în anul 1859. A păstorit dieceza Gherlei o perioadă lungă, între anii 1879 și 1911, dovedindu-se o personalitate activă și energică pe planul administrației bisericești, activitate care i-a fost apreciată în epocă și ulterior. Relația sa cu mișcarea națională românească, față de care nu manifesta un interes deosebit, a fost, în schimb, una mai controversată, episcopul fiind perceput ca un apropiat al regimului dualist. Unul dintre aspectele cele mai tensionate ale activității sale a fost conflictul cu părintele Vasile Lucaciu de la Șișești, care a îmbrăcat forma unui proces, desfășurat în fața instanțelor greco-catolice românești și a forurilor romane

---

⁵⁹ *Ibidem*, p. 21-22, 214-232. A se vedea, pe această temă, și I. Cârja, *Biserică și societate în Transilvania în perioada păstoririi mitropolitului Ioan Vancea (1869-1892)*, Cluj-Napoca, 2007, p. 131-170.

în perioada 1892-1903⁶⁰. Am identificat în arhivele pontificale șapte rapoarte despre starea generală a eparhiei, așa cum am menționat mai sus, patru dintre ele fiind predate personal de episcopul Szabó la Sfântul Scaun cu ocazia unor vizite *ad limina*, în 1883, 1886, 1890 și 1894. O altă categorie de rapoarte trimise de Szabó cu regularitate la Sfântul Scaun erau așa-numitele *lettere di stato*, în terminologie pontificală, în fapt rapoarte despre activitatea anuală pe care era îndatorat să le expedieze către prefectul Propagandei în calitate de fost alumn la Roma, obligație de care s-a achitat de asemenea cu multă rigoare și conștiinciozitate.

Raportul privind starea generală a eparhiei, prezentat cu ocazia vizitei *ad limina* din anul 1886, intitulat *Relatio status Ecclesiae ritus Catholicorum Szamosujváriensis seu Armenopolitanae, occasione visitationis S<anctis>s<imum> Liminum Sacrae Congregationi de Propaganda Fide exhibita*, este organizat asemeni tuturor celorlalte rapoarte de acest fel, trimise la Roma de episcopul Szabó, într-o structură formată din nouă capitole, bogate în informații și date statistice, actualizate de la un raport la altul, un document deosebit de valoros despre viața religioasă a românilor greco-catolici din această episcopie, a doua ca întindere după arhidieceza de Blaj. Titlurile capitolelor în care sunt structurate aceste rapoarte sunt după cum urmează: *De statu materiali Ecclesiae graeco-romenae Szamosujváriensis seu Armenopolitanae*; *De secundo Relationis capite pertinente ad ipsum Episcopum*; *De tertio capite ad Clerum saecularum pertinente*; *De capite quarto ad clerum regularem pertinente*; *De quinto capite relationis ad monialis pertinente*; *De sexto relationis capite pertinente ad Seminarium*; *De septimo capite ad ecclesias, confraternitates et loca pia pertinente*; *De octavo capite relationis ad populum pertinente*; *De ultimo capite ad postulata pertinente*⁶¹.

Variate ca problematică, aceste rapoarte constituie o “bază de date” deosebit de prețioasă pentru istoria vieții religioase a românilor din nord-estul Transilvaniei și deopotrivă pentru achizițiile înregistrate de societatea românească a acestei regiuni din perspectiva procesului de modernizare. Este demn de reținut în acest sens faptul că raportul din 1886 menționează un număr de 162 de biserici din material solid (cărămidă, piatră), în creștere față de raportul precedent, în timp ce numărul bisericilor de lemn scade la 323, respectiv de la un raport la altul se menționează tot mai multe biserici noi în construcție, ceea ce reprezintă un indicator pentru progresele economice realizate de societatea transilvană la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea. Printre necesitățile pe care le enumeră în capitolul IX (“*ad postulata pertinente*”) al raportului din 1886, Szabó menționează construirea unei catedrale, dotarea seminarului și a preparandiei, reglementarea veniturilor clerului parohial, care prezenta o situație

---

⁶⁰ A se vedea, în acest sens, Simion Retegan, *Luptând pe două fronturi. Memorandistul Vasile Lucaciu*, Cluj-Napoca 2016, p. 108-394.

⁶¹ *Episcopul Ioan Szabó și Sfântul Scaun* cit., p. 115-143.

diferită în parohiile din vicariatul foraneu al Maramureșului, transferate de la episcopia ruteană de Muncacevo la cea de Gherla după înființarea acesteia din urmă în 1853, față de parohiile transilvane care proveneau de la fosta eparhie de Făgăraș⁶².

Raportul prezentat de Victor Mihályi de Apșa, episcopul Lugojului, cu ocazia vizitei *ad limina*, intitulat *Relatio super statu Dioeceseos Lugosiensis graeci ritus catholici Rumenorum anno 1886*, este datat 12 mai 1886, fiind unul din cele trei rapoarte despre starea eparhiei, înaintate la *Propaganda* în calitate de episcop al diecezei bănățene, din câte am identificat în actualul stadiu al cercetărilor⁶³. Victor Mihályi mai fusese în Cetatea Eternă, cu ocazia studiilor mai întâi, pe care le-a finalizat în anul 1863, apoi pe perioada lucrărilor conciliului Vatican I, în calitate de secretar al mitropolitului Vancea. După cele două decenii de păstorire la Lugoj, 1875-1895⁶⁴, îi va succeda lui Ioan Vancea în scaunul mitropolitan, la Blaj, fiind ultimul mitropolit al Bisericii Greco-Catolice române din perioada dualismului austro-ungar (a trecut la cele veșnice în 21 ianuarie 1918). Spre deosebire de rapoartele înaintate de Ioan Vancea și Ioan Szabó cu prilejul vizitei *ad limina* din anul 1886, raportul prezentat de Victor Mihályi este mai sintetic și mai concis, mai scurt ca întindere, fiind structurat pe nouă paragrafe. În cuprinsul lor, sunt trecute în revistă aspecte relevante pentru organizarea și funcționarea eparhiei bănățene și pentru desfășurarea în cotidian a vieții religioase a credincioșilor din această regiune. Astfel, raportul prezintă aspecte ca: înființarea și întinderea eparhiei, organizarea capitlului, parohiile și filiile, pregătirea clerului, vizitele canonice, activitatea curentă a preoților, activitatea fundațiilor diecezane, nivelul de practică religioasă și moralitatea credincioșilor etc⁶⁵. Comparativ cu rapoartele ample și substanțiale pregătite pentru vizita *ad limina* de mitropolitul Vancea și de episcopul Szabó, raportul lui Mihályi pare mai degrabă o schiță sintetică ce nu depășește un anumit grad de generalitate. Explicația acestui fapt constă, în opinia noastră, în faptul că Victor Mihályi a ales să trimită, respectiv să predea personal când avea ocazia, în fiecare an, la *Propaganda Fide*, un singur raport într-o dublă ipostază: ca *lettera di stato*, în calitate de fost student la Roma și respectiv ca raport despre situația generală a eparhiei. Prezentând anual la dicasteriul menționat un raport de activitate, ierarhul lugojean a redactat texte mai scurte și mai concise, pentru că starea de lucruri din eparhie nu cunoaștea schimbări fundamentale de la un an la altul.

Raportul prezentat de episcopul de Oradea, Mihail Pavel, cu ocazia vizitei *ad limina*, intitulat *Relatio Super statu Dioecesis graeci ritus catholicorum*

---

⁶² Conținutul celor șapte rapoarte trimise de episcopul Ioan Szabó la Sfântul Scaun este comentat pe larg în *Ibidem*, p. 15-34 ș. u..

⁶³ A se vedea *supra*, n. 20, 21, 22. Raportul din 12 mai 1886 este redat *infra*, Anexa II.

⁶⁴ A se vedea Luminița Wallner Bărbulescu, *Zorii modernității. Episcopia greco-catolică de Lugoj în perioada ierarhului Victor Mihályi de Apșa*, Cluj-Napoca 2007.

⁶⁵ SCCO, *Scritture riferite nei congressi. Romeni 1884-1892*, busta no. 3, f. 1496^r-1500^v.

Magno-Varadinensis, datat 8 mai 1886, este un material consistent, cu un conținut tematic asemănător cu rapoartele celorlalți arhieri, dar fără a fi structurat sub forma unor capitole sau paragrafe numerotate. Începându-și activitatea ca notar pentru credincioșii români, la eparhia de Muncaci, este numit apoi protopop al Slatinei, iar după transferul parohiilor românești din Maramureș la episcopia de Gherla a preluat, din 1862, funcția de vicar foraneu al Maramureșului. Ulterior ajunge episcop al diecezei armenopolitane, între anii 1873 și 1879, și apoi al celei de Oradea Mare, unde a păstorit din 1879 până în 1902, când a trecut la cele veșnice⁶⁶. Raportul despre situația eparhiei, pe care l-a predat la *Propaganda* în 1886, începe prin a enumera comitatele care sunt cuprinse în aria de jurisdicție a episcopiei orădene, se referă apoi la biserica catedrală a episcopiei și la domeniul episcopal de la Beiuș, și în continuare la modul de funcționare a administrației diecezane în perioadele de sedisvacanță și la modalitatea în care este instituit pe funcție episcopul, în eparhia greco-catolică de Oradea. Documentul prezintă în continuare aspecte referitoare la formarea și activitatea clerului de parohie și la capelanii militari, întinderea teritorială a episcopiei, vizitele canonice și sinoadele diecezane. Prezintă pe scurt modul de funcționare a capitlului catedral și, în continuare, mai amplu, seminarul episcopal și pregătirea clerului, în cadrul eparhiei și în afara acesteia. Raportul abordează mai departe problema moralității credincioșilor, aspecte legate de matrimoniu, administrarea sacramentelor ș. a. m. d⁶⁷.

Deși inegale sub raportul conținutului, rapoartele *super statu dioeceseos* cu care s-au înfățișat la *Propaganda*, în anul 1886, episcopii greco-catolici români aflați în vizită *ad limina*, sunt piese documentare deosebit de prețioase pentru istoria bisericească și a vieții religioase din arealul acestei confesiuni și, deopotrivă, pe un plan mai larg, pentru istoria societății românești din monarhia dunăreană a celei de a doua jumătăți a secolului al XIX-lea. Pe lângă conținutul informațional propriu-zis, aceste rapoarte, redactate în baza unui cadru interogativ impus de *Propaganda Fide*, spun câte ceva și despre personalitatea semnatarilor lor, cei patru arhieri români Ioan Vancea, Ioan Szabó, Victor Mihályi de Apșa și Mihail Pavel, din rândul cărora se detașează prin acribie și volumul de informații raportul întocmit de episcopul Szabó și, respectiv, cel al mitropolitului Vancea. Două din cele patru rapoarte la care ne referim sunt inedite (Victor Mihályi, Mihail Pavel), în timp ce rapoartele *ad limina* semnate de Ioan Vancea și Ioan Szabó au fost publicate în cuprinsul unor ediții de documente apărute în anul 2007⁶⁸.

---

⁶⁶ I. Georgescu, *Episcopul Mihail Pavel. Viața și faptele lui (1827-1902). La o sută de ani de la nașterea și la douăzeci și cinci de la moartea lui*, Oradea 1927.

⁶⁷ SCCO, *Scritture riferite nei congressi. Romeni 1884-1892*, busta no. 3, f. 1483^{v-f}-1494^r. Pentru documentul integral, a se vedea *infra*, Anexa I.

⁶⁸ A se vedea *supra*, n. 13 și 14. Prin contribuția de față ne-am propus, între altele, să introducem în circuitul științific cele două rapoarte rămase inedite, ale vizitei *ad limina* din 1886 (a se vedea *infra*, Anexele I și II).

Nu în ultimul rând, vizita *ad limina* din anul 1886 este semnificativă pentru identitatea Bisericii Greco-Catolice românești în ansamblul ei. În acest sens, ar fi de menționat un detaliu interesant, faptul că acum, pentru prima dată de la înființarea Provinciei mitropolitane de Alba Iulia și Făgăraș în 1853, episcopatul român unit s-a prezentat la Sfântul Scaun în “formulă completă”: mitropolitul însoțit de toți episcopii sufragani. O reprezentare la cel mai înalt nivel a Bisericii Române Unite la forurile romane mai avusese loc cu un deceniu și jumătate mai devreme, cu ocazia conciliului Vatican I (1869-1870), la care au participat însă numai doi dintre arhierii acestei Biserici, mitropolitul Vancea și episcopul de Oradea Iosif Papp-Szilagyi. “Delegația” episcopală a Bisericii Greco-Catolice române venită la Roma în vizită *ad limina* în 1886 mai prezenta o diferență dată de profilul intelectual al arhierilor din componența sa: Ioan Vancea și Mihail Pavel studiaseră la Viena în timp ce Ioan Szabó și Victor Mihályi erau “doctori de Roma”, amănunt remarcat și comentat în anumite medii din Biserica Unită a acelei perioade⁶⁹.

Identitatea Bisericii Române Unite este prezentată, însă, într-o manieră cuprinzătoare, de cele patru rapoarte ale episcopilor, care reușesc să ofere o adevărată “fotografie panoramică” asupra a ceea ce era, în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, confesiunea greco-catolică românească. Rapoartele vorbesc despre teritoriu – zonele aflate sub jurisdicția acestei Biserici –, despre cler și credincioși, despre instituții și despre locașurile de închinare, despre moralitatea enoriașilor și despre dificultățile și necesitățile din cele patru eparhii române unite din imperiul dualist. Cu ajutorul acestor materiale, înalții demnitari ai Sfântului Scaun puteau urmări într-o dinamică evolutivă, în timp, referințele identitare ale vieții religioase a românilor greco-catolici.

Vizita *ad limina* din 1886 a fost pentru cei patru arhierii ai Bisericii Române Unite parte din ceea ce am putea numi o “experiență culturală”, de care s-au bucurat și pe care și-au asumat-o fără rezerve. Au cutreierat Europa și s-au întors acasă, în eparhiile lor, au vizitat țări și orașe, s-au închinat în biserici și au admirat comori ale artei și culturii umanității. Pentru toate aceste rațiuni, mitropolitul Ioan Vancea și sufraganii săi, episcopii Ioan Szabó, Victor Mihályi și Mihail Pavel, au fost prin excelență oameni ai timpului lor și, totodată, am putea spune, *sui generis* contemporanii noștri.

---

⁶⁹ A se vedea, în acest sens, Ioan Boroș, *Memorialistica* (ed. Valeriu Leu & Nicolae Bocșan & I. Cârja & Costin Feneșan & Cristian Sabău), Cluj-Napoca 2012, p. 140.

Anexa I

22 mai 1886, Roma. Scrisoare de prezentare, înaintată de Mihail Pavel, episcop greco-catolic de Oradea Mare, lui Giovanni Simeoni, cardinal, prefect al Congregației de *Propaganda Fide*, împreună cu raportul privind situația generală a eparhiei (datat Oradea Mare, 8 mai 1886), cu ocazia efectuării vizitei *ad limina*.

/1483 v/

<Însemnări de arhivă: Rumeni/8 Maggio 1866/Relazione sullo stato della Diocesi di Gran-/Varadino, in data 8 Maggio 1886 presentata/da M. Michele Pavel/in occasione della/visita ad limina il/24 o 22 Maggio 1886/Ins. 1./esaurita/Rdc: 19 giugno 1886/(Notata)>

/1484 r/

N<ume>ro. 982-1886

Eminentissime ac Reverendissime Domine
Sacrae Romanae Ecclesiae Cardinalis!
Domine Gratosissime!

Quum Dei Omnipotente auxilio mihi Romam ad visitanda limina Apostolorum venire permissum fuerit, una etiam Relationem super statu Dioecesis meae graecici ritus catholicae Magno-Varadinensis benigno Eminentiae Vestrae conspectui heic sub ./ demisse advolutam humillime praesentare sustineo.

Qui in reliquo altis gratiis potentique patrocinio jugiter commendatus summo cum venerationis cultu persevero

Eminentiae Vestrae
Romae die 22 Maii 1886.

obsequentissimus famulus:

Michael Pavel

Episcopus gr<aeci> rit<us> cath<olicum>
Magno-Varadinensis

Eminentissimo ac Reverendissimo Domino
Ioanni Simeoni S<acrae> R<omanae> E<cclesiae> Cardinali et Sacrae
Congregationis de Propaganda Fide Praefecto
Romae.

/1484 v/

Relatio Super statu Dioecesis Graeci Ritus Catholicorum Magno-Varadinensis in
Hungaria

(Notata)

/1485 r/

N° 982/1886

Relatio Super statu Dioecesis Graeci Ritus Catholicorum Magno-Varadinensis

Actualis Episcopus hujus dioecesis sum ego infrascriptus Michael Pavel, antea Szamosújváriensis, ab anno vero 1879 Magno-Varadinensis, annorum nativitatis 58, clementissimae vero denominationis, praeconisationis et consecrationis 14, patria hungarus, natione romanus, sacerdos coelebs, non Monachus.

Dioecesis haec graeco catholicorum Magno-Varadinensis extenditur per sequentes undecim Comitatus regni Hungariae, nempe: Arad, Békés, Bihar, Csanád, Csongrád, Hajdu, Heves, Iász-Nagy-Kún-Szolnok, Szabolcs, Szatmár es Szilágy, complectiturque 169 parochias, omnes labii romanici, exceptis novem parochiis, lingua rituali labii ruthenici, lingua vero sacrae institutionis in his novem hungarica sive magiarica. Dioecesis isthaec erecta est auctoritate S. Sedis Apostolicae super cujus canonisatione emanavit Bulla Apostolica die 23 Iunii anni reparate salutis 1777 Calendis /1485 v/ autem Iulii ejusdem anni edita Bulla confirmationis. Situatur in Regno Hungariae, et quidem in parte versus Transylvania protensa.

Ecclesia Cathedralis est Episcopalis, suffraganea Archi-Episcopo et Metropolita graeco catholicorum Alba Iuliensi et Fogarasiensi in Transylvania. Ecclesia Cathedralis initio hujus saeculi, expensis publici fundi Religionis catholicorum exstructa, novissime vero fundi dioecesani et propriis meis expensis restaurata existit in urbe Magno-Varadini. Non procul ab Ecclesia Cathedrali, in foro publico sita, habetur Residentia episcopalis, munificentia Augustissimae Imperatricis et Reginae Mariae Theresiae, cumprimis vero Augustissimi Imperatoris Iosephi II. clementia, die 16 mensis februarii 1781 emanatis publicis fundationalibus litteris donata, anno vero 1874 renovata et ampliata.

Episcopus dioecesanus habet facultates a S. Sede Apostolica impertiri consuetas.

Episcopatus hicce habet annuos suos proventus sive redditus e dominio Episcopali Belényes, bonis immobilibus constante, in dotem eidem perpetuam per altefatos Augustissimos Imperantes, regiis fundationalibus respective collationibus litteris diebus 2. Iunii 1780 et 16 februarii 1781 emanatis clementissime assignato, calculo camerali in annuis 7000 florenis valoris austr<i>iaci</i> computatos, titulo congruae sive mensae episcopalis percipi solitos.

Dioecesis procurationis tempore, quo Sedem Episcopalem vacare contingit, providetur /1486 r/ jurisdictione vicariali, vicario ipso per Capitulum Cathedrale, intra octiduum a morte sive discessu Antistitis dioecesani computatu, in sessione plenaria, de praescripto S. S. Canonum scrutinii secreti votorum pluralitate eligi debente, eligique solito.

Episcopus hujus dioecesis eligitur per ipsum Imperantem Suam Majestatem Apostolicam, qua supremum Ecclesiae in Regno cumprimis Hungariae Patronum, idque vi privilegii a S<ancta> Sede Apostolica Serenissimis Ejusdem Majestatis Praedecessoribus, signanter S. Stephano primo Hungariae Regi Apostolico collati, auditis tamen de dictamine Art. XIX Conventionis cum S<ancta> Sede Apostolica initiae Antistitum imprimis comprovincialium consiliis. Sacri Antistites vero hac in dioecesi e clero saeculari eliguntur.

In procuratione dioecesis Episcopus solet uri opera et consilio Presbyterii imprimis urbani, sive Sacri Senatus Episcopalis, qui constans ex membris sive Canonicis Capituli Cathedralis, aliisque tum urbis tum ruris presbyteris bene meritis doctrina, morum probitate, pietate aliisque dotibus conspicuis, sic dictam S<anctam> Sedem Consistorialem, idest Consistorium Episcopale efficiunt, vetus Synodum permanentem dioecesanam, in regimine spirituali dioecesis Episcopo semper a consiliis et opera necessaria adisistentem. Hujus sacrae Sedis membra vocantur Assessores Consistoriales, reliquis que dioecesanis presbyteris, etiamsi dignitate canonicali non gaudeant, veluti jam distinctiores, majorem habens honoris praerogativam.

/1486 v/ Numerus sacerdotum dioecesanorum, qui secus tamquam mortalitati omni momento obnoxii, determinato numero adstringi nequeunt, de praesenti posset defigi in 180, qui paucis exceptis, sive officium regiminis dioecesani, sive rei litterariae, uno vero muneri capellani militaris suam navantibus operam, curam subeunt animarum, sacrorumque funguntur ministerio. Clericorum vero dioecesanorum, qui ad sacrum statum ecclesiasticum in variis institutis theologicis de praesenti praeparantur, debiteque educantur, ad 30 ascendit numerus, qui omnes, posteaquam examine praevie instituto, ad sacros promoventur ordines, praescriptam statim solent emittere fidei professionem coram ipso dioecesis sacrorum Antistite, eoque legitime impedito existente, coram Episcopali ejusdem Vicario, sede vero Episcopali vacante, si tali tempore necessitas utilitasque salutis animarum, unum alterumve, modalitate sacris Canonibus praescripta, ab alterius dioecesis Praesule ordinibus sacris initiari suadeat aut plane postulat, eadem fidei professio praesente Vicario generali Capitulari consuevit elici, cui omni in casu solet adjici et depositio juramenti fidelitatis, praesuli pro tempore, ejusque item capitulari vicario, futurisque Antistitibus, ad dies vitae valituri.

Loca sive limites, quibus isthaec dioecesis, pro moderna sua extensione, circumscribitur, sunt: a parte orientali Transylvania, respective fluvius Samusius, in parte maxime remota, ad viginti circiter /1487 r/ milliaria a Sede Episcopali distans; a meridie fluvius Marusius, ad duodecim circa milliaria abhinc dissitus, ab occasu inferior pars Comitatus Bihar, ad tria dumtaxat milliaria distans; a septemtrione inferior pars Comitatus Szabolcsiensis ad Tibiscum fluvium protensi, ad decem milliaria remotus.

Canonica visitatio ordinaria proxime elapsis temporibus minime faventibus rerum adiunctis, peragi non potuit.

Synodi provinciales am ultima relatione asservatae sunt duae, anno nempe 1872, et anno 1882, quarum acta et decreta Sacrae Sedi Apostolicae suo tempore praesentata, et ab eadem S. Sede clementissime approbata sunt. Dioecesana autem una celebrabatur Synodus anno 1882, in qua praeter publicationem decretorum Synodi provincialis anno 1872 observatae, varia quoque statuta et decreta, speciales indigentias spirituales et materiales dioecesis spectantia, lata fuerunt.

Ecclesia Cathedralis suum habet Presbiterium, constans ex Canonicis Capituli Cathedralis numero sex, dum nulla intercedit vacantia, omnibus e clero saeculari electis. Est autem electio haec nihil aliud, quam denominatis per Imperantem, iure Patronatus sibi concessio facta, ita ut Sua Majestas Sacratissima, ex tribus presbiteris Ipso per Episcopum candidatis, unum eligat, et pro institutione ecclesiastica Episcopo nominet.

Prius eorum insignitur dignitate /1487 v/ Praepositi Capituli sive Archipresbyteri, habetque annuam praebendam 1890 fl<orenis> val<oris> austr<iaci> e fundo religionis trimestraliter exsolvi consuetam; secundus vocatur Canonicus Lector sive Archi-Diaconus, et habet praebenda in annuis 1680 fl<orenis> ex eadem fundo levandam; tertius est Canonicus Cantor sive Primicerius, qui habet praebendam e facto fundo in annuis 1470 fl<orenis>; quartus est Canonicus Custos sive Ecclesiarcha, cui assignati sunt 1365 fl<orenis> ex dicto fundo. Hi quatuor constituunt sic dictas Columnas sive dignitates Presbyterii Cathedralis. Quintus est Canonicus Scholasticus sive Professor Rituum, qui habet annuos 1260 fl<orenis> ex eodem fundo; sextus et ultimus est Canonicus Cancellarius sive Cartophilax, cujus annua praebenda habetur defixa in 1155 fl<orenis> ex eodem fundo resolutis. Quilibet autem Canonicus praebendae suae canonicalis usum facit eum, quem necessitas propriae suorumque intertentionis, tum ratio pauperum, quos semper secum habet, pro viribus adjuvandorum exposcit.

Presbyterio Ecclesiae Cathedralis, quae una et parochialis est, adnumerari potest etiam parochus ejus, qui annuam suam congruam parochialem in 600 fl<orenis> a Patrono respectivo, qui est Capitulum locale ritus latini Catholicorum, extradari solitam habet. Huic parocho in procurationem spiritualem parochiae dictae cooperatur unus capellanus, qui una et Ecclesiae Cathedralis diaconus est, gaudens salario ab utroque officio in annuis 400 fl<orenis> et quidem 200 fl<orenis> a Patrono praelaudato, aliis 200 fl. vero e saepius mentionato /1488 r/ fundo Religionis salvi consuetis.

Praememorata membra Presbyterii Ecclesiae Cathedralis de regula quotidie insimul omnia adsistunt Choro Ecclesiae hujus, et officium divinum, cum eodem tempore sacra Liturgia diebus communibus pro benefactoribus in refrigerium animae cantu celebrata cantu habeatur, non canunt, sed submissa voce, quilibet pro se, persolvunt. Praeterea alternatim per dies dominicos et festivos pro populo fidei sacram Liturgiam, communibus vero diebus ss. Liturgias stipendiatas pro fundatoribus solent celebrare, praesuli vero dioecesano sacra solemnia

celebranti adsistunt, dum et quando ad concionem dicunt, in regimine aulem dioecesis partim consiliis, partim etiam opera adhibita, notabiles capiunt partes, quo facto multum adjuvant dioecesis Antistitem.

Constitutiones pro servitio chori et ceteris rebus, quae praedicti Presbyterii ordinationem et munera respiciunt, juxta normam titulo II decretorum concilii provincialis secundi anno 1882 celebrati et per S^{anctam} Sedem Apostolicam approbati delineatam, nunc stabiliuntur.

In Ecclesiis parochialibus servitium chori stricte tale non viget, cum in genere unicuique Ecclesiae unus solum habeatur deputatus sacerdos, qui tamquam a potiori uxorati cum sint, quotidie sacram Liturgiam celebrare de praescripto sanctionum quoque canonicarum nequeunt, Ecclesias /1488 v/ suas quotidie frequentare perinde non omnes solent, quo ibidem servitium chori persolvere valerent.

Intra ambitum hujus dioecesis existit Seminarium Episcopale, sic dictum domesticum puerorum, cum scopo educandi alumnos pro sucrescente clero juniore, clementia Augustissimi quandam Imperatoris et Regis Apostolicis Leopoldi II virtute benignarum litterarum fundationalium de 21 februarii 1792, N° 3230, pro 30 alumni Regiae foundationis, praescripto SS. Concilii Tridentⁱⁿⁱ Sess^{ione} 23. Cap^{ite} 8. lato conformiter erectum. In hoc Seminario praeter juvenes regio alumnos numero 30, aluntur et educantur et alii juvenes, privatorum hominum et unius alteriusque praesulum quondam dioecesanorum liberalitate testamentaria adminus ad 15 susceptibiles, qui aetatis tenerae, non tamen infra annum 10^{im} alumni facti, omnes de praescripto litterarum fundationalium scholas publicas in gymnasio maiori locali catholico frequentare, studiaque de sistemate vigente praescripta condiscere obligantur, qui intra 8 studiorum gymnasialium annos taliter studentes, domi in ipso instituto, disciplinae speciali, pro eo per respectivos Praesules praescriptae, atque annutu altissimo approbatae, parendum habent, sub suprema Episcopi dioecesani inspectione, et immediato Rectoris, qui unus e Canonicis Ecclesiae Cathedralis est, et duorum studiorum praefectorum, e quibus unus vicerectoris munus gerit, regimine et manuductione constituti. Reditus praementionati Seminarii constituunt in pecunia parata /1489 r/ e fundo publico Religionis et regulatorum Episcopatum in annua dotationali summa, quae pro temporum ratione variare soles, pro 30 alumni Regiae foundationis assignari solita; pro privatarum fundationum alumni vero quottae intertentionales suppeditantur e legatis piis hunc in finem fructificantibus, super quibus expensis, universim fieri consuetis, solent reddi ordinariae rationes, quotannis gubernio etiam civili remonstrandae.

Habetur praeterea intra ambitum dioecesis unum gymnasium majus, cum 8 classibus, Belényesini, pia liberalitate Praesulum dioecesanorum exstructum et sustentatum, quod publici juris factum, sub Patronatu quidem Episcopi dioecesani constitutum, ast directioni publicae litterariae, per omnia obnoxium, in quo exclusive sacerdotes, aut saltem cleri hujus dioecesis, per Episcopum dioecesanum denominati, funguntur professorali munere. Istud gymnasium, linguae institutionis

romanicae, adeoque nationale, frequentant plurimi adolescentes, ex omnibus locis et provinciis per romanos inhabitatis, eorsum confluentes, e quibus numero circa 60, pauperioris conditionis et sortis, fiunt participes etiam beneficii foundationis panis gratuiti, qui ab isthoc beneficium per Consistorium Episcopale, ad recursus eatenus exhibitos, solent suscipi.

Alumni hujus dioecesis, qui clericali statui deputati habentur, cum nullum Seminarium clericorum dioecesanum habeatur, mittuntur educandi /1489 v/ ad aliarum dioecesium Seminaria theologica, et quidem: Strigonium, Budapestinum, Ungvarinum, Szatmárinum et ad Seminarium locale ritus latini, quibus accedunt adhuc tres alumni Seminarii Sancti Athanasii de Urbe, qui licet de praesenti in inferioribus versentur, ad statum tamen sacerdotalem habentur destinati.

Quod jam presbyteros curam animarum exercentes adtinet, isti, in parochiis Patronatui fundi Religionis subjectis, per Episcopum libere eliguntur, in parochiis vero, quae privatis Patronatibus, sive ecclesiasticis sive secularibus subjacent, per Patronos respectivos, ad trinam Episcopi candelationem, denominantur, respective praesentantur, et ad dispositionem Ordinarii dioecesani canonice instituuntur. Sunt autem hi presbyteri sive parochi investitura canonica provisi, si examini prosynodali juxta praescriptionem S<ancti> Synodi Tridentinae semet subjecerint, et in hoc casu solummodo processu canonico amovibiles, sive administratores locales, quorum dislocatio de uno loco ad alium, nunquam tamen sine gravi causa facta, arbitrio Episcopi esse subjecta.

Tenentur vero animarum curatores legem residentiae stricte observare et SS. Liturgias diebus Domini et festivis pro fidelibus sibi concreditis celebrare. In iisdem diebus pascunt praeterea gregem sibi commissum verbo Dei, et solent bis per septimanam in scholis parochianis doctrinam religionis proponere, item accuratissime servant matriculas, sive libros quibus /1490 r/ baptisati, copulati et vita functi inscribuntur. Annuum autem proventus sacerdotum in cura animarum fungentium, calculo cameratico, in 315 florenis sunt suscepti.

Dioecesis graeci ritus catholicorum Magno-Varadinensis, uti superius jam memoratum fuit, 169 parochias complectitur, quarum nonnullae aliis tamen sunt unitae, et ab uno animarum curatore provisae. In parochiis unitis, aequae ac in filialibus in quibus Ecclesiae seu saltem Capellae locales existunt, S<acra> Liturgia celebratur alternatim, ita tamen, ut dum S<acra> Liturgia celebratur in una, vesperae asservantur in alia, in qua ceteroquin per cantorem localem matutinum etiam absolvitur. Dioecesis haec dividitur in sex Archi-Diaconatus et 20 Decanatus sive Vice-Archi-Diaconatus, et numerat universim 110.134 fideles.

Fideles gr<aeci> rit<us> catholici in pluribus parochiis, praesertim comitatuum Bihar, Arad, Csanád et Békés, mixti vivunt cum schismaticis, qui suas habent proprias Ecclesias et jurisdictioni Episcoporum Aradinensis et Temesvariensis, et medio istorum Metropolitae Cibiniensis subjecti, ritus sunt orientalis, cum lingua rituali romana. Praecipui errores illorum sunt quatuor puncta notissima de Primatu Romani Pontificis, de Processione Spiritus Sancti, de Purgatorio, et de pane arymo in SS. Eucharistia adhibendo.

Sacra Unio laeta semper habet incrementa, /1490 v/ quamquam propagationi S<acrae> Unionis multum noceat lex civilis sic dicta religionaria, de tenore cujus stabilitum est, ut dum una communitas schismatica suam praehabitam religionem, etiam quoad maximam partem fidelium, deservet; minor tamen pars in priori sua religione permanens, tum Ecclesiam localem, tum reliqua omnia aedificia, terragiaeque ecclesiastica, parochialia et scholaria pro se retinere possit. Quo posito difficile admodum est, ut in aliqua communitate sacram unionem amplecti desiderante, variis mendaciis, mediisque illicitis et immoralibus, quae schismaticorum consueta sunt arma, non possit aliqua pars, etiamsi minima, in Schismate retineri.

Catholici in dioecesi hac cum acatholicis et schismaticis in spiritualibus non communicant, proinde nec sacra mysteria in horum Ecclesiis peragunt. Caemeterium catholicorum, ubi hi mixti cum acatholicis et schismaticis vivunt, si terrenum separatum a respectivis dominis terestralibus obtinere non potuissent, comune habetur cum illis, ita tamen, ut ubi possibile sit, per muros aut fossas ab invicem separentur. Non batisati de communi sepeliuntur seunctim a baptisatis.

Scholae in parochiis graeco-catholicis dioecesanis, existunt fere in omnibus, atque juvenes institutionis capaces, in iisdem, de praescripto etiam ordinum via politica a hgubernio civili emanatorum, /1491 r/ debite instituuntur. Scholae hac in dioecesi subsunt auctoritati Episcopi dioecesani, pubes autem scholastica in iisdem edocetur ea omnia, quae de vigore ordinum gubernialium praescribuntur proponenda, inter quae praeprimis ratio habetur doctrinae religionis, quae utique secundum catechismos in dioecesi receptos et approbatos docetur, atque ut singulari diligentia condiscatur, omnis impenditur opera. Ludimagistri harum scholarum sunt status civilis, et educantur in instituto dioecesano praeparandorum ad magisteria, sub professoribus presbyteris dioecesanis.

Clerici dioecesani tantummodo absoluto cursu theologico, atque aetatem, mores, ceterasque dotes ad sacros ordines de sanctionum canonicarum praescripto requisitas habentes, solent ad sacros ordines suscipiendos admitti. Quod autem aetatem ad sacros ordines suscipiendos requisitam adinet, juxta praxim hodiernam, atque in hac dioecesi vigentem, ad Subdiaconatum requiritur aetas 22 annorum, ad Diaconatum aetas 23, ad presbyteratum aetas 25 et ad Episcopatum aetas 30 annorum; super defectu vero aetatis dispensare solet Episcopus, secundum tenorem facultatum eidem a S<ancta> Sede Apostolica concessarum.

Libri liturgici in parochiis hujus dioecesis adhibiti, et de praescripto ritus in lingua romana sive ruthenica exarati, sunt: 1. Evangelium; 2. Epistolarium. 3. Missale sive Liturgicon tres /1491 v/ SS. Liturgias S<anti> Ioannis Chrysostomi, S<anti> Basilii Magni et S<anti> Gregorii Nazianzeni Praesantificatorum continens; 4. Breviarium sive Horologium. 5. Euchologion sive Rituale. Libri vero rituales sive chorales sunt sequentes: 6. Octoichion sive Octotonium, secundum 8 tonos divisum; 7. Menologion sive Mineiu, compositum juxta 12 menses. 8. Triodum, pro tempore jejunii quadragesimalis compositum. 9. Strasniciu sive

Vigiliarium, pro tempore sanctae magnae septimanae usuabile. 10. Pentecostarion pro tempore a sancta die Paschatis usque diem Pentecostes adhiberi solitum. Praeterea habetur adhuc: 11. Psalterium; et 12. Catavasieriu, distinctos pro maioribus festis hymnos continens.

Libri liturgici et rituales lingua romana exarati, aequae ac Sacra Scriptura, sunt omnes editiones catholicae, Blasii sub auspiciis Ordinariatus Metropolitani typis procusi, libri vero ruthenica lingua deducti, sunt passim editionis Leopolitanae. Ita etiam libri catechetici, pro doctrina religionis tradenda, in tota dioecesi solummodo per Ordinariatus approbati adhibentur.

Disciplina hodierna, quae hic loci observatur, correspondet sanctionibus canonicis a Sede Apostolica approbatis, neque scitur quidquam existere, quod genuinae disciplinae ritus orientalis consentaneum foret, et qua tale in hac dioecesi non observaretur, praeter fors institutum /1492 r/ Monachorum, respective Basilitarum, quod in hac dioecesi non existit. Ius vero canonicum observatur commune catholicorum, cui accedunt etiam praescripta et decreta Conciliorum provincialium recentissime asservatorum, et a Sede Apostolica approbatorum.

Matrimonia praescriptis legis ecclesiasticae rite observatis solent contrahi Dissolutio proin vinculi matrimonialis, de regula valde raris in casibus intervenit, nunquam vero alia de causa, quam quae ab Ecclesia catholica hoc in merito requiritur. Separatio vero quoad thorum et mensam evenit saepius, ast nec haec aliis de causis, quam quae in „Instructione”, novissime etiam in decretis Concilii provincialis de anno 1882 suscepta, ad illam enunciandam sufficientes esse dignoscuntur, quaeque de sensu Ecclesiae catholicae necessario requiruntur.

In dispensatione vero super impedimentis matrimonialibus, servari solent praescripta canonica.

Matrimonia quae a personis catholicis ritus diversi contrahuntur, de praescripto Intimati Regii in Hungaria vigentis, benedicuntur per parochum sponsae, proles autem e tali matrimonio nati sequuntur ritum patris tamquam capitis familiae. Parochus copulans tenetur sponso semper edocere, quod neutri parti licitum sit ritum suum mutare, vel ad mutandum /1492 v/ ritum compartem allicere, seu alteram partem ab exercitio sui ritus quoquo modo impedire.

Quod jam praxim adinet, circa transitum a ritu orientali ad latinum et viceversa, hucadusque pro cynosura habebatur antefatum Intimatum Regium de 4 Octobris 1814 N° 23034, de tenore cujus transitus, ex gravi omnino causa, praevio scitu et consensu Episcoporum utriusque ritus concedebatur, novissime autem exposcitur etiam indulgentia S. Sedis Apostolicae, quae juxta praxim vigentem per illum Ordinarium sollet, ad quem transitus fiet.

Transitus autem sive defectio a religione catholica ad schisma, seu alias confessiones acatholicas, aequae ac conversio ad sinum Sanctae Ecclesiae Catholicae, non sine observantia articuli LIII legis civilis de anno 1868 fieri potest, qua lege, praesertim in casibus matrimoniorum mixtorum, multa rei catholicae

ponuntur obstacula, quorum declinatio maximam ab animarum curatoribus exposcit prudentiam et circumspectionem.

Sacramentum baptismi, praeter casum necessitatis, a parochio alterius ritus conferri non solet. Si vero quandoque evenis, fieri solet semper juxta ritum parochi baaptizantis, ita tamen, ut parochus graecus infantem latini ritus baptizans, a collatione sacramenti confirmationis se absteineat, parochus autem latinus infantem /1493 r/ graecum tantummodo baptizet, pro confirmatione eum ad proprium parochum graeci ritus relegando. Cetera sacramenta omnia administrari solent juxta canones et praescriptum ritum Ecclesiae orientalis.

Dies festi in parochiis dioecesanis praeprimis ruralibus custodiuntur et sanctificantur religiose, tum quoad cessationem a laboribus et operibus civilibus, tum etiam quoad sacri auditionem.

Jejunia in Ecclesia orientali praescripta, item abstinencia in diebus Mercurii et Veneris, praesertim per fideles ruri degentes, stricte observari solent, nec usuatur dispensatio generalis, quamquam Episcopus, ad preces singulorum, de casu in casum ex gravi momenti causis dispensationem utique largiri solet.

Intra ambitum dioecesis istius, existunt plura legata pia, partim in educationem puerorum in Seminario dioecesano, partim in sustentationem gymnasii Episcopalis Belényesiensis, partim in levamen viduarum et orphanorum denatorum sacerdotum dioecesanorum, partim in intertentionem presbyterorum deficientium, partim in docentium scholarum normalium salaria, partim in tegendas nonnullas Ecclesiae Cathedralis necessitates, partim demum in stipendia pro SS. Liturgiis celebrandis destinata, quibus accedit fundus sic dictus auxiliaris, per me in sublevandis ceteris foundationibus /1493 v/ dioecesanis in 80.000 florenis val<oris> austr<iaci> super positus, quorum omnium redditus, secundum piaam benefactorum intentionem, legibus patriae et sacris canonibus conformiter, administrantur.

Inter principales denique abusos, qui inter populum acatholicum et schismaticum, cui plurimis in parochiis vivunt permixti fideles graeco-catholici, invaluerint, quique ab illis etiam catholicos fideles dioecesanos infecerunt, sunt:

1. Consuetudo in ipso die sancto Paschatis, post absolutum resurrectionis Dominicae

Cultum, summendi ita dictum „Pascha”, sive prosphoram benedictam in particulas discissam, et in nonnullis locis etiam vino infuso madefactam, cui sumptioni magnam attribuunt importantiam atque venerationem. Hic abusus manifeste provenit a more acatholicorum summendi coenam Domini, prouti illi dicunt, introductus in populo romano cumprimis Transylvaniensi mandato principum acatholicorum saeculo 17°, qui hoc modo volebant abolere sacram communionem, cui dein idem nitebantur surrogare. Sed huic abusui, prudenti modalitate obviam itur, atque sensim et sensim extirpandus impugnatur.

2. Abusus est perinde ab acatholicis et schismaticis invectus, laxatis moralitatis frenis in concubinato vivendi, qui in populo dioecesano praeprimis frequentatur a militibus ablicentiatis, qui cum nulla /1494 r/ lex positiva civilis

existat, qua idem tamquam crimen prohiberetur et puniendus statueretur, ne maxima quidem energia adhuc erradicari potuit.

3. Rarior abusus, et solum apud fideles e schismate conversos, usualis este desiderandi celebrationem Sacramenti extremae Unctionis etiam praeter necessitatis casum.

4. Tandem raris in casibus non accedendi ad Sacramentum Sanctissimae Eucharistiae in aetate juniore, donec adultior aetas ingruat, sed hoc quoque indefessa sacerdotum cura et institutione pedepentim erradicatur.

Magno-Varadini die 8° Maii 1886

Michail Pavel
Episcopus gr<aeci> rit<us> cath<olicorum>
Magno-Varadinensis

(Sacra Congregazione per la Chiesa Orientale, *Scritture riferite nei congressi. Romeni 1884-1892*, busta no. 3, f. 1483^v-1494^r)

Anexa II

22 mai 1886, Roma. Scrisoare de prezentare, înaintată de Victor Mihályi, episcop greco-catolic de Lugoj, lui Giovanni Simeoni, cardinal, prefect al Congregației *de Propaganda Fide*, împreună cu raportul privind situația generală a eparhiei (datat Lugoj, 12 mai 1886), cu ocazia efectuării vizitei *ad limina*.

/1494 v/

<Însemnări de arhivă: Rumeni/12 Maggio 1886/Lugos/M<onsi>g<no>r Myhaly Vesc<ovo> trasmette/la relazione della diocesi in/data 12 Maggio in occasione/della visita ad Limina Ap<os>to<lo>rum/con foglio dei 22 Maggio 1886./ (Notata)>

/1495 r/

N<ume>ro 17/presid<iali> 1886

Eminentissime ac Rev<erendissi>me Domine!
Sacra Congregatio!

Posteaquam hesterno die Deo propitio Romam ad SS. Apotolorum limina invisenda adpulerim: honori mihi est Eminentiae Vestrae Reverendissimae relationem super statu dioeceseos Lugosensis in adnexo ./ omni cum obsequio exhibere.

Qui de caetero memot ipsum ac dioecesim Lugosensem altis Eminentiae Vestrae Rev<erendissi>mae ac S<acrae> Congregationis favoribus ac benevolentiae commendans profundissimae venerationis cum sensibus maneo

Eminentiae Vestrae
Romae die 22 Maggio 1886

obsequentissimus famulus:
Victor Mihályi de Apsia
Episcopus Lugosensis

Eminentissimo ac Rev<erendissi>mo D<omi>no Ioanni Simeoni
S<acrae> R<omanae> E<cclisiae> Presbytero Card<inalis> Tit<uli> S<ancti>
Petri in Vinculis
S<acrae> Congreg<ationis> de Prop<aganda> Fide Praefecto
Romae

/1495 v/

<Însemnări de arhivă: Rumeni/12 Maggio 1886/Relazione sullo stato/della diocesi di Lugos/presentata da M<onsignor> Vittore/Myhaly in occasione/della visita ad limina/il 24 Maggio/1886/Esaurita/ (tăiat: Rite:17 giugno 1886)/Rdc: 28 giugno 1886/(Notata).

/1496 r/

N<ume>ro 17 praesid<iali>-1886

Relatio
super statu Dioeceseos Lugosensis graeci ritus catholici
Rumenorum anno 1886.

§ 1.

Institutio ac confinio Dioeceseos Lugosiensis descripta habentur in responsis die 23 Septembris 1878 sub N<ume>ro 52 praesid<iales> S<acrae> Congregationi de Propaganda Fide datis ad 1 et 3.

Privilegia et praerogativae episcopatus Lugosensis sunt illae, quas sacri canones Ecclesiae graecae admittunt.

Numerus civitatum, oppidorum ac pagorum episcopatui Lugosensi subiectorum cruitur ex iis quae dictis responsis ad 9, 17 et 19 enucleata sunt, quibus addenda parochia recentius erecta Ticvaniulu micu in Districtu Oravitiensi.

Ecclesiae Cathedrali Lugosensi sex canonici inserviunt, praebenda Poenitentiaria et Theologalis deest. Fabrica ecclesiae /1496 v/ recentius renovata fuit.

Ecclesiae Collegiatae haud exstant.

Numerus parochiarum matricium ad 155 ascendit, ex quibus 115 ecclesiis provisae sunt, reliquae autem 40 in oratoriis cultum divinum peragunt, in parochiis filialibus ecclesiae 25 habentur. Ecclesiae Cathedrali paramenta sacra prae vetustae ferme desunt, quum detritis patronum nova addere renuat, ac jus Ecclesiae

Cathedralis ad continuam condignam provisionem inficiatur. Ecclesiae parochiales et filiales sacra suppellectili ex munificentia sodalitatis Hungaricae Altarium ditantur. Reditus pro fabrica adsignatos omnes ecclesiae possident, licet ut plurimum tenuissimos, ac ex industria fidelium congestos.

Monasteria in dioecesi Lugosensi desunt.

Seminarium Clericorum non dum adest, causam vero hujus defectus innuebam puncto 7° relationis diei 6 Novembris /**1497 r**/ 1875 item scriptis diei 11 Martii 1884 N° 8/ praesid^o et diei 25 Februarii 1885 N° 3/ praesid^o. Clericos S. Theologiae in Seminariis aliarum Dioecesium operam navantes 15 habemus ad titulum Dioeceseos susceptos, item 7 alumnos ad titulum determinatae parochiae temissime dotatae assumptos.

Hospitalia episcopo obnoxia, collegia, confraternitates in Dioecesi desunt. Scholas elementares habemus juxta ea quae responsis superius allatis ad 30 innuebantur: calamitate attamen litteris meis diei 25 Februarii 1885 N° 3 praesid^o indicata colluctandum illis est. Foundationes pia exstant in sensu enucleatorum responsis memoratis ad 33.

Mons pietatis Episcopi curis concreditus non habetur, fideles mutuo ex piis foundationibus, et ex peculio ecclesiarum adjuvamus.

§ 2.

Episcopus Lugosensis residentiae praeceptum adimplet, rarissime /**1497 v**/ et ad breve tempus a residentia ad dioeceseos negotia promovenda discedit.

In adusque 83 parochias canonice visitavit.

Sacras ordinationes Episcopus per se explevit, Sacramentum confirmationis parochis administrant.

Synodum dioecesanam coëgit bis, annis nempe 1882 et 1883, Synodo Provinciali interfuit anno 1882.

Verbum Dei Episcopus per se ipsum praedicavit in Ecclesia Cathedrali omni majori festivitate, ac in visitatione canonica cujuslibet parochiae Caeterum quoniam Ecclesia Cathedralis una parochialis est, munere sacri praeconis parochus fungitur.

Mulctae pecuniariae sic dictae „Cassae dioecesanae” attribuuntur, quae urgentissimis dioeceseos necessitatibus pro viribus suppetit.

Taxa tenissima Cancellariae in usu est.

Obstacula circa exercitium Officii Episcopalis innuebam /**1498 r**/ relationibus huc adusque praestitis.

Pium opus adoriri licuit juxta ea quae in litteris meis diei 11 Martii 1884. N° 8/praesid^o continentur.

§ 3.

Canonici Ecclesiae Cathedralis officium divinum semet invicem excipientes peragunt, reliqui choro jugiter intersunt.

Missam conventualem Episcopo assistentes celebrant.

Pro benefactoribus missam statis anni diebus applicant.

Constitutiones Capituli modo adornantur.

Praebenda Penitentiaria et Theologalis deest.

Parochi in suis parochiis resident.

Libros parochiales Baptizatorum, matrimonio junctorum ac defunctorum, item libros ad normam ritus graeci praescriptos retinent.

Sacerdotes tantum ad beneficia ordinantur, in majoribus /1498 v/ parochiis adsunt cooperatores, quorum opera parochi in sacramentis populo administrandis utuntur.

Parochi diebus dominicis et festis de praecepto plebes sibi commissas salutaribus verbis docent.

Fidei rudimenta pueros docent in scholis duabus horis per hebdomadem.

Parochi singulis dominicis festisque de praecepto missam pro populo eorum curae comisso applicant.

Antequam quis ad tonsuram et minores ordines admittatur, praemittitur scrutinium ordinandorum.

Sacris ordinibus initiandi per hebdomadem in Episcopio piis meditationibus vacant.

Ordinibus initiati quilibet vestes clericales jugiter deferunt.

Ad conferentias districtuales sacerdotes cujusvis districtus adminus semel in anno /1499 r/ convenient, iisdem omnes sacerdotes intersunt, sub praesidio Protopresbyteri casus emergentes discutunt, ac paenitentiae sacramentum suscipiunt.

Mores Cleri generatim sunt vocationi conformes, in deviantes ad normam juris animadvertitur.

§§ 4 e 5.

Clerus regularis ac moniales desunt.

§ 6.

Seminarium Clericorum deest.

§ 7.

Aedes sacrae ut plurimum modestioris structurae sacristiis carent, tabella onerum missarum et anniversariorum tantum in ecclesiis foundationibus dotatis occurrit, oneribus punctualiter satisfit.

Pia opera a testatoribus injuncta pro posse executioni mandantur, ast persaepe testatorum /1499 v/ voluntates a consanguineis in litem vocantur, pia proin opera ac foundationes non semper possunt effectui mancipari.

Rationes a piorum locorum administratoribus Episcopo quolibet anno reduntur.

Reditus foundationum ad mentem fundatoris impediuntur; ab iis qui ex foundationibus piis mutuo pecuniam recipient interusurium 7%-8% exigitur.

Infirmorum hospitalia non sunt Ecclesiasticae administrationi obnoxia, caeterum infirmis necessaria quoad salutem animae cura parochorum subministrantur.

§ 8.

Populi fidelis mores generatim sunt christianis convenientes, zelus ejusdem in templis ac scholae aedibus erigendis, in personarum ecclesiasticarum dote sublevanda /1500 r/ profectum ejus in pietate indicat.

Abusus matrimoniorum mixtorum item susception patrinorum schismatica religionis in populo inter acatholicos nimium dispenso vix arceri potest.

Prava consuetudo ebrietati et nimio potui indulgendi per loca invaluit, nec remediis tantum spiritualibus ordinariis extirpari posse videtur. Item concubinatus publicus latius in dies diffunditur, ac conjugum arbitrariae separationes frequentius occurrunt, nec in medelam ex parte acutoritatis civilis assistentia ulla efficax exspectari potest.

§ 9.

De caetero ad statum Dioeceseos Lugosensis provehendum ea omnia profutura dignoscuntur quae litteris meis diei 23 Septembris 1881 N<ume>ro 48/praesid<iali> innuere ac proprius enucleare satagebam, quorum quippe si /1500 v/ pars tantum assequatur Dioecesis e statu precario feliciter evaderet, uberioresque fructus Deo juvante consequi mereretur.

Qui interea Sacrae Congregationi omni obsequio devotus, profundissimae venerationis cum sensibus maneo

Lugosini in Hungaria die 12ª Maji 1886

humillimus famulus
Victor Mihályi de Apsia
Episcopus Lugosensis.

(Sacra Congregazione per la Chiesa Orientale, *Scritture riferite nei congressi. Romeni 1884-1892*, busta no. 3, f. 1494^v-1500^v)

The Romanian Greek-Catholic Bishopric and the Holy See. The *ad limina* Visit in 1886

(abstract)

During the months May and June in year 1886, one of the most important moments of the relationship between the Romanian Greek-Catholic Bishopric and the Holy See in the second half of the 19th century took place. It is about the *ad limina* visit of the bishops of the Metropolitan province of Alba Iulia and Făgăraș: archbishop and metropolitan Ioan Vancea, Ioan Szabo bishop of Gherla, Victor Mihályi bishop of Lugoj, and Mihail Pavel,

bishop of Oradea Mare. *Ad limina* visit had the audience of the Romanian Bishopric to Pope Leo XIII on May 29, 1886 as crucial point, followed by meetings with other high representatives of the Roman Curia. The visit to Rome of the Romanian Greek-Catholic hierarchies had not only the purpose to fulfill this canonic obligation, that is to make periodical visits *ad limina Apostolorum* and to deliver reports of the state in the dioceses they shepherded to the Holy See. It is because the four bishops also visited on this circumstance Italy, France, Germany; in addition, on their way back home, they passed through Vienna and Budapest, the two capitals of the Austrian-Hungarian Empire. Henceforth, it is about more than a simple action pertaining the relations of ecclesiastical subordination, because what the four Romanian prelates achieved was an exceptional cultural experience, recorded by priest Augustin Bunea in the diary of this journey. In this paper, beside this narrative source, we capitalized the *ad limina* reports delivered to the Holy See by the Romanian bishops on this occasion; it is about documents used only partly by now in the Romanian historiography.

Canalul de negociere românesc în stabilirea relațiilor chino-americe, exagerare și realitate (1969-1972)

Valentin Gheonea

Keywords: *Communism; Cold War; Foreign Policy; East-West Relations; Diplomacy*

Relațiile chino-române

Ca țară a lagărului socialist, România a recunoscut, imediat după URSS, existența noii Republici Populare Chineze, stabilind relații diplomatice cu aceasta la 5 octombrie 1949¹. Până în 1956, relațiile româno-chineze s-au desfășurat conform legăturilor protocolare dintre două țări socialiste, demnitarii comuniști români de înalt nivel vizitând China pentru convorbiri sau acțiuni, în general, cu caracter formal: Petru Groza în 1954, Gheorghiu-Dej în 1955 și 1956, Gheorghe Apostol și Emil Bodnăraș în 1959. Din partea chineză prima vizită oficială a fost cea a vicepreședintelui Republicii, Zhu De, în 1955². În anii 1950 se deschid și primele catedre de limbă chineză și limbă română la universitățile din capitalele celor două țări, se fac schimburi de delegații de scriitori și savanți, în așteptarea relațiilor economice din deceniile șapte și opt.

Originea îndepărtată a viitoarei apropieri dintre România și China se găsește în reacția celor două țări la tezele lui Nichita Hrușciiov, expuse în cadrul celui de al XX-lea Congres al PCUS, din februarie 1956. Este vorba despre teza coexistenței pașnice cu lumea capitalistă, prezentată în cadrul congresului, și despre atacul lui Hrușciiov la adresa cultului personalității lui Stalin, expus în cadrul unui raport secret, ținut într-o “sesiune închisă”.

Dărâmarea mitului lui Stalin a stârnit stupeoare în cadrul tuturor partidelor comuniste, datorită potențialului delegitimizator pe care această acțiune o avea asupra elitelor politice locale și a ideologiei marxist-leniniste. Dacă România a acceptat aparent destalinizarea, prin metode evazive, controlate de sus, în felul acesta diriguitorii partidului reușind să își păstreze pozițiile de conducere, China a considerat că problema destalinizării era una de interes comun, care nu putea fi luată unilateral de URSS, fără consultarea celorlalte țări comuniste. În concepția Beijingului, destalinizarea nu putea decât să slăbească autoritatea celorlalți

---

¹ *Istoria politicii externe românești în date* (coord. Ion Calafeteanu), București 2003, p. 364-365. Faptul, repetat de istorici, că România a fost al treilea stat care a recunoscut Republica Populară Chineză nu are nicio importanță în stabilirea bunelor relații dintre cele două țări. Ordinea a fost întâmplătoare, din moment ce URSS a recunoscut prima existența noului stat, iar țările satelite au urmat-o.

² Ion Buzatu, *Istoria relațiilor României cu China, din cele mai vechi timpuri până în zilele noastre*, București [f. a.], p. 103.

conducători comuniști, cum au arătat, de altfel, evenimentele din Polonia și, mai ales, Ungaria, din 1956.

China se opunea și politicii coexistenței pașnice cu lumea capitalistă, promovată de Moscova. În condițiile în care sovieticii se abțineau de la orice confruntare armată americano-sovietică, considerând că a venit ora competiției economice, China subdezvoltată nu putea fi decât un spectator neputincios la confruntare.

Ceea ce a creat condițiile străngerii legăturilor dintre România și China a fost viziunea ulterioară comună că fiecare partid trebuie să își aleagă singur calea de construcție a comunismului, în felul acesta cele două țări situându-se pe poziția comună de negare a rolului conducător al URSS. Ieșirea de sub tutela Moscovei, în cazurile României și a Chinei, a avut, totuși, la bază motive diferite. În privința României, rațiunile au fost, în principal, de ordin economic, aceasta dorind o politică de industrializare și modernizare care nu se putea realiza decât printr-o politică independentă de apropiere de țările cele mai dezvoltate, în speță statele din vestul Europei și SUA. Rațiunile Chinei au avut, în schimb, o componentă ideologică, deoarece considera că URSS, prin politica anunțată de coabitare cu statele capitaliste, ducea o politică delăsătoare și revizionistă la adresa sistemului marxist-leninist, dar și o componentă geostrategică – de afirmare în zona asiatică. China dorea să devină o mare putere, dotată cu arme nucleare, într-o logică a confruntării cu inamicul capitalist, în timp ce România dorea apropierea de lumea occidentală din considerente ce țineau de dezvoltarea economică.

O altă diferență dintre cele două țări, în raport cu poziționarea față de Moscova, ținea și de anvergura fiecăreia. România, un stat mic, aflată geostrategic înconjurată de țări socialiste, nu își putea permite o politică cu totul independentă de URSS, astfel încât a preferat susținerea prudentă a autonomiei în cadrul blocului comunist. Nu astfel se punea problema în cazul Chinei, un stat uriaș, cu o populație pe măsură, care se putea afirma ca o mare putere în devenire, în contradicție atât cu Moscova cât și cu Washington, aspirând spre statutul de lider al “Lumii a Treia” și centru independent al comunismului. Cert este că, în ciuda acestor interese comune, România nu a adoptat niciodată o poziție fățișă de sprijinire a Chinei în disensiunile sale cu Moscova, din contră, a adoptat o politică de moderare, negociere și antisciziune în interiorul taberei comuniste.

Conferința pe probleme CAER, de la Moscova, din iunie 1962, în care România a luat poziție împotriva planurilor Moscovei de integrare economică a țărilor socialiste, datorită rolului subaltern care i se preconiza, a reprezentat, însă, un punct de cotitură al relațiilor româno-chineze. Apropierea dintre cele două state s-a produs discret, pe baza tatonării afinităților antimoscovite dintre cele două țări, începând din 1963, când China a adoptat o atitudine prietenoasă la adresa României, manifestată prin elogieri în presa chineză³. La rândul ei, în vara lui

---

³ Dan Cătănuș, *Între Beijing și Moscova. România și conflictul sovieto-chinez*, 1: 1957-1965, București 2004, p. 16.

1963, România a publicat în presă luări de poziție chineze în privința divergențelor acestea cu Moscova, fiind singura țară din blocul comunist (cu excepția Albaniei) care a făcut acest lucru⁴.

Apropierea București-Beijing

Din 1969, odată cu reorientarea politicii externe chineze spre reluarea legăturilor cu lumea occidentală, din aceleași considerente economice ca și România, dar și din considerente de securitate, concepțiile celor două țări, de promovare a unei independențe economice și nealinieri, au dus la o mai mare apropiere între ele. Astfel, bunele relații s-au observat cu ocazia primirii Chinei în ONU, procedură sprijinită de România, ca și de toate țările socialiste, printr-o rezoluție introdusă de Albania, când funcționarii misiunii diplomatice române au fost solicitați de Beijing să ajute viitoarea delegație chineză să se familiarizeze cu procedurile organizației și acomodarea la New York⁵. Relațiile româno-chineze erau percepute ca foarte apropiate și de către țările occidentale, în special după episodul deschiderii canalului de negociere chino-american prin intermediul României, început în august 1969. Astfel, cercetătorul Mihai Croitor a identificat, în perioada septembrie 1969-aprilie 1971, nu mai puțin de 14 cereri de mijlocire americane, prin intermediul României. Cererile veneau nu numai din partea oficialilor americani, ci se refereau și la facilitarea unor călătorii în China ale unor echipe de televiziune sau a contactelor între savanții celor două țări⁶.

Relațiile cordiale româno-chineze au fost determinate de raportarea la un oponent ideologic comun, URSS. Chiar dacă gradul de antagonizare față de Moscova a luat aspecte prudente și rezervate, în cazul României, sau de-a dreptul belicoase în cazul Chinei, opoziția față de acest terț, cu pretenții de hegemon, a creat, cel puțin în sfera percepției publice internaționale, impresia unei trainice legături de prietenie între cele două țări. În realitate, această relație a fost una conjuncturală, din considerente ideologice, de partea Chinei, și din dorința de dezvoltare economică independentă și crearea de legături diplomatice cu cât mai multe țări, promovată de România, politică realizabilă doar prin despărțirea de tutela Moscovei.

Pe toată perioada comunistă, România nu a ieșit din cadrul funcțional al blocului socialist, făcând figură de membru reluctant, dar fidel ideologic. În schimb, China se dorea ea însăși un pol de putere independent, un nou hegemon

---

⁴ Cezar Stanciu, *Traversând infernul. Scurtă istorie a comunismului românesc (1948-1989)*, Târgoviște 2010, p. 117.

⁵ Nicolae Ropotean, *China la ONU: Patruzeci de ani de la restabilirea drepturilor legitime ale Republicii Populare Chineze la Organizația Națiunilor Unite*, în *România. Supraviețuire și afirmare prin diplomație în anii Războiului Rece* (coord. Nicolae Ecobescu), 4, București 2014, p. 656-662.

⁶ Mihai Croitor, *România și conflictul sovieto-chinez (1956-1971)*, Cluj-Napoca 2014, p. 378-380.

socialist al “Lumii a Treia” – noțiune pe care Mao Tse Tung și Deng Xiaoping au ajuns să o reconceptualizeze în anii ’70⁷. În cadrul acestei viziuni geopolitice, SUA și URSS aparțineau “Primei Lumi”, țările est și vest europene făceau parte din “Lumea a Doua”, fără deosebire de regimul lor politic, în timp ce Albania, România și Iugoslavia aparțineau “Lumii a Treia”, alături de celelalte țări în curs de dezvoltare din Asia, Africa și America Latină⁸. Departea de a constitui o poziționare depreciativă, integrarea României, alături de celelalte două țări rebele ale Blocului Estic, reprezenta o dovadă de asociere a acesteia la sfera de interese a Chinei.

Canalul de negociere românesc în stabilirea relațiilor chino-americane, exagerare și realitate

Un episod, care ar putea susține legăturile privilegiate româno-chineze, este cel referitor la implicarea Bucureștiului în crearea unui “canal românesc” în vederea stabilirii relațiilor dintre China și SUA. Acest episod este, după părerea noastră, în bună măsură exagerat. Pentru a ne edifica asupra ponderii reale a acestui canal de negociere, prin care s-ar fi încercat apropierea SUA-China, prin intermediul României, este necesar să ne familiarizăm cu originea problemei, mai exact, să ne lămurim asupra susținerii sale documentare.

Totul începe de la stenograma întâlnirii din 2-3 august 1969 între Nicolae Ceaușescu și președintele SUA, Richard Nixon, cu ocazia vizitei celui din urmă la București – ne interesează convorbirea din 2 august⁹. La această convorbire, în cadru restrâns, au mai participat Ion Gheorghe Maurer și Henry Kissinger. S-au discutat, în principal, chestiuni privind politica SUA în Asia, cu referire specială la China, URSS și Vietnam. Referitor la China, Nixon a precizat că SUA se opun recunoașterii internaționale a Chinei și a primirii sale în ONU nu datorită politicii sale interne, ci din cauza politicii sale față de vecini. În același timp, a adăugat că Statele Unite nu sunt interesate de crearea unui bloc în Asia (aluzie la o eventuală colaborare cu URSS), care ar constitui o încercare de îngrădire a Chinei. Potrivit

---

⁷ În accepțiunea cea mai răspândită, conceptul de “Lume a Treia” desemnează țările în curs de dezvoltare, spre deosebire de “Lumea Întâi” (țările dezvoltate și capitaliste) și “Lumea a Doua” (țările comuniste în frunte cu Uniunea Sovietică). Termenul de “Lumea a Treia” a fost inventat în 1952 de economistul francez Alfred Sauvy, într-un articol din săptămânalul “L’Observateur”, din 14 august 1952, care a preluat noțiunea de starea a treia a Vechiului Regim (“Această Lume a Treia ignorată, exploatată, disprețuită, precum Starea a Treia, vrea, de asemenea, să fie ceva.”), transpunând-o geopolitic. Noțiunea a fost reforțată de Deng Xiaoping, fiind expusă în cadrul ONU, la 10 aprilie 1974, și devenind noua linie ideologică a Chinei în domeniul relațiilor Internaționale.

⁸ Michael B. Yahuda, *China and Europe: The Significance of a Secondary Relationship, in Chinese Foreign Policy. Theory and Practice* (eds. Thomas W. Robinson & David Sambaugh), Oxford 1994, p. 267.

⁹ *Relațiile româno-chineze 1975-1981, Documente* (coord. Romulus Ioan Budura), București 2015, 2, p. 2227-2241.

președintelui american, “un miliard de chinezi izolați de restul lumii reprezintă o bombă cu explozie întârziată care poate să arunce în aer lumea”, adăugând că “pe măsură ce China își schimbă politica față de vecinii ei, vom avea relații și cu ea. Acum însă dorim să păstrăm deschise canalele pentru legături cu China.”¹⁰

În cadrul intervenției sale, Nicolae Ceaușescu a afirmat că problemele Asiei nu se pot rezolva fără implicarea Chinei, dar pentru aceasta e nevoie să i se acorde Chinei respect și locul internațional pe care îl merită. În acest punct al discuției, survine propunerea lui Richard Nixon: “Dacă veți considera că este în interesul dumneavoastră, al guvernului dumneavoastră, să vă asumați cândva rolul de mediator între China și Statele Unite, noi am saluta aceasta.”¹¹ Șeful statului român refuză însă implicarea directă, generalizând dorința de cooperare a Chinei cu toate statele, nu doar cu SUA:

“China ne-a spus că dorește și va acționa pentru dezvoltarea relațiilor cu toate statele. [...] În ceea ce privește posibilitatea ca România să-și asume rolul de mediator, cred că Statele Unite dispun de atâtea mijloace, inclusiv directe, încât nu văd necesitatea de a apela la intermediari. Noi am spus și vom spune însă chinezilor părerea noastră despre problemele internaționale, inclusiv despre relațiile cu Statele Unite.”¹²

Președintele Nixon a înțeles că propunerea de mediere a fost refuzată și că Nicolae Ceaușescu nu dorește să se implice decât, eventual, ca susținător fără obligații, în cadrul politicii generale de colaborare cu toate țările lumii, promovată de România, și a invocat o exprimare greșită: “Vă rog să mă scuzați, nu am folosit cuvântul potrivit. De fapt, chiar aceasta am avut în vedere.”¹³

În acest fel se explică eșecul canalului românesc de negociere, în favoarea celui pakistanez – România nu a dorit implicarea profundă în aceste negocieri, cel puțin nu în varianta americană. În ciuda acestei evidențe, și pornind de la aceeași sursă documentară, cercetători români au ajuns, însă, la concluzia că România a acceptat medierea propusă de SUA:

“Esențială, însă, ne apare a fi convorbirea din 2 august 1969, pe parcursul căreia, președintele american îl interoga pe liderul român cu privire la disponibilitatea factorilor politici de la București de a acționa în calitate de «canal de comunicare» între Washington și Beijing. Spre satisfacția președintelui american, Nicolae Ceaușescu a acceptat propunerea americană.”¹⁴

---

¹⁰ *Ibidem*, p. 2236.

¹¹ *Ibidem*, p. 2240.

¹² *Ibidem*, p. 2241.

¹³ *Ibidem*.

¹⁴ M. Croitor, *op. cit.*, p. 368. A se vedea aceeași concluzie și la Mircea Munteanu, *Communication Breakdown? Romania and the Sino-American Rapprochement*, “Diplomatic History” 33 (2009), 4 (September), p. 618.

În viziunea aceluiași cercetător – a cărui lucrare este, de altfel, bine documentată – lipsa de inițiativă a României este pusă pe seama imposibilității intrării în contact cu partea chineză, într-o primă fază, dat fiind că în acel an înalții reprezentanți chinezi nu au participat nici la Congresul al-X-lea al PCR, nici la sărbătoarea națională a României¹⁵. Explicația este puțin probabilă, deoarece mesajele de acest fel s-ar fi putut trimite prin ambasadorii celor două țări, cu atât mai mult cu cât primul ministru, Zhou Enlai, a participat la recepția oferită de ambasada României la Beijing, cu ocazia zilei de 23 august 1969.

Reticența părții române de a se angaja într-un canal de negociere s-a observat și cu ocazia întâlnirii la Beijing, a delegației române, condusă de Paul Niculescu-Mizil și Ion Gheorghe Maurer, cu premierul Zhou Enlai, în septembrie 1969. Discuțiile dintre cele două părți au atins, marginal, și vizita lui Richard Nixon în România. În privința propunerii lui Nixon ca România să faciliteze contactul cu China, Maurer a relatat premierului chinez următoarele:

“Ne-a cerut, dacă putem, să-i dăm o mână de ajutor. Nu știu ce mână de ajutor putem să-i dăm, [...] i-am spus că ce putem face este să informăm conducerea chineză despre această discuție. I-am mai spus însă că ni se pare că sunt o serie de probleme față de care există o poziție luată de conducerea chineză și cărora ar trebui să le găsiți soluții, și poate, căutând soluții pentru aceste probleme, găsiți și drumul apropierii și normalizării relațiilor cu China.”¹⁶

Aceeași lipsă de implicare din partea română se observă și în întârzierea cu care era informată partea americană despre discuțiile avute cu Beijingul, pe teme de interes pentru Washington. Astfel, o informare în care Beijingul se arăta dispus să îl primească pe Nixon (primită de Nicolae Ceaușescu în noiembrie 1970), a fost transmisă Washingtonului abia în 11 ianuarie 1971¹⁷. În opinia cercetătorului Mihai Croitor – dar și potrivit reputatului diplomat Mircea Malița, care falsifică problema, prezintând-o într-o notă personală¹⁸ – această lentoare a diplomației

---

¹⁵ M. Croitor, *op. cit.*, p. 369-370.

¹⁶ *Relațiile româno-chineze 1880-1974*, București 2005, p. 945.

¹⁷ A se vedea M. Croitor, *op. cit.*, p. 374.

¹⁸ “În legătură cu problema chineză, am avut, după ce am plecat în 1971 la Ministerul Educației, o amară deziluzie. Cât timp mă ocupasem de acest subiect după vizita lui Nixon, se formase o linie de legătură între S.U.A. și China, pe care o deținea România. [...] Observasem că Henry Kissinger se strecurase în joc și își forma o linie a sa ce trecea prin Pakistan. [...] Voia pur și simplu să ni se substituie în rol și nu-și ascundea ostilitatea față de România. Dar linia noastră rezista și funcționa. Prin urmare, chinezii se roagă să le spunem americanilor că sunt de acord să-i primească pentru discuții. Telegrama ajunge în mână lui Macovescu, care se afla la Externe în rolul meu. Ce face el? O ține pe birou ca să-i anunțe pe superiori. Dacă n-ar fi fost inapt și cap de lemn, ar fi transmis-o la Washington cu viteză luminii. Dar el o tot frământă câteva zile, timp în care partea americană este anunțată de pakistanezii lui Kissinger. [...] Iată cum indolența, nepregătirea

române în a transmite mesaje Beijingului a determinat Washingtonul să privilegieze canalul pakistanez¹⁹.

O analiză criticabilă, din mai multe puncte de vedere. Canalul românesc a fost văzut drept o opțiune viabilă doar de către americani, care considerau relațiile româno-chineze drept egalitare și mai apropiate decât erau în realitate. În același timp, a avut loc și o repliere americană în privința eficacității medierii române – încă de la prima abordare a problemei cu Nicolae Ceaușescu. Cu ocazia întâlnirii din 2 august 1969, Richard Nixon și-a dat seama că a fost refuzat de președintele român, scuza asupra folosirii unui cuvânt nepotrivit, fiind concludentă, în acest fel, rezultând că a primit altceva decât ce a cerut.

Sub alt aspect, potrivit lui Liu Yong, relațiile româno-chineze, în a doua jumătate a anilor '60, nu erau considerate de partea chineză chiar atât de prietenești și de încredere. Atitudine provenită din credința Beijingului că România făcea jocurile Moscovei în privința medierii disensiunilor dintre PCUS și PCC. După 1965, odată cu implementarea “Revoluției Culturale”, partea chineză a fost foarte rezervată în relațiile cu România, aceasta din urmă forțând contacte la nivel înalt, într-un soi de “dragoste neîmpărtășită” (*unrequited love* – expresia îi aparține lui Liu Yong)²⁰. Este de presupus, deci, că nici în privința medierii cu SUA, China nu avea suficientă încredere în România, suspectând un posibil amestec sovietic, și a apelat la canalul pakistanez. De altfel, relațiile bune ale Pakistanului, atât cu SUA cât și cu China, și neapartenența la blocul comunist, îl plasau într-o poziție mult mai avantajoasă în privința mijlocirii între cele două țări.

La aceeași concluzie, privind evaluarea eronată a SUA și suspiciunea Chinei la adresa României, ajunge și Henry Kissinger, care aprecia că:

“Contrar așteptărilor noastre, canalul românesc s-a dovedit a fi unidirecțional. Am crezut că chinezii ar prefera să trateze cu noi prin intermediari comuniști. De fapt, ei s-au dovedit prea precauți, probabil fiindu-le teamă de o penetrare sovietică, chiar și în cazul unei țări atât de impetuos independentă ca România.”²¹

Putem aprecia, deci, că inițierea de către SUA a canalului românesc s-a datorat unei percepții greșite a acestora asupra stadiului relațiilor româno-chineze, medierea nefiind dorită de China, datorită lipsei de încredere în România. În același timp, nici România nu a dorit implicarea în această intermediere, fiind conștientă, probabil, de reținerile Chinei la adresa sa. Exagerarea de către istorici a importanței canalului românesc de negociere poate fi explicat, eventual, și prin sursa la care aceștia au avut acces. Toate analizele asupra canalului românesc de

---

[...] pune capăt unui rol remarcabil pe care țara începuse a-l practica.” Mircea Malița, *Secolul meu scurt*, București 2015, p. 430.

¹⁹ M. Croitor, *op. cit.*, p. 377.

²⁰ Liu Yong, *Sino-Romanian Relations: 1950's-1960's*, București 2006, p. 232-234.

²¹ Henry Kissinger, *White House Years*, Boston-Toronto 1979, p. 181. (traducerea ne aparține.)

negociere au plecat de la stenograma părții americane asupra convorbirii din 2 august 1969²². Comparând varianta americană cu varianta în limba română a stenogramei, observăm unele diferențe și chiar o omisiune în varianta americană:

“As to our willingness to mediate between the U.S. and China – the U.S. has every possibility to talk directly with the Chinese without mediation – *I will say we shall tell our opinion to the Chinese, and of your opinion of this problem. We shall act to establish relations on the basis of mutual understanding.* [s. n.]”²³

În timp ce varianta română a răspunsului lui Nicolae Ceaușescu este mult mai evazivă și mai puțin angajantă:

“În ceea ce privește posibilitatea ca România să-și asume rolul de mediator, cred că Statele Unite dispun de atâtea mijloace, inclusiv directe, încât nu văd necesitatea de a apela la intermediari. *Noi am spus și vom spune însă chinezilor părerile noastre despre problemele internaționale, inclusiv despre relațiile cu Statele Unite.* [s. n.]”²⁴

În sprijinul faptului că discutăm despre o viciere a traducerii – voită sau întâmplătoare – stă lipsa, din stenograma americană, a replicii președintelui Nixon, prin care recunoaște că s-a exprimat greșit: “Vă rog să mă scuzați, nu am folosit cuvântul potrivit. De fapt, chiar aceasta am avut în vedere”. O omisiune logică, din moment ce nu se potrivea în contextul discuției din varianta americană. Putem considera, deci, că versiunea americană a exagerat răspunsul lui Nicolae Ceaușescu – care, în realitate, nu a afirmat că va acționa pentru stabilirea unor relații chino-americane pe baza înțelegerii reciproce –, această formă fiind ulterior preluată de toți istoricii care s-au aplecat asupra subiectului. Versiunea românească, cea originală, deoarece reproduce direct cuvintele lui Nicolae Ceaușescu, a fost identificată și pusă în circuitul științific abia în anul 2015, fiind publicată în volumele de documente privind relațiile româno-chineze, coordonate de Romulus Ioan Budura²⁵.

O altă explicație privind abordarea istoricilor asupra importanței canalului de negociere românesc ar putea fi confuzia, și în oarecare măsură necunoașterea

---

²² A se vedea *Romania, Document 183, Memorandum of Conversation*, în *Foreign Relations of the United States, 1969-1976, XXIX: Eastern Europe; Eastern Mediterranean, 1969-1972* (general ed. Edward C. Keefer), Washington 2007. Disponibil la: <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1969-76v29/d183> (19 aprilie 2022).

²³ “În ceea ce privește dorința noastră de a media între SUA și China – SUA are toate posibilitățile de a discuta direct cu chinezii fără mediere – voi spune că le vom comunica chinezilor opinia noastră și opinia dumneavoastră cu privire la această problemă. Vom acționa pentru a stabili relații pe baza înțelegerii reciproce”. (traducerea ne aparține.)

²⁴ A se vedea *supra*, n. 12.

²⁵ *Relațiile româno-chineze 1975-1981 cit.*, p. 2227-2252. Documentul se găsește la ANIC, fd. CC al PCR, Secția Relații Externe, ds. 51/ 1969, f. 113-166.

protocolului relațiilor diplomatice dintre state. Mai exact, se confundă implicarea în cadrul tratativilor, cu informările asupra chestiunilor de interes comun, “bunele oficii”, care au loc în timpul întâlnirilor bilaterale. În cadrul unor medieri se stabilesc, de regulă, întâlniri speciale pentru a ajuta la rezolvarea problemei, ceea ce România nu a făcut în acest caz, în care transmiterea mesajelor s-a făcut în timpul unor vizite stabilite pe alte coordonate, atingând chestiunea marginal, la intervale de timp neprielnice acestui scop. Astfel se explică sincropele comunicaționale și întârzierea mesajelor, nu din cauza ineficienței diplomației românești, ci datorită paradigmei în care informările se transmiteau. Nu în ultimul rând, trebuie luată în considerare și concepția lui Nicolae Ceaușescu, și a diplomației române din epocă, asupra relațiilor bilaterale sau disensiunilor dintre state și neamestecul în treburile interne: acestea priveau exclusiv și se puteau soluționa doar de cele două părți, fără amestecul terților²⁶.

În cele din urmă, la exagerarea importanței canalului românesc de negociere a contribuit și președintele american Richard Nixon, din dorința de a-și pune în valoare eforturile și succesele diplomatice, dar și o serie de foști diplomați ai regimului comunist, care, scriindu-și memoriile, voiau să își scoată în evidență fosta carieră profesională și să demonstreze că regimul comunist a avut și realizări, politica externă fiind considerată o modalitate de “supraviețuire și afirmare” a României.

The Romanian Negotiating Channel in Establishing Sino-American Relations. Exaggeration and Reality (1969-1972)

(abstract)

The study aims to nuance an event considered by Romanian historiography as particularly important for confirming the excellent Sino-Romanian relations: Romania's involvement in opening a negotiating channel to restore relations between the US and China, in August 1969.

---

²⁶ *Relațiile româno-chineze 1975-1981* cit., 1, p. 1078.

The Muslims and the Byzantines Seen from Venice (from Muhammad to 1345), according to ‘*Veniera Chronicles*’ (I: From Muhammad to Doge Pietro Barbolano)

Șerban V. Marin

Keywords: *Venetian Chronicles; Venetian Historical Writing; Venetian Manuscripts; Codicology; Historiography; 15th Century Venice; Classical Crusades; Image of Byzantium; Image of the Muslims*

The name of *Cronaca Veniera* has been adopted by various scholars when referring to three particular codices, that is M 1568¹ and M 791², preserved at Marciana National Library in Venice, and von Ranke 69³ from Syracuse University Library, New York. For the former two of them, the basis for this ascription has probably been represented by the two Marcian former catalogues, by both that of the codices' class ("Ital. VII." catalogue, for M 1568) and that on topics ("*Soggetti Veneti*" catalogue, for M 791 and M 1568). As for the codex at Syracuse University, the reason for this ascription has originated in one of the two inscriptions on the front page, ascribed to Leopold von Ranke himself⁴, with

---

¹ Edward Muir, *The Leopold von Ranke Manuscript Collection of Syracuse University. The Complete Catalogue*, Syracuse, New York 1983, p. 66.

² Freddy Thiriet, *Les chroniques vénitiennes de la Marcienne et leur importance pour l'histoire de la Romanie gréco-vénitienne*, "Mélanges d'Archéologie et d'Histoire, publiés par l'École Française de Rome", 1954, p. 241-292 (251); Vittorio Lazzarini, *Marino Faliero. Avanti il Dogado – La Congiura*, Florence 1963 [1897], p. 103 n. 1; Pietro Zorzanella, *Catalogo dei manoscritti italiani della Biblioteca Nazionale Marciana di Venezia. Mss. Italiani – Classe VII (nn. 501-1001)* (ed. by Giulio Zorzanella), Florence 1963, p. 84-85 apud Antonio Carile, *La cronachistica veneziana (secoli XIII-XVI) di fronte alla spartizione della Romania nel 1204*, Florence 1969, p. 70 n. 1; Raymond-J[oseph] Loenertz O. P., *Les Ghisi dynastes vénitiens dans l'archipel 1207-1390*, Florence 1975, p. 319; A Anne Markham Schulz, *The Sculpture of Giovanni and Bartolomeo Bon and Their Workshop*, "Transactions of the American Philosophical Society", new series, 68 (1978), 3, p. 1-81; Maria-Teresa Todesco, *Andamento demografico della nobiltà veneziana allo specchio delle votazioni nel Maggior Consiglio*, "Ateneo Veneto" 176 (1989) [= http://venus.unive.it/riccdst/sdv/saggi/testi/pdf/Todesco%20demografia_corr.pdf], p. 22 n. 71, 23 n. 72; Maria Maddalena Sarnataro, *La rivolta di Candia del 1363-65 nelle fonti veneziane*, "Studi Veneziani", new series, 31 (1996), p. 127-153 (132 n. 27); Reinhold C. Mueller, *The Venetian Money Market. Banks, Panics, and the Public Debt, 1300-1500*, Baltimore 1997, p. 59, 227.

³ A. Carile, *op. cit.*, p. 146; Ed. Muir, *op. cit.*, p. 71.

⁴ *Ibidem*. It is somehow strange the note of A. Carile, *op. cit.*, p. 146, who ascribes this notice to a handwriting from the 16th-17th centuries, as much as the Italian scholar refers to Marco Foscarini, Doge between 1762 and 1763!

the following mention: “Dalle citationi del Foscarini si ricava indubitam(ente) che questa è la cronaca chiamata Venier.”⁵

Manuscript M 1568 (8016):

According to the former catalogue of Marciana National Library – “Ital. VII.” –, codex M 1568 was entitled “*Cronaca Veneziana dalla fondazione della Città sino all’anno 1556*”, with an additional note saying: “*E questa la Cronaca così detta Veniera*”, and dated in the 16th century. Meanwhile, the other former catalogue – that is, “*Soggetti Veneti*” – placed the codex in two different categories: “*sino al 1556. Veniera*” and “*sino al 1580. Veniera*” respectively. On its turn, the most recent catalogue due to Carlo Campana regards it simply as “*Cronache di Venezia*”⁶; in addition, it mentions a title, “*Cronaca Veneta fino al 1556*” written in the manuscript, which I must confess I did not noted when consulting it. The codex comes from Giovanni Rossi (no 78) and A. Carile informs that the manuscript covers 439 leaves, among which 425-435 are blank⁷. However, consequent to my personal investigation, the last page would be 437b. The chronicle itself begins at p. 94b, being preceded by the coat-of-arms of the Venetian noble families (p. 1a-94a)⁸. Placed as a title, the chronicle’s incipit is as follows: “*Questo si è il trattado della cronicha della magnifica et nobel cita de Veniesia et de tutto il suo destretto la qual citade fu edificata da veri et boni uestiarii* [A. Carile’s emphasis: *cristiani*]⁹.” (p. 94b)¹⁰. Practically, it is not yet about the chronicle itself, since the above phrases introduce a narration dealing with St. Mark’s apostolic activity in Aquilea (p. 94b-95b). This material is followed by the legend of the Paduan consuls in the lagoon (p. 96a-96b), which begins with the following invocation: “*Lanno della Natiuita del nostro Signor meser Jesu Cristo 421 al’ultimo anno de Papa Inocentio Primo*”, by the legend of Attila (p. 97a-98a) and only then by the local chronicle of Venice (p. 98b-344a), beginning with the ‘dogal’ election of Paoluccio Anafesto (697-717). The local chronicle comes to an end with the following excipit: “[...], *et nota che pocchi al presente se trouano, et non se troua facultà per ducati 40^m.*”, and then by inserting a list of the electors for Doge Lorenzo Priuli (1556-1559)¹¹ (p. 437b). Carile mentions that the codex would contain a *zibaldone* of other notes, historical inclusively¹², but I personally have not taken notice of them. As a

---

⁵ *Ibidem*; Ed. Muir, *op. cit.*, p. 71.

⁶ Carlo Campana, *Cronache di Venezia in volgare della Biblioteca Nazionale Marciana. Catalogo*, Venice 2011, p. 125.

⁷ A. Carile, *op. cit.*, p. 66.

⁸ See also *Ibidem*.

⁹ *Ibidem*.

¹⁰ See also *Ibidem* and C. Campana, *op. cit.*, p. 125.

¹¹ A. Carile, *op. cit.*, p. 66.

¹² *Ibidem*.

whole, the codex has a less accurate and hard legible handwriting, while the page numbering belongs to the copyist himself.

Manuscript M 791 (7589):

According to catalogue “Ital. VII.”, codex M 791 also belongs to the 16th century and represents a miscellanea including “*Cronica di tutte le casade della nobil città di Venetia*” and “*Cronica Veniera*”, while catalogue “*Soggetti Veneti*” grouped it in category “*sino al 1580. Veniera*”. The title offered by C. Campana’s catalogue is that of “*Cronaca detta Veniera sino all’anno 1580*”¹³. It originates in the donation of Girolamo Contarini (no 93) and presents a title on the front page, pretty erased and therefore difficult to be legible, as follows: “*CRONICA DE TUTTE LE CASADE*”¹⁴ [sic!] *della nobel citta di Venetia, cioe delli gintill’huominj, che sono vinuti ad habitar in questa, la qual fu edificata nelli anni del nostro Signor Jesu Christo CCCC XXJ. alli XXV Marzo il giorno della anu[n]tiatione della uergine Maria, con larme de tutti li gintill’homij de essa citta, che sono de pratiche* [Carile’s emphasis: *del grande*] *conseglio, et fu molti cassa* [Carile’s emphasis: *et di molti cittadini*]¹⁵. F. Thiriet regarded it as a codex counting 207 leaves, among which only 199 are numbered¹⁶, but I have personally noted that 201a is the last page. Among these leaves, the first 49 are adorned with coloured signs of the Venetian patrician families¹⁷. The titles are also coloured in red, while each doge’s coat-of-arm is mentioned on the margin of the text on each page¹⁸. The incipit mentioned by F. Thiriet for this codex, “*Anno a nativitate Christi CCCCXXI*”¹⁹ and the note that it refers to the legendary foundation of Venice, do not represent sufficient elements. Moreover, I must confess that I have been able to detect this note nowhere in this manuscript. The personal investigation of the codex convinced me to rather follow the incipit offered by A. Carile: “*Cronica dell’Inclita città di Venet(i)a et del suo Destreto la quale e circondata dal mare el fu edificata da ueri et Boni Cristiani, [...]*” (p. 1a)²⁰. As a matter of fact, all these represents nothing but incipits of the world chronicles, while the local chronicle itself begins as follows: “*Come fu elletto primo Dose messer Poluzo Anafesto in Racliana*”²¹. *Messer Poluzo Anafesto universalmente dalli Nobili ...*” (p. 55a)²². Neither Thiriet, nor

---

¹³ C. Campana, *op. cit.*, p. 111.

¹⁴ Capital letters in the manuscript.

¹⁵ A. Carile, *op. cit.*, p. 70.

¹⁶ Fr. Thiriet, *op. cit.*, p. 251.

¹⁷ *Ibidem*, p. 251-252. For the filigrees in the manuscript, see A. Carile, *op. cit.*, p. 70 n. 2.

¹⁸ Fr. Thiriet, *op. cit.*, p. 252.

¹⁹ *Ibidem*.

²⁰ See also A. Carile, *op. cit.*, p. 70.

²¹ This first passage is settled as title, a detail not noticed by A. Carile.

²² See also *Ibidem*.

Carile have noticed that it is about a clear separation inside of the codex: the world chronicle – meaning the foundation story and the Marcian legend, the legend of Attila (p. 1a-7b) has a particular page numbering, continued by several blank leaves (p. 8a-14b), while a new numbering starts once with the presentation of the noble families (p. 1a-48b, 53b-54a), among which references to the ‘founder’ Paduan consuls are inserted (p. 49a-53a). It continues with the chronicle itself, starting at p. 55a. As for the excipit, it is as follows: “*L’anno MDLXXX fu fatto il Ponte di pietra in Canaregio con collone come si vede il quale fino a questo tempo era stato di legname, del qual ponte per esser il più bello di questa città ho voluto farne mentione.*” (p. 201a)²³. F. Thiriet noted the fact that, once narrating events in the end of the 15th century, that is since p. 184, the handwriting would have been completely different²⁴. Thus, the French scholar suggested that it would have been about an addition completed by another copyist, who literally would get rid about the events occurred in the 16th century in the last 20 leaves²⁵. The local chronicle is very nicely adorned on the text’s margin, many drawings very well accomplished being present along with each doge’s coat-of-arms. As a whole, it is about a pleasant handwriting, but various problems are found when using the capital letters, which are completely random. The use of comma and period also represent a drawback, no rules being followed.

Manuscript von Ranke 69:

Another manuscript, that is codex von Ranke 69 from Syracuse University Library, New York and which is microfilmed at the Institute of History of G. Cini Foundation in Venice, is also noted under the name of Veniera²⁶. It is about a codex presenting miniatures with dogal stems²⁷. It numbers 437 leaves²⁸, and the cover is drawn with the coat-of-arms of the patrician family Nani, having the inscription: “*Bernardus Nanius Nob. Ven. Ant. Fil.*”²⁹. It is also the following note on the front page: “*Dell’origine et accrescimento della città di Venetia et isole delle lagune principiato dall’anno CCCCXXI et molte altre cose notabili fino all’anno MDLVI.*”³⁰ As for the incipit, it is presented by Edward Muir as follows: “*Della vera origine, e principio di q(ue)sta Provincia, e Città nostra di Venetia sparpagna per tutte l’Isole de q(ue)ste Lagune da Grado, sin à Cavarzere, che adesso si chiama il Dogado,*

²³ See also Fr. Thiriet, *op. cit.*, p. 252; A. Carile, *op. cit.*, p. 70; C. Campana, *op. cit.*, p. 111.

²⁴ Fr. Thiriet, *op. cit.*, p. 252.

²⁵ *Ibidem*.

²⁶ A. Carile, *op. cit.*, p. 146.

²⁷ *Ibidem*.

²⁸ *Ibidem*; Ed. Muir, *op. cit.*, p. 70.

²⁹ *Ibidem*.

³⁰ A. Carile, *op. cit.*, p. 146; Ed. Muir, *op. cit.*, p. 70.

diverse sono li openioni degli scrittori ...”³¹, a version that is also noted by A. Carile, with the initial addition: “*Dell’origine et accrescimento di Venetia nel’isole delle lagune del 421.*” (p. 1a)³² The chronicle finishes in this manner: “... M. Lorenzo Priuli con piacere universale di tutta la città dopo la morte del Veniero à 14 di zugno 1556 fu eletto dose, quantunque egli non fosse Proc.re ma quando fu fatto dose era attualmente consegler.” (p. 414a)³³ Another handwriting adds: “*Quale vive al di d’oggi.*”³⁴, certainly referring to Doge Lorenzo Priuli (1556-1559). After the chronicle, a material entitled “*La congiura di Baiamonte Tiepolo*” (p. 419a-437b³⁵ or 419a-430b³⁶) follows, along with some documents referring to Candia (p. 431a ff.)³⁷, all these materials belonging to the 17th century³⁸. Practically, I am not able to understand the mention that Ed. Muir has made at a certain moment, according to which *Cronaca Veniera* would be actually integrated among pages 33b and 383b³⁹.

Beside these three codices, placed by scholars like Thiriet, Carile or Muir under the name of *Veniera*, the two classical catalogues at Marciana also credit other five chronicles with this name, that is M 68, M 2580, M 793, M 10, and M 1565.

Manuscript M 68 (8317):

In catalogue “Ital. VII.”, this codex is presented only as “*Cronaca Veneziana dalla fondazione della Città fino al 1555*” and dated in the 16th century⁴⁰. Yet, according to “*Soggetti Veneti*”, it is about another chronicle in “*Veniera*” group: “*sino al 1580. Veniera*”, but also as “*sino al 1555*”. On his turn, C. Campana names it as “*Cronaca detta Veniera, sino all’anno 1555 circa*”⁴¹. The beginning of the codex refers to the family of Balanzani (“*egregia casada di Balanzani*”, p. 2b), including its genealogical tree (p. 3a) and the coat-of-arms (three swords on a blue background, p. 1b and 3a). The coat-of-arms on p. 1a is accompanied by another drawing on the top, representing a lady holding a sword in the right hand and balance of justice in the left one. The chronicle itself begins as follows: “*CRONICA*⁴² *dell’inclita citta di Venetia et del suo destretto*

---

³¹ *Ibidem*.

³² A. Carile, *op. cit.*, p. 146-147.

³³ *Ibidem*, p. 147; see also Ed. Muir, *op. cit.*, p. 70.

³⁴ A. Carile, *op. cit.*, p. 147; see also Ed. Muir, *op. cit.*, p. 70.

³⁵ A. Carile, *op. cit.*, p. 147.

³⁶ Ed. Muir, *op. cit.*, p. 71.

³⁷ *Ibidem*, p. 71-72.

³⁸ *Ibidem*, p. 71.

³⁹ *Ibidem*.

⁴⁰ The second half of this century, according to A. Carile, *op. cit.*, p. 69.

⁴¹ C. Campana, *op. cit.*, p. 41.

⁴² Capital letters in the manuscript, emphasized with red colour.

*la quale è circondata dal mare et fu edificata da ueri & buoni cristiani*⁴³ and continues with the episode of the Trojan foundation and the origins of Venice, the legend of Attila (p. 4b-6b) and the other elements of the world chronicle. The local chronicle starts at p. 60b and the excipit (p. 196b) is: “*E il Principe Veniero che s’era alquanto conualuto de una graue infirmita hauuta l’accompagno fin alla galea capitana.*”⁴⁴, but the last year that the narration refers to – on the contrary to the one mentioned in the catalogue – year 1553 (according to p. 196a), dealing with the election of Marcantonio Trevisano (1553-1554) as doge.

The dimensions of the codex are large, while the handwriting, although intelligible, is small. The page number belongs to the librarians, but it is noted only from time to time.

One could conclude that this manuscript was written or at least belonged at a certain moment to a member of the Balanzani family. That is why one could regard this codex under the name of “Balanzana chronicle”.

Manuscript M 2580 (12472):

It is about a codex originating in the former Phillipps Library in Gloucester (no 3016), which is now at Marciana under the name of “*Cronaca di Venezia fino al 1556, preceduta da una storia di Attila*”. On the other hand, catalogue “*Soggetti Veneti*” makes two references: “*sino al 1556. Veniera*” and “*Istoria de Attila*” respectively, while the flyleaf indicates: “*Cronaca Veneta ditta Veniera sino al 1556 con famiglie nobili e stemmi miniati*”. On its turn, Campana’s catalogue uses the title of “*Cronaca detta Veniera sino all’anno 1556*”⁴⁵. The pages are numbered from 4a. On the back of the previous page, [3b], it is a coloured drawing representing Jesus in triumph, holding a white flag with a red cross, descending from a cloud. In the bottom, it is a bearded man with long ears, lying with his hat and lacerated left side. The long ears could be regarded as diabolical symbol, maybe leading to the image of Attila, while the remainder of the details is human. The passing to the text is done by the following title: “*Comme Attila flagelum Dei naque, et à che modo el uene al mondo*”⁴⁶ (p. 4a), and the incipit is: “*Dappoi la passion del nostro Signor Jesu Xpisto li sui apostoli fuono disperssi longamente per llo mondo, [...]*”⁴⁷ (p. 4a). The legend of Attila follows (p. 4b-7a), and afterwards a list of the Venetian patrician families is inserted, disposing them alphabetically, with each coat-of-arms in colours and a short presentation of the origin of each of them (p. 8a-102a). The coat-of-arms are taken on in the proper chronicle, when referring to each doge. The chronicle itself starts with the following title: “*Comme fu elletto primo dose misser Paulo*

---

⁴³ See also in A. Carile, *op. cit.*, p. 69 and in C. Campana, *op. cit.*, p. 41.

⁴⁴ See also in A. Carile, *op. cit.*, p. 69 and in C. Campana, *op. cit.*, p. 41.

⁴⁵ *Ibidem*, p. 168.

⁴⁶ See also *Ibidem*.

⁴⁷ See also *Ibidem*.

Anafesto in Radinea” (p. 104a)⁴⁸. The excipit is at p. 325b and refers to the election of Doge Lorenzo di Priuli (1556-1559): “*Ma a ditta ellettione per Dose, si ritrouò esser consegier*”⁴⁹, and at this point it is interrupted, without mentioning the name of the respective counsellor. The handwriting is difficult enough, but the fact that each paragraph presents a title is helpful. The page numbering belongs to the librarians.

Since it was mentioned in G. Castellani’s list of the inventories of the former Phillipps Library⁵⁰, the number 3016 (mentioned on the manuscript) could demonstrate that it belonged previously to Cochrane Library.

Manuscript M 793 (8477):

It is about a codex originating in the former collection of Girolamo Contarini (no 95)⁵¹. As presented by catalogue “Ital. VII.” of Marciana, the title is “*Cronaca di Venezia dall’origine della città al 1478*”. On the other side, catalogue “*Soggeti Veneti*” makes two references to it: “*sino al 1478*” and “*sino al 1580. Veniera*”, the year in the latter reference being certainly an error of transcription due to the librarians. According to Campana’s catalogue, it is about “*Cronaca di Venezia sino all’anno 1479*”⁵². Although Freddy Thiriet counted 199 leaves for this codex⁵³, I have personally numbered only 196. The manuscript is stained and deteriorated on the extremities⁵⁴ and the conservation state is bad⁵⁵. Personally, I noted an extremely disorganized handwriting and also the absence of delimitations between the phrases: there are neither periods, nor capital letters, etc. The page number belongs to the copyist. The incipit is as follows: “*Questo sie il tratado de la cronicha de la magnificha e nobel zita de Ueniesia e de tuto el suo destreto la qual citade e sta edificada da ueri e boni Cristiani e si comenzaremo dapoi la pasion del nostro Signor misier Jesu Cristo*” (p. 1r)⁵⁶, and continues with Christ’s passion⁵⁷. However, it is about the beginning of the world chronicle, as a matter of fact of a combination between its many versions, its narration being many times taken on through either the Trojan

---

⁴⁸ See also *Ibidem*.

⁴⁹ See also *Ibidem*.

⁵⁰ See C. Castellani, *I manoscritti Veneti contenuti nella collezione Phillipps in Cheltenham (contea di Gloucester)*, “Archivio Veneto” 37 (1889), p. 199-248.

⁵¹ See also C. Campana, *op. cit.*, p. 113. For Girolamo Contarini da San Trovaso, see also *Sulla famiglia patrizia Contarini e specialmente sul ramo de’ Scrigni di san Trovaso*, [1843], apud Emmanuele Antonio Cicogna, *Saggio di bibliografia veneziana*, Venice 1847, p. 399.

⁵² See C. Campana, *op. cit.*, p. 112.

⁵³ Fr. Thiriet, *op. cit.*, p. 254; the same in C. Campana, *op. cit.*, p. 112.

⁵⁴ Fr. Thiriet, *op. cit.*, p. 254.

⁵⁵ *Ibidem*.

⁵⁶ See also *Ibidem*, p. 254; A. Carile, *op. cit.*, p. 35; C. Campana, *op. cit.*, p. 112.

⁵⁷ Fr. Thiriet, *op. cit.*, p. 254.

legend, or the story of St Mark or Attila (p. 1a-43a), sometimes interrupted by attempts to insert the lists of noblemen, relics, churches, and so on. Various signs are to be noted along this world chronicle, written in pencil, referring to beginnings or ends of passages from other chronicles (“Z. Dolf.” – p. 1a, 27a, “Cron. Zanc.” – p. 32a, “Cron. Venier.” – p. 32b, 39b, 43a). At a first sight, I supposed that these references belong to Fr. Thiriet, but C. Campana regards them as belonging to A. Baretta⁵⁸. The chronicle itself begins as follows: “*Meser Paoluzo pronominado Anafesto universalmente da li nobili et tuti altri habitanti in Racliana fu eleto uno cavo e primo chiamato doxe ...*” (p. 43b)⁵⁹, while the excipit mentions: “*et questa e stada la prima dogaresa morise mai in palazzo[,] la qual poi el suo exiguio fo sepelida in la dita Giesia di San Zuam Polo.*” (p. 196a)⁶⁰. Although Carile dates this event in 1479, the last year mentioned by the chronicler is 1478 (p. 194a), under Doge Andrea Vendramin (1476-1478), a detail that convinced the authors of the Marcian catalogue to settle this year as representing the end of the work⁶¹.

On the front page, one could find the following not caligraphic note, written with an emaciated ink⁶²: “1590. *Laus Deo. Copia cauada da una cronica vechia et tolto senon li casadi che al presente se retrouano per i seruessi de molte altre che non si retrouano più in esser et copiado senon alcune cose signalate qual cronicha fo scritta senon fino in tempo de meser Zuane Mocenigo Doxe.*”⁶³

Manuscript M 10 (8067)⁶⁴:

Catalogue “Ital. VII.” at Marciana National Library regards the chronicle in manuscript It. VII. 10 under the following name: “*Antonio Donà. Cronaca Veneta dall’anno 687 al 1479*”⁶⁵. It also makes the additional mention: “*Più veramente è la così detta Veniera. Vedi il Cod. DCCXCI e il MDLXV*” and dates it in the 17th century. These data are somehow confirmed by the notes in the flyleaf: “*Cronaca Veneta detta Veniera sino al 1479. Sec. XVII*”, which refer

---

⁵⁸ C. Campana, *op. cit.*, p. 113.

⁵⁹ See also A. Carile, *op. cit.*, p. 35.

⁶⁰ See also C. Campana, *op. cit.*, p. 112. The version provided by A. Carile, *op. cit.*, p. 35 is: “*Adi 23 ottobrio [1479] el morite la dogaresa moier del presente doxe M.r Zuan Mocenigo ... laqual poi el suo exequio fo sepelida in la dita giesia di S. Zuane Polo.*” (p. 196b – sic!).

⁶¹ For the use of this codex, see also R. C. Mueller, *op. cit.*, p. 178.

⁶² See also Fr. Thiriet, *op. cit.*, p. 254; see also R.-J. Loenertz, *op. cit.*, p. 319.

⁶³ See also A. Carile, *op. cit.*, p. 35 n. 3 (who, between “1590” and “*Laus Deo*”, inserts a “P”, which I must confess I did not notice); see also C. Campana, *op. cit.*, p. 112.

⁶⁴ For more considerations regarding this codex, see also Ş. Marin, *Venice, Byzantium and the Muslims (prior to 1345) According to the Chronicle Ascribed to Antonio Donato, “Vizantiyskiy Vremennik”* 101 (2017), p. 299-322.

⁶⁵ See also C. Castellani, *op. cit.*, p. 230.

thus to “Veniera” group. On its turn, the catalogue provided by C. Campana regards it as “*Cronaca detta Veniera sino all’anno 1479*”⁶⁶. It is about a manuscript counting 143 leaves, numbered on both sides of the papers. Since the very beginning, it is entitled as “*Come fù elletto il primo Dose meser Poluzo Anafesto*” (p. 1a), starting the narration with year 667 – thus, it does not correspond to the note in the catalogue –, meaning a wrong date for the election of the first Venetian doge, that is Paoluccio Anafesto. The excipit is as follows: “[...], *et hauea con lui più di 200 persone di fameglia, et alla sua partenza fulli presentà confetti, e cera per ualor di ducati 500.*” (p. 143b).

The handwriting of the codex is rather difficult, but intelligible. Beside the chronicle itself, it is beyond any doubt that the manuscript includes no other material, such as legends of the origins of the city, lists of patrician families, and so on, which are present in the greatest number of Venetian chronicles.

Manuscript M 1565 (9574):

Catalogue “Ital. VII.” of Marciana offers more information about this codex, originated in Giovanni Rossi collection (no 73), presenting it as “*Memorie Venete, ossia Epoca Veneziana di autore anonimo, ricopiata da originale esistente presso S. E. Marco Flangini Senatore, da Antonio Maria Dinarelli, dall’anno 687 al 1479*”. The data are taken on from the notes at p. 1a of the chronicle, saying that: “*Memorie Venete, ò sia Epocca Veneziana di auttore anonimo, ricopiata da originale esistente in mano di S. E. Marco Flangini Senatore, perciò nominata da me Antonio Maria Dinarelli Codice Flangini*”⁶⁷. In addition, the same leaf provides the following mention: “*A 4 7mbre 1747. In Venezia*”⁶⁸ (p. 1a), which Carile attached to the previous one⁶⁹, as if being about one and the same phrase. The same Marcian catalogue adds the following note: “*E la Cronaca, non di Antonio Donato, come nel Cod. X di questa classe, ma la così detta Veniera*”. The flyleaf is more succinct in information, but confirms partially that it is about “*Memorie Venete*”. As for “*Soggetti Veneti*” catalogue, it places the codex in two headings: “*dal 687 al 1479. Veniera*” and “*sino al 1580. Veniera*” respectively. On his turn, C. Campana entitles it as “*Cronaca detta Veniera, sino all’anno 1479*”⁷⁰. The narration begins with presenting the first doge: “*Paulucio Anafesto. 1*” (p. 1a) as a title, while the incipit is: “*Meser Paulo Anafesto universalmente dalli nobili e di tutti li altri abitanti d’Eracleana fu eletto un cavo e prima chiamato Dose del 687.*”⁷¹ However, the reference of the copyist to year 687 is an error, since it is well known that the first doge was

---

⁶⁶ C. Campana, *op. cit.*, p. 24.

⁶⁷ See also A. Carile, *op. cit.*, p. 71; C. Campana, *op. cit.*, p. 125.

⁶⁸ See also *Ibidem*.

⁶⁹ A. Carile, *op. cit.*, p. 71.

⁷⁰ C. Campana, *op. cit.*, p. 125.

⁷¹ Cf. A. Carile, *op. cit.*, p. 71; C. Campana, *op. cit.*, p. 125.

elected in Heraclea only in 697. At any rate, the narration continues with a list of the doges, to each of which events are attached. The chronicle comes to an end when referring to Doge Giovanni Mocenigo (1478-1485) in year 1479 (p. 136b), as follows: “*Adi 5 9mbrio venne à Venezia il Cardinal d’Ongaria, chiamato dal Papa a Roma, al qual li fo fatto grandisimo honor, e fattoli le spese co tutta la so fameia che sono persone più di 200, e alla soa partita presentolli confetti e cere [sic!] per libre 600. Il Fine*”⁷². To the 136 leaves, Carile adds other four not numbered leaves⁷³, which I personally have not detected. The codex has an acceptable handwriting, and the page numbering belongs to the copyist himself.

Other manuscripts regarded as “Veniera” and the matter of paternity:

Another ‘Veniera’ codices should also be added. First, it is about the one that Franco Rossi refers to as being located at the State Archives of Venice, inventory *Miscellanea codici*, I, *Storia veneta*, no 59⁷⁴.

It has also been codex M 2046 (7803)⁷⁵ that Pietro Zorzanello and Elisabetta Barile have referred to under this name, but without any conclusive argument⁷⁶. On her turn, Holly Hurlburt⁷⁷ puts codex M 2046 under the name of

---

⁷² See also A. Carile, *op. cit.*, p. 71-72 (“cose” instead of “cere”); C. Campana, *op. cit.*, p. 125.

⁷³ A. Carile, *op. cit.*, p. 71.

⁷⁴ Franco Rossi, *Quasi una dinastia: i Gradenigo tra XIII e XIV secolo*, in *Grado, Venezia, i Gradenigo* (ed. by Marino Zorzi & Susy Marcon), [Venice] 2001, p. 155-187 (183 n. 7). See Anon., *Cronaca veneziana*, Venice, State Archives, *Storia Veneta* 55 (olim 940), 15th century.

⁷⁵ See Anon., *Origine delle famiglie patrizie Venete coi loro stemme e colori. Cronaca di Venezia dal principio della città fino all’anno 1478. Serie dei Dogi di Venezia fino a Francesco Contarini, 1623*, Venice, Marciana National Library, manuscript It. VII. 2046 [= 7803], 17th century. See also C. Campana, *op. cit.*, p. 138 (*Cronaca detta Veniera*, dating it in 16th-17th centuries).

⁷⁶ P. Zorzanello, *Catalogo dei manoscritti italiani della Biblioteca Nazionale Marciana di Venezia. Mss. Italiani – Classe VII (nn. 1601-2100)* (ed. by Giulio Zorzanello), Florence 1974, p. 103-111; Elisabetta Barile, in Elisabetta Barile, Piero Falchetta, Alessia Giachery, Piero Lucchi, Susy Marcon, Helena Szépe, Camillo Tonini, Viola Venturini, *Catalogo*, in *Grado, Venezia, i Gradenigo*, p. 337-403 (356-357). Although the Marcian catalogue “Ital. VII.” presents it as “*Origine delle famiglie patrizie Venete coi loro stemme e colori. Cronaca di Venezia dal principio della città fino all’anno 1478. Serie dei Dogi di Venezia fine a Francesco Contarini, 1623*”, so that it does not establish any connection with the name of Veniera, and the same catalogue places it in the 17th century (as it is natural, taking into account the fact that the series of the doges comes to an end with Fr. Contarini, 1623-1624), the two scholars have considered that the chronicle in this codex would belong to the middle of the 16th century and named it as “the so-called Veniera”.

⁷⁷ Holly S. Hurlburt, *The Dogaressa of Venice, 1200-1500: Wife and Icon*, New York 2006.

“Cronaca Veniera”. According to catalogue “Ital. VII.”, it is named as “*Origine delle famiglie patrizie Venete coi loro stemme e colori. Cronaca di Venezia dal principio della città fino all’anno 1478. Serie dei Dogi di Venezia fino a Francesco Contarini, 1623*” and is dated in the 17th century.

Also under the name of Venier, Ed. Muir refers several times to manuscript PD 517b from Correr Civic Museum⁷⁸.

Among all these manuscripts, it is difficult to establish a clear connection with the one that M. Foscarini referred to when speaking about ‘Veniera chronicle’. The beginning of the local chronicle, “*Missier Poluzo Anafesto universalmente*” is the same with the one in all the other codices, but the page where Foscarini placed it (p. 12, “*dopo alcuni fogli preliminari*”⁷⁹) does not correspond with any of the manuscripts that I have taken into consideration above. Moreover, the excipit saying that “*confetti e cere per l. 100*” refers to events occurred in 1479, dealing with the arrival in Venice of a Hungarian cardinal⁸⁰, a detail that could not be detected in the codices above – except for M 10 and M 1565 –, which ends by narrating events in the second half of the subsequent century.

Henceforth, it should be about a manuscript different than those presented above and that in addition presents in the end the copyist’s name and clarify the matter of dating: “*Exemplata per me Jo. Antonium Ferro, dum essem cancellarius clar. domini Joannis Jhieronymi Lauredani praetoris dignissimi Clodiae domini mei Colmi, 1537.*”⁸¹

In exchange, E. Cicogna mentioned a different note made by Foscarini to another chronicle regarded as “Veniera”, that is the one in Cicogna’s ownership itself, classified at number 1443⁸². It is about a codex that during two centuries had belonged to Balbi family, its incipit being “*L’anno della Natività del n(ost)ro signor Jesu Christo 421*” and ending by referring to the dogal election of Lorenzo Priuli, as follows: “*elleto doge essendo consigliere*”⁸³. Cicogna also

---

⁷⁸ Ed. Muir, *Civic Ritual in Renaissance Venice*, Princeton 1981, *passim*.

⁷⁹ Marco Foscarini, *Della Letteratura Veneziana ed altri scritti intorno ad essa* (ed. by Ugo Stefanutti), [Bologna] [1976] [reprint of ed. Venice 1854] [first ed.: 1752], p. 159 n. 1. Those preliminary leaves are later presented as referring to the noble families, including those originated in Constantinople and Acre, as well as a catalogue of the characters in the Great Council at the *serrata* in 1297, cf. *Ibidem*, p. 159.

⁸⁰ *Ibidem*, p. 159 n. 1.

⁸¹ *Ibidem*.

⁸² R[inaldo] F[ulin], *Saggio del catalogo dei codici di Emmanuele A. Cicogna*, “Archivio Veneto” 4 (1872), part I, p. 59-132, 337-398 (112); see also Aug[uste] Prost, *Les chroniques vénitiennes*, “Revue des questions historiques” 31 (1882), p. 512-555 and 34 (1883), p. 199-224 (209, 220).

⁸³ R. F[ulin], *op. cit.*, p. 112.

noted that this chronicle would be in the possession of various libraries, but the Venetian scholar confessed that he had not seen a similar copy⁸⁴.

It also remains unclear which manuscript was taken by S. Romanin into consideration when speaking about the Veniera chronicle⁸⁵. The scholar referred only one time to a Veniera chronicle, as being in the ownership of E. A. Cicogna⁸⁶.

In his introduction to Marcantonio Sabellico's *Istoria*⁸⁷, Apostolo Zeno supposed that the author of the chronicle would have been Antonio Donato, and the reason for this paternity would be represented by the numerous details about Andrea Donato, Antonio's father, and by the stage where Pope Sixtus IV ennobled this latter as knight while being ambassador in Rome in 1476⁸⁸. Nevertheless, as M. Foscari noted, there would be no other evidence in this work to allow the ascription towards A. Donato⁸⁹.

Although noting the name of 'Veniera', the modern scholars have excluded the possibility that the author would have been a member of the Venier family⁹⁰. This patrician house has been ascribed only the ownership over one or more codices⁹¹ or at most the position of copyist⁹². Thus, the chronicle has generally been named as "detta Veniera [emphasis mine]"⁹³. In conclusion, the anonymity of this chronicle has largely been considered⁹⁴.

---

⁸⁴ *Ibidem*.

⁸⁵ S[amuele] Romanin, *Storia documentata di Venezia*, 10 volumes, Venice 1853-1861, III, p. 309 n. 2; IV, p. 274 n. 4.

⁸⁶ *Ibidem*, p. 426 n. 1.

⁸⁷ See M. Antonii Sabellici, *rerum Venetarum ab urbe condita, ad Marcum Barbadicum, Sereniss. Venetiarum Principem & Senatum, Decadis Primae*, in *Degl'Istorici delle Cose Veneziane, i quali hanno scritto per Pubblico Decreto*, Venice 1718. See also Ş. Marin, *Marcantonio Sabellico's Rerum Venetarum and "the Definitive History of Venice". The Beginnings of the Official Historiography in Venice?*, "Revista Arhivelor. Archives Review" 90 (2013), 1-2, p. 134-177.

⁸⁸ Apud M. Foscari, *op. cit.*, p. 159 n. 1; apud also Ed. Muir, *The Leopold von Ranke Manuscript Collection* cit., p. 71. For this ascription, see also M. Foscari, *op. cit.*, p. 158-159, A. Prost, *op. cit.*, p. 549, 209.

⁸⁹ M. Foscari, *op. cit.*, p. 158-159, 159 n. 1.

⁹⁰ *Ibidem*, p. 158; Fr. Thiriet, *op. cit.*, p. 252; Ed. Muir, *op. cit.*, p. 71.

⁹¹ M. Foscari, *op. cit.*, p. 158, 159 n. 1; *Notizie Istorico-Critiche intorno la Vita e le Opere degli Scrittori Viniziani* (ed. by de Ugo Stefanutti), I-II, [Bologna] 1975 [reprint of ed. Venice 1752-1754], I, p. 161 n. 3 apud Ed. Muir, *op. cit.*, p. 71; A. Prost, *op. cit.*, p. 524, 209; Fr. Thiriet, *op. cit.*, p. 252; Ed. Muir, *op. cit.*, p. 71.

⁹² A. Prost, *op. cit.*, p. 524.

⁹³ *Ibidem*, p. 549, 209, 220; Fr. Thiriet, *op. cit.*, p. 251; V. Lazzarini, *op. cit.*, p. 103 n. 1; A. Carile, *op. cit.*, p. 66, 70; R.-J. Loenertz, *op. cit.*, p. 319.

⁹⁴ It is according to the first inscription on codex von Ranke 69 apud Ed. Muir, *op. cit.*, p. 70-71; A. Prost, *op. cit.*, p. 524; Fr. Thiriet, *op. cit.*, p. 252; R.-J. Loenertz, *op. cit.*, p.

On the other side, when speaking about the author, one could advance the strictly hypothetical version of Bertucci Veniero's Annals, mentioned by Fr. Sansovino⁹⁵. However, M. Foscarini confessed that he had not found any reference in this work⁹⁶, although mentioning that Sansovino's expression of "*Bertucci Veniero p. lasciò gli Annali veneti, ed alcune dichiarazioni sopra le cose oscure d'Aristotele*" would present a similar version in a codex preserved at that time at Marciana, as M 25⁹⁷. Consequent to this, Foscarini considered that those annals "*o sono perduti, o vanno confusi tra le scritture anonime*"⁹⁸. By maintaining on the speculation field, I would also propose the version that the name of 'Veniera' would originate in the reference in the last passage of certain manuscripts (M 68, von Ranke 69) to Doge Francesco Venier (1554-1556). However, without having other elements at disposal, I might not advance more in this direction.

Consequently, I join the general opinion according to which this chronicle is nothing but anonymous. In addition, the linguistic differences among the codices at disposal or those connected to the phrase construction, and especially those regarding the content justify the adoption of this solution, as more as they prove that 'Veniera chronicle' should not be regarded as one single work.

It remains the case of codex M 1565. For the matter of paternity, it is useful the note at p. 1a, mentioned above and taken on in catalogue "Ital. VII." On its basis, it clearly results that the manuscript belonged in 1747 to Antonio Maria Dinarelli, that it represents the copy of another codex owed by senator Marco Flangini, and, the most important, that the author could not be identified even at those times, being regarded as anonymous. The same information allows the conclusion that the title that this work at the middle of the 18th century had was that of "*Memorie Venete, ossia Epoca Veneziana*".

Dating:

---

319. A singular opinion regarding the membership of the author himself to the Veniera family would result from the general considerations expressed by Dorit Raines, *Alle origini dell'archivio politico del patriziato: la cronaca «di consultazione» veneziana nei secoli XIV-XV*", "Archivio Veneto", 5th series, 150 (1998), p. 5-57 (33), when affirming that "*siamo di fronte quindi a una cronaca costituita da una parte narrativa e da un'altra diaristica, un insieme che spesso assumerà il nome dell'autore della seconda parte nei casi delle cronache Dolfín, Zancaruolo, Venier etc.*"

⁹⁵ Francesco Sansovino, *Venetia Città nobilissima et singolare*, 2 (ed. by Giustiniano Martinioni), Venice 1968 [1663], p. 500 apud M. Foscarini, *op. cit.*, p. 173 n. 4.

⁹⁶ M. Foscarini, *op. cit.*, p. 173 n. 4.

⁹⁷ *Ibidem*.

⁹⁸ *Ibidem*, p. 173.

Among the seven manuscripts taken into account, five of them are dated in the 16th century. Taking their excipits into consideration, it results more clearly that they were written in the second half of this century.

As for the other two codices – M 10 and M 1565 –, they belong to the 17th and 18th centuries, respectively.

Codex	Excipit	Dating according to Marciana catalogues	Dating according to A. Carile, <i>op. cit.</i>	Dating according to C. Campana, <i>op. cit.</i>
M 68	1553	16 th century	16 th century ex.	16 th century
M 2580	1556	c. 1556	not referred to	16 th century
M 1568	1556	16 th century	16 th century ex.	16 th century
M 791	1580	16 th century	16 th century ex.	16 th century
M 793	1479	16 th century	16 th century	16 th century
M 10	1479	17 th century	not referred to	17 th century
M 1565	1479	18 th century	1747	18 th century

Among the codices dated in the 16th century⁹⁹, codex M 68 finishes the narration earlier than all the others, coming to an end when referring to the election as doge of Marcantonio Trevisano, in 1553.

M 2580 and M 1568 end when narrating the election of Lorenzo Priuli, in 1556. In the case of M 2580, the Marcian classical catalogue dates it around year 1556, but practically there is no basis for it, since the excipit could represent only a relative foundation for the dating. As for the chronicle in manuscript M 1568, it has been placed by A. Carile also in the second half of the 16th century¹⁰⁰. The end of this century is also the period when codex von Ranke 69 is dated¹⁰¹, with the additional mention at the end saying that, “*Quale vive al di d’oggi*”. Although written by a different hand, the detail proves that the work had been written during the dogeship of Lorenzo Priuli.

Codex M 791, that finishes later, when narrating events in 1580, during the dogeship of Niccolò da Ponte (1578-1585)¹⁰², has also been dated in the 16th century¹⁰³ or, according to the additional note of A. Carile, in the second half of this century¹⁰⁴.

⁹⁹ The second half of it, according to A. Carile, *op. cit.*, p. 69, 75.

¹⁰⁰ *Ibidem*, p. 66, 75.

¹⁰¹ *Ibidem*, p. 146; Ed. Muir, *op. cit.*, p. 70.

¹⁰² See Fr. Thiriet, *op. cit.*, p. 252; V. Lazzarini, *op. cit.*, p. 103 n. 1; A. Carile, *op. cit.*, p. 70 n. 1; R.-J. Loenertz, *op. cit.*, p. 319; A. Markham Schulz, *op. cit.*, *passim*; M. M. Sarnataro, *op. cit.*, p. 132 n. 27.

¹⁰³ V. Lazzarini, *op. cit.*, p. 103 n. 1.

¹⁰⁴ A. Carile, *op. cit.*, p. 70, 75.

Regarding codex M 793, it belongs to the 16th century, according to the Marcian catalogue¹⁰⁵. In comparison with the other 'Veniera' codices, which A. Carile places in the second half of the 16th century, the Bolognese scholar regards M 793 as being written in this century generally. Despite all these considerations, it is the detail on the front page mentioned above that refers to year 1590¹⁰⁶. That is why I regard it as being later than M 68, M 2580, M 1568, and M 791. On the other side, year 1590 does not solve the matter of dating, since the respective note is made by another handwriting than the remainder of the chronicle, being thus able to refer to the year when the manuscript belonged to the library of one of the owners. Despite the excipit, referring to the death of the wife of Doge Giovanni Mocenigo (1478-1485), R. Loenertz considered that it is about a copy of a manuscript ending with year 1457¹⁰⁷.

Due to the ascription to Antonio Donato, the dating of codex M 10 has also come under the influence of the paternity matters. Thus, it has been the 15th century to be regarded as period when the chronicle was dated, especially due to its finishing year, that is 1479¹⁰⁸, but also as a consequence of the confusion with the Latin work of "the doges' lives", regarded as belonging to the same A. Donato¹⁰⁹. It is despite the fact that this latter, in its version from Cochrane Library, has been dated a century later¹¹⁰. I prefer to rely upon only one certitude: the belonging of codex M 10 to the 17th century¹¹¹, according to the Marcian catalogue, although even in this respect other datings have been considered, such as the 18th century¹¹².

As for M 1565, the last year of narration is 1479 – in accordance to M 793 and M 10 –, which corresponds to the information in catalogue "Ital. VII." of Marciana. It contradicts one of the references in the other classical catalogue, "*Soggetti Veneti*", which, probably due to the contamination with other "Veniera" codices, places the excipit to year 1580. According to the Marcian catalogue, M 1565 is dated in the 18th century. The note at p. 1a, referring to year 1747, does not necessarily solve the matter of dating, although the hypothesis is

---

¹⁰⁵ See also *Ibidem*, p. 35.

¹⁰⁶ See also Fr. Thiriet, *op. cit.*, p. 254; see also R.-J. Loenertz, *op. cit.*, p. 319.

¹⁰⁷ *Ibidem*.

¹⁰⁸ M. Foscarini, *op. cit.*, p. 159 n. 1; Aug. Prost, *op. cit.*, p. 524, 549; C. Castellani, *op. cit.*, p. 230; R.-J. Loenertz, *op. cit.*, p. 319.

¹⁰⁹ M. Foscarini, *op. cit.*, p. 267 n. 1 and 2; Aug. Prost, *op. cit.*, p. 548; V. Lazzarini, *op. cit.*, p. 103 n. 2; A. Carile, *op. cit.*, p. 71; Agostino Pertusi, *Gli inizi della storiografia umanistica nel quattrocento*, in *La storiografia veneziana fino al secolo XVI. Aspetti e problemi* (ed. by A. Pertusi), Florence 1970, p. 269-332 (305 n. 4); Margaret L. King, *Venetian Humanism in an Age of Patrician Dominance*, Princeton, New Jersey 1986, p. 365.

¹¹⁰ C. Castellani, *op. cit.*, p. 211.

¹¹¹ See also R.-J. Loenertz, *op. cit.*, p. 319.

¹¹² C. Castellani, *op. cit.*, p. 230.

embraced by A. Carile¹¹³. It could refer not to the year of writing, but to the one when the owner Antonio Maria Dinarelli got into its possession.

Sources and influences:

The chronicle family that A. Carile alots in his classification is 'b' group of chronicles for M 68¹¹⁴, M 1568¹¹⁵, M 791¹¹⁶ and M 1565¹¹⁷. In exchange, von Ranke 69, although regarded as belonging to the so-called 'Veniera' group, is inserted in what Carile calls "C-b contamination"¹¹⁸, together with codices *Italien* 351 from National Library of France in Paris¹¹⁹ and two codices from Correr Civic Museum: Ci 2622 (2123)¹²⁰ and Ci 3009 (2234)¹²¹. As for M 793, it is regarded as a contamination of "A *volgare*" family¹²². Since at those times M 2580 was still in the United Kingdom, it was not taken by Carile into consideration. Meanwhile, M 10 was not taken into account for it surpasses the period that the scholar dealt with when referring to the Venetian codices (14th-16th centuries).

Subfamily 'b' also includes other codices that still are not named as 'Veniera'. The most ancient among these codices is regarded by Carile as being Ci 2666 (2413)¹²³ from Correr Museum, although a little later the same scholar considers some passages (p. 96a-113b and 224a-256b) as dated "forse XVIth"¹²⁴. Beside this, the following codices are enumerated: BUP 398¹²⁵ from Padua; DDR

---

¹¹³ A. Carile, *op. cit.*, p. 71, 75.

¹¹⁴ *Ibidem*, p. 69. As for M 68, P. Zorzanello, *Catalogo dei manoscritti italiani della Biblioteca Nazionale Marciana di Venezia. Mss. Italiani – Classe VII (nn. 1-500)*, p. 21 apud A. Carile, *op. cit.*, p. 69 n. 1 refers to M 90, M 791, M 793, M 1565, M 1568.

¹¹⁵ *Ibidem*, p. 66.

¹¹⁶ *Ibidem*, p. 70.

¹¹⁷ A. Carile, *op. cit.*, p. 71-72.

¹¹⁸ *Ibidem*, p. 146-147.

¹¹⁹ *Ibidem*, p. 147. See Anon., *Chronica Veneta dal primo doge Pauluzzo Anafesto fatto l'anno 708 fin a miser Lorenzo di Priuli fatto del 1556*, Paris, National Library of France, manuscript *Italien* 351, end of the 16th century.

¹²⁰ A. Carile, *op. cit.*, p. 147. See Anon., *Cronaca veneta*, Venice, Correr Civic Museum, manuscript Cicogna 2622 [= 2123], 16th century.

¹²¹ A. Carile, *op. cit.*, p. 148. See Anon., *Cronica veneziana*, Venice, Correr Civic Museum, manuscript Cicogna 3009 [= 2234], 17th century.

¹²² A. Carile, *op. cit.*, p. 35. For the chronicles included in "A *volgare*", see *Ibidem*, p. 10-15.

¹²³ *Ibidem*, p. 64. See Anon., *Cronaca veneta*, Venice, Correr Civic Museum, manuscript Cicogna 2666 [= 2413], 15th century.

¹²⁴ A. Carile, *op. cit.*, p. 64.

¹²⁵ *Ibidem*, p. 66. See Anon., *Cronaca veneziana*, Padua, University Library, manuscript 398, 16th century.

449¹²⁶ from Correr; BUP 167¹²⁷ from Padua; PD 312c¹²⁸ from Correr; Morosini 327¹²⁹ from Correr; F 20¹³⁰ from Dresden; Ci 301 (3712)¹³¹ from Correr; Vat. Lat. 6089¹³² from Vatican; Co 1456¹³³ from Correr; Foscarini LXXXVII (6566)¹³⁴ from Vienna; Traspontina 5¹³⁵ from Rome; Co 1421¹³⁶ from Correr; Vat. Lat. 6087¹³⁷ from Vatican; Ci 1471-72 (2302-03)¹³⁸ from Correr. A. Carile groups together all these codices, although confesses that “*i codici che compongono questo gruppo si mostrano profondamente differenziati*”, a fact that he connects with the long transmission and the repeated trascriptions¹³⁹. Later, however, when presenting the derivation scheme of this group of chronicles, the Italian scholar contradicts the previous statement when mentioning that “*i codici non sono profondamente differenziati, e le varianti più numerose sono quelle ortografiche.*”¹⁴⁰ At any rate, as I mentioned previously, a more attentive

---

¹²⁶ A. Carile, *op. cit.*, p. 68. See Anon., *Cronaca veneziana*, Venice, Correr Civic Museum, manuscript Donà dale Rose 449, end of the 16th century-beginning of the 17th century.

¹²⁷ *Ibidem*, p. 73. See Anon., *Cronaca veneziana*, Padua, University Library, manuscript 167, 16th century.

¹²⁸ A. Carile, *op. cit.*, p. 74. See Anon., *Cronica de tutte le Casade Nobili de Venetia*, Venice, Correr Civic Museum, manuscript Provenienze Diverse 312c, 16th century.

¹²⁹ A. Carile, *op. cit.*, p. 66-67. See Anon., *Cronaca veneziana*, Venice, Correr Civic Museum, manuscript Morosini 327, end of the 16th century.

¹³⁰ A. Carile, *op. cit.*, p. 69-70. See Anon., *Cronaca dalla fondazione di Venezia (421) al 1556*, Dresden, Saxon Land Library, manuscript F 20, end of the 16th century.

¹³¹ A. Carile, *op. cit.*, p. 70-71. See Anon., *Cronaca veneta*, Venice, Correr Civic Museum, manuscript Cicogna 301 [= 3712], 16th century.

¹³² A. Carile, *op. cit.*, p. 68-69. See Anon., *Cronica Venetiarum. Dalle origini all'anno 1428*, Vatican, Apostolic Library, manuscript Vaticanani Latini 6089, 16th century.

¹³³ A. Carile, *op. cit.*, p. 72-73. Anon., *Cronaca di Venezia e origine delle famiglie venete patrizie*, Venice, Correr Civic Museum, manuscript Correr 1456, years 1601-1700.

¹³⁴ A. Carile, *op. cit.*, p. 73-74. According to *Ibidem*, p. 75, it is about the 17th century. See Anon., *Cronaca veneta dei Dogi e delle famiglie patrizie, dall'origine della città al 1627*, Vienna, Austrian National Library, manuscript Foscarini LXXXVII [= 6566], 18th century.

¹³⁵ A. Carile, *op. cit.*, p. 65-66. See Anon., *Cronica in breve forma della inclita et m[agnifi]ca città di Ven[eti]a*, Rome, Central National Library, manuscript Traspontina 5, 16th century.

¹³⁶ A. Carile, *op. cit.*, p. 72. Anon., *Conaca di Venezia, va dalla fondazione al 1486*, Venice, Correr Civic Museum, manuscript Correr 1421, years 1601-1625.

¹³⁷ A. Carile, *op. cit.*, p. 73. Anon., *Cronaca veneziana*, Vatican, Apostolic Library, manuscript Vaticanani Latini 6087, 17th century.

¹³⁸ A. Carile, *op. cit.*, p. 67-68. Anon., *Cronica Veneta d'autore incognito*, 2 volumes, Venice, Correr Civic Museum, manuscripts Cicogna 1471-1472 [= 2302-2303], year 1760.

¹³⁹ A. Carile, *op. cit.*, p. 64.

¹⁴⁰ *Ibidem*, p. 75 n. 1.

examination also proves differences in information, although to a less significant extent.

Generally speaking, subfamily 'b' is regarded by Carile as essentially relying on 'B' family, which text would have been rewritten by another chronicler through the mediation of inserting new data¹⁴¹.

Manuscripts M 68, M 1568, M 791, M 793, M 10, and M 1565 were also classified by R.-J. Loenertz¹⁴² in group 'B2' (the so-called "Veniera underclass"), along with the following codices: ASV I 59¹⁴³ from the State Archives at Venice, Ci 3712; M 519¹⁴⁴ from Marciana, Co 1421, Ci 2413, and M 37¹⁴⁵ from Marciana, while family 'B1' would gather the codices grouped around the chronicle ascribed to 'Enrico Dandolo'¹⁴⁶. For the same reason as A. Carile, also R. Loenertz left chronicle in codex M 2580 aside.

As for the episode of the campaign led by Giacomo Dolfín in România in 1262, R. Loenertz connects codices M 68, M 791, M 793, and M 10¹⁴⁷ not only among them, but also again with ASV I 59¹⁴⁸.

On my turn, I proposed a comparative text of M 2580, M 791, and M 10, dealing with the first part of the legend of Emperor Manuel I Comnenus¹⁴⁹ with other codices: M 2592¹⁵⁰, M 2543¹⁵¹, M 1586¹⁵², M 1577¹⁵³, M 798¹⁵⁴, M 2560¹⁵⁵,

---

¹⁴¹ *Ibidem*, p. 64. For 'B' family, see *Ibidem*, p. 213-215.

¹⁴² *Apud Ibidem*, p. 215.

¹⁴³ See Anon., *Cronaca veneziana*, Venice, State Archives, *Storia Veneta* 55 (*olim* 940), 15th century.

¹⁴⁴ See Niccolò Trevisan, *Cronaca di Venezia, continuata da altro Autore sino all'anno 1585, nel mese di Luglio, cioè sino alla morte del Doge Niccolò da Ponte*, Venice, Marciana National Library, manuscript It. VII. 519 [= 8438], 16th century. See also C. Campana, *op. cit.*, p. 87-88 (Niccolò Trevisan et al., *Cronaca di Venezia sino all'anno 1585*). See also Ş. Marin, *Manuscript It. VII. 519 (= 8438) from Marciana National Library and Its Spurious Author, Nicolò Trevisan*, "Revista Arhivelor. Archives Review" 93 (2016), 1-2, p. 84-108.

¹⁴⁵ See Anon., *Cronaca Veneziana dalla fondazione della Città fino all'anno 1360*, Venice, Marciana National Library, manuscript It. VII. 37 [= 8022], 14th century. See also C. Campana, *op. cit.*, p. 27 (*Cronica antica di Venetia*, dated in the 15th-16th centuries).

¹⁴⁶ *Apud* A. Carile, *op. cit.*, p. 214. See *Cronica di Venexia detta di Enrico Dandolo (origine-1362)* (ed. by Roberto Pesce), [Venice] 2010. See also Ş. Marin, *Codicele It. VII. 102 (8142) de la Biblioteca Nazionale Marciana și chestiunea atribuirii către Enrico Dandolo*, in *Orient și Occident. Studii în memoria profesorului Gheorghe Zbucnea* (ed. by Manuela Dobre & Rudolf Dinu), Bucharest 2012, p. 113-144.

¹⁴⁷ R.-J. Loenertz, *op. cit.*, p. 319 n. 6.

¹⁴⁸ *Ibidem*, p. 319.

¹⁴⁹ Ş. Marin, *Venice and translatio imperii. The Relevance of the 1171 Event in the Venetian Chronicles' Tradition*, "Annuario. Istituto Romeno di cultura e ricerca umanistica di Venezia" 3 (2001), p. 45-103 (82 for M 10, 83-84 for M 1580, 84-85 for M 791).

¹⁵⁰ See Anon., *Cronaca di Venezia fino al 1247*, Venice, Marciana National Library, manuscript It. VII. 2592 [= 12484]. See also C. Campana, *op. cit.*, p. 171 (*Cronaca di Venezia sino all'anno*

M 550¹⁵⁶, M 2563¹⁵⁷, M 1274 (pseudo-Zancaruola)¹⁵⁸, M 56 (pseudo-Erizzo)¹⁵⁹, and with Marcantonio Sabellico's work¹⁶⁰.

Afterwards, I grouped codices M 791 and M 10 in category 5, along with M 89¹⁶¹ and also partially with 'Trevisan' (as a matter of fact, with codex M

1253, dated in the 16th-17th centuries). See also Ş. Marin, *The Byzantines and the Muslims prior to 1239 seen from Venice, according to the Anonymous Chronicle in Codex It. VII, 2592 from Marciana National Library*, "Arheon. Časopis Arhiva Vojvodine" 3 (2020), 3, p. 269-306.

¹⁵¹ See Anon., *Cronaca di Venezia fino al 1356*, Venice, Marciana National Library, manuscript It. VII. 2543 [= 12435], 16th century. See also C. Campana, *op. cit.*, p. 151-152 (*Cronaca di Venezia sino all'anno 1360*).

¹⁵² See Anon., *Cronaca Veneta dal principio della città fino al 1450*, Venice, Marciana National Library, manuscript It. VII. 1586 [= 9611], 17th century. See also C. Campana, *op. cit.*, p. 126 (*Cronache di Venezia*, dated in the 16th century).

¹⁵³ See Anon., *Cronaca della Città di Venezia dalla sua fondazione fino all'anno 1400*, Venice, Marciana National Library, manuscript It. VII. 1577 [= 7973], 18th century. See also C. Campana, *op. cit.*, p. 126 (*Cronaca di Venezia sino all'anno 1400*).

¹⁵⁴ See Anon., *Cronaca Veneta dall'origine della città sino all'anno 1478*, Venice, Marciana National Library, manuscript It. VII. 798 [= 7486], 16th century. See also C. Campana, *op. cit.*, p. 115 (*Cronaca di Venezia sino all'anno 1425*, dated in the 15th century).

¹⁵⁵ See Anon., *Cronaca di Venezia fino al 1432*, Venice, Marciana National Library, manuscript It. VII. 2560 [= 12452], around year 1450. See also C. Campana, *op. cit.*, p. 159 (*Cronaca di Venezia sino all'anno 1432*, dated in the 15th century).

¹⁵⁶ See Anon., *Cronaca dall'origine di Venezia sino all'anno 1442*, Venice, Marciana National Library, manuscript It. VII. 550 [= 8496], 15th century. See also C. Campana, *op. cit.*, p. 92 (*Cronaca di Venezia sino all'anno 1442*, dated in the 16th century).

¹⁵⁷ See Anon., *Cronaca di Venezia fino al 1441*, Venice, Marciana National Library, manuscript It. VII. 2563 [= 12455], 15th century. See also C. Campana, *op. cit.*, p. 160 (*Cronaca di Venezia sino all'anno 1444*).

¹⁵⁸ See *Cronaca Veneta supposta di Gasparo Zancaruolo, dall'origine della Città fino al 1446*, Venice, Marciana National Library, manuscripts It. VII. 1274-1275 [= 9274-9275], 18th century. See also C. Campana, *op. cit.*, p. 123 (*Cronaca di Venezia già attribuita a Gasparo Zancaruolo*); Ş. Marin, *Some Considerations regarding Manuscripts It. VII, 1274-1275 at Marciana National Library, ascribed to Gasparo Zancaruolo*, "Revista Arhivelor. Archives Review" 94 (2017), 1-2, p. 44-84.

¹⁵⁹ See *Cronaca Veneta attribuita a Marcantonio Erizzo, fino all'anno 1495*, Venice, Marciana National Library, manuscript It. VII. 56 [= 8636], 16th century. See also C. Campana, *op. cit.*, p. 36 (Marcantonio Erizzo (?), *Cronaca di Venezia sino all'anno 1495*). See also Ş. Marin, *Crusades seen through Venetian Eyes – Between Being in Abeyance and Involvement. The Case of the Chronicle Ascribed to Marcantonio Erizzo*, in *Aut viam inveniam aut faciam. In honorem Ștefan Andreescu* (ed. by Ovidiu Cristea & Petronel Zahariuc & Gheorghe Lazăr), Iași 2012, p. 121-144.

¹⁶⁰ See M. Antonii Sabellici, *rerum Venetarum ab urbe condita cit.*

¹⁶¹ See Anon., *Cronaca Veneta dal principio della Città fino al 1410*, Venice, Marciana National Library, manuscript It. VII. 89 [= 8391], 15th century. See also C. Campana, *op. cit.*, p. 50-51 (*Cronaca di Venezia sino all'anno 1410*). See also Ş. Marin, *The Byzantines and the*

2567¹⁶²). This classification was related to the manner of description of the following events: the visit to Constantinople of Doge Agnello Partecipazio's son¹⁶³, the captivity of Pietro Badoaro in Bulgaria in the 10th century¹⁶⁴, the arrival to Venice of the ambassadors of the non-Venetian participants to the Fourth Crusade¹⁶⁵, Baldwin of Flanders' imperial election in Constantinople¹⁶⁶, the dogal title of *Dominus* and the supposed return of Doge Enrico Dandolo to Venice¹⁶⁷, the reconquest of Constantinople by Emperor Michael VIII in 1261¹⁶⁸. As for the representation of Patriarch Tommaso Morosini¹⁶⁹, I detached codex M 2567 from this category. On the other side, I included M 793 in category 9, meaning that group of chronicles that surprisingly offer very few lines to the Fourth Crusade. As for M 2580, I noted its originality, but approached it to category 11.

More general connections, without referring to various particular episodes, have been considered for M 791 with M 2034¹⁷⁰, Marino Sanudo's *Vite*

Muslims prior to 1261 as Seen from Venice, according to the Anonymous Chronicle in Codex It. VII. 89 (8381) from Marciana National Library [forthcoming].

¹⁶² See Anon., *Cronaca di Venezia fino al 1444*, Venice, Marciana National Library, manuscript It. VII. 2567 [= 12459], 16th century. See also C. Campana, *op. cit.*, p. 162 (Nicolò Trevisan, *Cronaca di Venezia sino all'anno 1444*). See also Ş. Marin, *Venice, Byzantium, and the "Infidels" (by 1377) According to the Anonymous Chronicle Preserved in Manuscript It. VII. 2567 from Marciana National Library*, "Thesaurismata" 46 (2016), p. 187-234.

¹⁶³ Idem, *Giustiniano Partecipazio and the Representation of the First Venetian Embassy to Constantinople in the Chronicles of the Serenissima*, "Historical Yearbook" 2 (2005), p. 75-92 (79).

¹⁶⁴ Idem, *Un fiu de doge la curtea țarului Simeon al Bulgariei. Cazul lui Pietro Badoaro*, "Revista Istorică", new series, 18 (2007), 3-4, p. 375-391 (378).

¹⁶⁵ Ş. Marin, *Venetian and non-Venetian Crusaders in the Fourth Crusade, According to the Venetian Chronicles' Tradition*, "Annuario. Istituto Romeno di cultura e ricerca umanistica di Venezia" 4 (2002), p. 111-171 (126).

¹⁶⁶ Idem, *The Venetian 'Empire'. The Imperial Elections in Constantinople on 1204 in the Representation of the Venetian Chronicles*, "Annuario. Istituto Romeno di cultura e ricerca umanistica di Venezia" 5 (2003), p. 185-245 (219).

¹⁶⁷ Idem, *Dominus quartae partis et dimidia totius Imperii Romaniae. The Fourth Crusade and the Dogal Title in the Venetian Chronicles' Representation*, "Quaderni della Casa Romena" 3 (2004), p. 119-150 (131, 141).

¹⁶⁸ Idem, *Veneția și căderea unui imperiu. Reprezentarea momentului 1261 în cronistica venețiană*, "Revista Istorică", new series, 14 (2003), 3-4, p. 211-254 (219).

¹⁶⁹ Idem, *The First Venetian on the Patriarchal Throne of Constantinople. The Representation of Tommaso Morosini in the Venetian Chronicles*, "Quaderni della Casa Romena" 2 (2002), p. 49-90 (65, 79-80).

¹⁷⁰ Fr. Thiriet, *op. cit.*, p. 252. See Anon., *Cronaca Veneta dalla fondazione della Città fino all'anno 1453*, Venice, Marciana National Library, manuscript It. VII. 2034 [= 8834], 15th century, microfilm Pos. Marc. 145. See also C. Campana, *op. cit.*, p. 137 (*Cronaca di Venezia sino all'anno 1443*).

*de' Dogi*¹⁷¹, the chronicle ascribed to Zorzi Dolfín (M 794)¹⁷², M 90¹⁷³. Speaking about the manuscript at Syracuse University, Ed. Muir also refers to manuscript M 69¹⁷⁴, which includes a chronicle copied by Roberto Lio in year 1630, but the same scholar notes the fact that the incipit and excipit are different than the ones in our chronicle¹⁷⁵.

Editions:

By nowadays, the manuscripts that pass under the name of '*Cronaca Veniera*' have never been into consideration for editing. I notice R. Loenertz's initiative to provide the passages in M 68 (page not numbered), M 791 (p. 72b), M 793 (p. 76b), and M 10 (p. 39b) referring to the Venetian campaign of Giacomo Dolfín in the Levant in 1262¹⁷⁶.

When editing the subfamily 'b', A. Carile also provided the editing of a fragment from codices M 68¹⁷⁷, M 1568¹⁷⁸, M 791¹⁷⁹, and M 1565¹⁸⁰, referring to *Partitio Romaniae* episode. As for manuscript von Ranke 69, it is present inside of the edited version of the so-called 'C-b' contamination¹⁸¹.

---

¹⁷¹ M. Foscarini, *op. cit.*, p. 159 n. 1. See Marini Sanuti Leonardi filii Patricii Veneti *De Origine Urbis Venetae et vita omnium Ducum feliciter incipit*, in *Rerum Italicarum Scriptores*, 22 (ed. by Lodovico Antonio Muratori), Milan, 1733: *Vitae Ducum Venetorum Italicè Scriptae ab origine Urbis, sive ab anno CCCC XXI usque ad annum MCCCCXCIII*, p. 399-1252. See also Ş. Marin, *Some Notes Regarding the Muratorian Version of Marino Sanudo's Le Vite dei Dogi*, "Revista Arhivelor. Archives Review" 98 (2021), 1-2, p. 12-45.

¹⁷² Fr. Thiriet, *op. cit.*, p. 252; V. Lazzarini, *op. cit.*, p. 103 n. 1. See Zorzi Dolfín, *Cronaca di Venezia dall'origine della Città sino all'anno 1458*, Venice, Marciana National Library, manuscript It. VII. 794 [= 8503], 16th century, microfilm Pos. Marc. 143; see also C. Campana, *op. cit.*, p. 113-114 [Giorgio (Zorzi) Dolfín, *Cronaca di Venezia sino all'anno 1478*]. Zorzi Dolfín, *Cronicha dela nobil cità de Venetia et dela sua provintia et destretto. Origini-1458* (ed. by Angela Caracciolo & Chiara Frison), 2 volumes, Venice, 2007-2009. See also Ş. Marin, *The Venetian Chronicle in Codex M 794 (8503) at Marciana National Library – Ascribed to Giorgio Delfino and Transcribed by Nicolò Gussoni*, "Revista Arhivelor. Archives Review" 89 (2012), 2, p. 41-62.

¹⁷³ P. Zorzanella, *op. cit.*, p. 21 apud A. Carile, *op. cit.*, p. 69 n. 1. See C. Campana, *op. cit.*, p. 51 (*Cronaca di Venezia sino all'anno 1462*, dated in the 16th-17th centuries).

¹⁷⁴ See Roberto Lio, *Cronaca Veneziana dalla fondazione della Città fino all'anno 1558*, Venice, Marciana National Library, manuscript It. VII. 69 [= 7727-7730], year 1630. See also C. Campana, *op. cit.*, p. 41-42 (*Cronaca di Venezia sino all'anno 1558*, dated in the 17th century).

¹⁷⁵ Ed. Muir, *op. cit.*, p. 71.

¹⁷⁶ R.-J. Loenertz, *op. cit.*, p. 319.

¹⁷⁷ A. Carile, *op. cit.*, p. 301-302, and the references at p. 305.

¹⁷⁸ *Ibidem*, and the references at p. 303.

¹⁷⁹ *Ibidem*, and the references at p. 305-306.

¹⁸⁰ *Ibidem*, p. 301-302, and the references at p. 306.

¹⁸¹ *Ibidem*, p. 512-513, and the references at p. 514.

For codex M 10 (ascribed to A. Donato), the fact that it remained unedited was noticed by now only by M. Foscari¹⁸². Meanwhile, I personally published various fragments from this codex¹⁸³ related to Byzantium and the Muslims.

* * *

Far of having the pretention to cover this lacuna, I present here below the excerpts referring to the relationship of Venice with the Muslims and the Byzantines according to seven versions of the chronicle called 'Veniera'¹⁸⁴.

One could note that, for the events referring to the beginning of the Muslim history, they are only mentioned in M 1568, M 791, and (partially) M 68. There are of course some other events that do not correspond among these seven codices, although the main narrative is more or less the same. One could also notice that the copyists of the codices M 793, M 10, and M 1565 renounced to the titles of the chapters that are present in the other four manuscripts.

---

¹⁸² M. Foscari, *op. cit.*, p. 267.

¹⁸³ Ş. Marin, *Venice, Byzantium and the Muslims (prior to 1345) According to the Chronicle Ascribed to Antonio Donato* cit. p. 306-317.

¹⁸⁴ On this occasion, I refer here exclusively to the 'Veniera' manuscripts at Marciana National Library, leaving aside the codex at Syracuse University, New York, which I have not had the opportunity to consult by now.

M 68 - episode missing	M 2580 - episode missing	M 1568 97b: Come nelle parte della Soria et Persia fo datto a quelli pupuli per Dio Maomet	M 791 6a: Come vene in Italia Albuinio Re de Longo Bardi et doppio uene Astolpho Ducha	M 793 - episode missing	M 10 - episode missing	M 1565 - episode missing
		Nel sopra detto tempo se leuete nella parte della Soria et delle [sic!] Persia una sedicione per uno prete Romano, il quale con sue simulationj dette a quelli populi per suo Dio Maomet de uil natione, per modo che tutri quelli populi a persuasione et simulatione del	Anchora dell'anno 563 [...]. Nel qual tempo si leuo nelle parte della Soria, et Persia una sedition per uno prete Romano, il quale con sue simulation dette a quelli popoli per suo Dio uno Maomet, el qual era di uil nation per modo che tutti quelli populi a			

M 68	M 2580	M 1568	M 791	M 793	M 10	M 1565
		redussero a quella bestial fede.	ditto Romano si ridusseno a quella bestial fede.			
7b: Come Cosdra d' Soria prese Gerusalem. Poi lui fu destruto da Heracio Imperator il qual dona a' Venetiani la cariega de San Marco ¹ Correndo gli anni 648, vno Cosdra de Soria, el qual aderaua al Maomet, con il suo essercito uene alla cita de Gerusalem, et	- episode missing	97b: Come Cosdra de Soria prese Jerusalem poi fu rotto da Heracio Imperatore Vno Cosdra de Soria el qual adoraua Maomet uene del 648 con il suo esercito alla cita de Jerusalem, le quale prese et destrusse.	6b: Come Cosdra de Soria prexe Gerusalem, poi lui fu destruto da Heracio Imperator il qual dono a Venetiani la cariega de San Marco Correndo li anni 648, vno Cosdra de Soria, el qual adoraua el Macomet con il suo essercito vene alla citta de Gerusalem, et la	- episode missing	- episode missing	- episode missing

¹ The title is emphasized in red ink.

M 68	M 2580	M 1568	M 791	M 793	M 10	M 1565
la prese, & destrusse.			prese, et destrusse.			
7b: Doppo Heracio Imperator de Constantinopoli passato in Soria con certi nauilij da Venetia, et destrusse el ditto Re Cosdra, il qual Imperator poi ritorno à Constantinopoli, et porto con lui il legno della Santa Croce, et in segno d'amor el ditto Imperator mando à donar à Venetiani la cariega de miser San Marco Euangelista, sopra la qual el	- episode missing	97b: Dopo Eracio Imperatore de Constantinopoli essendo passatto in Soria con certi nauellij de Venexia destrusse el detto Re Cosdra il quale destrutto che fu l'Imperatore ritorno a Constantinopoli Et porto con lui el legno della Santa Croce. Et in segno d'amor egli mando a donar a Venetianj la cariega de San Marco	6b: Doppo Heracio Imperator de Constantinopoli passette in Siria [sic!] con certe nauilij di Venetia et destrusse el detto Re Cosdra. Il qual Imperator poi ritorno a Constantinopoli et porto con lui il segno della Santa Croce et in segno de amor el ditto Imperator mando a donar a Venetiani la cariega de messer San Marco	- episode missing	- episode missing	- episode missing

M 68	M 2580	M 1568	M 791	M 793	M 10	M 1565
sedeua in Alessandria, la qual cariega fu posta nel Patriarcado de Grado loro cathedral della prouincia di Venetia.		Euangelista sopra la qual meser San Marcho sedeua in Alessandria la qual fu posta nel Patriarchado de Grado loco catedral della prouincia de Venetia et cosi si conserua.	euangelista sopra la qual el sedeua in Alesandria, la qual cariega fu porta nel Patriarchado de Grado loco chatredal [sic!] della prouintia di Venetia.			
7b: Come li Saraceni passorno in Italia ² Correndo li anni 660 molti Saracini Barbari passorno in Cicilia, et fu la prima uolta che	- episode missing	98a: Come li Saraceni passorno in Sicilia Molti Saraceni Barbari l'anno 660 passorno in Sicillia, e fu la prima uolta che uene in Italia.	6b: Come li Saracini passorno in Italia Correndo li anni 660, molti Saracini Barbari passorno in Cicilia et fu la prima uolta che	- episode missing	- episode missing	- episode missing

² The title is emphasized in red ink.

M 68	M 2580	M 1568	M 791	M 793	M 10	M 1565
loro ueneno in Italia.			loro ueneno in Italia.			
62b (under Doge Agnello Partecipazio, 811-827): El ditto habbiando duo fioli uno chiamato per nome Justinian hauendolo mandato all'Imperator de Constantinopoli per Imbassador per hauer alcuni patti fece armar con lui piu nauilij che trafegaua, et passaua in quelle parti.	109a (under Doge Agnello Partecipazio, 811-827): El ditto haueua duo fiogli l'uno chiamato Justinian, et mandolo dall'Imperator di Constantinopoli per imbassador per hauer alcuni patti, fecè armar con lui piu nauilij, che trafegaua, et passauano in quelle parte.	104b (under Doge Agnello Partecipazio, 811-827): [...], el qual Dose auuea dui figlioli uno nominato Justinian, il quale fu mandato al'Imperator de Constantinopoli ambassiator per auer alcuni porti [sic! = pati] per piu nauilij armati che trafegauano et passauano in quelli parti, [...].	57b (under Doge Agnello Partecipazio, 811-827): [...], el ditto habbiando duoi figlioli, vno chiamato per nome Justinian hauendo mandato all'Imperator de Constantinopoli per imbasciator per hauer a[l]cuni [sic!] pati fece armar con lui piu nauilij, che trafegaua, et passaua in quelle parte, [...].	48b (under Doge Agnello Partecipazio, 811-827): [...] el ditto habbiando doi fioli uno chiamato Zustinian e l'altro Zuane el qual Zustinian habiandolo mandato alo Imperador de Chostantinopoli per imbasador per uoler alguni pati fece armada chon lui piu nauilii chi trafegaua e pasaua in quele parte [...].	8a (under Doge Agnello Partecipazio, 811-827): El ditto habbiando dieci [sic!] fioli uno chiamato per nome Iustinian, l'altro Zuane il qual Iustinian habiandolo mandato a l'Imperator de Costantinopoli per imbasicator, per [4a] aver alcuni patti, fece armar con lui più navilij, che trafegava, e passava in quelle parti.	3b-4a (under Doge Agnello Partecipazio, 811-827): El ditto abbiando do fioli, uno chiamato per nome Zustinian, e l'altro Zane, il qual Justinian mandolo à lo Imperator di Costantinopoli per imbasicator, per [4a] aver alcuni patti, fece armar con lui più navilij, che trafegava, e passava in quelle parti.

M 68	M 2580	M 1568	M 791	M 793	M 10	M 1565
62b (under Doge Agnello Partecipazio): Giunto el ditto à Constantinopoli fu molto da quel Imperator accettato & haue de gran doni, magnificando et conferendo con lui tutto quello per che era mandato; [...].	109a (under Doge Agnello Partecipazio): Junto il ditto à Constantinopoli, fu molto da quello Imperator accettato, et haue de gran doni magnificando et conferendo con lui tutto quello, perche era mandato, [...].	104b (under Doge Agnello Partecipazio): [...] il quale giunto in quelle parti benignamente fu accettato da quel Imperatore, et aue grandi doni magnificando et conferendo con lui tutto quello per il che era uenuto. [...].	57b (under Doge Agnello Partecipazio): [...] giunto el ditto a Constantinopoli, fu molto da quel Imperator accettato, et haue de gran doni, magnificando, et conferendo, con lui tutto quello, perche era mandato, [...].	48b (under Doge Agnello Partecipazio): [...] e zonto el ditto a Constantinopoli fo molto da quel Imperador azetado et haue grandoni magnificando trattando chonfer[m]ando [sic'] chon lui tutto quello che iera mandato [...].	8a (under Doge Agnello Partecipazio): Zonto il dito à Constantinopoli fo molto da quel Imperator acceptado, et haue de gran doni magnificando, tractando, et conferendo con lui tutto quello perche era mandato, [...].	4a (under Doge Agnello Partecipazio): Zonto à Constantinopoli fo molto dall'Imperator accettado, et ave di gran doni, magnificando, trattando, e conferendo con lui tutto quello perch'era mandato.
62b (under Doge Agnello Partecipazio): Nel tempo del ditto Dose	109a (under Doge Agnello Partecipazio): Nel tempo del ditto correndo li	104b (under Doge Agnello Partecipazio): Come el corpo de San Marcho fu condotto a Venetia ~~Nel tempo del ditto Dose~~	58a (under Doge Agnello Partecipazio): [...] Nel tempo del ditto Dose	49a (under Doge Agnello Partecipazio): Anchora nel tempo de ditto	8b (under Doge Agnello Partecipazio): Nel tempo del ditto Doxe	4a (under Doge Agnello Partecipazio): A sò tempo cioè dell' 800 adi 31

M 68	M 2580	M 1568	M 791	M 793	M 10	M 1565
correndo li anni del nostro Signor 800 addi ultimo Zener fò condutto j'l corpo del beato Euangelista miser San Marco in Venetia da duo nobeli mercadanti che era in Alessandria, l'uno nominato Tribun da Torcello, l'altro Rustico Trandonico da Malamoco, per preghiere del qual glorioso Euangelista la nostra cittade è guardata & essaltada sopra le altre cittade.	anni del nostro Signor 800 adi vltimo Zener fu conduto il capo [sic! = corpo] del beato Euangelista miser Ser Marco in Venetia da duo nobeli mercadanti, ch'era in Alexandria, l'uno nominato Tribo da Torcello, l'altro Rustico Trandenigo da Malamocho per pregiere del qual glorioso Euangelista la nostra citta è guardata, et exaltada sopra le altre citta, [...].	~~correndo gli anni~~ ~~800 a el ultimo~~ ~~Zener fu~~ ~~condutto el~~ ~~corpo del beato~~ ~~Euangelista~~ ~~miser San~~ ~~Marco in~~ ~~Venetia da duj~~ ~~nobeli~~ ~~mercadanti li~~ ~~quali troue in~~ ~~Alessandro~~ ~~l'uno de quali e~~ ~~[sic!] nominato~~ ~~Tribun de~~ ~~Torcello l'altro~~ ~~Listico [sic!]~~ ~~Trandonico da~~ ~~Malamocho per~~ ~~pregiere del~~ ~~qual glorioso~~ ~~Euangelista la~~ ~~citta de Venetia e~~	correndo li anni del nostro Signor 800 adi vltimo Zener fu dutto il corpo del Beato Euangelista miser San Marco in Venetia da duo nobeli mercadanti che era in Alexandria, luno nominato Tribun da Torcello, laltro Rustico Trandonico da Malamoco per preghiere del qual glorioso Euangelista la nostra cittade e guardata e assaltada [sic! = exaltada!] sopra le altre cittade.	Doxe messer Anzolo Badoer lanno 800 ultimo Zener fu dato el corpo del Beado Euangelista messer San Marcho in Uenextia da do nobeli marchadanti che iera in Alessandria luno nominado Tribun da Torzelo[,] laltro Rustigo Tradonicho da Malamocho per i qual pregierie del glorioxo Uanzelista la nostra zitade e guardada e si e exaltada sopra le altre zitade a chompimento.	corando li anni del nostro Signor 800 ultimo Ziner [sic!] fù discoperto il corpo del beato Euangelist San Marco in Venetia da mercadanti che erano stati in Alessandria l'uno nominado Tribun da Torcello[,] Rustico Gradenigo da Mazorbo, ò pure da Malamocco per preghiere di quel glorioso Euangelista protetor della città fò elletto in perpetuo acciò la guardasse sopra	Zener fù dato il corpo del beato Euangelista miser San Marco in Venetia da 2 nobili marcanti, ch'era in Alessandria, l'un nomado Tribun di Torcello, l'altro Rustico Trandonico da Malamocco, per preghiere del qual glorioso Euangelista la nostra cittade è guardada, e essaltada sopra le altre cittade.

M 68	M 2580	M 1568	M 791	M 793	M 10	M 1565
		guardata-et esaltata. ³			tutte le altre cittade.	
- episode missing	- episode missing	104b (under Doge Agnello Partecipazio): Come fu fabrichato il monesterio de San Zacharia [...] con parte del legno della Crose da Leon Imperator, et altre reliquie et doni [...].	- episode missing	- episode missing	- episode missing	- episode missing
62b (under Doge Giustiniano Partecipazio, 827-829):	109b (under Doge Giustiniano Partecipazio, 827-829): Comme fu ellecto Dose miser Justinian Badoer, et	105a (under Doge Giustiniano Partecipazio, 827-829): Come fu eleto Dose meser Justinian Badoer. Et	58a (under Doge Giustiniano Partecipazio, 827-829): Come fu eletto meser Justinian Badoer Dose, & come	49a (under Doge Giustiniano Partecipazio, 827-829):	8b (under Doge Giustiniano Partecipazio, 827-829):	4a (under Doge Giustiniano Partecipazio, 827-829):

³ The whole episode was erased later by the copyist.

M 68	M 2580	M 1568	M 791	M 793	M 10	M 1565
In tempo suo l'Imperator Michel de Constantinopoli uogliando conquistar l'isola de Cicilia mando al ditto Dose à dimandar soccorsio & aiuto; [...].	l'Imperator andò per conquistar l'isola de Cicilia, et domandò soccorsio à Venetiani [...]. In tempo suo l'Imperator Michel de Constantinopoli volendo conquistar l'isola de Cicilia mandò al ditto Dose à dimandar soccorsio et aiuto; [...].	l'Imperator andando a conquistar l'Isola de Cicilia demandote soccorsio a Venitianj [...]. Corendo gli ani 810 nel tempo suo l'Imperator Michel de Constantinopoli uolendo conquistar l'isola de Cicilia mando a domandar soccorsio al detto Dose, [...].	l'Imperator andò per conquistar l'isola de Cicilia, et dimandò soccorsio a Venetiani⁴ [...]. 810. In tempo suo l'Imperator Michel de Constantinopoli vogliando conquistar l'isola de Cicilia, mando al ditto Dose a dimandar soccorsio, et aiuto.	[...] in tempo suo lo Imperador Michel de Chostantinopoli uoiano agiutar [sic! = aquistar] la ixola de Cecilia mando al ditto Dose domandando sochorso et aiuto[.] [...].	810[.] In tempo suo l'Imperator Michiel de Costantinopoli uolendo conquistar la isola di Cicilia mandò al ditto Dose dimandando soccorsio, et aiuto[.] [...].	810. L'Imperator Michiel di Costantinopoli voiano acquistar l'isola di Cicilia mandò à domandar soccorsio al ditto Dose; [...].
62b (under Doge	109b (under Doge	105a (under Doge	58a (under Doge	49a (under Doge	8b (under Doge Giustiniano Partecipazio):	4a (under Doge Giustiniano Partecipazio):

⁴ The title is emphasized in red ink.

M 68	M 2580	M 1568	M 791	M 793	M 10	M 1565
Giustiniano Partecipazio): [...]; vnde lui con uolunta del pouolo mandoli nauilij armadi con homeni infiniti; et alle fin torno à Uenetia con saluamento & gran uittoria.	Giustiniano Partecipazio): [...], vnde lui con volunta del pouolo, mandoli nauilij armadi con infiniti homeni, et alle fin tornano in Venetia à saluamento et gran uittoria.	Giustiniano Partecipazio): [...], el quale con uolunta del pouolo li mando nauilij armadi con assae gente, li quale ritornorno a Venetia con uittoria, [...].	Giustiniano Partecipazio): Vnde lui con uolunta del pouolo mandati nauilij armadi co' homeni infiniti, et alle fine tornò a Uenetia con saluamento, et gran uittoria, [...].	Giustiniano Partecipazio): [...], onde lui chon uolunta del pouolo mandoli nauilii armadi chon homeni infiniti ale fin dito si torna a Uenextia chon saluamento e gran uittoria [...].	[...], onde lui con uolontà del popolo mandò li nauilij armadi con huomini infiniti, et alla fin tornò à Venetia con saluamento, et gran uittoria, [...]	[...]; onde lui con uolontade del puovolo mando li navilij armadi con vomini infiniti, e alla fin tornò à Venetia à saluamento, e gran uittoria.
63a (under Doge Pietro Tradomenico, 837-864):	110b (under Doge Pietro Tradomenico, 837-864):	105b (under Doge Pietro Tradomenico, 837-864): Uenuta de Saracinj fin in Anchona et rotta del armata della Signoria ⁵	58b (under Doge Pietro Tradomenico, 837-864):	50a (under Doge Pietro Tradomenico, 837-864):	- episode missing	4b (under Doge Pietro Tradomenico, 837-864):

⁵ Although referring to the immediately following episode, this title is settled previous to the election of Doge Pietro Tradomenico.

M 68	M 2580	M 1568	M 791	M 793	M 10	M 1565
[...] qual ottenuto uittoria dalla Imperial maiestà de grande honore fu magnificato[.]	[...], qual ottene uittoria dell'Imperial magesta, de grande honor, fu magnificato [.]	[...] il quale auendo ottenuta uittoria, dalla Imperial magiesta de gran onori fu ornato.	[...] dalla Imperial Magiesta de grande honore fu Magnificato.	[...] qual otegnando uittoria de la Imperial Magesta de grande honore fo magnifichado [...]		[...], qual otegnudo vittoria da la Imperial Maestà de grand'onor fo magnificado.
63a (under Doge Pietro Tradomenico): Ad instantia dell'Imperator nominato Theodosio Patricio, armado fu tra gallic & naue per numero LX, capetanio delle ditte Zuane preditto[.] [...].	110a (under Doge Pietro Tradomenico): Ad instantia dell'Imperator nominato Theodosio Patricio, armando tra galic et naue per numero 60 capitano delli dittj nauiglij miser Zuanne preditto, [...].	105b (under Doge Pietro Tradomenico): Anchora ad instantia de Teodosio Patricio Imperatore fu fatto armata de galee et naue numero 60 dalla qual el detto meser Zuane fu fatto capitano[.] [...].	58b (under Doge Pietro Tradomenico): Ad Instantia dell'Imperator nominato Theodosio Patricio armado fu tra gallic, et naue numero 60 capitano delle ditte Zuane preditto[.] [...].	50a (under Doge Pietro Tradomenico): [...] dapoi el dito zonse a Uenetia a instantia delo Imperator nominado Teodoxio Patricio fo armado tre galie et naue 60 capitano de le ditte Zuane fiol	9b (under Doge Pietro Tradomenico, 837-864): Ad istanza del Imperator Teodosio Patricio armado fo tra galie e naue 60 capitano delle dette meser Zuane sopradeto[.] [...].	4b (under Doge Pietro Tradomenico): A istanza de Teodosio Patricio Imperator fo armade 3 galie, e naue 60 capitano dito Zane, [...].

M 68	M 2580	M 1568	M 791	M 793	M 10	M 1565
63a (under Doge Pietro Tradomenico): Il qual se haue lassato scorer fin à Taranto per prender certi legni de Saraceni; et Dio permesse per li nostri compagni [sic!] che per li ditti Saraceni fu messo à confusion, [...].	110a (under Doge Pietro Tradomenico): [...], el qual se haue lassato scorer fin à Taranto per pigliar certi legni di Saracini, et Iddio permesse per lli nostri peccati, che per lli ditti Saracini fu messo à confusion, [...].	105b (under Doge Pietro Tradomenico): [...], il quale scorse fin a Taranto per prender certe legni de Saraceni, ma Dio per le peccati nostri permese che per li detti Saraceni fusse messa larmada a confusione, [...].	58b (under Doge Pietro Tradomenico): [...], il qual se haue lassato scorer fin a Taranto, per prender certi legni de Saracini, et Dio permesse per li nostri peccati che per li ditti Saracini fu messo à confusion[,].	50a (under Doge Pietro Tradomenico): [...], el qual si haue lassado scorer fino a Taranto per prender zerti legni di Saraxini i Dio premese per li nostri pechadi che li diti Saraxini fu mesi a chonfusion[,].	9b (under Doge Pietro Tradomenico): [,] il qual corse sino à Taranto per prender alcuni legni de Saracini, ma Iddio permesse per li nostri peccati che li Saracini ne confusero [...].	4b (under Doge Domenico Tradomenico): [...], il qual se avò lassato scorer fin à Taranto per prendere certi legni de' Seracini, e Dio permasse [sic:] per li nostri peccati, che per li diti Seracini el fo messo a confusion; [...].
63a (under Doge Pietro Tradomenico): [...], per la qual cosa Saraceni preserno gran uigoria; et	110a (under Doge Pietro Tradomenico): [...], per lla qual cosa Saracinj preseno gran vigoria, et	105b (under Doge Pietro Tradomenico): [...], per il che li Saraceni preseno uigoria et uenero fin in Dalmatia	58b (under Doge Pietro Tradomenico): [...], per la qual cosa Saraceni presono gran	50a (under Doge Pietro Tradomenico): [...], per la qual cosa i Saraxini prese gran uigoria e	9b (under Doge Pietro Tradomenico): [...] e presero per tal uittoria grande ardimento, e che	4b (under Doge Pietro Tradomenico): [...]; per la qual cosa i Seracini preseno gran vigoria, e

M 68	M 2580	M 1568	M 791	M 793	M 10	M 1565
ueneno fin in Dalmatia et in le spiaze di Ancona & Romagna.	ueneno fino in Dalmatia, et in le spiaze de Ancona, et Romagna.	et nelle spiaggie de Anchona in Romagna.	vittoria [sic! = gl], et veneno fin in Dalmatia, et in le spiaze de Anchona et Romagna.	uene fina in Dalmazia e in la spiaza de Anchona e dela Romagna.	uenero fin in Dalmatia et in le spiagie di Ancona, e Romagna.	veneno fin in Dalmazia in le spiaze d'Ancona, et la Romagna.
63b (under Doge Orso Participazio I, 864-881): Come Saraceni venno [sic!] fin in Istria⁶	110b (under Doge Orso Participazio I, 864-881): Come Saraceni veneno fin in Istria	106b (under Doge Orso Participazio I, 864-881): Come Saraceni ueneno con gran numero de nauilij in Istria	59a (under Doge Orso Participazio I, 864-881): Come Saraceni uenneno fino in Istria	50b-51a (under Doge Orso Participazio I, 864-881):	10b (under Doge Orso Participazio I, 864-881):	5b (under Doge Orso Participazio I, 864-881):
Anchora in suo tempo Saraceni venneno con gran stuolo de nauilij & intorno nel Colfo scorrendo per la Dalmatia et tutte le parte	Anchora in so tempo Saracini veneno de gran stuola de nauiglij, et intorno nel Colpho scorrendo per lla Dalmatia, et tutte le parte	Anchora in nel tempo del ditto Dose Saraceni ueneno con gran numero de nauilij et entromio in Colfo scorendo per la Dalmatia et tutte le parte	Anchora in suo tempo Saracini veneno con gran stuolo de nauilij, et intorno nel colpho scorrendo per la Dalmatia et tutte parte dell'Istria	Anchora in suo tempo Saraxini uene chon gran stuolo de [51a] nauilii entro nel Cholfo schorando per la Dalmazia e tutte parte de l'Istria	Ancora in tempo suo la Signoria sentendo la uenuta de Saracini uenero con gran stuolo di nauilij nelli confini della Dalmatia, e nel	Saracini ueneno con gran stuolo di navilij in Colfo, scorando per la Dalmazia, e tutte parte dell'Istria fin à Grao, [...].

⁶ The title is emphasized in red ink.

M 68	M 2580	M 1568	M 791	M 793	M 10	M 1565
dell'Istria fino a Grado, [...].	delle Istria fino à Grado[,][...].	della Istria fino a Grado, [...].	fina à Grado, [...].	fina a Grado[,][...].	Istria fin à Grado[,][...].	
63b (under Doge Orso Partecipazio I): [...], per la qual cosa el detto Dose con li Venetiani andò a soccorer & defender tutte le sua contrade et le conseruo senza danno, [...].	110b (under Doge Orso Partecipazio I): [...][,], per lla qual cossa el ditto Dose con li Uenitiani andò soccorer, et deffender tutte le sue contrade, et le conserui senza danno, [...]	106b (under Doge Orso Partecipazio I): [...], per il che il detto Dose con consentimento del populo mando a soccore et deffendere tuto [sic! = e] le sue contrade et le conseruo senza danno alcuno.	59a (under Doge Orso Partecipazio I): [...], per la qual cosa il ditto Dose con li Venetiani andò a soccorer, et defender tutte le sue contrade, et le conseruo senza danno.	51a (under Doge Orso Partecipazio I): [...][,], per la qual cosa el dito Doxe chon li Ueniziani ando a sochorer e defender le sue chontrade et etianadio chonseruo senza algun dano [...].	10b (under Doge Orso Partecipazio I): [...][,], per la qual cosa al [sic!=e] dito Doxe ando a socorer, e difender tutte le loro contrade, e le conseruò tutte senza danno, [...].	5b (under Doge Orso Partecipazio I): [...], per la qual cosa il Dose co i Venetiani andò à soccorer, e diffender tutte le so contrade, e le conseruò senza danno.
64a (under Doge Orso Partecipazio II, 912-932):	111b (under Doge Orso Partecipazio II, 912-932): Comme fu elletto Dose miser Orsso Baduer ottene il dogado. Et vno suo fiollo	108a (under Doge Orso Partecipazio II, 912-932): Come meser Orsso Badoer fu eletto Dose, et uno suo figliolo ritornando da	59b (under Doge Orso Partecipazio II, 912-932): Come fu eletto Dose meser Orso Badoer et uno suo figlio ritornando da	51b (under Doge Orso Partecipazio II, 912-932):	12a (under Doge Orso Partecipazio II, 912-932):	6a (under Doge Orso Partecipazio II, 912-932):

M 68	M 2580 ritornando da Constantinopoli fu preso	M 1568 Constantinopoli fu preso	M 791 Constantinopoli fu preso ⁷	M 793	M 10	M 1565
Costui haueua un figliuol per nome chiamato Piero; questo fu mandato per Imbasador all'Imperador de Constantinopoli.	[...]. Costui haueua un figliuolo per nome chiamato Piero, el qual fu mandato per ambasciator all'Imperator de Constantinopoli, [...].	[...] il qual Dose haueua uno figliolo nominato Piero il quale fu mandato per ambasciattor a l'Imperattor di Constantinopoli [...].	[...]. Costui haueua un figliol per nome chiamato Piero. Questo fu mandato per Imbasciator all'Imperador de Constantinopoli.	Custui haueua uno fiol chiamato Piero [e] questo fo mandato per imbasador alo Imperador de Chostantinopoli [...].	Questo haueua un fio per nome Piero il qual fo manda per imbasator à l'Imperator à Constantinopoli [...].	Aueua un fio nomado Pietro, che lo mandò imbasciator dall'Imperator di Constantinopoli, [...].
64a (under Doge Orso Partecipazio II): Il qual Piero fu riceuuto dignissimamente & dignitate grandissime da quello acquisto.	111b (under Doge Orso Partecipazio II): [...], el qual Piero fu recepto dignissimamente , et dignitate grandissime da'	108a (under Doge Orso Partecipazio II): [...] dal quale egli fu accettato benignamente, et aquisito grande dignita, [...].	59b (under Doge Orso Partecipazio II): Il qual Piero fu riceputo dignissimamente et dignitate grandissime da	51b (under Doge Orso Partecipazio II): [...] el qual deto Piero dalo Imperador fo receuuto degnissimamente e degnitate	- episode missing	6a (under Doge Orso Partecipazio II): [...], quale fù degnamente recevudo, e dignitate grandissima da

⁷ The title is emphasized in red ink.

M 68	M 2580	M 1568	M 791	M 793	M 10	M 1565
	quello acquistò, [...].		quello acquisto, [...].	grandissime da quela [sic!] a questo [sic! = acquisto]. [...].		quello acquistò, [...].
64a (under Doge Orso Partecipazio II): Tornando per terra à Venetia da Michel Bon Dose fraudolentement e fu preso. Il qual Michel era signor in Schiaunia, et con tutta la sua compagnia fu mandato à Simon Re de Ongaria et li stette per certo tempo. Da poi cautamente da	111b (under Doge Orso Partecipazio II): [...], tornando per terra à Uenetia da' Michel bondose [sic! = Bon Dose] fraudolentement e fu preso, el qual Michel era signor in Schiaunia, et con tutta la sua compagnia fu mandato à Simon Re de Ongaria douc per certo tempo el stette doppoi cautamente fugite delli, e tempo, dappoi	108a (under Doge Orso Partecipazio II): [...], et ritornando a Venetia per terra fraudolentissima mente fu preso da Michel <u>Don</u> [sic!] signor in la Schiaunia, et con tutta la sua compagnia fo mandatto al Re Simon de Ongaria douc per certo tempo el stette doppoi cautamente fugite delli, e	59b (under Doge Orso Partecipazio II): [...], tornando per terra à Uenetia da Michel Bon Dose fraudolentemente fu preso, j] qual Michel era signor in Schiaunia, et con tutta la sua compagnia fu mandato a Simon Re de Ongaria, et li stete per certo tempo[.] Dapoi cautamente da	51b (under Doge Orso Partecipazio II): [...][.] Tornado per tera a Uenextia da Michel Bon Doxe fraudolentement e fo prexo el qual Michel gera signor in Schiaunia e chon tutta la sua chompagnia fo mandado a Simon Re de Hongaria e la stete algun tempo dapuo cautamente da	12a (under Doge Orso Partecipazio II): [...], da meser Michiel Bon Doxe fraudolentement e fo preso il qual Michiel era signor di Schiuonia, et con tutta la sua zente fo manda à Simon Re d'Ongaria, e stete molto tempo; ma doppo qualche tempo cautamente se ne	6a (under Doge Orso Partecipazio II): [...], tornando per terra à Venetia da Michiel Bon Dose fraudolmente fo preso, e con tutta la so compagnia fo mandà à Simon Rè d'Ongaria, oue doppo tratto longo tempo fuzzi, e vene à Venetia.

M 68	M 2580	M 1568	M 791	M 793	M 10	M 1565
quello fugi et uenne a Venetia.	cautamente da quello fugito, et vene à Uenetia, [...].	uene a Venetia, [...].	quello fugi, et vene a Uenetia.	quelo fugi e uene a Ueniexia [...].	fugi e viense à Venetia [...]	
64a (under Doge Pietro Candiano II, 932-939): In suo tempo fu mandato uno suo figlio imbasador all'Imperador de Constantinopoli per certe differentie, dal qual Imperador fu ben uisto et li fu appresentato de molti doni, poi uenne a Venetia con grande honor. Il qual haueua nome Piero [...].	112a (under Doge Pietro Candiano II, 932-939): In suo tempo fu fatto vno suo figliol per imbasador all'Imperador de Constantinopoli per certe differentie, dal qual Imperador fu ben visto, et li fu appresentato de molti doni, poi uenne a Venetia con ritorno à Uenetia con grande honor, il quale haueua nome Piero, [...].	108a (under Doge Pietro Candiano II, 932-939): [...], nel tempo del quale uno suo figliolo nominato Piero fu mandato a l'Imperatore de Constantinopoli per certe differentie, il quale dal detto Imperatore fu ben uisto, molti doni le furno apresentati et ritorno a Venetia con grande honore, [...].	59b (under Doge Pietro Candiano II, 932-939): In suo tempo fu mandato vno suo figlio jmbassador all'Imperador de Constantinopoli per certe differentie, dal qual Imperador fu ben visto, et li fu appresentato de molti doni poi vene a Uenetia con grande honor. Il quale hauea nome Piero, [...].	51b (under Doge Pietro Candiano II, 932-939): [...] in suo tempo fo mandado uno suo fiol imbasador alo Imperador de Chostantinopoli per zerte deferenzie dal qual Imperador lui fo ben uisto e fo prexentado de molti doni e poi uene a Ueniexia [e] chon grande honor fo rezeuudo el qual	12a (under Doge Pietro Candiano II, 932-939): [...] 934 nel quel tempo fo manda un so fiol imbasiator à Constantinopoli per certe diferenze, il qual dal dito Imperator fò ben uisto, e li fece molti donni, poi uene à Venetia con grande onor, [...].	6a (under Doge Pietro Candiano II, 932-939): Mandò un sò fiol Piero ambasador all'Imperator di Costantinopoli, che fo ben visto, e la fono apparecchiadi molti doni, e venne à Venetia con grande onor, [...].

Ş. Marin, *The Muslims and the Byzantines, according to 'Veniera Chronicles' (I)*

M 68	M 2580	M 1568	M 791	M 793	M 10	M 1565
- episode missing	115a (under Doge Pietro Barbolano, 1026-1032): Correndo li anni 1028 fu portado à Venetia il corpo de Santa Helena, et la pala de San Marco, il corpo de Santa Lucia, il corpo de Santa Agatha, tutti da' Constantinopoli.	- episode missing	- episode missing	fio haueua nome Piero [...]. - episode missing	15b (under Doge Pietro Barbolano, 1026-1032): Corendo li anni di Christo 1028 fo portado à Venetia il corpo di Santa Ellena, e la palla di San Marco; il corpo di Santa Lucia, et il corpo di Santa Agata da Costantinopoli.	- episode missing

Planuri de asanare a lacului Cișmigiu (1883)

Elena Mușat

Keywords: *Cișmigiu Park; Systematization of Parks; Cleaning Up the Lake; Public Gardens; Bucharest City Hall*

Încă de la înființarea Grădinii Cișmigiu, asanarea lacului a reprezentat una dintre problemele căreia autoritățile bucureștene nu i-au putut găsi o rezolvare eficientă. Deși au existat măsuri care au ameliorat temporar efectele revărsării periodice a apelor, spre sfârșitul secolului al XIX-lea, starea necorespunzătoare de igienă a lacului afecta întreaga zonă.

Dincolo de considerentele de ordin estetic, argumentele pentru care în anul 1830 generalul Pavel Kiseleff a dispus construirea Grădinii Publice Cișmigiu vizau eliminarea din centrul Bucureștiului a focarului de infecție determinat de revărsarea apelor bălții lui Dura neguțătorul – actualul lac Cișmigiu – în timpul inundațiilor, când zona mocirloasă ajungea până la zidurile Mănăstirii Sărindar¹. Evoluția evenimentelor a amânat însă proiectul, reluat câțiva ani mai târziu de domnitorul Gheorghe Bibescu care, la 15 februarie 1845, a trecut terenul Cișmigiului și pe cel al proprietarilor din vecinătate în posesia Sfatului Administrativ al Bucureștilor, ulterior angajându-l pe arhitectul peisagist austriac Wilhelm Meyer să proiecteze Grădina². Contrar planului inițial din 1830, care presupunea secarea bălții mlăștinoase, W. Meyer a decis transformarea ei într-un lac prevăzut cu un sistem de canale care permitea golirea apei și salubritatea zonei. Amenajarea Grădinii Cișmigiu a continuat în timpul domnitorului Barbu Știrbey, când au început lucrările de curățare a bălții și s-au construit terasamentul și canalele necesare pentru umplerea lacului cu apă din Dâmbovița sau, după caz, scoaterea ei³. La fel ca mulți dintre contemporanii săi, Ion Ghica aprecia că “vestitul grădinar Meyer și-a pus toată arta și știința ca să transforme mocirla într-o grădină încântătoare”⁴. Potrivit proiectului, Grădina a fost construită în jurul lacului care urma să fie înfrumusețat cu o fântână arteziană și dotat cu “gondole”⁵, transformându-se într-un punct de atracție și de *loisir* pentru bucureșteni.

În 1852, când tânărul arhitect a murit subit din cauza febrei tifoide, Grădina Publică Cișmigiu era deja amenajată și lacul sistematizat, planul Jung,

---

¹ George Potra, *Din Bucureștii de ieri*, I, București 1990, p. 323.

² Radu Olteanu, *Bucureștii în date și întâmplări*, București 2002, p. 156.

³ Nicolae Vătămănu, *Istorie bucureșteană*, București 1973, p. 107.

⁴ *Ibidem*.

⁵ Constantin C. Giurescu, *Istoria Bucureștilor* (ed. a II-a), București 1979, p. 334.

întocmit în 1856, semnalând la acea dată existența “canalului Cișmegiului”⁶, construit pentru deversarea surplusului de apă în râul Dâmbovița.

Deficiențele care au însoțit lucrările de întreținere au dus însă la deteriorarea acestor sisteme de canale, astfel că, 30 de ani mai târziu, documentele consemnează o situație aproape la fel de gravă ca cea care a precedat amenajarea Grădinii Cișmigi.

În 1883, Serviciul Tehnic al Ministerului Agriculturii, Industriei, Comerțului și Domeniilor (MAICD) – care administra Grădina Cișmigi – a redactat un proiect “de însănătoșire a lacului de la Cișmegiu”⁷, a cărui executare presupunea implicarea Primăriei Comunei București, care dispunea de “un personal de întreprinzători numeros și deprins cu asemeni lucrări speciale, precum și tot materialul și uneltele trebuincioase lor”⁸ și era “mai mult decât oricine interesată la îmbunătățirea stării igienice a Capitalei”⁹.

Admițând necesitatea lucrărilor, Primăria București a solicitat însă MAICD “să retrocedeze Comunei grădina Cișmegiu împreună cu alocațiunea ce are pentru întreținerea ei anuală acordându-i și suma ce a destinat pentru însănătoșirea lacului”¹⁰, pentru a fi evitată corespondența nesfârșită care ar fi însoțit delegarea atribuțiilor de executare a lucrărilor către Primărie.

Au urmat luni de negocieri între MAICD și Primăria București, în special asupra condițiilor care însoțeau cedarea Grădinii Cișmigi, dar și a acordării alocației anuale de întreținere a acesteia. Primăria nu a acceptat clauzele care interziceau reconfigurarea Grădinii, motivând că aspectul acesteia trebuie să evolueze în raport cu spiritul vremurilor: “administrațiunea municipală și-a dat întotd-auna silința a îmbunătăți stabilimentele ce-i aparțin, în raport cu mijloacele sale și cu ideele veacului. De ce, în privința Cișmigiului, ar pune o barieră ideilor și gustului viitorului, obligându-se a conserva grădinei niște forme și dispozițiuni, cari, poate nu vor mai conveni unei alte generațiuni?”¹¹.

Negocierile au fost finalizate prin *Legea pentru trecerea grădinei Cișmegiu către comuna București*, publicată în Monitorul Oficial la 24 iunie (6 iulie) 1884. Grădina Cișmigi intra în administrarea Primăriei București, una dintre prevederi impunând “să nu se schimbe sub nici un cuvânt de la destinațiunea sa de preumblare publică cu intrarea pururea liberă”¹². Municipalitatea urma să execute lucrările de igienizare a lacului, prevăzute în memoriul întocmit de MAICD și să primească pentru întreținerea grădinii o subvenție anuală de 6.000 lei.

---

⁶ *Ibidem*, p. 335-336.

⁷ ANR, SMBAN, fd. *Primăria Municipiului București. Tehnic*, ds. 1/1883, f. 1.

⁸ *Ibidem*.

⁹ *Ibidem*, f. 5.

¹⁰ *Ibidem*, f. 8^v.

¹¹ *Ibidem*, f. 14^v.

¹² “Monitorul Oficial”, nr. 64 din 24 iunie (6 iulie) 1884, p. 1364.

Correspondența instituțională păstrată în fondul *Primăria Municipiului București. Tehnic*, ds. 1/1883, la Serviciul Municipiului București al Arhivelor Naționale, urmărește evoluția tratativelor care au precedat Legea din 1884, trecerea Grădinii Cișmigiu în administrarea Primăriei București fiind o consecință a demersurilor de igienizare și amenajare a zonei, inițiate în 1883 de Ministerul Agriculturii, Industriei, Comerțului și Domeniilor.

Anexe

1. 15 octombrie 1883, București. Adresă prin care Ministerul Agriculturii, Industriei, Comerțului și Domeniilor înaintează Primăriei Comunei București proiectul de “însănătoșire” a lacului Cișmigiu, solicitând ca lucrările să fie executate de angajații Primăriei.

Ministeriul Agriculturii,
Industriei, Comerțului și Domeniilor
Diviziunea –
No. 36371

București, luna 15 octombrie 1883

Primăria Com. București
Registr. General 15 oct 83
No. 25116¹³

Direcțiunea Serviciului Hidraulic
Registrata la 15 oct. 1883
No. 1174

D-Sale
Domnului Primar al Capitalei

Domnule Primar,

Comisiunea însărcinată de sub-semnatul pentru a se pronunța asupra proiectului de însănătoșire a lacului de la Cișmegiu, prezentat de serviciul nostru tehnic, comisiune în care a luat parte și Dl D. Matak, șeful Serviciului Hidraulic Extraordinar al Primăriei, a admis în întregul său proiectul prezentat, după care vi se trimite aci-alăturat, o copie. Vin dar a vă ruga să binevoiți a vă însărcina Domnia Voastră cu executarea acestui proiect, având la dispoziție un personal de întreprinzători numeros și deprins cu asemeni lucrări speciale, precum și tot materialul și uneltele trebuincioase lor, și fiind astfel mai în stare decât Ministerul nostru, a executa acele lucrări mai cu înlesnire și-n condițiuni mai economice. De altminterlea, chiar D. [...] ¹⁴ Matak a convenit că Primăria [...] să se însărcineze fără nicio greutate [...] executarea lor. În cas afirmativ [...] D-voastre, condițiunile sub cari am [...] execute lucrările proiectului nostru a [...] următoarele:

---

¹³ Cu rezoluția: “Urgentă”.

¹⁴ Din document lipsește colțul din dreapta jos; fragmentele de text lipsă vor fi înlocuite cu [...].

1. A se executa întocmai seria de lucrări propusă de serviciul nostru și admisă de comisiunea consultativă, consemnate în aci-alăturatul memoriu și indicate pe planul de situație anexat lui conformându-se indicațiunilor serviciului Statului și sub controlul său, serviciu care va fi întotdeauna la dispoziția personalului însărcinat de D-voastră cu executarea lucrărilor pentru a-i da orice indicațiune sau deslușire.

2. Lucrările canalului de scurgere ar trebui imediat începute și conduse cu cea mai mare activitate, pentru a le putea termina mai nainte ca vremea de înghețuri să sosească.

3. În ceea ce privește umplutura malurilor, ele vor trebui potrivite și aplanate pe deasupra, după aretările șefului grădinilor publice.

4. Întregului fund, căruia i se va da forma de albie de care vorbește memoriul, i se va da în același timp și o pantă generală, de la partea de nord, despre G-ral Florescu către gura canalului de scurgere.

5. Toate lucrările coprinse și specificate cu de-amănuntul în memoriu vor trebui predate terminate gata, cel mai târziu la finele lui aprilie anul viitor.

6. Pentru executarea tutor (*sic!*) acestor lucrări precum și repararea diferitelor podețe din grădină și regularea micelor izvoare ce vin din proprietățile vecine Florescu și Crețulescu, ministerul este gata a vă pune imediat la dispoziție suma de 36000.00 lei¹⁵ (treizeci și șase mii lei); iar restul de 9000 lei (nouă mii lei) până la complectarea sumei de 45000.00 lei (patruzeci și cinci mii lei) la care se estimează totalul lucrărilor de care tratează această adresă rămân a se prevedea în bugetul anului viitor.

În cas că Camerele ar refuza acest credit, sunt convins că On. Primărie, care este mai mult decât oricine interesată la îmbunătățirea stării igienice a Capitalei, nu va face nicio dificultate pentru a participa și dânsa cu acea sumă de 9000.00 lei la această mare lucrare de însănătoșire a uneia din părțile cele mai populate ale orașului București.

Asemenea și-n ceea ce privește dorința exprimată de comisiune, de a se pava întregul fund al lacului, Ministerul, nedisponând de fonduri suficiente, lasă îndeplinirea ei la dorința, de care neapărat trebuie să fie însuflețită On. Primărie de a fi părtașa și dânsa la importanta lucrare de interes comun, ce se întreprinde de Ministeriul meu, cu atât mai mult cu cât aceste lucrări au fost cerute chiar de [Serviciul] Sanitar al Primăriei, prin adresa [...].

[...] Domnule Primar încre[dințarea profunde mele] considerațiuni.

(ANR, SMBAN, fd. *Primăria Municipiului București. Tehnic*, ds. 1/1883, f. 1, 1^v, 5)

2. [1883]. *Memoriu asupra lucrărilor de însănătoșire a lacului Cișmegiu.*

---

¹⁵ Fragmentele evidențiate cu caractere italice sunt subliniate în document.

Memoriu asupra lucrărilor de însănătoșire
a lacului Cișmegiu

În minutul de față, lacul Cișmegiului ocupă o suprafață de 25136.00 m² adică 5 pogoane și 20 stîngeni pătrați. Mai nainte lacul era mai puțin întins însă cu vremea malurile care nu erau apărate decât cu o linie de taraci la unele locuri, iar la altele nu erau apărate deloc, s-au mâncat *prin valurile aduse de vînt*¹⁶ prin călcare peste densele în timpul înghețului și prin izbirea bărcilor care se plimb pe lac, astfel că lacul a dobândit întinderea de astăzi.

În anii 1862-[18]64 Ministerul Lucrărilor Publice a curățit fundul lacului, partea numai de la pod spre Schitu Măgureanu.

Pe la 1869 isvoarele care alimentau lacul recunoscându-se ca insuficiente, s-au adus în 4 puncte diferite, din care 3 în mijlocul lacului și unul pe movilă, niște fîșnitori prin cari se trimetea de Serviciul apelor al Primăriei o nouă cantitate de apă, însă totuși nesuficientă. Dar 3 sau 4 ani în urmă, orașul neavînd chiar destulă apă pentru trebuințele edilităței publice, a cerut închiderea acelor fîșnitori, ceea ce s-a și făcut în urma încuviințării date de Ministerul Lucrărilor Publice. Astfel că de atunci și până astăzi, lacul nu se mai alimentează decât prin propriile sale isvoare și apele ce vin din isvoarele grădinilor D-lui Gen. Florescu și D-ei Crețulescu.

Scurgerea lacului se face și s-a făcut tot timpul prin un canal deschis care ducea apele în Dâmbovița veche în dosul caselor Movilă, astăzi proprietate a Statului din Calea Plevnei. Lungimea acestui canal este de 248.00 m².

De la aceea epocă însă și până astăzi lacul a suferit mai multe transformări.

1) Fundul Dâmboviței vechi prin potmolirea lui și-a ridicat mult nivelul, astfel a ajuns în timpii din urmă ca nivelul apelor din Dâmbovița, în dreptul gurei de scurgere a canalului să fie mai sus decât nivelul lacului și prin urmare apele din lac în loc să-și găsească o scurgere naturală în Dâmbovița priimiau din contra pe acelea ale Dâmboviței în unele casuri. De altă parte întreaga grădină Cișmegiu este încinsă c-un canal de scurgere pentru apele de ploi, ce vin de pe stradele circumvecine. Acel canal dă în can[al]ul de scurgere al lacului, de unde apoi apele de ploi trebuiau să se scurgă și ele în Dâmbovița. Prin înălțarea nivelului Dâmboviței, menționat mai sus, nici aceste ape nu mai găseau scurgere spre Dâmbovița, ci se revărsiau în lac. Această circumstanță a fost funestă lacului, căci pe lângă că naturalmente acele ape de ploi veniau încărcate de pe stradă cu nisip, pământ și tot felul de necurătenii vegetale și animale, se mai adăoga și reul mai mare, căci de câțiva ani s-a suprimat vechia direcțiune a canalului apelor care veniau de pe Strada Știrbei Vodă trecând prin curtea caselor Slater și cari cădeau

---

¹⁶ Fragmentul evidențiat cu caractere italice a fost adăugat prin suprascriere, înlocuind “astfel că lacul”, tăiat în text.

la intrarea lor în grădină într-un basin săpat în pământ, căptușit cu scânduri și având o suprafață de 10-12.00 m², astfel că depuniau în acel rezervor toate substanțele ce duceau în suspensiune, mai înainte de a intra în canalul ce străbătea Cișmegiul. Acel rezervor se curăța în urmă de 3-4 ori pe an prin îngrijirea Onor. Primăriei, după cererea Ministerului Lucrărilor Publice și când se simțea trebuință.

Astăzi însă acele ape vin de-a dreptul de pe strade prin intrarea nordului (Slater) de-a dreptul în canalul colector înconjurător și negăsind scurgere despre Dâmbovița se revarsă după cum am spus, în lac, unde depune toate necurăteniiile și pământurile aduse de dânsle.

Mai mult încă, canalul colector, nefiind curățit destul de des și la timp de On. Primărie, secțiunea lui s-a restrâns prin potmolirea lui, încât ori de câte ori vin ploi torențiale, apele se revarsă peste malurile lui și inundă grădina, căutându-și drum spre lac, cauzând astfel pe de o parte stricăciuni la drumuri și verdeață, iar pe d'alta sporind potmolirea lacului. Acest rău este cu atât mai mare cu cât vom observa că apele de ploi ce vin dinspre Str. Știrbey Vodă și stradele ce dau într'însa sunt uneori așa de abundente, încât drumurile tăiate lor în zidurile soclului și'n lumina porții griliagiului de la intrarea Slater sunt atât de insuficiente încât apele trec peste soclul înalt de 0,50 m și se revarsă în interiorul grădinei.

Toate circumstanțele de care vorbirăm până aci au contribuit la potmolirea considerabilă a fundului lacului și la aducerea lui în starea deplorabilă de igienă în care se află, precum și a-l face o cauză de destrucțiune a vegetațiunei bătrâne din grădină, căci îndată ce rădăcinile arborilor celor mari dau de apa infectată a lacului, arborii mor.

În vederea acestei stări de lucruri, propunem o radicală transformare și înșănătoșire a lacului prin următoarele lucrări urgente ce trebuiesc făcute chiar în anul acesta și anume:

I. Prin canalizarea cea nouă a Dâmboviței, nivelul fundului său, în dreptul Cișmegiului, fiind scobit cu câțiva metri, sub nivelul lacului, se va *reface din nou canalul de scurgere a apelor din lac*¹⁷, făcându-se de astă dată în beton și cu o secțiune de cel puțin 0,25 m² până la 0,30 m². Considerând însemnata diferență de nivel între lac și Dâmbovița, acest canal va avea o pantă naturală foarte repede, astfel că va fi scutit de la sine de orice potmolire și grijă de curățire.

II. Îndată ce acest canal va fi terminat se va *seca tot lacul* și se va *curăți tot nomolul deus pe fundul* său, până la o adâncime medie de 0,75 m², măsurată după uscare.

III. *Nomolul scos se va depune în umplutură pe maluri*, pentru a îndrepta conturul lacului, după cum se arată pe aci-anexatul plan, și a se readuce astfel între margini mai restrânse reducând cu 6000 m² suprafața actuală a lacului. În această reducere a lacului intră și umplerea lui cu totul, pe porțiunea coprinsă între insulă și maluri, care formează în momentul de față punctul cel mai nesănătos al lacului,

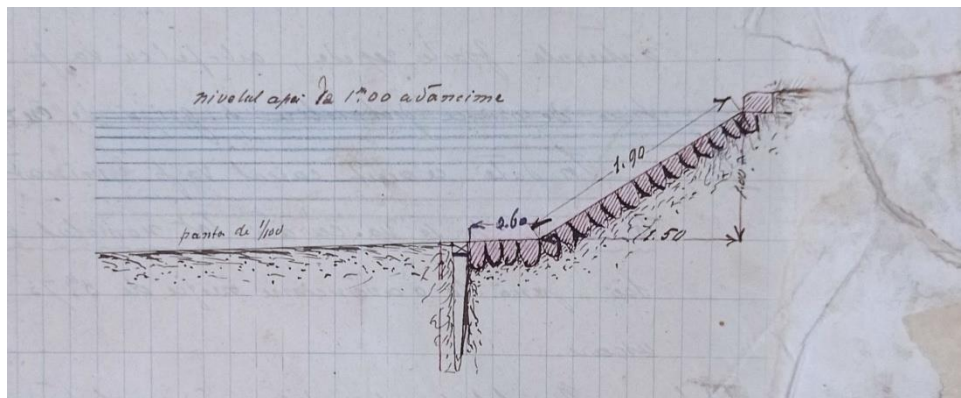
---

¹⁷ Fragmentele de text evidențiate prin caractere italice au fost subliniate cu cerneală neagră în original.

prin lipsa de orice curent și unde se adun toate detritusurile vegetale. Pe această porțiune se va ridica în urmă o movilă.

IV. Fundul o dată curățit, *se vor regula și întări malurile lacului* în modul următor:

Se va da malurilor o teșitură de 1 pe 1 și $\frac{1}{2}$ după cum se arată în schița de mai jos. Se vor îmbrăca [malurile] și o porțiune din fund de 0,60 m lărgime cu pavagiu [...] ¹⁸ de bolovani ceva mai mari (cu o coadă de cel puțin 0,20 [...] la limita pavagiului, se va bate o linie de taraci de lemn [...] cojit, groși de 0,10 m diametru și lungi de 1,00 m.

Ei vor fi bătuți din metru în metru și legați la partea de sus cu o grindă. Restului fundului i se va da o mică pantă de 1/100 spre mijloc spre a forma albia și a înlesni scurgerea apelor spre canal.

Pe deasupra malurile se vor brăjdi (*sic!*) cu brajde (*sic!*) de iarbă ceva mai groase (de 0,10 m – 0,15 m). Iar la umplutura cea mare de lângă insulă, pentru a înlătura și mai mult grija de răspândire de miasme, se va acoperi mai întâi cu un strat de pământ sănătos de 0,20 m grosime peste care apoi se va așterne brajdă (*sic!*) ca mai sus.

V. *Alimentarea cu apă a lacului.* Până la aducerea d[efini]tivă a apei în oraș, proiectată de On. Primărie, se [...] în felul următor:

Capacitatea întregului lac, în limitele sale cele noi va fi de 20000,000 m³. Isvoarele proprii ale lacului, apele de ploi și cele care vin de la proprietățile Florescu și Crețulescu, pot da aproximativ 100,000 m³ pe 24 de ore, în termen de mijloc.

Pe lângă acestea, Serviciul Apelor Primăriei s-ar putea însărcina să lucreze de 3 ori pe săptămână câte 4 ceasuri din noapte pentru alimentarea lacului. Căci pentru trebuințele orașului, în momentul de față el nu lucrează decât ziua până la

¹⁸ Documentul este deteriorat pe latura dreaptă; porțiunile de text șters sau ilizibil vor fi redactate în continuare prin [...].

6 seara, dând după spusele D-lui Inginer Șef al Primăriei D. Matak 800 m³ pe zi de 10 ore lucru, adică 80 m³ pe oră. Lucrând pentru alimentarea lacului câte 4 ore de noapte, de 3 ori pe săptămână, acest serviciu ar putea procura lacului o cantitate nouă de apă de 960 m³ pe săptămână sau 3840 m³ pe lună, pe lângă cei 3000 m³ ce ne dau tot în acest timp izvoarele proprii ale lacului.

Este însă de observat că-n timpul erno și pe ploaie, această alimentare poate înceta și anume în timpul lunilor de la noemvrie până la aprilie. Iar din cele șase luni ale anului ce rămân, în patru luni, adică în mai - iunie - iulie și august alimentarea lacului ar trebui sporită. Pentru aceasta în cele patru luni, Serviciul Hidraulic al Primăriei ar lucra de 6 ori pe săptămână și câte 6 ceasuri de noapte, ceea ce ar procura lacului în acele luni o cantitate de apă mult mai considerabilă, adică: 2880 m³ pe săptămână sau 11520,000 m³ pe lună... ceea ce face că-ntr-o lună mai toată apa lacului ar fi primenită.

Pentru acest lucru suplimentar al Serviciului Apelor Primăriei, Ministeriul Agriculturii, Comerțului, Industriei, Domeniilor ar plăti Primăriei numai cheltuielile de personal și lucrători suplimentari [și de combustibil]¹⁹ pentru ceasurile de lucru lucrate pentru alimentarea lacului Cișmigiu, precum și mici alte cheltuieli de întreținere a aparatelor, deși On. Primărie ar putea [...] contribui și dânsa, în marginile puterilor sale la acea[stă] însemnată îmbunătățire a stărei igienice a Capitalei.

Apele de alimentare ale lacului ar fi aduse p[rin] [...]torele existente, ce s-ar repara, precum și prin acelea care s-ar așeza pentru a putea aduce toată cantitatea ce se propune, pentru care cele existente nu ajung.

Bineînțeles că lucrările propuse de noi în a[cest] memoriu sunt chibzuite în vederea lipsei unui [...] mai mare, pentru a executa lucrări mai importante de însănătoșire mai completă, precum:

a) pavarea întregului fund al lacului care [...] suma aproximativă de 80000.00 lei

b) o alimentare mai repede a lacului pentru o [primenire] mai deasă a apei dintr'însul.

Această din urmă se va putea realiza cu oca[zia] aducerii apei definitivă în oraș de către Onor. Primărie.

Cât în ceea ce privește timpul de executarea lucrărilor, propunem următoarea mergere:

1) Dacă propunerile de mai sus ar fi aprobate, atunci ar trebui imediat început canalul de beton, până ce nu sosesc gerurile, când nu se mai poate lucra betonul. Credem că cu puțină bunăvoință și activitate cei 250.00 m de canal s-ar putea executa în 15 până la 20 de zile.

2) A se curăți imediat de către On. Primărie canalul colector înconjurător al Grădinii – dacă însă nu se poate suprima trecerea lui prin grădină, ceea ce ar fi și mai bine.

---

¹⁹ Fragment de text adăugat cu cerneală albastră deasupra rândului.

3) Îndată ce canalul de scurgere va fi terminat, să se golească toate apele din lac și să se înceapă imediat scoaterea nomolului, timpul de iarnă fiind singurul priincios la asemeni lucrări pentru a înlătura miasmele și boalele ce ar putea rezulta.

4) Imediat după secare și curățirea fundului să se procedă la regularea și întărirea malurilor, lucrări care ar trebui terminate înainte de aprilie anul viitor, pentru a se putea face brăzdarea și semănarea gazonului.

5) În tot timpul cât vor dura lucrările, ar fi de dorit ca întreaga grădină a Cișmegiului să fie închisă publicului.

6) După terminarea completă a lucrărilor, se va începe imediat alimentarea lacului cu apă și se va urma cu umplerea lui încetul cu încetul.

7) Cu ocaziunea aceasta se vor curăți și regula și micile isvoare ce vin din proprietățile vecine.

8) În fine, cu restul nomolului, după ce se va fi umplut (*sic!*) porțiunile de maluri și celelalte se va putea înălța partea grădinei dintre arborii despre Schitu Măgureanu fără nici un inconvenient și semănarea lui pe d'asupra.

Acestea sunt lucrările propuse deocamdată de subsemnații.

București, 10 octomvrie 1883

[semnătură indescifrabilă]

W. Knechtel [m. p.]²⁰

Subsemnații ne unim cu conclusiunile din acest memoriu, observând însă că interesul igienei reclamă povara fundului lacului în întregul lui.

Dr. Sugiu [m. p.]

Dr. Mărdărescu [m. p.]

Dr. I. Felix²¹ [m. p.]

D. Matak [m. p.]

I. S. Hopiteș [m. p.]

N. Istrati

---

²⁰ Wilhelm Knechtel, grădinar al domnitorul Carol începând din 1869, a devenit ulterior grădinar regal, funcție pe care a ocupat-o până în 1914. La 31 martie 1870 a fost angajat de MAICD în funcția de grădinar-constructor de grădini publice, legându-și numele de amenajarea grădinii palatului Cotroceni, mormântului principesei Maria, Grădinii Botanice, Grădinii Cișmigiu, grădinii Kisseleff, grădinii palatului Regal din Calea Victoriei, Grădinii Palatului Peleş, Parcului Carol I. (a se vedea <https://arhivadearhitectura.ro/arhitecti/wilhelm-knechtel/>).

²¹ Iacob Felix (1832-1905), medic român de origine cehă-austriacă, profesor de igienă la Școala Națională de Medicină și Farmacie din București (1861-1869), titular al catedrei de Igienă după transformarea acesteia în Facultatea de Medicină (1869-1902) și decan al Facultății de Medicină din București în perioada 1883-1887; a fost vice-inspector general al Serviciului Sanitar al României (1862-1865) și medic șef al Capitalei (1865-1870, 1875-1892).

(ANR, SMBAN, fd. *Primăria Municipiului București. Tehnic*, ds. 1/1883, f. 7, 7^v, 19, 19^v, 2, 2^v, 3, 3^v, 4, 4^v)

3. 22 octombrie 1883. Raport înaintat Primarului Comunei București, D. Cariagdi, cuprinzând propunerea ca Ministerul Agriculturii, Industriei, Comerțului și Domeniilor să retrocedeze grădina Cișmigiu Primăriei, cu subvenția anuală pentru întreținere și suma de care dispune pentru însănătoșirea lacului.

Primăria Com. București
Registr. General 22 oct. [18]83
Nr. 25600²²

Domnule Primar,

Propunerea făcută de Onor. Minister al Domeniilor de a se executa de Primărie lucrările de însănătoșire a lacului Cișmegiu, considerată din punctul de vedere al avantajelor ce ar rezulta pentru înfrumusețarea și salubritatea întregului quartier circumvecin, se impune în mod absolut și cred de prisos a mai discuta acest punct.

Lucrările importante analoge ce Primăria execută acum cu un personal special, ne prezintă pe lângă garanția că vor fi bine și repede executate și o înlesnire pe care Onor. Minister al Domeniilor n-ar putea-o avea decât cu sacrificii și pierderi de timp. Din acest punct cred că reiese destul de învedereat avantajul d'a se executa această lucrare de Primărie, nu de Minister. În ce privește însă partea financiară a lucrării, Ministerul contribuind pentru moment numai cu lei 36000 din valoarea de 45000 cât s'a estimat în total, rămâne ca Consiliul să decidă dacă consimte a se însărcina să suporte restul cheltuielii în sumă de lei 9000 la cazul când Corpurile Legiuitoare ar refuza Ministerului acest credit.

Atât în adresa Onor. Minister cât și în memoriul Comisiunii nu se arată însă nimic relativ la întreținerea lucrărilor după terminarea lor, adică nu specifică dacă întreținerea o va îngriji Ministerul sau o va lăsa în sarcina Comunei. Admițând chiar că Ministerul va lua această sarcină, credem că cu greu s-ar putea aquita de dânsa din cauza lipsei ce are de personal care cauză ar face ca lucrările să rămâie în disuetudine și ne-ar amenința a le reîncepe peste câțva timp. Admițând ipoteza contrarie, ca întreținerea să rămâie asupra Comunei, s-ar produce un amalgam de atribuțiuni între funcționarii Comunei cu ai Ministerului dând naștere la corespondențe nesfârșite și împovărătoare în tot cazul pentru administrația comunală.

---

²² În antet mai apare notația "Nr. 3220/7/83 T." și rezoluția "Se supune Consiliului. Cariagdi [m. p.]", precum și următoarele note laterale: "D. Volturescu", "Nr. 1014 secretar".

Pentru a remedia tutor (*sic!*) acestor inconveniente, părerea mea este de a se cere Onor. Minister să retrocedeze grădina Cișmigiu Comunei dimpreună cu subvenția anuală pentru întreținere dându-i în același timp și suma de care dispune pentru însănătoșirea lacului, cu care sume Comuna să se însărcinese de acum înainte a întreține și a administra această grădină, aducându-i toate îmbunătățirile putincioase.

/Manole [m. p.]

Comuna București
Ședința Consiliului de la 21 oct. 83
Deciziunea No. ---

S-a decis a se răspunde și a se cere Onor. Minister să retrocedeze Comunei grădina Cișmegiul dimpreună cu subvenția anuală pentru întreținere și suma de care dispune pentru însănătoșirea lacului; cu aceste sume Comuna se va însărcina de acum înainte a întreține și a aduce acestei grădini toate îmbunătățirile putincioase.

Primar D. Cariagdi²³ [m. p.]
Secretar general Bolintineanu [m. p.]

Comisia interimară
Ședința din 19 noiembrie 83

Votul fostului Consiliu comunal în această cestiune remânând ne-efectuat s-a decis a se da în studiul D-lui Vulturescu.

Președinte M. Török²⁴ [m. p.]
Secretar general Bolintineanu [m. p.]

Comisiunea interimară în ședința de la 3 decembrie 1883, în urma studiilor ce a făcut asupra acestei cestiuni, în unanimitate a aprobat votul fostului Consiliu comunal de la 21 octombrie anul curent.

---

²³ Dimitrie Cariagdi, primul primar al Bucureștiului după cucerirea independenței României (decembrie 1878-noiembrie 1883) și unul din cei mai longevivi edili ai orașului în acea perioadă. În timpul mandatului său, Primăria București a obținut un credit de 15 milioane lei pentru rectificarea și canalizarea Dâmboviței. Tot el a cumpărat casa boierească de pe ulița Colții, una dintre cele mai mari clădiri din București, care a devenit sediul Primăriei până în anul 1912, când a fost demolată.

²⁴ Michail Török, primar interimar al Capitalei în perioada 24 noiembrie 1883-30 ianuarie 1884.

Președinte M. Török [m. p.]

Secretar general Bolintineanu [m. p.]

(ANR, SMBAN, fd. *Primăria Municipiului București. Tehnic*, ds. 1/1883, f. 8, 8^v, 18, 18^v)

4. Noiembrie 1883. Adresă prin care Primăria Comunei București cere Ministerului Agriculturii, Industriei, Comerțului și Domeniilor retrocedarea grădinii Cișmigiu, cu alocarea unei sume anuale de întreținere, precum și a celei destinate însănătoșirii lacului.

România²⁵

Primăria Comunei București

No. –

Anul 1883 luna noiembrie

Divizia –

Domniei Sale,
Domnului Ministru al Domeniilor

Domnule Ministru

Punându-se în vederea Consiliului Comunal adresa Domniei Voastre no. 36371 în privința însănătoșirii lacului Cișmegiu, Consiliul în ședința sa de la 21 octombrie a luat decisiunea de a pune în vederea Onor. Minister greutățile ce s-ar întâmpina punând Comuna în lucrare uvragele însănătoșirii lacului sub auspiciile existente cari ar da naștere la zilnice neînțelegeri între funcționarii ei cu ai Onor. Ministeriu, a decis însă în același timp ca, pentru a evita orice amalgam de atribuțiuni și pentru a da impulsione mai uniformă în executarea lucrărilor și în întreținerea lor, să roage pe Onor. Ministeriu ca, de va binevoi, să retrocedeze Comunei grădina Cișmegiu împreună cu alocațiunea ce are pentru întreținerea ei anuală, acordându-i și suma ce a destinat pentru însănătoșirea lacului.

Comuna în acest caz se va obliga, în schimb, a administra și întreține grădina, a executa lucrările de însănătoșire și a le întreține, privind orice excedent de cheltuială în sarcina sa.

Subscrișii au dar onoare a supune cele de sus la cunoștința Domniei Voastre ca răspuns la precitata adresă și a vă ruga să ne comunicați deciziunea ce veți binevoi a lua în urma menționatei deciziuni a Consiliului Comunal.

Binevoiți vă rugăm, Domnule Ministru, a primi asigurarea osebitei noastre considerații.

---

²⁵ În antet, stema Primăriei Comunei București.

Comisia Interimară

Secretar

(ANR, SMBAN, fd. *Primăria Municipiului București. Tehnic*, ds. 1/1883, f. 10, 10^v)

5. 24 ianuarie 1884, București. Adresă prin care Ministerul Agriculturii, Industriei, Comerțului și Domeniilor înaintează Primăriei Comunei București condițiile de retrocedare a grădinii Cișmigiu.

Ministerul Agriculturii, Industriei,
Comerțului și Domeniilor
Diviziunea –
No. 4066

Bucuresci, luna 24 ianuarie 1884

Primăria Com. Bucuresci
Registr. General 24 ian.
No. 1788²⁶

D. Sale Domnului Președinte
al Comisiunei interimară a Comunei Bucuresci

Domnule Președinte

Propunerea făcută de Dv. prin adresa No. 20033/83, relativ la condițiunile cu care Comuna primesce a i se ceda Grădina Cismigiu, luându-se în desbatere de Consiliul de Miniștri, Consiliul prin jurnalul No. 4 din 22 decembrie 1883 a aprobat:

1. A se ceda comunei Grădina Cismigiu cu condițiunile următoare:
  - a) Să nu se deturneze sub niciun cuvent de la destinațiunea sa de preumblare publică cu intrare purure liberă.
  - b) Se rezervă Guvernului dreptul de a dispune de această grădină pentru festivități, expoziții sau altele.
  - c) Să nu se alieneze tot sau părți din întinderea grădinei.
  - d) Să nu se modifice dispozițiunea generală și ca grădina și locul să fie întreținute în cele mai bune condițiuni de hygienă și curățenie.
2. Cedarea Grădinei Cismigiu se face fără subvenția anuală de întreținere deoarece veniturile Grădinei precum venitul lacului, bufetului și a fânului sunt egale sau superioare subvențiunei.
3. Lucrările de însănătoșire a lacului din Grădina Cismigiu să se esecutive după prescripțiunile Comisiunei de medici și ingineri întocmită de Ministerul

---

²⁶ Cu rezoluția “La consiliu” [m.p. ilizibil] și cu o notă laterală: “No. 94 Consil.”

acesta ale căror lucrări s-a comunicat Comunei cu adresa No. 36371 din 15 octombrie a. c.

4. Se va pune la dispozițiunea Comunei suma de 36000 lei disponibili prin bugetul anului 1883/84, prevăzându-se în Projectul de Budget al acestui Ministeriu pe anul viitor și restul de nouă mii lei spre completarea sumei de 45000 lei valoarea estimată pentru această lucrare, care rest să fie pus în urmă la dispozițiunea Comunei.

Comunicând Dv. cele ce preced, am onoare a vă ruga să binevoiți a-mi răspunde dacă convin Comunei aceste condițiuni ca în urmă se se pote face lucrarea cuvenită pentru cedarea Grădinei Cismigiu.

Primiți, vă rog, Domnule Președinte, asigurarea distinsei mele considerațiuni.

Ministru Ion I. Câmpineanu²⁷ [m.p.]

Șeful Diviziei [semnătură ilizibilă]

Comuna București
Ședința Consiliului de la 16 martie /84
Deciziunea No. –

Consiliul a încuviințat a se lua de comună grădina Cismigiu cu modificarea propunerilor de la litera d și cu condițiune ca Ministerul să plătească comunei deosebit de suma alocată pentru asenisare și suma prevezută în bugetul seu pe anul 1884-1885, precum și o subvențiune de șese mii lei anual.

Primar N. Fleva²⁸ [m.p.]
Secretar general Bolintineanu [m.p.]

(ANR, SMBAN, fd. *Primăria Municipiului București. Tehnic*, ds. 1/1883, f. 12, 12^v, 17)

6. 16 martie 1884. Raport înaintat de Ștefan Cucu, inginer șef al orașului București, primarului Comunei București, Nicolae Fleva, referitor la condițiile impuse de Ministerul Agriculturii, Industriei, Comerțului și Domeniilor pentru cedarea grădinii Cișmigiu.

România
Primarul Comunei București

---

²⁷ Ion I. Câmpineanu, ministru al Agriculturii, Industriei și Domeniilor în perioada 1 aprilie 1883-2 februarie 1885.

²⁸ Nicolae Fleva, primar al Bucureștiului în perioada 31 ianuarie 1884-aprilie 1886.

Anul 1884 luna martie 16

No. 21²⁹

Domniei Selle
Domnului Primar al Capitalei

Domnule Primar,

Am examinat, în urma ordinului Dv. cestiunea cedării către oraș a grădinei Cișmigiuului, așa cum se propune prin adresa No. 4066 din 24 ianuar a Onor. Minister al Domeniilor.

Resultatul acestui studiu am onoare a vi-l supune apreciațiunei Dv. precum urmează:

1. Recunosc tot avantajul ca Grădina Cișmigiu să aparțină, în plină proprietate, Comunei, pentru că acestei autorități'i incumbă grija lucrărilor cari se raportă la însănătoșirea și înfrumusețarea orașului, cum și la petrecerea și preumblarea cetățenilor; recunosc d'asemenea, dacă nu necesitatea, cel puțin precauțiunea ce a voit să ia Statul, prin condițiunile de sub lit. a) și b) din mai suscitata adresă, în privința destinațiunei grădinii și facultății ce-și rezervă Guvernul de a dispune de această grădină pentru festivități, esposițiuni și altele; cred însă că cestiunea ar trebui primită cu escludiunea condițiunilor de sub litera c) și d) și aceasta pentru motivele următoare:

Primăria are dreptul, în anumite condițiuni, a încorpora la strade și piețe, pentru lărgirea și alinierea lor, chiar proprietăți private, în total sau în parte. Putea-va renunța la acest drept în privința unei proprietăți ce-i se cedează sub condițiunea chiar a escluderii acestui drept?

Administrațiunea municipală și-a dat întotd-auna silința a îmbunătăți stabilimentele ce-i aparțin, în raport cu mijloacele sale și cu ideele veacului.

De ce, în privința Cișmigiuului, ar pune o barieră ideelor și gustului viitorului, obligându-se a conserva grădinei niște forme și dispozițiuni, cari, poate nu vor mai conveni unei alte generațiuni?

II. După o comunicațiune ce a binevoit a-mi face Dnu Consilier Adjutor Dobrovici, Ministerul cheltuiește astăzi, pe fiecare an, cu întreținerea Grădinei Cișmigiu,

	lei
pentru salarii de grădinari și pasnici.....	4044
întreținerea propriu-zisă.....	4000
iluminat.....	3500
Total	11544

---

²⁹ Cu rezoluție: "portitele particularilor.", N. Fl[eva], semnatură *manu propria*; notă laterală: "lucr. la N° 137/84".

și trage din pescuit, plutirea lacului, recoltarea fânului, chiria bufetului, totul după un contract de expluatare ce se sfârșește la 17 iul. 1884, suma de	5000
Întreținerea Cișmigiuului, chiar în starea în care se găsește astăzi, costă dar, pe an.....	6544

Este de prevăzut că cifra întreținerii Cișmigiuului se va spori la vreo 10.000 lei pe an, deducțiune făcută de veniturile grădinei, îndată ce se va introduce o iluminare mai convenabilă în grădină, ace-a ce există astăzi, nemaiputând fi tolerabilă.

Incumbă negreșit orașul a-și întreține grădinile; în considerațiune însă că Cișmigiuul n-a aparținut până acum Comunei, că ea întreține un număr de grădini relativ mare; că, în fine, Statul-și rezervă oricari drepturi asupra grădinei, cum sunt acelea de sub lit. b) din propunerea Ministerului, sunt de părere ca cedarea să fie primită numai cu o subvențiune anuală de 5000 lei, care represintă jumătate din cheltuielile probabile ale întreținerii.

III) Primăria s-ar îndatora, acceptând cesiunea, să facă lucrările de însănătoșire necesare lacului grădinei, după proiectul schițat și comunicat Comunei cu adresa No. 36371 din 15 octom. cur[ent] a Onor. Minister al Domeniilor, proiect a cărui esecutiune, după o evaluare sumară a inginerilor Ministerului ar costa 45.000 lei. Aceste lucrări însă nu vor fi obligatorii deocamdată pentru Primărie decât până la concurența valorii prevăzute de 45000 lei, rămânând ca dacă și alte lucrări vor mai fi necesare, Comuna să aibă a le face din budgetul său, la termeni ce singură va determina.

Pentru plata însă a celor 45000 lei de lucrări prevăzute, Statul va avea să varse la casa Orașului alocațiunea bugetară de 36000 lei ce a prevăzut în anul 1883-1884 pentru lucrări la Cișmigiu, plus 9000 lei din suma de 15000 ce Domeniile dispun pentru grădină, asupra budgetului 1884-[18]85.

Resumându-mă cred, Dle Primar, că Comuna ar putea, și ar face bine, să accepte, în plină proprietate, grădina Cișmigiu, cu obligațiunile ce decurg din aliniatele a) și b) din propunerea ministerială No. 4066 și cu ace-a de a face lucrări de însănătoșire la lac pentru 45000 lei valoare, Statul îndatorându-se de a înscrie în bugetele sale o subvențiune anuală de 5000 lei a se da orașului pentru întreținerea grădinii și de a-i număra 45000 lei din care dispune pentru însănătoșirea lacului.

În cazul în care acest mod al meu de a vedea va fi împărtășit și de Dvoastră'mi permit a vă ruga, Domnule Primar, ca să faceți a se da soluțiune cestiunei înainte de 1 aprilie, căci, după acest termen, eserțițiul bugetar al Statului încheindu-se, acesta nu va mai putea dispune de cei 36.000 lei destinați lucrărilor lacului în 1883-1884.

Primiți, vă rog, Domnule Primar, asigurarea înaltei mele considerațiuni.

Ing. Șef al Orașului, Cucu N. [m.p.]

Secretar, Haret [m.p.]

(ANR, SMBAN, fd. *Primăria Municipiului București. Tehnic*, ds. 1/1883, f. 14, 14^v, 16, 16^v)

7. 22 martie 1884. Adresă prin care [Primăria Comunei București] informează Ministerul Agriculturii, Industriei, Comerțului și Domeniilor că acceptă parțial clauzele de preluare a grădinii Cișmigiu, cu condiția alocării sumelor prevăzute prin bugetele 1883-1884, 1884-1885 și a unei subvenții anuale de 6000 lei.

No. 4296

1884 martie 22³⁰

Dlui Ministru
al Agriculturii, Industriei, Comerțului și Domeniilor

Supunând Consiliului adresa Dv. no. 4066 în care se cuprinde condițiunile cu care Ministerul cedează Comunei grădina Cișmegiu, Consiliul prin votul dat în ședința de la 16 martie curent, a încuviințat a se lua de comună grădina în acele condițiuni fără propunerile de la litera d) și cu condițiunea ca Ministeriul să plătească Comunei pe lângă sumele alocate în bugetele Statului pe 1883-1884 și 1884-1885 și o subvențiune anuală de lei 6000.

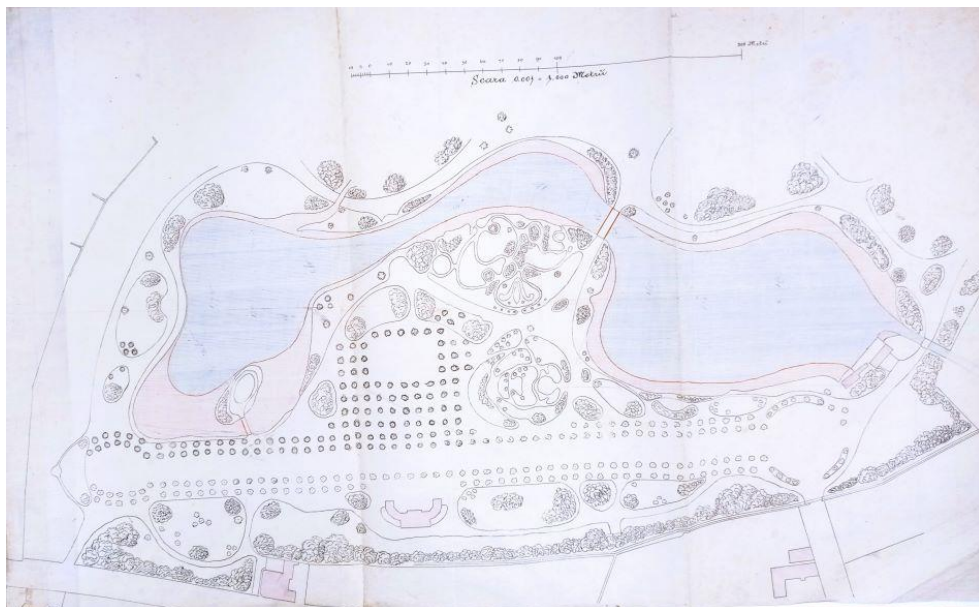
Cred³¹, Dle Ministru, că luând în considerațiune enormele cheltuieli la care Comuna va fi supusă pentru lucrările de asanare a lacului, precum și cheltuielile de întreținere ce va fi datoare să facă mai mult decât Ministerul care are la dispozițiunea sa pepinieri (*sic!*) bogate, că veți depune stăruința Dv. pe lângă Onor. Consiliu de Miniștri ca să consimță la această cedare în condițiunile propuse de Consiliul Comunal.

(ANR, SMBAN, fd. *Primăria Municipiului București. Tehnic*, ds. 1/1883, f. 15)

---

³⁰ Notă laterală: „Votul dat la Serv. tehnic.”

³¹ Textul este un concept. Deasupra cuvântului „cred”, cu un scris diferit, a fost adăugată varianta „Sunt sigur”.

(ANR, SMBAN, fd. *Primăria Municipiului Bucureşti. Tehnic*, ds. 1/1883, f. 6)

Plans of Cleaning Up Cişmigiu Lake (1883) (abstract)

The cleaning up of Cişmigiu Lake in Bucharest represented one of the matters that the authorities in Bucharest were confronted with since the setting up of Cişmigiu Garden. Although some decisions were taken in order to temporarily improve the effects of periodic overflow of waters, the improper state of hygiene of the lake affected the entire area to the end of the 19th century.

It was in 1883, when the Minister of Agriculture, Industry, Trade and Domains initiated a sanitation and landscaping project of Cişmigiu Lake, which supposed the co-operation with Bucharest City Hall. One of the results of this approach was that Cişmigiu Garden was transferred in the administration of the city hall, according to the law issued on June 24/July 6, 1884.

The exchange of letters between the two institutions was preserved in fonds *Primăria Municipiului Bucureşti. Tehnic* [Bucharest City Hall. Technical Matters], file 1/1883 from Bucharest Municipality Office at the National Archives of Romania. It refers to both the plans to ‘recover’ the waters in Cişmigiu Lake and the negotiations that led to the transfer of the garden in the administration of Bucharest City Hall.

REVIEWS, BIBLIOGRAPHICAL NOTES

Nathalie Kálnoky, *The Szekler Nation and Medieval Hungary. Politics, Law and Identity on the Frontier* (translated from the French by Farkas Kálnoky), London-New York-Oxford-New Delhi-Sydney, Bloomsbury Academic, 2020, 240 pp.

I siculi di Transilvania (in ungherese: *székelyek*; in romeno: *secui*)¹ sono una popolazione di lingua magiara presente da secoli in un'area dei Carpazi orientali chiamata Terra dei Siculi (in ungherese: *Székelyföld*; in romeno: *Ținutul Secuiesc*), corrispondente grosso modo agli odierni distretti romeni di Covasna, Harghita e Mureș. Sulla loro origine il dibattito è aperto: c'è chi li considera discendenti degli unni, chi degli avari o dei cabari, e persino chi li ritiene romeni magiarizzati. Fieri custodi delle proprie tradizioni (la religione cattolica, l'inno, la bandiera, i piatti tipici, tra i quali il popolarissimo dolce chiamato *kürtőskalács*), i siculi rappresentano, nell'attuale contesto geopolitico, un'isola magiara nel mare romeno, in bilico tra centralismo e spinte autonomistiche.

Muovendosi tra storia del diritto e antropologia giuridica, il libro di Nathalie Kálnoky arricchisce la non vasta bibliografia sulla storia di questo popolo, soprattutto per quanto riguarda l'età di mezzo. Basato su fonti tedesche, ungheresi e vaticane, il libro evidenzia, in particolare, come i siculi abbiano saputo difendere, nel lungo periodo, l'autonomia e i privilegi derivanti dal loro ruolo di guardie di confine. Su un piano più generale, esso mostra come una società retta dal diritto consuetudinario possa rispondere a cambiamenti strutturali ed economici attraverso la resistenza o l'adattamento, conservando la propria coesione.

La monografia è divisa in cinque capitoli: I – Sulle origini degli ausiliari e sul loro insediamento nella Terra dei Siculi; II – La nobile nazione sicula: una comunità privilegiata; III – La stesura del diritto consuetudinario; IV – La pratica del diritto: la procedura nella Terra dei Siculi; V – La proprietà della terra.

Nel primo capitolo l'autrice passa in rassegna le varie teorie sull'origine dei siculi, mette in risalto il loro impiego come ausiliari nel corso delle guerre condotte dall'esercito ungherese a Occidente, ricostruisce il loro progressivo trasferimento nell'area in cui vivono tuttora (XII-XIII secolo)². “Dalla fine del

---

¹ La lingua italiana deve avere mutuato l'etnonimo dal latino medievale *Siculi*, termine di etimologia incerta con il quale questa popolazione è designata nei documenti latini redatti nel Regno d'Ungheria. Nel latino classico l'etnonimo *Siculi* (in greco *Sikeloî*) indica una popolazione della Sicilia antica.

² Secondo lo storico Pál Engel le comunità sicule “furono trasferite chiaramente per iniziativa regia e probabilmente non attraverso un singolo atto” [Pál Engel, *The Realm of*

XIII secolo, la comunità sicula era una società strutturata, insediata in un suo territorio, la Terra dei Siculi, e con una sua funzione militare, quella di proteggere la frontiera orientale [del Regno d'Ungheria]", rileva Kálnoky. "A questi due fattori – territoriale e funzionale – caratteristici della comunità sicula se ne affiancava un terzo: il possesso di privilegi collettivi, strutturati su modello tribale" (p. 11).

A distinguere i siculi dagli altri abitanti del regno erano "il loro status di 'nobili privilegiati' e il fatto che le loro leggi fossero così diverse", spiega l'autrice nel secondo capitolo. Essere un 'nobile privilegiato' significava, nell'Ungheria medievale, "essere libero, soggetto direttamente al re e non avere obblighi legali nei confronti di altri nobili" (p. 39). Tale nobiltà era di natura militare ed esente da tasse. L'unico onere, per i siculi, era quello di donare al sovrano un certo numero di buoi, uno per ogni famiglia, al momento dell'incoronazione, delle prime nozze e della nascita dell'erede al trono³. Rispetto agli altri popoli impiegati come ausiliari nell'esercito (cumani, peceneghi)⁴, i siculi riuscirono a conservare più a lungo la propria libertà collettiva. Solo dopo l'invasione ottomana e la disfatta di Mohács (1526) l'autorità regia adottò misure repressive contro la loro autonomia giuridica e i loro privilegi.

Le norme consuetudinarie, aventi efficacia vincolante per la comunità sicula, emergono da sentenze e atti privati a cominciare dal primo Trecento, ma fino alla seconda metà del secolo successivo non si avvertì il bisogno di affidarle alla scrittura, di codificarle. Furono dapprima le tensioni interne alla comunità, poi la necessità di affermare e difendere i propri privilegi che portarono i siculi a dare forma scritta a quell'ancestrale sistema di diritto orale in cui trovava espressione il loro particolarismo. "Alcuni storici vedono in questo processo di consolidamento il principio della fine dell'autonomia", puntualizza Kálnoky nel terzo capitolo. "Altri – e chi scrive condivide la loro analisi – vedono in questo atto l'apoteosi del diritto siculo" (p. 73).

Decisamente più tecnico, il capitolo quarto è incentrato sull'ordinamento giuridico, in particolare sotto l'aspetto giudiziario. L'autrice vi esamina la normativa vigente, le strutture giurisdizionali e gli ambiti di competenza dei suoi attori, le fasi nello svolgimento di un processo, il diritto di appello, l'esecuzione delle sentenze, la composizione dei tribunali, il prerequisito di accesso alla carica

---

St Stephen. A History of Medieval Hungary, 895-1526 (transl. by Tamás Pálosfalvi, English edition edited by Andrew Ayton), London-New York 2005, p. 117)].

³ Tale obbligo era chiamato "frittura dei buoi" od "offerta dei buoi". L'espressione "frittura dei buoi" deriva dal fatto che gli animali destinati al sovrano erano marchiati a fuoco con un segno speciale (Gusztáv-Mihály Hermann, *O scurtă istorie a secuilor*, București 2020, p. 35).

⁴ Sull'insediamento di questi popoli in Ungheria, cfr. András Pálóczi Horváth, *Pechenegs, Cumans, Iasians. Steppe peoples in medieval Hungary* (transl. by Timothy Wilkinson), Budapest 1989.

di ‘giudice distrettuale’ (*iudex terrestris* o *iudex sedis* nei documenti in latino). Come per il capitano, che comandava le truppe del distretto in caso di guerra, anche per il giudice il fattore determinante per accedere alla propria carica e ai diritti sulla terra a essa collegati “era l’appartenenza a un clan” (p. 113). Sulla base delle fonti disponibili, Kálnoky ricostruisce e analizza l’ordine con il quale le famiglie, i clan e le tribù del distretto di Maros, una delle sette circoscrizioni in cui si divideva la Terra dei Siculi⁵, si avvicendarono nel fornire capitani e giudici fra il 1491 e il 1514.

Nel quinto capitolo l’autrice studia come i siculi sviluppassero regole inerenti alla proprietà fondiaria e alla trasmissione della terra, approfondendo i diversi tipi di alienazione, le norme sull’eredità, l’ordine di successione, la questione della dote e il diritto di confisca. “La Terra dei Siculi nel suo complesso aveva uno status privilegiato e non era soggetta alle leggi della Corona”, spiega Kálnoky. “Questa autonomia giuridica non tollerava donazioni o confische di terra da parte della Corona e generava un sofisticato sistema di successione in virtù del quale, in caso di estinzione di una famiglia nel senso più ampio del termine, la successione spettava al villaggio o al distretto che redistribuiva la proprietà, mai alla Corona. Vi erano tuttavia differenze di status fra gli appezzamenti di terra: alcuni erano soggetti a consuetudini che ricordano da vicino le norme del diritto civile come lo conosciamo noi; altri, che chiameremo ‘proprietà ereditaria dei siculi’ (*siculicalium* nei documenti), benché posseduti a livello individuale, erano soggetti a norme di alienazione limitate da diritti che riflettevano l’appartenenza a un clan. All’interno di questa categoria di terra ereditaria, alcuni fondi avevano più valore di altri: erano quelli che i documenti chiamano *primipilata*, la proprietà dei quali era condizione di accesso alle cariche di giudice e di capitano” (p. 133).

Completano il libro un utile glossario, la traduzione in inglese di due documenti esemplari, la *Costituzione sicula di Udvarhely* (1505) e la *Costituzione sicula di Agyagfalva* (1506), una cronologia dei sovrani d’Ungheria e dei voivodi di Transilvania dal IX al XVI secolo, una lista dei villaggi siculi ottenuta incrociando registri papali del 1332-1337 con un registro militare del 1614. Di ciascun villaggio viene fornito il nome in ungherese e, dove possibile, anche quello in romeno, in tedesco e in latino. Alla bibliografia finale segue un supplemento bibliografico per i lettori di lingua inglese.

Marco Cassioli

---

⁵ Sull’estensione e sulla suddivisione amministrativa della Terra dei Siculi dal XIII al XIX secolo cfr. P. Engel, *op. cit.*, p. 115.

VARIA

Congresul Național al Istoricilor Români, secția *Femeia în spațiul românesc (sec. XVIII-XXI). Ipostaze, percepții și reprezentări*, Alba Iulia, 8-10 septembrie 2022

În zilele 8-10 septembrie 2022, la Alba Iulia s-au desfășurat lucrările celei de a III-a ediții a Congresului Național al Istoricilor Români, eveniment organizat de către Universitatea “1 Decembrie 1918”, împreună cu Academia Română și Comitetul Național al Istoricilor din România. Reuniunea a făcut parte din programul de evenimente dedicate împlinirii a 100 de ani de la încoronarea Regelui Ferdinand și a Reginei Maria ca suverani ai României Mari. Organizatorii au considerat că evenimentul deschide noi oportunități de comunicare intraprofesională și transdisciplinară, contribuind, astfel, la îmbunătățirea și promovarea cercetării românești în domeniul istoriei, precum și la o mai accentuată prezență a istoricilor în spațiul public.

Congresul a început joi, 8 septembrie, cu ședința Comitetului Național al Istoricilor, a continuat cu discursurile academicienilor Ioan-Aurel Pop, Răzvan Theodorescu și Victor Spinei, apoi, în foaierul Casei de Cultură a Sindicatelor din Alba Iulia, a avut loc lansarea expoziției *Diplomația română și Marea Unire*.

După ora 13, s-au deschis lucrările congresului, cu primele două serii de lucru, în cele trei zile ale evenimentului fiind organizate opt serii, integrând secțiuni tematice din toată istoria României. Prima zi a congresului s-a încheiat cu cuvântările lui Ștefan Lemny (Biblioteca Națională a Franței, Paris) (“*Divanul sau Gâlceava*” *Filosofului cu Istoria. Glose istoriografice*) și Matei Cazacu (Institut National des Langues et Civilisation Orientales, Paris) (*Diplomația domnilor și diplomația boierilor. Cazul Țării Românești și Moldovei în secolele XIV-XVII. Domni “patrioți” și boieri “trădători”*).

La acest congres s-au înscris peste 640 de cercetători, profesori, arhiviști, muzeografi, bibliotecari, preoți, de la diferite instituții de cultură din țară: Academia Română, Institutul de Istorie “George Barițiu” din Cluj-Napoca, Institutul de Cercetări Socio-Umane “C. S. Nicolăescu-Plopșor” din Craiova, Institutul Național de Fizică și Inginerie Nucleară “Horia Hulubei” din Măgurele, Institutul de Arheologie “Vasile Pârvan” din București, Institutul de Studii Sud-Est Europene din București, Institutul de Istoria Artei “George Oprescu”, Institutul Național al Patrimoniului, Societatea de Științe Istorice din România, Centrul de Studii Transilvane din Cluj-Napoca, Centrul de Cercetare a Patrimoniului și Istoriei Socio-Culturale, Consiliul Național pentru Studiarea Arhivelor Securității, Universitatea “1 Decembrie 1918” din Alba Iulia, Universitatea „Babeș-Bolyai” din Cluj-Napoca, Universitatea de Medicină, Farmacie, Științe și Tehnologie “George Emil Palade” din Târgu-Mureș, Universitatea “Lucian Blaga” din Sibiu, Universitatea “Al. I. Cuza” din Iași, Universitatea “Valahia” din Târgoviște,

Universitatea de Vest din Timișoara, Universitatea din Oradea, Muzeul Banatului Montan Reșița ș. a. Au participat și cercetători din afara țării, de exemplu de la Institutul de Istorie din Chișinău, Republica Moldova.

Arhivele Naționale ale României (ANR) au fost reprezentate prin Cristian Anița, directorul instituției și alți arhiviști din București, de la serviciile județene Bihor, Cluj, Bistrița-Năsăud, Iași, care au organizat sesiuni cu tematică de arhive, mese rotunde și au susținut comunicări, precum: Alexandra-Dana Zecheru, Laurențiu-Ovidiu Roșu, Livia Ardelean, Adrian Onofreiu, Cristian Apati, Dorin Dologa, Peter Moldovan, Arcadie Bodale, Suzana-Iuliana Bodale, Liviu Boar, Anemari Monica Negru.

Congresul a fost organizat în 84 secțiuni tematice, pe diverse secvențe ale istoriei, precum: *Cercetarea patrimoniului arheologic prin tehnici arheometrice: prezent și perspective*; *Societate și economie în provinciile daco-moesice*; *Crize ale Evului Mediu pe teritoriul României (secolele VI-XVI)*; *De la zei la Dumnezeu: putere și religie în spațiul nord-dunărean (sec. III-XVI)*; *Patrimoniul cultural național: între nevoia de protejare și provocările lumii contemporane*; *400 de ani de la înființarea Colegiului Bethlen din Alba Iulia (1622). Educație și spiritualitate în arealul istoric transilvan*; *Marea Neagră și Dunărea maritimă. Timpul lung - de la Antichitate la sfârșitul modernității (1914)*; *Identități confesionale în Europa Central-Răsăriteană, secolele XVIII-XXI*; *Norme și instituții juridice din Transilvania pe calea modernității*; *Femeia în spațiul românesc (sec. XVIII-XXI)*. *Ipostaze, percepții și reprezentări*; *Modernizare medicală, modernizare socială. Sănătatea publică în spațiul românesc în secolele XVIII-XX*; *Hrană și societate. Studii pluridisciplinare și teren românesc*; *Bicentenarul restabilirii domniilor pământene: context și consecințe*; *Domniile fanariote – debutul modernității românești*; *160 de ani de diplomatie română modernă*; *Instituții de credit și funcționari de bancă în istoria românilor (sec. XVIII-XX)*; *150 de ani de la moartea lui Avram Iancu: nașterea unui mit*; *Din trecutul Almei Mater – două secole de viață universitară în spațiul românesc*; *Războiul ruso-româno-turc, independența României și contextul internațional (1876-1883)*; *Problema Basarabiei în context internațional. Istorie, cultură și societate în estul spațiului românesc (sec. XIV-XIX)*; *Presa românească din a doua jumătate a secolului al XIX-lea și din prima jumătate a secolului al XX-lea*; *Regimuri politice în România (februarie 1938-august 1944). Configurări istoriografice. Naționalismul radical*; *1947 – începutul Războiului Rece. Dimensiunea militară a orientării geopolitice a României*; *România între Est și Vest în timpul Războiului Rece: aliniere, distanțare, izolare*; *Discursul criticii teatrale în comunism. Funcția discursului critic și profilul cronicarului de teatru*; *Memorie trans generațională, traumă și reziliență în rândul victimelor regimului comunist din România*; *Monografiile de localități. Metode și tehnici de cercetare*; *Biografii în umbra Securității. Relația artiștilor români cu organele informative*; *Arhivele Securității: certitudini și provocări pentru istoriografia românească*; *Grupul de Studiere a Antisemitismului și Holocaustului – prezentarea unui grup de lucru de la Academia Română și a*

proiectelor lui; *Restaurarea de carte veche, o punte între trecut și viitor; Istoriografia serviciilor de informații românești: loialiști versus defectori.*

Subsemnata m-am înscris la secțiunea *Femeia în spațiul românesc (sec. XVIII-XXI). Ipoteze, percepții și reprezentări*, care și-a început lucrările, joi, 8 septembrie 2022, orele 13:00-15:30, moderatorii fiind cercetătoarele Daniela Deteșan, de la Institutul de Istorie “George Barițiu” din Cluj-Napoca, Claudia Septimia Sabău, de la Universitatea “Babeș-Bolyai” din Cluj-Napoca, Georgeta Fodor, de la Universitatea de Medicină, Farmacie, Științe și Tehnologie “George Emil Palade” din Târgu-Mureș și Oana-Ramona Ilovan, de la Universitatea “Babeș-Bolyai” din Cluj-Napoca.

Primul referent înscris a fost Elena Bărbulescu, reprezentând Academia Română – Filiala Cluj-Napoca, cu lucrarea *Femeia rurală – rateurile discursurilor masculine*, prin care a pledat pentru cunoașterea femeilor de la țară, cercetând manuscrisele de arhivă și rezultatele studiilor de teren.

Cercetătoarea Daniela Deteșan a pregătit pentru congres comunicarea *Femei la tribunal. Justiție bisericească, sentimente și sentințe în sudul Transilvaniei (sfârșitul secolului al XIX-lea)*. Cercetătoarea a subliniat că divorțul a fost un fenomen marginal în Transilvania la sfârșitul secolului al XIX-lea. Până în 1894-1895, când s-a introdus căsătoria civilă, judecarea neînțelegerilor casnice a revenit bisericii. Reglementările canonice făceau procesul de divorț complicat, costisitor și de durată. Cercetătoarea a propus o analiză a etapelor succesive din procedura de desfacere a căsătoriei, respectiv a sentințelor finale emise de forurile ortodoxe matrimoniale de judecată, un studiu despre motivele divorțului, evoluția relațiilor dintre soți în perioada separației, ș. a. Daniela Deteșan a folosit informațiile din dosarele matrimoniale păstrate în Arhiva Protopopiatului Ortodox Român Săliște, corespunzătoare sfârșitului secolului al XIX-lea.

Comunicarea Claudiei Septimie Sabău și a lui Adrian Onofreiu, de la Serviciul Județean Bistrița-Năsăud al ANR, a fost despre *Bursele acordate de fondurile grănicerești tinerelor din societatea năsăudeană (1861-1948). Între necesitate și oportunitate*. Autorii au evidențiat că, după desființarea Regimentului II românesc de graniță cu sediul la Năsăud (1851), resursele provenite prin capitalizarea veniturilor fondului de monturi destinat echipării militarilor, transformat în fond de stipendii, au asigurat distribuirea de burse și ajutoare pentru descendenții de grăniceri. În proporție covârșitoare acestea au vizat populația de sex bărbătesc, din totalul celor 1.353 de dosare pentru bursă păstrate la SJAN Bistrița-Năsăud, în fondul *Administrația fondurilor grănicerești năsăudene*, doar 105 conțin documente referitoare la stipendii acordate fiicelor urmașilor de grăniceri, adică 7,7% din total.

Elisabeta Scurtu, profesoară la Liceul Creștin “Logos” din Bistrița, s-a înscris la sesiune cu comunicarea *Câteva aspecte privind decesul mamelor la naștere în Țara Năsăudului și ținutul Bistriței în secolul al XIX-lea*. Referenta a menționat că viața femeilor din Țara Năsăudului și ținutul Bistriței în secolul al XIX-lea a fost marcată de multe responsabilități casnice, nașterea pruncilor și creșterea lor

numărându-se printre prioritățile acestora. A atras atenția asupra registrelor de stare civilă, care aduc o nouă perspectivă asupra maternității, a evidențiat categoria de vârstă a mamelor care pare cea mai vulnerabilă, anume cea cuprinsă între 20 și 35 de ani și a menționat multiplele cauze ale deceselor mamelor la naștere: frecvența nașterilor, condițiile de trai sau diferite boli. Din punct de vedere statistic, numărul deceselor mamelor la naștere a început să scadă spre sfârșitul secolului al XIX-lea.

Cu un studiu particular, *Un fenomen social – femeia de moravuri ușoare în Banatul interbelic*, a participat Minodora Damian (Muzeul Banatului Montan din Reșița). Referența și-a propus un studiu despre cauzele economice și biologice ale apariției prostituției, în contextul unei puternice dezvoltări economice, fapt ce a generat modificări substanțiale în configurația demografică din arealul reșițean. Statisticile interbelice căărășene relevă existența a doi deținători de proprietăți imobiliare în Reșița (familia Francisc și Roza Crăciun, precum și Iuliu Bocor), unde era recunoscută practicarea frecventă a actelor de moravuri ușoare. Foametea și subzistența impregnate în cotidianul Primului Război Mondial au contribuit la zdruncinarea moralității în societatea interbelică, pricinuind astfel și facilitarea apariției bolilor venerice. În concluzie, cercetătoarea a opinat că abordarea acestei controversate și îndelung dezbătute teme aduce în discuție prostituția odată ca element antitetice în raport cu componentele sociale, medicale și chiar religioase ale societății, iar pe de altă parte ca o rezultantă a unui conglomerat de factori izvorâți din instinctul primar al supraviețuirii.

Sesiunea s-a reluat la ora 16, iar până la orele 18 au fost susținute cinci comunicări. Constantin-Tufan Stan, de la Universitatea din Oradea, a început prezentările și a citit comunicarea *Personalități feminine în spațiul cultural bănățean în secolele XIX-XX*. Referențul a amintit de o pleiadă de personalități feminine care au marcat viața culturală din Banat: plasticiana Laura Vlad, laureată, în 1929, a Expoziției Internaționale din Barcelona; mama sa, Sofia Vlad Rădulescu – poetă, muziciană, folcloristă, graficiană, traducătoare, jurnalistă – considerată “mama muzicii instrumentale din Ardeal”; Silvia Iorga, violonistă și actriță a Reuniunii Române de Cântări și Muzică din Lugoj; Emilia Avramescu, pianistă. Acestea au fost primele bănățence care au interferat cu creația lui George Enescu, muzicianul național. Elena Dobrin, membră a Societății Literare “Petru Maior” a Junimii Române din Budapesta, fondatoare, în 1867, a Societății Domnișoarelor din Lugoj, a fost una dintre primele dirijoare-femei din istoria muzicii românești.

O prezentare elevată, structurată și argumentată a fost cea a Georgetei Fodor, intitulată *Prezențe feminine în mitologia istorică românească – perspective și stereotipuri de gen*. Cercetătoarea a subliniat că în frescele de la Ateneul Român, pictate de Costin Petrescu, există o singură personalitate feminină: Regina Maria. Atare constatare susține opinia potrivit căreia în mitologia istorică românească nu există prea mult loc pentru figuri feminine. Perspectiva de analiză și dezbateră propusă pentru acest demers este de a urmări care sunt principalele figuri feminine care au totuși o aură de mit și legendă și cum s-a construit și promovat aceasta. De

asemenea, Georgeta Fodor și-a propus să urmărim în ce măsură reprezentarea acestor figuri feminine se revendică de la stereotipurile de gen ale perioadei moderne, în principal în contextul afirmării naționalismului și a mișcării de emancipare a românilor din Transilvania.

Maria Aurelia Diaconu (Centrul Județean de Excelență Vâlcea), în studiul său *Între afirmare și emancipare. Ipoteze feminine în secolele XIX-XX*, a vorbit foarte argumentat despre situația femeilor, care aveau multe îndatoriri față de familie și foarte puține drepturi. Conform Codului civil, femeia nu avea capacitate patrimonială de una singură, nu putea să își gestioneze veniturile, nu putea să facă tranzacții decât cu acordul soțului, nu avea drept de vot. În acest context legislativ a luat naștere feminismul românesc, unul datorat unor femei cu un înalt nivel de educație și cu acces la cultura vestică. Referența a vorbit despre femei celebre ale României, precum Maria Rosetti, Carmen Sylva, Elena Văcărescu, Sabina Cantacuzino, Alexandrina Cantacuzino sau Regina Maria, care au devenit vectorii modernizării societății românești.

Andreea-Emanuela Trifan, doctorandă la Universitatea “Babeș-Bolyai”, a susținut comunicarea *Româncele din Transilvania și rolurile lor în Marele Război*, analizând cum s-a modificat în contextul războiului imaginea femeilor. Aflată în rol principal că mamă, soție, soră sau cumnată, femeia a reprezentat un esențial pilon de sprijin pentru soldat pe ambele fronturi. Ea a fost obligată să preia inițiativa pentru a menține gospodăria, veniturile și buna creștere a copiilor. În acest mod, femeia a devenit capul familiei, însă sub îndrumarea bărbatului mobilizat pe front, după cum reiese din corespondența din timpul războiului. Cercetătoarea a subliniat că sursele arhivistice inedite ce stau la baza cercetărilor sale se păstrează în depozitele SJAN Bistrița-Năsăud și SJAN Cluj. Din punct de vedere metodologic, doctoranda a abordat metoda reconstituirii monografice, demografice, antropologice, precum și analiza unei părți a corespondenței dintre soldați și familia de acasă.

Subsemnata am prezentat online comunicarea *Din istoria Asociației Creștine a Femeilor din România și liderele ei*. Asociația Creștină a Femeilor din România – Young Women Christian Association (YWCA) a fost întemeiată în 1919, sub patronajul Reginei Maria, cu ajutorul și îndrumarea unor secretare străine, sosite în țară în anii Primului Război Mondial. Asociația avea sediul în București, alte centre au funcționat și la Iași, Constanța, Timișoara, iar anual se organizau adunări generale. Activitatea asociației a fost bine structurată pentru tripla educație – fizică, intelectuală și morală – a tinerei generații și pentru creșterea rolului femeii în evoluția societății. Membrele asociației au reușit să strângă fonduri organizând chete, bazine și au reușit astfel să întemeieze cămine pentru eleve, cantine, ateliere de croitorie, cercuri de educație, școli, biblioteci, colonii de vară (la Bran, la Sărata-Scorei, Lerești-Muscel, Balcic). Asociația era deschisă pentru femei din toată țara și toate categoriile sociale, iar numărul membrilor a crescut în fiecare an. Membre remarcabile ale Asociației Creștine a Femeilor din România au fost: Regina Maria – președintă de onoare (1919-1938), Principesa Ileana – președinta

cercurilor Triunghiul Albastru, președintă de onoare (1938-1947), Maria Filipescu – președintă activă, Natalia Slivici, Bucura Dumbravă, Zoe Râmnicănu, Alexandra Catargi, Constanța Nichita ș. a.

După terminarea prezentărilor au avut loc discuții, în special despre scrierea istoriilor de gen, s-au formulat întrebări și răspunsuri, opinii.

Vineri, 9 septembrie 2022, în secțiunea *Femeia în spațiul românesc (sec. XVIII-XXI). Ipostaze, percepții și reprezentări* s-au reluat lucrările, iar primul referent înscris a fost profesoara Marina Violeta Constantinescu de la Liceul “Ioan Petruș” din Otopeni, cu comunicarea: *Statutul femeii în spațiul românesc, sec. XVIII-XXI*, despre rolul și locul femeii în societatea românească sub influența contextului politic, socio-economic și cultural, civilizația românească fiind o punte între Orient și Occident.

A luat apoi cuvântul Paul Dominte (Societatea de Științe Istorice din România) care a vorbit despre *Statutul femeii în orașul Constanța la începutul secolului al XX-lea*. Cercetătorul a menționat că statutul femeii în România și, prin extensie, în Constanța, la sfârșitul secolului al XIX-lea nu diferea mult de cel european, viața femeii fiind strict reglementată și încorsetată în înguste cadre ale moralității burgheze. Femeia a avut un statut de inferioritate nu doar juridic, politic și din perspectivă economică, dar și numeric. Spre deosebire de celelalte țări ale Europei, recensământul din 1899 a evidențiat că în România erau 97 de femei la 100 de bărbați. În Constanța disproporția era și mai mare, datele statistice indicând că persoanele de sex feminin atingeau o medie de 70 de femei la o sută de bărbați, ceea ce făcea din el un oraș eminamente masculin, mai ales că munca portuară reclama forță fizică. Cercetătorul considera că în perioada de referință se poate vorbi de o dualitate a percepției publice despre natura feminină: femeia înger și femeia demon, vampă, iar poziția pe care se plasa o persoană de sex feminin în raport cu această clasificare era percepută ca o chestiune de alegere, de liber arbitru.

Iulia-Cristina Bulacu (Societatea de Științe Istorice din România) a vorbit despre *Statutul de gospodină al femeii bucureștene (1850-1914)*. Autoarea a evidențiat că s-a bazat pe informații de arhivă, ziare de epocă, reviste și memorii ale unei femei din epoca modernă, din toate clasele sociale. Femeia gospodină apare în prim plan în reviste, ziare, publicitate, comerț, viață cotidiană, educație etc. Bucureștiul relevă cel mai bine aceste aspecte când este vorba despre alimentație și toate fenomenele conexe, pentru secolul al XIX-lea și începutul de secol al XX-lea, deoarece doamna casei direct sau indirect regla de fapt economia orașului în acest domeniu. Ea achiziționa produsele alimentare, negocia la piață sau cu ambulanții, gătea, organiza mese festive, patrona baluri, organiza seri speciale, participa la acțiuni de caritate etc. Existau chiar școli care aveau în program cursuri de formare a unei bune gospodine cu teme precum “gătutul din resturi”.

Sebastian Cerel și Georgeta Ghionea, de la Institutul de Cercetări Socio-Umane “C. S. Nicolăescu-Plopșor” al Academiei Române, din Craiova, sunt autorii studiului *Statutul socio-cultural al femeii din Oltenia interbelică. Abandonarea*

conceptului de "femeie de casă" și incapacității femeii măritate. Cercetătorii au subliniat efectele Primului Război Mondial, care a adus femeia în situația de a prelua multe dintre responsabilitățile bărbatului. În perioada interbelică aceasta a trecut de la "femeia de casă" la statutul de "doamnă cochetă" ori "doamnă în societate", a câștigat mai multe drepturi, precum acelea de a purta pantaloni, de a se plimba cu bicicleta, a se tunde scurt, a deține afaceri, chiar dacă de cele mai multe ori cu acceptul soțului, de a-și perfecționa studiile, de a accede la unele profesii de la care anterior fusese exclusă etc. În plan legislativ, este abandonată "incapacitatea femeii măritate", așa încât apar multe schimbări, cel puțin la nivelul reglementărilor privind administrarea proprietății, procedura divorțului sau încredințarea copiilor, dreptul de vot și altele. Cercetătorii și-au propus să surprindă diferitele ipostaze în care apare femeia sub raport textual, în presa care a circulat în Oltenia interbelică, și nu numai, în memorialistică, articole și lucrări de specialitate.

Lucrările acestei secțiuni s-au încheiat cu comunicarea Angelicăi Necșulea, *Femeia în spațiul public și lumea literară.*

După o pauză, sesiunea a continuat în intervalul 10:45-12:15, cu aceeași organizare. A luat cuvântul Mircea-Dan Bob-Bocșan (Universitatea "Babeș-Bolyai"), care a prezentat comunicarea *Reforma codului civil după Unirea din 1918 și emanciparea juridică a femeii.* Noua Constituție a României, adoptată după Unirea din 1918, prevedea expres (art. 137) necesitatea revizuirii codurilor fundamentale ale Vechiului Regat. Autorul a subliniat rolul și acțiunile întreprinse de Calypso Botez, lidera Comitetul Național al Femeilor Române, care a cooptat o serie de specialiști (universitari și practicieni ai dreptului), pentru a fundamenta juridic revizuirea dispozițiilor din Codul civil român de la 1864, care instituiau un regim juridic înjositor și injust pentru femeile căsătorite.

Anca Șincan, de la Institutul de Cercetări Socio-Umane "Gheorghe Șincai" al Academiei Române, din Târgu-Mureș, a tratat o temă interesantă: *Femeile în clandestinitatea religioasă, o rediscutare a poziției femeilor în comunități religioase tradiționale.* Cercetătoarea a menționat că a făcut o cercetare mai extinsă asupra unor comunități religioase clandestine în anii 1950 în România. În urma acestor cercetări, se poate observa o schimbare în cadrul poziției femeii în aceste comunități religioase într-o perioadă când conducerea tradițională a acestora lipsește (este arestată de către Securitate sau are domiciliu obligatoriu). Anca Șincan consideră că, forțate de context, pentru a asigura supraviețuirea comunității lor, femeile își asumă roluri în biserică, pe care nu le-ar fi avut într-o funcționare normală a acestora. Își asumau rolul de învățători religioși, de administratori și chiar de conducători ai comunităților clandestine. Cercetătoarea a vorbit despre impactul acestei noi poziționări a femeii în spațiul religios, schimbările intervenite în comunitate în momentul în care aceasta este condusă de femei.

Oana-Ramona Ilovan a susținut comunicarea *Rolurile femeilor, atașamentul la locuri și națiunea socialistă în revista "Cutezători". Studiu de caz: benzile desenate cu pionieri.* Autoarea a menționat că scopul cercetării sale este

identificarea reprezentărilor rolurilor femeilor în România comunistă, așa cum au fost construite de propagandă în benzile desenate cu pionieri, publicate în revista “Cutezători”, din 1967 până în 1989, în care pionierii comuniști apar ca personaje. Oleg Ursan (Facultatea de Istorie și Filosofie) a vorbit despre un subiect sensibil: *Migrația feminină: cauze și urmările (cazul Republicii Moldova)*. Referentul a subliniat că în Republica Moldova migrația feminină și impactul acesteia asupra familiei este o problemă majoră pentru țară și a evidențiat caracteristicile acestei situații. Astfel, factorii principali care au favorizat migrația forței de muncă sunt: sărăcia, șomajul, salariile mici, nemulțumirea condițiilor de viață, violență fizică și psihică etc. Femeile din Moldova sunt adesea supuse exploatării sexuale și muncii forțate. Cea mai mare parte a femeilor pleacă în țările UE (68%), Rusia (20%), alte țări (12%). Vârsta medie a femeilor migrante este de 31-40 ani (peste 70% din totalul), iar perioada medie de aflare peste hotare constituie circa 2,3 ani. Fiecare a 4-a femeie migrantă este mamă a unui copil, astfel între 65-75 mii copii au rămas fără îngrijirea mamei în cel puțin doi ani de zile. Migrația feminină a provocat și fenomenul divorțului masiv (între 35-45% divorțuri anuale), precum și fenomenul “familia la distanță”.

În special sâmbătă, 10 septembrie 2022, s-au desfășurat 24 de mese rotunde, printre care și cea cu tema *Istoria femeilor și identitatea de gen în România: direcții și teme de cercetare*, moderator fiind Georgeta Fodor, iar comoderatori: Oana-Ramona Ilovan, Claudia Septimia Sabău și Daniela Deteșan. S-au dezbătut teme interesante, relevante de istoria femeii, precum: *Condiția femeii române în perioada interbelică* (Elena Preda, Universitatea “Ștefan cel Mare” din Suceava); *De ce avem nevoie de studierea istoriei femeilor și de promovarea studiilor de gen în România? Câteva răspunsuri* (Claudia Septimia Sabău și Oana-Ramona Ilovan); *Predarea istoriei românilor prin prisma factorului feminin* (Oleg Ursan); *Surse și metode privind istoria femeii în spațiul românesc*.

La acest eveniment, s-au desfășurat prezentări și târguri de carte organizate de edituri importante, precum: Aeternitatea a Universității “1 Decembrie 1918” din Alba Iulia, Corint, Editura Universității “Al. I. Cuza” din Iași, a Muzeului Național al Marinei Române, Grupul editorial DAR, Institutul European, Institutul Național pentru Studiul Totalitarismului, Mega, Școala ardeleană, Lexon Prim din Chișinău, Reîntregirea, Argonaut, Vremea și Centrul de cercetări istorice “Pr. Dumitru Bălașa” al Asociației Naționale Cultul Eroilor “Regina Maria”.

În contextul acestui congres, au fost prezentate și patru expoziții: *Diplomația română și Marea Unire*, organizată de Arhivele Diplomatice (MAE), *Moșteniri. 150 de ani de la moartea lui Avram Iancu (1824-1872)*, *Catedrala Încoronării. Istorie și har și DOMVS VR. INSIDE A ROMAN HOUSE FROM APULUM / O casă romană din Apulum*, realizate de Muzeul Național al Unirii din Alba Iulia.

UNIVERSITATEA
1 DECEMBRIE 1918
— DIN ALBA IULIA —

ACADEMIA
ROMÂNĂ

COMITETUL NAȚIONAL
AL ISTORICILOR DIN ROMÂNIA

Congresul Național al Istoricilor Români

8-10 septembrie 2022,
Universitatea „1 Decembrie 1918”
din Alba Iulia

cnir.conference.uab.ro

PARTENERI

- Ministerul Educației
- Inspectoratul Școlar Județean Alba
- Consiliul Județean Alba
- Primăria Municipiului Alba Iulia
- Muzeul Național al Unirii Alba Iulia
- Arhiepiscopia Ortodoxă Alba Iulia
- Arhivele Diplomatice (MAE)
- Serviciul Județean Alba al Arhivelor Naționale

SPONSORI

LIVIO DARIO
TRANSPORT INTERNAȚIONAL DE PERSONE

JIDVEI

pepsi

DONCAFÉ

TRANSALP GROUP

atlas

EDUCATION & GARTEN

STP
INDUSTRIILE DE
TRANSPORTURI
DE BUCUREȘTI

Agra's

BRD
GRUPUL BUCUREȘTI RENOVARE

ALPIMAT

MARKA
TRANSILVANIA

ERIC

atlas
Transport & Logistic

Preciosa

Monica Negru

The 24th International Congress of Byzantine Studies, Venice & Padua

It was on August 27, 2016, when, during the 23rd International Congress of Byzantine Studies, it was established that the following congress take place in Istanbul in 2020; actually, the tradition of this prestigious congress has made that it take place once in four years. Nevertheless, various events determined the organizing committee of the Society of Byzantine Studies led by John Haldon (from UK, but representing Princeton University) to radically change this decision.

It was first the deterioration of the political situation in Turkey that convinced the organizers to replace Istanbul as host of the congress and to decide its replacement with Venice and Padua. (Even in this context, the institutions in Greece provided the most representatives to this prestigious event, as usual). Then, the COVID pandemy made that the date be postponed, by moving it to year 2022.

Under these new circumstances, the 24th International Congress of Byzantine Studies took place in Italy, another major centre of studying the Byzantine history and society, on August 22-27 2024. The event made possible that a number of more than 1,000 scholars to gather together and participate in the congress that had *Byzantium – Bridge between Worlds* as main theme. The most of them represented institutions (research institutes, universities, archival institutions, museums, and so on) having siege in various countries. As mentioned already, Greece was best represented (138 participants, especially from Athens, Thessaloniki, Rethymno, Ioannina, Patras, but also Komotini, Volos, Lassithi, Corfu, Polygyros, Mytilene, Messolonghi, Kilkis, Kastoria, Argos, Heraklion, Kozani, Florina), followed immediately by the Italian hosts (110, especially from Rome, Venice, Bologna, Padua, but also Milan, Naples, Pisa, Genoa, Palermo, Catania, Bari, Potenza, Urbino, Florence, Messina, Turin, Ferrara, Salerno, Bergamo, Lucca, Bolzano, Viterbo, Verona, Cosenza, Sassari, Siena) and then by US (70, from New York, New York; Princeton, New Jersey; Tallahassee, Florida; Washington, DC; Cambridge, Massachussetts; Notre Dame, Indiana; Madison, Wisconsin; Chicago, Illinois; New Haven, Connecticut; Columbus, Ohio; San Diego, California; Berkeley, California; Greensboro, North Carolina; Waterville, Maine; Nashville, Tennessee; Cleveland, Ohio; Waltham, Massachussetts; Dallas, Texas; Pennsylvania State University; Muncie, Indiana; Riverside, California; Gambier, Ohio; Ithaca, New York; Bridgewater, Massachussetts; Colorado Springs, Colorado; Charlottesville, Virginia; Philadelphia, Pennsylvania; Albany, New York; Durham, North Carolina; Providence, Rhode Island; College Station, Texas; Stanford, California; Irvine, California; Stillwater, Oklahoma; Los Angeles, California; Reno, Nevada; Easton, Pennsylvania; Gettysburg, Pennsylvania; Saint Louis, Missouri; College Park, Maryland; Fairfax, Virginia; Eugene, Oregon), Germany (68, especially from Mainz, Hamburg, Göttingen, Berlin, Cologne, Munich, but also Heidelberg, Tübingen, Leipzig, Münster, Freiburg, Jena, Bochum, Frankfurt/Main, Potsdam, Bonn, Marburg, Bamberg, Hagen, Regensburg), France (65, especially from Paris, but also Aix-Marseille, Nantes, Poitiers, Strasbourg, Montpellier, Lyon, Aix-en-Provence, Lille, Saint Quentin-en-Yvelines, Amiens, Orléans), UK (59, especially from Oxford, London, Birmingham, Edinburgh, but also St Andrews, Nottingham, Newcastle, Cambridge, Durham, Leeds, Sheffield, Falmer in Sussex, Milton Keynes, Winchester, Cardiff, Ormskirk, Coventry), Turkey (59, especially from Istanbul and Ankara, but also Izmir, Antalya, Eskişehir, Manisa, Trabzon, Bursa, Nevşehir, Edirne), Austria (35, especially from Vienna, but also Innsbruck), Poland (34, especially from Lodz and Warsaw, but also Kraków, Poznan, Rzeszów, Gdansk,

Opole, Zielona Góra, Lublin, Torun, Katowice), Russia (29, especially from Moscow, but also Saint Petersburg, Yekaterinburg, Vladivostok, Arkhangelsk), Bulgaria (28, especially from Sofia, but also Blagoevgrad, Varna, Veliko Tarnovo), Serbia (23, especially from Belgrade, but also Novi Pazar, Novi Sad), Romania (19, especially Bucharest, but also Cluj-Napoca), Belgium (19, from Ghent, Leuven/Louvain, Brussels, Liège), Israel (19, especially from Jerusalem, but also Haifa, Kinneret College, Beer Sheva, Tel Aviv), Spain (18, especially from Madrid, but also Barcelona, Salamanca, Granada, Córdoba, Málaga, Valladolid, Segovia), Cyprus (16, from Nicosia), Ukraine (16, especially from Kyiv, but also Kharkiv, Zaporizhzhia, Lviv, Chernivtsi, Sevastopol), North Macedonia (13, from Skopje, Prilep, Bitola, Kumanovo, Štip), the Netherlands (12, from Leiden, Nijmegen, Groningen, Amsterdam), Switzerland (12, from Geneva, Fribourg, Bern, Zurich, Basel, Lugano), Australia (11, from Sydney, Melbourne, Brisbane, Perth), Sweden (11, especially from Uppsala, but also Stockholm, Lund), Georgia (9, especially from Tbilisi, but also Batumi), Denmark (9, from Odense, Copenhagen), Hungary (8, from Budapest), Czech Republic (6, from Prague, Brno, Olomouc); Norway (6, from Oslo, Trondheim, Bergen), Croatia (5, from Zadar, Split, Zagreb), Canada (5, from Ottawa, Toronto, Winnipeg). Fewer representatives came from Albania (Tirana), Armenia (Yerevan), Japan (Nagoya, Osaka, Tsukuba, Tokyo), Finland (Helsinki, Kuopio), San Marino, Egypt (Cairo, Saint Catherine's Monastery), China (Changchun, Hong Kong), Sudan (Khartoum, Neelain), Argentina (Buenos Aires), Lebanon (Beirut), Moldova (Chişinău); Slovenia (Ljubljana), Vatican, Mexico (Mexico City), Iceland (Reykjavik), Bosnia-Herzegovina (Banja Luka), Kosovo (Pristina), Ireland (Dublin). A consistent group of 35 independent scholars completed this impressive deployment of forces in the field of Byzantine studies.

I took my time in counting the institutions present at the congress and it resulted that the most represented centres were settled in the following cities: Athens (51), Paris (43), Istanbul (43), Vienna (33), Rome (28), Thessaloniki (28), Sofia (24), Moscow (23), Belgrade (21), Bucharest (19), Nicosia (16), Venice (14), Oxford (14), London (14), Rethymno (13), Ioannina (12), Bologna (12), Mainz (12), Jerusalem (11), Patras (9), Padua (9), Lodz (9), Warsaw (9), Madrid (9), Kyiv (9), Uppsala (9), and so on.

It resulted an impressive number of papers, gathered in plenary sessions, round tables, thematic sessions or sessions of free communications, along with poster presentations, with a rich and various topics related to Byzantium. As usual, a part of the speakers presented two papers.

The institutions from Romania represented were: the Romanian Academy (Petre Guran, *Individualism as Spiritual and Social Value in Middle Byzantine Eschatology. A Contribution to the Anthropological Unity of Christianity* in the round table entitled *The Use of Prophecy in the Byzantine and Ottoman Empires*, having Paul Magdalino and Andrei Timotin as conveners; University of Bucharest (Liviu Damian, *Early Elements (4th-7th Centuries) of the Natural Hierarchical*

Order Developed Gradually in the Byzantine Political Idea Forms of Non-Tyrannical Expressions of the Byzantine Monarchy in the session entitled *History of Ideas and of Concepts*, part I, having Oleg Ulyanov as chairperson; Manuela Dobre, *The Roman Past and the Shaping of Late Byzantine Identity (13th-15th Centuries)* in the session *History of Ideas and of Concepts*, part II, chaired by Alexandra Vukovich and *L'image des Occidentaux dans les sources byzantines du XIIe siècle* in the session named *Historiography: Authors, Sources, Themes and Narrative Techniques (11th-15th Centuries)*, part I, chaired by Gioacchino Strano; Iustina Barbu, *The Image of the Jew in the Byzantine Hagiographies (10th to 11th Centuries)* in the thematic session entitled *Jews and Judaism in Middle Byzantine Historiography*, having Reinhart Ceulemans, Niels De Ridder and Claudia Sode as conveners; Tudor Dinu, *The University of Padua and the Greek Language Academy in Bucharest at the End of the 17th Century and the Beginning of the 18th Century* in the session dealing with *Greeks in Padua in Byzantine and Post-Byzantine Times (14th-17th Centuries)*, having Francesco Scalora and Niccolò Zorzi as conveners; Adrian-Gabriel Mateșan, *Byzantine Political Balance in the North-Pontic Area: Between Pechenegs and Magyars* in the session *Political and Military History: Middle Byzantine Period*, part II, chaired by Luisa Andriollo; Florina-Alexandra Dobre, *La conquête de Constantinople reflétée dans les monodies et les lamentations du XV- siècle*, in the session entitled *Before, Around and After the Fall of Constantinople (AD 1453)*, chaired by Francesco Monticini; Ecaterina Lung, *Roman and Byzantine Artifacts in Post-Roman Areas of the Carpathian Basin and Lower Danube (4th-7th Centuries)* and Andra Jugănar, *Instances of Letter Exchanges Between Eastern and Western Bishops at the End of the 4th Century*, both from the thematic session named *Connecting Worlds: Instances of Diplomatic, Cultural and Material Exchanges Between Byzantium and Its Neighbours*, convened by the two Romanian scholars); “Nicolae Iorga” Institute of History, Bucharest (Ovidiu Olar, *Prophecy in Context (Moldavia and Wallachia, Late 18th-Early 19th Century)*, in the session moderated by Paul Magdalino and Andrei Timotin, already mentioned), Institute for South-East European Studies (Oana Iacubovschi, *Phlogothēl, Syhail and Misail: The Sparse Iconographic Evidence of a Popular Devotion From 11th-Century Cappadocia to Late 15th-Century Moldavia*, in the session referring to *Mural Paintings, Frescoes, and their Interaction with Architecture and Iconographic Programmes*, part I, chaired by Andrea Paribeni); New Europe College (Alexander Panayotov, *Everyday Life of Jews in the Early Byzantine Balkans and the Aegean*, in the session dealing with *Economic and Social History*, part II, having Tristan Schmidt as chairperson; Andrei Dumitrescu, “*A Hand from Heaven*”: *The Archangel Michael and the Baptism of Constantine the Great in Late 15th- and Early 16th-Century Moldavian Representations*, in the session dealing with mural paintings and frescos mentioned above, part V, chaired by Emmanuel Moutafov; Mariana Bodnaruk, *Memory Sanctions Against Military Office-Holders in the Late Roman Empire (AD 354-454)*); Institute for Political Studies of Defence and Military

History, Bucharest (Alexandru Madgearu, *The Danube Mouths Region During the Reign of Michael VIII Palaiologos*, in the session of *Political and Military History: Middle and Late Byzantine Period*, part I, moderated by Daniele Tinterri); “George Oprescu” Institute of Art History (Elisabeta Negrău, *Forgotten Saints Thracian and Dacian Saints in the Balkan Medieval Menologia*, in the session entitled *Hagiographical Sources in Context: Saints, Cults and Political Use of Sanctity*, chaired by Stephanos Efthymiadis); Institute for Advanced Studies in Levant Culture and Civilization, Bucharest (Ana Maria Răducan, *Connecting Worlds in the Library of Photius. Inside and Outside the Byzantine Borders*, in the above mentioned session moderated by Ecaterina Lung and Andrea Jugănaru); National History Museum, Bucharest (Andra Samson, *The Rock Churches of Murfatlar-Basarabi Bridge Between the Worlds*, as a poster presentation); “Iorgu Iordan – Al. Rosetti” Institute of Linguistics of the Romanian Academy, Bucharest (Anca Mihaela Sapovici, “Τὸ θαῦμα πανάμωμε τῆς σῆς εἰκόνοϋ, ὁρῶντες θαυμάζομεν”. *The Canon for the Miraculous Icon of Theothokos Acheiropoietia from Eikosifoinissa Monastery by Matthew of Myra*, in the session referring to *Music, Hymnography and Singing Traditions Between Byzantium and the Surrounding Cultures*, part II, having Christian Troelsgård as chairperson); National Archives of Romania, Bucharest (Șerban Marin, *The Story of an Island in the Black Sea in 1261 The Case of Kefken (Daphnousia)*, in the thematic session of *Black Sea Region Between West and East, 13th to 15th Centuries*, having Sergey Karpov as convener, and *Fighting the Infidels Versus Fighting Byzantium The Main Dilemma of the Fourth Crusade According to the Venetian Chronicles*, in the session dealing with *Venice and Eastern Mediterranean: Economic, Diplomatic and Cultural Relations*, part I, moderated by Giorgio Vespignani); Romanian Academy Library, Cluj-Napoca (Anca-Elisabeta Tatay, *Woodcuts of Byzantine Tradition in the Early Romanian Books Printed in Iași (17th-18th Centuries)*, in the session referring to *Minor Arts (Pottery, Metalworking, Textiles, Wood-Carving, Chrysography*, part III, chaired by Silvia Pedone). Once again, Bucharest proved to be the most important centre in the field of Byzantine studies in Romania. Meanwhile, the undersigned proved to be among the very few participants representing an institution of archives, along with Giustina Olgiati and Daniele Tinterri (both from the State Archives of Genoa) and Sokol Çunga (Central State Archives of Albania in Tirana)

The papers were delivered in *La Fenice* theatre, various aulæ at San Giobbe, one of the buildings of Ca’ Foscari University in Venice, in Aula Magna Cazzavillan or, during August 25, when the entire congress moved to the University of Padua, in the locations of Beato Pellegrino and Liviano. The final session and the concluding remarks occurred at Aula Magna Cazzavillan in Venice.

The opening session took place in the famous *La Fenice* theatre in Venice, where, beside the institutional greetings, the prominent Byzantinologist Paul Magdalino presented the inaugural lecture entitled *Reflections and Elaboration on the Congress and Its Main Theme: “Byzantium – Bridge Between Worlds”*.

Although there was no session dedicated exclusively to the archives, I would like to emphasize some papers that to a more or less significant extent relied either on various archives or on depiction of manuscripts and codices, delivered by: Eleftherios Despotakis (Mainz), *Codicographical Activity in the 15th Century Crete. Advantages and Limits in the Use of the Veneto-Cretan Archival Documents*; Dimitris Skrekas (Oxford & Athens), *Cretan Scribes from the Holkham Hall Greek MSS. Manuscripts' Circulation in Crete and Beyond*; Niccolò Zorzi (Padua), *Ancient and Byzantine Texts in the Cretan Codices from the Nani Collection Now in the Biblioteca Nazionale Marciana of Venice*; Milan Vukašinović (Uppsala), *Contested Spaces and Competing Narratives: Spatial and Narrative Practices in the Lembiotissa Archives*; Stefano Valente (Hamburg), *The Lexicon Ascribed to St. Cyril. From Byzantine Manuscripts to Modern (and Future) Editions*; Paolo Scattolin (Verona), *Mark Naoumides as Editor of Cyril's Lexicon*; Maria Giovanna Sandri (Oxford), *Headless Lexica. Observations on Some Neglected Manuscripts of Cyril's Lexicon*; Stamatis Bussès (Komotini), *The Manuscripts of Lexicon Cyrilli in Greece. A Catalogue and Overview*; Alessandro Musino (Hamburg), *The Manuscripts of the n-Recension of Cyril's Lexicon*; Angeliki Tzavara (Paris), *La notte di santa Caterina del 1437 a Tana. Approccio prosopografico*; Ioanna Rapti (Paris), *Saints, Cults and Geopolitics in a 14th Century Illuminated Liturgical Manuscript from Cilicia (NY Morgan Library 622)*; Olivier Bonnerot & José Maksimczuk (Hamburg), *Material Analysis of Inks from Byzantine Manuscripts*; Manya Erna Shirinyan (Yerevan), *Some Observations Concerning the Forgeries in the Byzantine Empire*; Adrian Pirtea (Vienna), *Greek Collections of Ascetica in Early Islamic Palestine. Manuscripts, Selection Criteria, Audience*; Elina Dobrynina (Moscow), *Following Lost Manuscripts. Unknown Fragments from the Homiliary of Leo VI the Wise in Sinait. Gr. 156*; Desislava Paneva-Marinova (Sofia), *Digital Revival of 14th Century South Slavonic Manuscripts*; Milena Davidović (Belgrade), *Slavic Mount Athos Scriptoria and New Translations in the 14th Century. One Aspect of Observation*; Seyranush Manukian (Yerevan), *Cilician Miniature and Byzantine Traditions of the 11th Century*; Irina Oretskaia (Moscow), *The New Testament Manuscript (Saint Petersburg, Russian National Library, Gr. 101) and Its Miniatures*; Mine Esmer (Istanbul), *The Fethiye Camii Unplastered. Repairs at the Monument Before and After the 1955 Byzantine Congress in Istanbul in the Light of Archival Photographs*; Pinar Aykaç (Ankara), *Three Hagia Sophias Between Official and Unofficial Practices of Heritage Preservation*; Georgia Moschovi & Dafni Chronaki (Lassithi), *Mirabello and Ierapetra Regions in the Middle Byzantine Period*; Anastasia Yangaki (Athens), *The Cretan Household in Urban and Rural Areas During the Venetian Period. A Comparative Approach Deploying Archival Sources and Archaeological Evidence*; Barbara Crostini (Uppsala), *In Search of the Jewish Matrix. 9th-Century Hagiographical Manuscripts as Discriminating Corpora*; Saskia Dönitz (Frankfurt am Main), *Materiality of Byzantine Jewish Book Culture*; James Morton (Hong Kong), *Legal Scholarship and Canonical*

Systematization John IV of Ohrid's Synthesis of the Nomocanon (Early 12th Century); Hasan Sercan Sağlam (Poitiers), From Constantinople's 13th Region to the Genoese Pera Colony. Overlapping Urban Layers of Galata; Panagiotis Manafis (Patras & Birmingham), Compilation Practices in New Testament Collections of Exegetical Excerpts and Syllogae of Excerpts in the Light of New Philology. Variation in Specific Textual Traditions; Vera von Falkenhausen (Rome), Paradigmi di gestione politico-amministrativa delle province bizantine (IX-XI sec.). Il caso dell'Italia meridionale; Livia Briasco (Rome), New Styles, Old Manners. Some Remarks on Luxury Manuscript Production in 12th Century Constantinople; Stephanos Alexopoulos (Washington, DC), Liturgy, Piety, and Faith in Late Byzantium. The Manuscript Evidence of the Office of Holy Communion; Daniel Galadza (Toronto), Changing Traditions. Scribes, Manuscripts, and the Local Character of Liturgical Calendars; Georgi Parpulov (Göttingen), The Dawn of the Byzantine Book of Hours; Claudia Rapp (Vienna), Byzantine Euchologia as Sources for Daily Life and Social History; Thanasis Sotiriou (Rethymno), Outlining the Byzantine Petty Aristocracy, 1204-1330; Mario Cappozzo (Vatican City), I tessuti siriani della Collezione Pfister nei Musei Vaticani; Andrei Prohin (Chişinău), Historical Thought and Spiritual Message in the Byzantine Apocalypses from the Slavonic-Romanian Manuscripts (15th-16th Centuries); Luigi Orlandi (Berlin), Manuscripts and Scholars Between Byzantium and Padua. The Case of Andronikos Kallistos; Daniel Reynolds (Birmingham), Mediterranean Networks: Manuscripts and Colophons; Isabelle Augé (Montpellier), Armenian Monastic Foundations (9th-10th Centuries); Snezhana Rakova (Blagoevgrad), Venetian Diplomacy in Constantinople and in the Balkans (Early 15th Century); Nathan Leidholm (Ankara), Family Strategies Among the Greek-Speaking Population of Calabria During the Transition to Norman Rule, ca. 1000-1130; Gizem Dörter (Istanbul), Komnenian or Not? The Northern Frontier Fortresses of the Bosphorus in the Light of Recent Research; Maximilian Lau (Tokyo and Oxford), Reinventing the Themata. Settled and Nomadic Borderlands in the Mid-12th Century; Giustina Olgiati (Genoa), La difesa di Costantinopoli. La partecipazione dei genovesi; Arianna D'Ottone Rambach (Rome), Graeco-Arabica. Prospettive di studio; Martin Hinterberger (Nicosia), The Success of Literature of Eastern and Western Provenance in Byzantium: The Reception of Literature from the East in Byzantium. The Unicorn in Byzantine Literature: The Successful Reception of an Eastern Motif; Nicola Fazioni (Bologna), La cronaca di Venezia di Gian Giacomo Caroldo: questioni editoriali. Tra autografia e rimaneggiamento; Daniele Tinterri (Genoa), Corsari genovesi tra Sud Italia e Grecia intorno alla Quarta Crociata; Roman Ivaskho (independent scholar), Additional Remarks About the Fiscal Service of the Papal Collector Marinus de Fregeno; Silvia Tessari (Padua), Byzantine Musical Manuscripts at the Ambrosiana Library. Results of a First Survey; Guillaume Saint-Guillain (Amiens), Byzance et Venise au miroir des sources archivistiques (XIIe-XIVe siècle); Thierry Ganchou (Paris), Lorsque les découvertes d'archives déconcertent

plus qu'elles n'éclairent. L'identité problématique de l'épouse de Loukas Notaras, la mégalè doukaina Eirène; Damianos Kasotakis (Athens), The History of Photography at St. Catherine's Library (Sinai) and Its Impact on Scholarship and Monastic Life; Emilio Bonfiglio (Hamburg), Textual Interactions Between Armenia and Byzantium in the Early Middle Ages. Mobility of Manuscripts, Texts, Students, and Scholars; Julián Bértola (Ghent), The Literature of Marginalia in the Manuscripts of Niketas Choniates' History; Andi Rembeci & Sokol Çunga (Tirana), Palaiologan Codices in Albania. Data on Bookish Art and Culture; Tamás Mészáros (Budapest), From East to West. Notes on the Textual Tradition of Chalkokondyles' Apodeixis; Francesca Samori (Padua), The Manuscript Tradition of the Works of George Metochites and the Autographs of the Historia Dogmatica; Eugene Chernukhin (Kyiv), Kyiv Version of Dictionary of Cyril of Alexandria. Composition, Sources, History of the Manuscript; Luca Farina (Tübingen), Analyzing the MS Vaticanus Graecus 1056. An Example of Arabic Astrology Into Greek; Alexandra Evdokimova (Moscow), Greek Byzantine Graffiti in the Saint Sophia Cathedral in Constantinople and in Kiev. New Inscriptions, Paleographical and Linguistic Aspects; Demetrios Agoritsas (Thessaloniki), The Byzantine Archive of the Bishopric of Stagoi. A Contribution to the Content and Its Use Based on New Findings; Joseph Kopta (Philadelphia), Byzantine Book Bindings at San Zanipolo and Venetian Transformations; Giorgia Nicosia (Ghent & Paris), Some Syriac Excerpts of Theodoret's Ecclesiastical History. Composition and Peculiarities of the Collection Transmitted in MS Vat. Syr. 145.

Among them, beside the various archives preserved in former Byzantine monasteries, some referred to other prestigious archives, such as those in Venice, Genoa, Palermo, Reggio Calabria, Mirabello and Hierapetra in Crete, Tirana, Fethiye, Stockholm, Urbana-Champaign in Illinois.

In addition, inside of the round table entitled *Theorizing Byzantium and Byzantine Studies*, having Matthew Kinloch as convener, Sophie Moore (Newcastle) referred to a large extent to the archives.

All in all, the main conclusion is that the tradition of the congress of Byzantine studies continues on a large scale, gathering prominent scholars in the field. On this occasion, a new international bureau was elected, having Antonio Rigo from 'Ca' Foscari' University of Venice as president.

Șerban V. Marin

Conferința anuală a Institutului de Cercetări Socio-Umane “C.S. Nicolăescu-Plopșor”, 20-21 octombrie 2022

În perioada 20-21 octombrie 2022, s-a desfășurat conferința anuală a Institutul de Cercetări Socio-Umane “C.S. Nicolăescu-Plopșor” din Craiova, cu o amplă participare a cercetătorilor din cadrul institutelor din sistemul Academiei Române, reprezentând Institutul de Studii Sud-Est Europene, Institutul de Istorie “Nicolae Iorga” din București, Institutul de Istorie “George Barițiu” din Cluj-Napoca, Institutul de Cercetări Socio-Umane din Sibiu, cadre universitare din București, Cluj-Napoca, Craiova, precum și specialiști din cadrul Arhivelor Naționale și ai muzeelor din Oltenia. De asemenea, au fost prezente cadre didactice universitare și reprezentanți ai unor instituții de cultură din Viena, Oklahoma, Varșovia. În deschiderea sesiunii, Dorina Elena Rusu și Constantin Bărbulescu, reprezentând Universitatea din Pitești, în mesajul transmis participanților, au salutat inițiativa și perseverența colectivului de cercetători de la institutul craiovean de a organiza reuniuni științifice.

Structurată pe cinci secțiuni tematice: *Studii de arheologie și istorie; Perspective juridice și realități (inter)naționale; Studii culturale. Elemente de identitate românească; Viața cotidiană și evoluție socio-economică; Femeia între tradiție și modernitate*, manifestarea s-a desfășurat online, pe o platformă zoom, care a permis participanților exprimarea și argumentarea studiilor de caz, a cercetărilor efectuate în arhivele, muzeele și bibliotecile naționale.

Prima secțiune destinată studiilor de arheologie și istorie, moderată de Sevastian Cercel, directorul Institutului de Cercetări Socio-Umane “C. S. Nicolăescu-Plopșor” din Craiova, a început cu prezentarea printr-o aplicație powerpoint a comunicării: *Unele considerații privind utilizarea cărămizilor nearse la Reșca-Romula*, de către Mircea Negru (Universitatea “Spiru Haret”, București), Florica Mihaș (Facultatea de Istorie, Universitatea din București) și Ilinca Artene (Colegiul Național “Ion Creangă”, București).

În continuare, Marin Cojoc (Facultatea de Teologie Ortodoxă din Craiova) a vorbit despre *Conceptul de națiune (natione) în inscripțiile din Imperiul romano-bizantin (secolele IV-VII d.Hr.)*, iar Laurențiu Radu (Institutul de Cercetări Socio-Umane “C.S. Nicolăescu-Plopșor”) a evidențiat *Aspecte ale relațiilor internaționale ale Țării Românești în vremea lui Constantin Brâncoveanu (1688-1714)*. Antoaneta-Laura Sava (Centrul de Cercetări Științifice Interdisciplinare “Dumitru Stăniloae”) a prezentat un studiu despre *Acțiuni militare în Oltenia împotriva Puterilor Centrale (1916-1918)*, iar Tudor Rățoi a vorbit foarte argumentat despre *Ada Kaleh – ostrovul mitologic: 50 de ani de la dispariție*.

După o scurtă pauză, lucrările secțiunii de arheologie și istorie au continuat cu comunicarea susținută de Jeana Pătru (Liceul Teoretic “Ioniță Asan”, Caracal) despre *Constantin Poroineanu – moșier, om politic, filantrop caracalean*. Referența a evidențiat personalitatea lui Constantin Poroineanu, care timp de 20

de ani a reprezentat județul Romanați în Parlamentul României, a fost unul dintre cei mai însemnați donatori ai Caracalului, parcul localității fiind clădit pe terenul lui, iar după moartea sa întreaga avere fiind lăsată orașului.

Alte comunicări cu o tematică particulară și de interes au fost prezentate în cadrul acestei secțiuni de cercetători ai Institutul de Cercetări Socio-Umane “C. S. Nicolăescu-Plopșor” din Craiova: Narcisa-Maria Mitu (*Antreprenori craioveni din perioada interbelică*), Cezar Avram (*Statutul juridic al evreilor în România în perioada celui de-al Doilea Război Mondial*), Ion-Leone Gavrilă-Ciobotea (*O încercare de rescriere a istoriei Partidului Comunist din România*).

O prelegere impresionantă prin inedit și argumentație a fost cea intitulată *Două testamente și doi testatori: Avram Iancu (Câmpeni, 20 decembrie 1850) și tatăl său, Alecsandru Iancu (Vidra de Sus, 26 iunie 1855)*, susținută de Ela Cosma, de la Institutul de Istorie “George Barițiu” din Cluj-Napoca. Cercetătoarea a realizat o prezentare în oglindă a două testamente moșești de la mijlocul veacului al XIX-lea, unul edit – al fiului, altul inedit – al tatălui său. A subliniat că celebrul testament olograf al lui Avram Iancu (Câmpeni, 20 decembrie 1850) îi precede cronologic și tematic testamentul lui Alesandru Iancu (Vidra de Sus, 26 iunie 1855), iar din punct de vedere etic i se opune total. Primul îi aparține unui tânăr altruist de 26 de ani, care își donează toată averea națiunii române din Ardeal, în vreme ce al doilea aparține unui tată de 68 de ani, egoist și meschin, ancorat în bunurile sale lumești, pe care și le împarte cu discriminare între cei doi fii și soție, pe unul din copii decăzându-l din drepturi și avere, ca pe un fiu risipitor. Cercetătoarea a afirmat opinia sa că, pentru istoriografia română, testamentul lui Alesandru Iancu va fi o tristă revelație.

Lucrările sesiunii au continuat în secțiunea: *Perspective juridice și realități (inter)naționale*, moderatorii fiind cercetătorii Ion Militaru și Mihaela Bărbieru, de la Institutul de Cercetări Socio-Umane “C. S. Nicolăescu-Plopșor”. În contextul influenței pe care dreptul o are în societate, majoritatea acțiunilor fiind reglementate juridic, manifestarea a dedicat un capitol al dezbaterilor subsumat acestui concept vast. Au fost abordate teme variate, printre care: *Metafora juridică, ca imagine a realității sau creatoare a realității* (Diana Domnica Dănișor, Universitatea din Craiova) și *Perspective interdisciplinare și provocări conceptuale în dreptul multilingv contemporan. Observații concrete în planul dreptului comercial* (Adela Calotă Teodorescu, Facultatea de Drept, Universitatea din Craiova).

După o pauză, sesiunea a continuat cu secțiunea *Studii culturale. Elemente de identitate românească*, moderatoarele fiind Narcisa-Maria Mitu și Diana-Mihaela Păunoiu, cercetătoare la Institutul de Cercetări Socio-Umane “C. S. Nicolăescu-Plopșor”. În cadrul acestei secțiuni, referenții și comunicările lor au fost: Ion Militaru (Institutul de Cercetări Socio-Umane “C. S. Nicolăescu-Plopșor”, *Alecu Russo sau despre identitatea mitică a României*), Radu-Ștefan Vergatti (Centrul de Cercetări Științifice Interdisciplinare “Dumitru Stăniloae”, București, *Ion C. Brătianu și revoluția din 1848 în Valahia*, Loredana-Maria Ilin-Grozoiu (Institutul

de Cercetări Socio-Umane “C. S. Nicolăescu-Plopșor”, *Elemente de medicină populară în scrierile medicilor români din secolul al XIX-lea și prima jumătate a veacului următor*) și Ileana Cioarec (Institutul de Cercetări Socio-Umane “C. S. Nicolăescu-Plopșor”, *Cula de la Borăscu, județul Gorj*).

O temă amplu dezbătută a fost cea a locului și rolului femeii în societate, un concept pe cât de vast, pe atât de permanent în cotidian. Această tematică a început cu o secțiune în limba engleză, participanți din spațiul de cultură european analizând sub titluri sugestive importanța femeii ca simbol de coeziune în societate: *The Ladies of the Hunyadi Family* (Liviu Câmpeanu, Institutul de Cercetări Socio-Umane Sibiu); *Women in Power in 16th century Transylvania. Case study: Izabella Jagiello* (Oana-Andreia Sâmbrian, Institutul de Cercetări Socio-Umane “C. S. Nicolăescu-Plopșor”); *Childbirth in Early Modern Spain. The Cultural Side of Obstetrics* (Wolfram Aichinger, Viena); *Feminine Ingenuity and Equity in Early Modern Spain: The Romancero Tradition, Lope de Vega's In Love but Discreet, and Maria de Zayas' Aminta Deceived and Honor's Revenge* (A. Robert Lauer, Oklahoma).

Vineri, 21 octombrie, sesiunea a fost dedicată dezbaterii temei: *Femeia între tradiție și modernitate*. Prima referență a fost Simona Lazăr (Institutul de Cercetări Socio-Umane “C. S. Nicolăescu-Plopșor”), cu comunicarea *Obiecte de podoabă feminine de la sfârșitul epocii bronzului și începutul epocii fierului descoperite în Oltenia*. Cercetătoarea a vorbit și a demonstrat expunând diapozitive cu diferite obiecte de podoabă folosite de femei (brățări, ace, fibule, inele de buclă), descoperite în Oltenia și în zonele învecinate, la sfârșitul epocii bronzului.

Georgeta Fodor (Universitatea de Medicină, Farmacie, Științe și Tehnologie “George Emil Palade” din Târgu-Mureș) a susținut comunicarea *Afirmarea și promovarea stereotipurilor de gen în publicațiile periodice românești din a doua jumătate a secolului al XIX-lea*, o analiză asupra modului în care presa românească transilvăneană din a doua jumătate a secolului al XIX-lea reprezintă o sursă pentru formarea și perpetuarea unor stereotipuri de gen.

Oana-Ramona Ilovan (Facultatea de Geografie și Centrul de Cercetare pentru Identități Teritoriale și Dezvoltare, Universitatea “Babeș-Bolyai”) a prezentat cu o aplicație powerpoint comunicarea *Femeile văzute de bărbați în ziarele „Ecoul” și „Răsunetul” (1979-2000). Reprezentări cu ocazia zilei de 8 martie*. Cercetătoarea a analizat și a comentat diverse imagini ale femeilor, așa cum au fost publicate în două ziare din județul Bistrița-Năsăud: “Ecoul” (1979-1989) și “Răsunetul” (1990-2000).

Georgeta Ghionea (Institutul de Cercetări Socio-Umane “C. S. Nicolăescu-Plopșor”) a vorbit despre *Frumusețe, modă și stil de viață în Oltenia primei jumătăți a secolului XX*, iar Nina Florentina Cristea (Institutul de Istorie “Nicolae Iorga”) a prezentat cu ajutorul unor diapozitive sugestive *Moda feminină în comunism, între eleganță și șablonul partidului*. Mihaela Bărbieru (Institutul de Cercetări Socio-Umane “C. S. Nicolăescu-Plopșor”) a prezentat comunicarea *Femeia în politica românească între deziderat și realitate istorică*, iar Cristina

Gudin (Universitatea din București) a vorbit despre *Contribuția școlii la emanciparea femeii în epoca modernă*.

O comunicare bazată pe o documentație inedită – *Femeile și reuniunile lor. Studiu de caz: Societatea Femeilor Ortodoxe Române din Săliște (1914-1919)* – a susținut Daniela Deteșan (Institutul de Istorie “George Barițiu” din Cluj-Napoca). Cercetătoarea a menționat că acest studiu își propunea să ofere explicații asupra evoluției asociaționismului feminin din mediul rural în perioada Primului Război Mondial. Ea e precizat că în Transilvania s-au organizat la începutul secolului al XX-lea mai multe reuniuni de femei al căror scop general era înființarea școlilor de fete, dezvoltarea industriei casnice și a artei populare. Majoritatea au avut un caracter religios, asumându-și o misiune culturală, filantropică și socială.

Despre “*Femeia română nu se mai poate mărgini la rolul neînsemnat din trecut*”. *Reuniuni de femei din comitatul Bistrița-Năsăud (sfârșitul secolului al XIX-lea – începutul secolului XX)* a povestit Claudia Septimia Sabău (documentarist la Universitatea “Babeș-Bolyai” din Cluj-Napoca / Direcția Patrimoniu Cultural Universitar, Muzeul de Istorie al Universității). Cercetătoarea a inițiat o analiză a statutelor și a activității reuniunilor de femei înființate în comitatul/județul Bistrița-Năsăud, începând de la sfârșitul secolului al XIX-lea și până în perioada interbelică. Sursele folosite sunt documente inedite păstrate la SJAN Bistrița-Năsăud și informații din presa bistrițeană a vremii.

Subsemnata am susținut cu ajutorul unei aplicații powerpoint comunicarea *Din istoria mișcării feministe interbelice în Oltenia*, despre inițiativele liderelor Societății Ortodoxe Naționale a Femeilor Române – filiala Craiova (Maria Butculescu-Glogoveanu, Margot Oromolu) și ale Asociației pentru Emanciparea Civilă și Politică a Femeilor Române (Maria Popp), bazat pe documente arhivistice.

Cercetătoarea Diana-Mihaela Păunoiu, în comunicarea *Femeia din mediul rural în contextul modernizării socio-culturale interbelice: cursurile și școlile țărănești în Oltenia*, și-a propus să abordeze locul și rolul femeii din mediul rural în contextul programului de modernizare socială și culturală, conceput și dezvoltat de Școala Gustiană și transpus în practică prin intermediul Fundației Culturale Regale “Principele Carol”, care evidențiază în ce măsură școlile și cursurile țărănești pentru femei, organizate prin intermediul căminelor culturale, au contribuit la (re)conturarea și (re)consolidarea ipostazelor tradiționale ale femeii din mediul rural oltenesc.

Prin comunicarea sa *Incapacitatea femeii măritate în România interbelică: de la problema unificării legislative la posibilitatea profesării avocaturii*, cercetătorul Sebastian Cercel a menționat că a analizat incapacitatea femeii măritate în dreptul românesc interbelic în contextul general al sistemului juridic din perioada respectivă. Din perspectiva tradiției juridice românești în această materie, dar și a dreptului pozitiv, doctrina și jurisprudența au clarificat mai multe aspecte relevante. O interesantă dezbateră din anul 1920 a privit posibilitatea femeii de a desfășura profesia de avocat. Argumentele aduse de o parte sau de cealaltă

reconstruiesc, în bună măsură, pozițiile susținute pe planul general care privește incapacitatea femeii în dreptul privat.

Între orele 13,15 și 14,35 s-au desfășurat lucrările secțiunii *Viață cotidiană și evoluție socio-economică*, coordonată de Iustina Nica și Nicolae Mihai, cercetători la Institutul de Cercetări Socio-Umane “C. S. Nicolăescu-Plopșor”. Virginia Blînda (Institutul de Studii Sud-Est Europene, București) a explicat cu mărturii istorice despre *Tacirul: despre povești de viață și managementul informației (1830-1853)*, Gabriel Croitoru (Institutul de Cercetări Socio-Umane “C. S. Nicolăescu-Plopșor”) a susținut comunicarea *Statistica județului Dolj din 1831-1832. Prezentare generală*, Dumitru-Valentin Pătrașcu (Muzeul Județean “Alexandru Ștefulescu” din Târgu-Jiu) a vorbit despre *Soroceni refugiați în județul Gorj*. Au susținut comunicări și cercetătorii Petre Opriș [Institutul Cultural Român de la Varșovia, *Colaborarea autorităților române cu compania franceză „Sorice” și calitatea produselor chimice românești vândute în Republica Federală Germania (1955)*] și Silviu-Gabriel Lohon (Institutul de Cercetări Socio-Umane “C. S. Nicolăescu-Plopșor”, *Gastronomia în comunism sau centralizarea gustului: deficiențe, degradare și conservare*).

După o pauză, s-a desfășurat ultima secțiune a sesiunii *Femeia între tradiție și modernitate*, IV, moderatorii fiind cercetătoarele Simona Lazăr și Loredana-Maria Ilin-Grozoiu. Comunicări interesante și informații inedite au prezentat: Cristina Boțoghină [Muzeul Viticulturii și Pomiculturii Golești, *Ipostaze ale căsătoriei și divorțului în neamul Golescu (sec. XIX-XX)*], Nicolae Mihai (*Divorțul în timpul Revoluției. Pe marginea câtorva dosare de la 1848 în județul Dolj*), Anca Ceașescu (Institutul de Cercetări Socio-Umane “C. S. Nicolăescu-Plopșor”, *Femeia în societatea tradițională românească. Considerații privind ipostaze feminine în riturile de trecere*), iar Iustina Nica a finalizat sesiunea cu studiul despre *Matronimele în sistemul antroponimiei românești. Istoricul denumirilor*.

Această conferință, organizată de Institutul de Cercetări Socio-Umane “C. S. Nicolăescu-Plopșor” al Academiei Române din Craiova, se înscrie, așadar, în suita de manifestări permanente pe care institutul craiovean le desfășoară, ca participant dinamic în activitatea socială, cu toate componentele sale de referință. Ancorată în deoalarea faptelor istorice, a datelor și împrejurărilor care și-au pus amprenta iremediabil pe evoluțiile ulterioare, conferința a suscitat un interes real din partea participanților, dinamica discuțiilor și multitudinea de referințe fiind elocvente în acest sens.

INSTITUTUL DE CERCETĂRI SOCIO - UMANE
C. S. NICOLĂESCU - PLOPȘOR
CRAIOVA

**CONFERINȚA ANUALĂ A
INSTITUTULUI DE CERCETĂRI SOCIO-UMANE
„C. S. NICOLĂESCU-PLOPȘOR”**

20-21 octombrie 2022
(hibrid)

SECȚIUNI TEMATICE:

- **STUDII DE ISTORIE ȘI ARHEOLOGIE**
- **VIAȚA COTIDIANĂ ȘI EVOLUȚIE SOCIO-ECONOMICĂ**
- **PRACTICI POLITICE ȘI RELATII INTERNAȚIONALE**
- **STUDII CULTURALE. ELEMENTE DE IDENTITATE ROMÂNEASCĂ**
- **FEMEIA ÎNTRE TRADIȚIE ȘI MODERNITATE**

COMITETUL ȘTIINȚIFIC:

ACAD. VICTOR SPINEI
ACAD. DORINA-ELENA RUSU
PROF. UNIV. DR. NICOLAS QUELOZ
PROF. UNIV. DR. ROBERT LAUER
PROF. UNIV. DR. CEZAR AVRAM
PROF. UNIV. DR. ELENA PÎRVU
CS. I., DR. ION MILITARU
PROF. UNIV. DR. LUCIAN SĂULEANU
PROF. UNIV. DR. DIANA DĂNIȘOR

Monica Negru

**Sesiunea științifică “Țara Bârsei”, ediția a XX-a,
Brașov, 5-6 mai 2022**

Muzeul “Casa Mureșenilor” din Brașov a organizat, în zilele de 5-6 mai 2022, sesiunea științifică “Țara Bârsei”, ediția a XX-a, cu tema *Cultură și civilizație – secolele XVIII-XX*.

Participanții au fost așteptați de miercuri, 4 mai 2022, când au fost întâmpinați cu un spectacol – *Recitalul de la ora cinci*, realizat în colaborare cu Opera Brașov. S-au înscris la această sesiune științifică mulți cercetători, muzeografi, profesori și arhiviști din mai multe localități din țară și de la diferite instituții – muzee, universități, institute de cercetare. Organizatorii și-au declarat intenția de a se desfășura evenimentul hibrid, cu prezență fizică și online, majoritatea participanților însă au fost prezenți la eveniment, iar ceilalți au trimis înregistrări cu comunicările lor. S-au înscris la această sesiune 34 de referenți, fiecare prezentând interesante lucrări de cercetare, care au fost trimise la muzeu pentru a fi publicate în revista “Țara Bârsei”, ediția a XX-a.

Joi, 5 mai 2022, la ora 10:00 a avut loc deschiderea și au început lucrările sesiunii. Prima secțiune s-a desfășurat între orele 10:10 și 13:30, moderatori fiind Mirela Popa-Andrei, cercetător științific la Institutul de Istorie “George Barițiu” din Cluj-Napoca și Valer Rus, directorul Muzeului “Casa Mureșenilor” din Brașov.

A deschis lucrările sesiunii Dumitru-Cătălin Rogojanu, de la Muzeul Civilizației Dacice și Romane Deva, cu comunicarea *Noi abordări în ceea ce privește raportul patrimoniu-memorie*. Prezentările au continuat cu Răducu Rușet, de la Universitatea “Babeș-Bolyai” din Cluj-Napoca, Biroul pentru studenți cu dizabilități, care și-a prezentat cartea *Monografia Fundației Ziariștilor Români din Ungaria (1910-1918/1931)*, Editura Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2021, apoi Ștefan Starețu, Centrul de Studii de Teologie și Istorie din Cristian, Brașov, a vorbit despre *Repertoriu analogic de simboluri – Serbarea de la Putna din 15 august 1871*, iar Dumitra Bulei din Târgoviște despre *Ioan Slavici, Pantazi Ghica și monumentele naționale*.

Un studiu deosebit, *Adevăr și mit despre impactul Illuminati în cultura și civilizația secolului XVIII în Europa*, a fost prezentat de Dănuț-Ionel Văireanu, Universitatea Politehnică din București. Profesorul a vorbit despre formarea societății bavareze *Illuminati* (înființată inițial sub numele de Ordinul Perfectibililor – *Bund der perfectibilisten*, schimbat ulterior în Ordinul Iluminațiilor – *Illuminatenorden*), de caracterul secret al societății, de infiltrarea în loja francmasonică, fapt ce a condus la spargerea acesteia în două facțiuni, cu consecințe multiple nedorite.

A luat apoi cuvântul Camelia Călin, Muzeul Viticulturii și Pomiculturii Golești, care a prezentat un material interesant despre *Elveția – patria ideală a Goleștilor pașoptiști*. Cercetătoarea i-a descris pe boierii Golești, călători entuziaști în Europa în prima jumătate de secol al XIX-lea. Pentru ei, Elveția a fost idealul politic (republica), social, chiar și cel estetic, inspirat de măreția Alpilor. În ultima dintre

călătorii, cea din 1826, Dinicu Golescu a explorat Elveția, și-a lăsat doi dintre copii la studii, la Geneva. Goleștii au fost admiratori sinceri ai Elveției, a cărei civilizație și-ar fi dorit să o importe în țară lor.

Mirela Popa-Andrei a vorbit despre *Lideri români în epoca militantismului național (1861-1865): corespondența dintre Ioan Florian și George Barițiu*. Cercetătoarea a evidențiat legătură aparte a lui George Barițiu cu juristul Ioan Florian și valoarea corespondenței dintre cei doi prin datele pe care le furnizează cu privire la anii liberalismului austriac. Ioan Florian, alături de Ioachim Mureșan, a reprezentat districtul Năsăud în Dieta de la Sibiu. Scrisorile lui Florian sunt o radiografie fidelă a cursului lucrurilor în teritoriul fostului Regiment II de graniță în acei ani de mare efervescență politică și conțin informații cu privire la strategiile politice puse la cale de fruntașii români în contextul convocării Dietei sibiene (1863), iar mai târziu a celei de la Cluj (1865).

Sesiunea a continuat cu prezentarea lucrării *Profil de grup și analiză prosopografică asupra deputaților români ardeleni în Consiliul Imperial de la Viena – Reichsrat* a cercetătorului Iosif-Marin Balog, Institutul de Istorie “George Barițiu” din Cluj-Napoca și a Anișoarei Balog, Universitatea “Babeș-Bolyai” din Cluj-Napoca. Organizatorii au rulat apoi înregistrarea cu comunicarea *Podul de la Cernavodă – cale deschisă României spre lumea întreagă, în paginile „Gazetei de Transilvania”* a Laviniei Dumitrașcu, de la Muzeul de Istorie Națională și Arheologie din Constanța.

Studiul *Societatea făgărășeană ilustrată în paginile periodicului umoristic și satiric „Calicul” (1881-1905)* a fost prezentat de Constantin Băjenaru, de la Muzeul Țării Făgărașului “Valer Literat”. Cercetătorul a demonstrat argumentat că revista lunară sibiană “Calicul. Humor și satiră”, cu apariție în 1881-1906 și 1924-1933, s-a remarcat prin cutezanță, franchețe, ironie, umor fin, dar și prin duritatea cuvântului, taxarea în permanență a tarelor societății ardeleni, ajungând până la calomnie și jigniri personale sau de grup.

Bianca Luminița Micu, de la Muzeul “Casa Mureșenilor” din Brașov, a vorbit despre *Corespondența Elenei Mureșianu cu soțul său, Aurel, păstrată în Arhiva Mureșenilor din Brașov*. Cercetătoarea a amintit de Elena Mureșianu, descendentă unor familii distinse din istoria Transilvaniei, Popovici și Nica, căsătorită cu Aurel Mureșianu, director și proprietar al ziarului brașovean “Gazeta Transilvaniei”. Și prin scrisorile sale, Elena Mureșianu s-a dovedit a fi susținătoare a soțului său în întreg demersul său politic și publicistic privind drepturile națiunii române din Transilvania, a colaborat la ziarul familiei, s-a implicat în activitățile administrative ale Tipografiei “A. Mureșianu” și ale modestei sale librării.

Marinela Loredana Barna, de la Muzeul “Casa Mureșenilor” din Brașov, a vorbit despre *Corespondența dintre dr. Amos Virgiliu Frâncu și dr. Aurel Mureșianu – aspecte privind activitatea Gazetei Transilvaniei*, iar Ovidiu-Constantin Savu, Muzeul “Casa Mureșenilor” Brașov, despre *Traian-Dumitru Mureșianu, un artist uitat*.

După pauză, între orele 15:30 și 17:30, s-au desfășurat lucrările celei de-a doua secțiuni a sesiunii de comunicări, coordonată de moderatorii: Sanda Safta de la Muzeul Municipal Câmpulung și Iulian Stelian Boțoghină de la Arhivele Militare Pitești, Depozitul Central de Arhivă.

Sesiunea a continuat cu expunerile cercetărilor: Teodora-Daniela Moț, Muzeul Național al Banatului Timișoara (*Sport și industrie în perioada Belle Époque*), Cristina Boțoghină, Muzeul Viticulturii și Pomiculturii Golești (*George Bengescu și vremea sa*), Corneliu Pădurean, Universitatea “Aurel Vlaicu” din Arad (*O incursiune demografică în Brașovul de la sfârșitul secolului XIX și începutul secolului XX*).

Sanda Safta a susținut cu o aplicație powerpoint cercetările sale privind *Viața mai puțin cunoscută a primei femei doctor în Drept din lume – Sarmisa Bilcescu Alimăneștianu*. Cercetătoarea a subliniat că Sarmisa Bilcescu Alimăneștianu a fost prima femeie avocat din Europa și prima femeie doctor în drept din lume*, care s-a implicat în viața comunității, a creat ateliere de cusătorie națională prin care a contribuit la menținerea vechilor tradiții gospodărești de la sate. Aceste ateliere ofereau de lucru sătenilor pe timpul iernii, iar cusăturile tradiționale executate participau la expoziții naționale și internaționale. Sarmisa Bilcescu Alimăneștianu a fost membră în comitetele de patronare ale mai multor baluri cu scopuri de binefacere. Pentru nenumăratele acte de caritate și sprijinul acordat celor din jur, a fost supranumită “mama celor necăjiți și lipsiți și sprijinul studențimii muscelene”. Un studiu interesant a prezentat Mădălina-Ioana Manolache, de la Muzeul “Nicolae Minovici”/Muzeul Municipiului București: *Cultura națională și colecționismul românesc. Muzeul de artă națională al doctorului N. Minovici*. Autoarea a subliniat că lucrarea sa propune o lectură asupra apariției colecțiilor și muzeului doctorului Nicolae Minovici, în contextul atmosferei culturale românești marcate, la debutul secolului al XX-lea, de aspirații identitare naționale. Medic

---

* Colegiul de redacție reiterează intervenția operată în “Revista Arhivelor. Archives Review” 96 (2019), 1-2, p. 259-260, cu ocazia prezentării evenimentului “Femei celebre ale României Întregite”, desfășurate la Vaslui, în martie 2019, anume:

Față de titlul acestei comunicări, Colegiul de redacție al “Revistei Arhivelor. Archives Review” își exprimă, prin vocea redactorului-șef, rezervele față de titulatura de “prima femeie doctor în drept din lume”, în pofida faptului că s-a constatat că această tentă de protocronism a atins și postul “Radio România Cultural”, sub semnătura lui Răzvan Moceanu

(<https://www.radioromaniacultural.ro/sectiuni-articole/istorie-filozofie-psihologie/portret-sarmiza-bilcescu-prima-femeie-avocat-din-europa-si-prima-din-lume-cu-un-doctorat-in-drept-id5660.html>), articol datat în 27 aprilie 2020. Încercând să preîntâmpinăm astfel de derapaje protocroniste, facem precizarea că, în conformitate cu o documentare nu neapărat de largă amploare, rezultă că prima femeie doctor în Drept la nivel mondial a purtat numele de Elena Lucrezia Cornaro Piscopia (1646-1684), devenită încă din 1678 (așadar, cu peste 200 de ani anterior Sarmizei Bilcescu) *Magistra et Doctrix* la Universitatea din Padova. Firește, acest detaliu nu știrbește cu nimic activitatea și titulatura de doctor a Sarmizei Bilcescu.

legist de profesie, Nicolae Minovici a fost sensibil la căutările specificului național în epocă, aderând la procesul de colecționism în care arta populară ocupa, pentru prima oară, un loc însemnat. Muzeul doctorului Nicolae Minovici, singurul muzeu privat de factură “națională”, a fost omis în general de către specialiști (cu câteva excepții), și privit exclusiv ca muzeu de “artă populară”.

Au mai prezentat lucrări și Nicolae Teșculă, Muzeul de Istorie Sighișoara (*Ordinul Bunilor Templieri și prezența lor în Mediaș la începutul secolului XX*), Iulian Stelian Boțoghină (*Fragmente din biografia unor brașoveni combatanți pe frontul italian, voluntari ai Legiunii române din Italia*), Mihai Valentin Ionescu, Muzeul Municipal Câmpulung (*Regimul ocupației militare germane în orașul Câmpulung – 16 noiembrie 1916-14 noiembrie 1918*).

Sesiunea a continuat și după ora 18, coordonată de moderatorii Dana Roxana Nicula, Muzeul Romanăștilui, Caracal și Zamfir Bălan, Muzeul Brăilei “Carol I”. Următorul referent a fost Dragoș Curelea, Colegiul Tehnic Energetic Sibiu, cu studiul *Considerații privind înființarea și activitatea Comandamentului General Teritorial Sibiu în perioada 5 ianuarie-24 aprilie 1919*.

Marius Câmpeanu, de la Muzeul Județean de Istorie și Arheologie Maramureș, a prezentat date interesante și inedite despre *Participarea românilor din comuna Cernești, jud. Maramureș, în Primul Război Mondial*. Marius Câmpeanu a evidențiat că studiul său prezintă contribuția românilor din satele comunei Cernești (Brebeni, Cernești, Ciocotiș, Fânațe, Izvoarele, Măgureni și Trestia) la Marele Război, iar sursele sunt inedite (îndeosebi cele referitoare la *Tablourile nominale* din fondul ASTRA, aflat la SJAN Sibiu) și edite. Cercetătorul a subliniat că, pentru cele șapte localități, s-au păstrat numeroase informații statistice: date privind numărul românilor mobilizați (cu clasificare pe gradele militare avute în război), numărul și procentul celor care au supraviețuit (inclusiv a celor răniți, bolnavi sau invalizi), dar și a celor care și-au pierdut viața pe câmpul de luptă ori au fost dați dispăruți, participanții la război care au fost decorați, o radiografie statistică a familiilor afectate de război (cu date privind numărul de văduve și de orfani), românii proveniți din localitățile menționate care au cunoscut experiența prizonieratului (în Rusia, Italia sau Franța) și a celor care s-au înrolat în unitățile de luptă ale voluntarilor români din țările enumerate.

Sesiunea a continuat cu prezentările Doinei Anghel, de la Arhivele Militare Pitești, Depozitul Central de Arhivă (*Atitudini și stări de spirit în Basarabia anului 1918 din perspectiva preotului militar al Regimentului 6 vânători, George Crețu*) și Ionelei Simona Mircea, de la Muzeul Național al Unirii Alba Iulia (*Episcopia Armatei Române și Episcopii de Alba Iulia*).

Zamfir Bălan, cercetător la Muzeul Brăilei “Carol I”, a susținut o comunicare aparte: *Panait Istrati în paginile revistei „Țara noastră”*. Cercetătorul a subliniat impactul intrării lui Panait Istrati în literatura universală, validată de celebra prefață a lui Romain Rolland (*Un Gorki Balcanic*), urmată de ecouri pro și contra în țara natală. Alexandru Hodoș, în “Țara noastră”, a făcut din comentariul literaturii lui Panait Istrati un adevărat program al publicisticii sale. Cercetătorul consideră că o

analiză a tuturor comentariilor din paginile revistei este în măsură să ofere o imagine grăitoare a efectelor lăsate de “filtrul” ideologic în receptarea unei literaturi care, contrar așteptărilor redactorilor de la “Țara noastră”, a trecut cu brio proba timpului.

Subsemnata am trimis o înregistrare cu o aplicație powerpoint, pe tema *Despre Asociația pentru emanciparea civilă și politică a femeilor române și liderele ei*. Am amintit de geneza acestei asociații la Iași, pe 30 iulie 1918, când femei active și creative, precum Elena Meissner, Ella Negruzzi, Calypso Botez, Isabela Sadoveanu, Eleonora Stratilescu, Maria Buțureanu ș. a. au adoptat statutul și programul societății. S-au deschis filiale în mai multe localități din țară, iar prin liderele de la Iași (Elena Meissner), Brașov (Maria Baiulescu), București (Calypso Botez), Constanța (Maria Dimitriu-Castano), Craiova (Maria Pop) s-a promovat o strategie națională. Membrele asociației au desfășurat numeroase activități revendicative, printre care memorii adresate forurilor legislative, o anchetă asupra convingerilor oamenilor politici legate de drepturile femeilor, conferințe publice, dezbateri, studii și publicații.

Dana Roxana Nicula a vorbit despre *Familia Poroineanu – destine, fapte, întâmplări*, menționând că la SANIC din București a găsit un fond *familial Sache Poroineanu* (1824-1930). A făcut o descriere a lui Constantin Poroineanu (1843-1908), personalitate distinsă, mare moșier, avocat și senator de Romanai, care, după mama sa, se înrudea cu familia boierilor Jieni, din care făcea parte vestitul haiduc Iancu Jianu. A povestit și despre sfârșitul tragic a lui Constantin Poroineanu, care și-a pus capăt zilelor în ziua de 15 septembrie 1908, după ce copiii săi, Sergiu și Mirabelle, căsătoriți fără ca să știe că sunt frați, s-au sinucis. Moșierul Constantin Poroineanu și-a făcut testamentul în ziua de 14 septembrie 1908, lăsând orașului Caracal întreaga sa avere.

Elena Zîrnă – expert arhivist la Arhivele Militare Pitești, Depozitul Central de Arhivă a vorbit despre *Un document inedit din 1920, privind eforturile pentru organizarea orfelinatului în comuna Satulung*. Arhivista a subliniat că, după Marele Război, s-au depus eforturi pentru amenajarea și/sau construirea unor spații de cazare a copiilor rămași fără un sprijin real, pe termen nelimitat, numite orfelinate și existența unui document inedit din 1920, privind eforturile depuse de autoritățile române pentru organizarea unui orfelinat în comuna Satulung, pentru copiii de pe raza Cercului de Recrutare Brașov, rămași orfani în urma războiului. Ovidiu Muntean, de la Muzeul Național de Istorie a Transilvaniei din Cluj-Napoca, a susținut comunicarea *Centenarul încoronării de la Alba Iulia. Mărturii medalistice din patrimoniul Muzeului Național de Istorie a Transilvaniei*. Autorul a prezentat o astfel de piesă din patrimoniul muzeului, dar și alte tipuri de medalii oficiale și populare, realizate în amintirea încoronării de artiști gravori renumiți ca Mihail Kara sau Constantin Kristescu. Ultimul a realizat medalia oficială a încoronării care a fost distribuită unui număr foarte mare de participanți la festivități. Această medalie are pe revers o remarcabilă scenă alegorică care amintește că Unirea s-a obținut pe câmpul de luptă: în centru este reprezentat regele

Ferdinand călare, îmbrăcat în uniformă militară cu cască, urmat de armata regală, alaiul fiind condus spre Catedrala din Alba Iulia de un personaj feminin simbolizând România.

Vineri, 6 mai 2022, lucrările sesiunii s-au reluat la ora 9:00, moderatori fiind Gherghina Boda, de la Muzeul Civilizației Dacice și Romane Deva, și Livia Georgescu, de la Muzeul Național Cotroceni.

Primul referent a aparținut Gherghinei Boda, care a prezentat lucrarea *Din activitatea Camerei de Comerț și Industrie Deva în perioada 1924-1928*. Au luat apoi cuvântul Adrian Corneliu Ghiță, de la Universitatea “Valahia” din Târgoviște (*Tradiții aeronautice brașovene*), Ioana Coșereanu, Monica Nănescu, de la Complexul Muzeal Național Moldova Iași (*Carte poștală ilustrată – caricaturi semnate de Iosif Iser*).

Livia Georgescu a susținut o comunicare foarte interesantă despre *Bucureștiul interbelic al anticarilor: confesiuni, portrete, nume de renume*. Pe baza informațiilor din presa vremii și a memorialiștilor, autoarea a conturat un triptic anticar/carte/cititor, descifrând câteva enigme din lumea negustorului de cărți. O gamă de fizionomii ale anticarilor, “vadurile” în care se derula vânzarea cărții, de la Cheiul Dâmboviței la Casa Anticarilor, tarabele de scândură dintre Universitate și Calea Victoriei, unde regula de bază era tocmeala între client și vânzător și unde cărțile și revistele aduse de la Paris erau expuse alături de valori ale culturii române.

Alți participanți la această sesiune de comunicări și lucrările lor au fost: Consuela Elena Grecu, de la Muzeul Municipal Câmpulung (*Reclama – sufletul comerțului în Câmpulungul interbelic*), Daniela Curelea, de la Colegiul Tehnic “Cibinium” din Sibiu (*Aspecte de pedagogie socială și educație a adulților: Școlile Astrei organizate pentru sătenii din Banat – 1937-1940*), Bianca-Rodica Karda, Biblioteca Județeană ASTRA Sibiu (*Horia Petra-Petrescu. Un colecționar necunoscut*), Dan Ramf, Muzeul Național al Aviației Române, Secția “Hermann Oberth”, Mediaș (*Refugiați în timpuri de război, frații Ioan și Victoria Chmara, comuna Ceahor, Bucovina de Nord*), Alexandru Lucian Porțeanu, Institutul de Istorie “Nicolae Iorga” București (*Anul 1947 – sfârșit și început de epocă*), Rodica Nițu, Muzeul Municipal Câmpulung (*Pe urmele unui artizan al pietrei. Meșterul sculptor muscelan – Constantin Ștefan*), Mihaela Băbușanu, Complexul Muzeal “Iulian Antonescu”, Bacău (*Evocare Calistrat Costin*).

Ultima secțiune a sesiunii s-a desfășurat între orele 11:45 și 14:00, moderatori fiind Elena Ilie și Valer Rus. Această secțiune a fost dedicată specialiștilor din muzee, care au prezentat expoziții, personalități și activități specifice ale muzeografilor. Valer Rus, directorul Muzeului “Casa Mureșenilor” din Brașov a încheiat sesiunea de comunicări cu prezentarea *Refacerea expoziției permanente a Muzeului „Casa Mureșenilor” Brașov – 2022*.

Sesiunea de comunicări *Cultură și civilizație – secolele XVIII - XX* s-a finalizat cu discuții privind proiecte de viitor, organizatorii angajându-se să publice studiile

prezentate la acest eveniment în anuarul muzeului “Tara Bârsei”, nr. XX (serie nouă).

Monica Negru

**Simpozionul național *Publicații culturale și științifice românești.*
“Arhivele Olteniei” (1922-2022), Craiova, 12-13 mai 2022**

La împlinirea unui secol de la apariția primului număr al revistei “Arhivele Olteniei”, Institutul de Cercetări Socio-Umane “C. S. Nicolăescu-Plopșor” a pregătit o serie de manifestări științifice și culturale, pentru a evidenția rolul său regional și național. Astfel, în perioada 12-13 mai 2022, a organizat Simpozionul național cu participare internațională *Publicații culturale și științifice românești. Arhivele Olteniei (1922-2022)*. Evenimentul s-a desfășurat online, în parteneriat

cu Universitatea din Craiova, Biblioteca Județeană “Alexandru și Aristia Aman”, Baroul Dolj, Fundația Revista “Scrisul Românesc” din Craiova, Asociația Culturală “Carmina Balcanica” și Asociația Centrul de Studii și Cercetări de Drept Privat “Ion Dogaru”.

Lucrările simpozionului au fost organizate pe trei secțiuni: *Publicații culturale și științifice românești: începuturi, evoluție, digitalizare*; *Arhivele Olteniei 1922-2022: personalități și domenii de cercetare*; *Societăți cultural-științifice în secolul XX*. S-au înscris la simpozion peste 45 de participanți, cercetători, cadre universitare, arhiviști, muzeografi, doctoranzi de la mai multe instituții de profil din țară și străinătate, printre care: Institutul de Studii Sud-Est Europene al Academiei Române, Institutul Național pentru Studiul Totalitarismului al Academiei Române, Institutul de Etnografie și Folclor “C. Brăiloiu” al Academiei Române, Institutul de Cercetări Socio-Umane din Sibiu al Academiei Române, Universitatea din București, Universitatea “Lucian Blaga” din Sibiu, Universitatea din Craiova, Arhivele Naționale ale României, Serviciul Județean Dolj al Arhivelor Naționale, Muzeul Județean Gorj, Centrul de Cercetări Istorice “Pr. Dumitru Bălașa” al Asociației Naționale Cultul Eroilor “Regina Maria”, Universitatea din Varșovia – Facultatea de Științe Politice și Studii Internaționale, Centrul de Istorie urbană – Universitatea din Hradec Kralove, Republica Cehă.

În deschiderea simpozionului, Sevastian Cercel, directorului Institutului de Cercetări Socio-Umane “C. S. Nicolăescu-Plopșor” și Cezar Avram, prodecan al Facultății de Științe Sociale a Universității din Craiova, au susținut scurte discursuri, au transmis un mesaj de bun venit participanților și au vorbit despre desfășurarea evenimentului.

Programul sesiunii a suferit schimbări pe parcurs, ordinea prezentărilor fiind continuu modificată. În dimineața zilei de 12 mai, lucrările simpozionului au început în Secțiunea I, *Publicații culturale și științifice românești: începuturi, evoluție, digitizare*, iar moderatorii au fost Sevastian Cercel și Cezar Avram.

Sesiunea a fost deschisă de Simona Lazăr, cercetător la Institutul de Cercetări Socio-Umane “C. S. Nicolăescu-Plopșor” al Academiei Române, care a prezentat cu ajutorul unui aplicații powerpoint o documentată și argumentată comunicare: *Revista „Arhivele Olteniei” și rolul ei în viața științifică și culturală românească*, realizată în colaborare cu colega ei, Anca Ceașescu. Simona Lazăr a evidențiat că revista “Arhivele Olteniei”, fondată la Craiova în ianuarie 1922, a fost editată sub conducerea lui Charles Laugier și a unui comitet de redacție format din profesorii: Ștefan Ciuceanu, T. G. Bulat, Al. Bărcăcilă și C. D. Fortunescu – secretar de redacție, directorul revistei, profesor de limba franceză, discipol și colaborator al lui Nicolae Iorga. Caracterul enciclopedic al revistei este relevat prin materialele originale publicate în paginile sale, aparținând domeniilor istorie, arheologie, geologie, geografie, învățământ, medicină, folclor, literatură, artă, știință etc. Cercetătoarea a subliniat că revista încerca lămurirea unor date și evenimente importante din istoria României: formarea poporului român și continuitatea sa în spațiul carpato-dunărean, permanența ideii de libertate, independență și unitate națională, vechimea și originea Craiovei, instituții și dregătorii feudale (bănia și

căimăcămia), genealogia unor mari familii boierești (Craioveștii, Buzeștii, Brădeștii, Crețesții, Bengeștii, Jienii, Obedenii etc.) sau domnitoare (Neagoe Basarab, Mihai Viteazul, Constantin Brîncoveanu, Constantin Mavrocordat etc.). În perioada 1922-1946 au fost publicate 130 de numere, în anii dificili care au urmat războiului încetându-și activitatea. Seria nouă a revistei și-a început apariția în anul 1981, ca publicație anuală, trăsătură pe care o păstrează și astăzi. Revista apare sub egida Academiei Române și este editată de Institutul de Cercetări Socio-Umane “C. S. Nicolăescu-Plopșor” din Craiova. În revista “Arhivele Olteniei” se regăsesc studii științifice relevante aparținând unor personalități recunoscute ale mediului academic, dar și ale cercetătorilor interesați de aprofundarea domeniilor umaniste specifice revistei.

A luat apoi cuvântul Ana-Maria Cătănuș, de la Institutul National pentru Studiul Totalitarismului al Academiei Române, care a susținut comunicarea *O voce în istoriografia românească și est-europeană: revista Arhivele Totalitarismului*, realizată împreună cu Dan Cătănuș. Cercetătoarea a subliniat că, înființată în anul 1993, revista “Arhivele Totalitarismului” a reușit să devină în cei 29 de ani de activitate un reper al istoriografiei românești și est-europene. A prezentat contextul în care a luat ființă revista, principalele arii de interes, evoluția publicației, provocările și succesele înregistrate în cele aproape trei decenii de existență.

Subsemnata am susținut comunicarea: *Din istoria Revistei Arhivelor (1925-1989)*. Am prezentat cu imagini și documente istorice “Revista Arhivelor”, care a fost fondată în 1924 de Constantin Moisil, profesor universitar, academician, director al Arhivelor Statului. A continuat istoricul Aurelian Sacerdoțeanu, care a editat cinci volume în anii 1938-1947, ulterior regimul comunist desființând revista timp de un deceniu. “Revista Arhivelor” a fost publicația oficială a Arhivelor Statului, care a prezentat multe din problemele organizării și funcționării acestei instituții în Capitală și în filialele regionale, o varietate de studii de arhivistică, cronologie, diplomatică, genealogie, heraldică, numismatică, paleografie, sigilografie, volume omagiale, bibliografii, dări de seamă. În această revistă au fost editate sute de documente, catagrafii, condici, inscripții, manuscrise ș. a. În perioada României comuniste, din 1958 “Revista Arhivelor” și-a reluat apariția cu o serie nouă, publicând diverse materiale de propagandă socialistă, dar și lucrări valoroase de specialitate arhivistică. Alături de mari istorici, filologi, profesori universitari, membri ai Academiei Române, precum Bogdan Petriceicu Hașdeu, Dimitrie Onciul, Nicolae Iorga, au publicat studii valoroase în “Revista Arhivelor” și mulți arhiviști, printre care: Emil Vărtosu, Ștefan Meteș, Teodor Bălan, Mihai Regleanu, Mihail Fănescu, Tudor Mateescu, Marcel Ciucă. În această revistă au apărut și articole scrise de femei, cercetătoare sau arhiviste (Maria Holban, Elena Limona, Maria Dogaru, Mioara Tudorică, Ioana Burlacu ș. a.), iar unele au fost inspirate din istoria femeilor.

Despre *Analele Universității din Craiova. Seria Științe filologice. Lingvistică* a vorbit Elena Pârnu, de la Facultatea de Litere a Universității din Craiova. Profesoara și-a afirmat interesul pentru o prezentare a revistei sub aspect istoric,

ocupându-se de perioada 1996-2021. Revista “Analele Universității din Craiova. Seria Științe filologice. Lingvistică” a Universității din Craiova, Facultatea de Litere a apărut din 1996, ca o serie nouă, cu profil lingvistic bine individualizat, continuând “Analele Universității din Craiova. Seria filologie, istorie, geografie”, revistă științifică înființată în 1972. A subliniat faptul că este vorba de o revistă *peer review* și publică texte în engleză, franceză, germană, italiană, română, spaniolă. Apare anual, într-un volum cu două numere.

Mihaela Bărbieru, de la Institutul de Cercetări Socio-Umane “C. S. Nicolăescu-Plopșor”, a prezentat comunicarea *Anuarul Institutului de Cercetări Socio-Umane „C.S. Nicolăescu-Plopșor” în peisajul publicistic românesc*. Cu o aplicație power point, cercetătoarea a arătat că din anul 1999 până în prezent, Anuarul Institutului de Cercetări Socio-Umane “C. S. Nicolăescu-Plopșor” este o apariție constantă în peisajul publicistic românesc. Cu caracter interdisciplinar, revista cuprinde în paginile sale o serie de studii de anvergură, în limba engleză, iar scopul său este de a crește nivelul de cercetare din domeniul științelor socio-umane.

Radu-Ștefan Vergatti, membru titular al Academiei Oamenilor de Știință din România a prezentat numeroase și interesante informații despre *Domnul Țării Românești, Petru Cercel și relațiile lui cu Biserica Ortodoxă Română*. Profesorul a susținut că principele Ungrovlahiei Petru Cercel (1583-1585) a fost o personalitate complexă. Educat ca prinț garant în Sublima Poartă, unde și-a petrecut toată copilăria, a călătorit apoi în mare parte din vestul Europei, în Odiseea obținerii tronului moștenit de la tatăl său. Prințul vorbea curent 12 limbi străine, scria poeme cu caracter ortodox, dintre ele, unul publicat de Gr. Tocilescu, tradus de Al. Ciorănescu, tipărit la Veneția în 1586. Cercetătorul a demonstrat că în scurta sa domnie, Petru Cercel a schimbat radical aspectul Curții Domnești din Târgoviște: a construit un palat și o biserică cu plan în cruce greacă înscrisă, rară în arhitectura clasică valahă, a reparat și renovat, a făcut danii. Din cauza luptei permanente pentru putere și a competiției bănești promovată de cercurile puterii din Imperiul Otoman, Petru Cercel a pierit în chip tragic. A avut o existență scurtă, dar absolut remarcabilă și remarcată elogios la nivelul celor mai importante puteri ale timpului din Europa Occidentală.

Oana Sâmbrian, de la Institutul de Cercetări Socio-Umane “C. S. Nicolăescu-Plopșor”, a prezentat sistematic și elocvent, cu un material powerpoint, comunicarea: *Hispania felix: despre prima revistă științifică românească dedicată Secolului de Aur*. Cercetătoarea a afirmat că în 2009 a văzut lumina tiparului *Hispania felix: revista rumano-españolă de cultura y civilización de los Siglos de Oro*, prima revistă științifică românească dedicată studiilor axate pe așa-numitul Secol de Aur (secolele XVI-XVII). A evidențiat că prin acest studiu intenționează să prezinte progresele și perspectivele acestei reviste după mai mult de un deceniu de la publicarea primului număr, dedicând o atenție specială provocărilor reprezentate de parcurgerea drumului de la tradițional la digital.

După o scurtă pauză, sesiunea a continuat cu Secțiunea a II-a, *Arhivele Olteniei (1922-2022)*. *Personalități și domenii de cercetare*, moderatorii fiind Elena Pîrvu,

Universitatea din Craiova, Facultatea de Litere și Georgeta Ghionea, de la Institutul de Cercetări Socio-Umane “C. S. Nicolăescu-Plopșor”.

Sevastian Cercel a deschis lucrările sesiunii cu *Pledoaria revistei „Arhivele Olteniei” pentru înființarea învățământului superior craiovean*. Cercetătorul a afirmat că publicarea revistei “Arhivele Olteniei” este realizarea “cea mai de preț” a Societății “Prietenii Științei” din Craiova, care își asuma un plan cultural ambițios pentru Oltenia interbelică. Anul apariției revistei – 1922 – a fost cel în care, la Craiova, se înființa Universitatea liberă “menită să dea tuturor celor ce ar vrea să se instruiască, cunoștințele generale, practice și în legătură cu problemele actuale ale vieții politice, sociale și economice”. Revista a militat de la început pentru înființarea unei Universități craiovene, proiect susținut de Societatea “Prietenii Științei” din Craiova și de personalitățile timpului. Discursul lui Ioan Bianu, președintele Academiei Române, din martie 1929, publicat în paginile revistei, amintea despre “școala de la Arhivele Olteniei” și sublinia “datoria înființării Universității din Craiova”. În aprilie 1947, când prin lege s-a înființat Universitatea din Craiova, se împlineau 25 de ani de la primul semnal în acest sens din paginile revistei, iar în primul consiliul al Eforiei Universității regăsim personalități oltene care au susținut în timp acest demers al “Arhivelor Olteniei”.

A luat apoi cuvântul Georgeta Ghionea, care a vorbit despre *Câteva ipostaze ale femeii în paginile revistei Arhivele Olteniei*. Cercetătoarea și-a exprimat dorința ca studiul său să surprindă diferitele ipostaze în care apare femeia, sub raport textual, în paginile revistei “Arhivele Olteniei”, seria veche (1922-1944). Totodată, să realizeze o analiză a materialelor care au abordat femeia și realitățile existenței sale, o reconstruire a atmosferei vieții literare printr-o recuperare bibliografică a operei unor scriitoare (Doina Bucur, Elena Farago, Coca Farago, Sabina Paulian). Cercetătoarea a arătat că prin studiul său încearcă o analiză a rubricii “mișcarea culturală”, rubrică permanentă în seria veche, care a înregistrat toate evenimentele cultural-artistice din Oltenia și care relevă ipostaze ale femeii artist.

Iustina Nica (Burci), de la Institutul de Cercetări Socio-Umane “C. S. Nicolăescu-Plopșor”, a vorbit despre *Onomastica în paginile revistei „Arhivele Olteniei” (seria veche)*. Cercetătoarea a menționat că publicația craioveană “Arhivele Olteniei” (serie veche) nu a avut o rubrică specială destinată toponimiei ori antroponimiei, însă articole a căror tematică viza numele de locuri și de persoane, precum și recenzii care semnalau apariția unor noi lucrări în aceste domenii, au apărut permanent în paginile revistei pe întreg parcursul editării sale. Pe lângă acestea, a fost publicată și o serie de articole al căror subiect nu a vizat probleme de toponimie sau de antroponimie, dar în care se regăsește o informație bogată: diverse liste cu nume de persoane sau localități, genealogii. Obiectivul autoarei a fost să surprindă și să analizeze preocupările cărturarilor și oamenilor de știință din Oltenia primei jumătăți de secol al XX-lea în ceea ce privește onomastica zonei. Consideră că studiile și articolele de toponimie și antroponimie s-au încadrat perfect dezideratelor revistei: pe de o parte, de a scoate la lumină materiale

importante pentru trecutul nostru, pe de alta, de a face cunoscute manifestațiile culturale și de viață oltenească ale timpului.

Sesiunea a continuat cu comunicarea *Sociologi olteni prezenți în paginile Revistei Arhivele Olteniei, Serie Nouă*, prezentată de Gabriela Boangiu, de la Institutul de Cercetări Socio-Umane “C. S. Nicolăescu-Plopșor”. Cercetătoarea a subliniat că “Revista Arhivele Olteniei”, seria nouă a publicat numeroase articole semnate de sociologi olteni cunoscuți în comunitatea științifică națională, în special Dumitru Otovescu, Rodica Țugui, Ileana Roman.

A urmat o scurtă pauză și lucrările sesiunii au continuat sub coordonarea moderatorilor Simona Lazăr și Mircea Negru, de la Universitatea “Spiru Haret” și Universitatea din Craiova.

Mircea Negru a prezentat comunicarea: *Amfore romane de tip Kapitan II descoperite la Reșca-Romula*, cu o aplicație powerpoint. A evidențiat de la început că Romula a fost cel mai mare oraș, centru economic și, probabil, comercial, din provincia Dacia Inferior (Malvensis). În cursul cercetărilor arheologice din perioada 2013-2018 în sectorul de Nord și în Fortificația Centrală au fost descoperite cantități mari de fragmente de vase ceramice, amforele fiind printre cele mai frecvente dintre acestea. Informațiile științifice indică o perioadă lungă a prezenței lor la Romula. Acest tip de amfore era folosit în mod special la transportul vinului. Cu privire la originea lor, se presupune a fi una orientală, dar nu se poate exclude nici producerea unora dintre ele la Romula, unde au fost descoperit un număr de opt ateliere ceramice cu 25 de cuptoare de ars vase și alte obiecte din lut.

Despre *Cercetări cu privire la perioada neolitică și eneolitică publicate în revista „Arhivele Olteniei”* a vorbit Sabin Popovici, de la Muzeul Romanaiului din Caracal, coautoare a studiului fiind Simona Lazăr. Cercetătorul a menționat că “Arhivele Olteniei” au găzduit încă de la primele numere și numeroase articole de arheologie. Astfel, pentru perioada neoliticului dezvoltat și eneoliticului timpuriu reprezentate de culturile arheologice Dudești, Vădastra și Boian, semnificative sunt contribuțiile aduse de către C. S. Nicolăescu Plopșor și Dumitru Berciu. Încă din 1939, din lucrarea *Arheologia preistorică a Olteniei* au fost prezentate materiale neolitice, urmate în anii '80 de articolele semnate de arheologii Eugen Comșa și Marin Nica. O altă lucrare a fost prezentată de Sabin Popovici, fiind realizată în colaborare cu Iulia Răbâncă, de la Muzeul Județean “Teohari Antonescu” din Giurgiu: *Neoliticul timpuriu reflectat în contribuțiile publicate de-a lungul timpului în revista „Arhivele Olteniei”*.

Dinică Ciobotea, membru onorific al Institutului de Cercetări Socio-Umane “C.S. Nicolăescu-Plopșor”, a vorbit despre *Un istoric mai puțin cunoscut, Ion S. Floru*. Profesorul a amintit date din biografia istoricului Ion S. Floru (1864-1950), colaborarea cu Titu Maiorescu, Simion Mehedinți și Dimitrie Onciul. Ion Floru a activat ca profesor de istorie la liceul “Sf. Sava” din București și a avut funcții în cadrul Ministerului Cultelor și Instrucțiunii Publice. Opera sa cuprinde manualele

de istorie pentru toate clasele și lucrarea rară de filosofie a istoriei intitulată *Constituirea istoriei ca știință*.

Ionel Geambașu, de la Universitatea “Valahia”, a susținut cu un material powerpoint comunicarea *Studii legate de arheologia paleoliticului publicate de C. S. Nicolăescu-Plopșor în „Arhivele Olteniei”*. Profesorul a vorbit despre arheologul C. S. Nicolăescu-Plopșor și campaniile sale de săpături de la Baia de Fier, care consideră că sunt definitorii pentru cercetarea paleoliticului din România. În “Arhivele Olteniei”, între anii 1922 și 1935, se găsesc numeroase articole semnate de C. S. Nicolăescu-Plopșor ce cuprind atât simple mențiuni de stațiuni preistorice de pe teritoriul Olteniei, cât și articole complexe în care încearcă să periodicizeze istoria Olteniei.

Tudor Rățoi a prezentat un alt mare fondator al revistei “Arhivele Olteniei”, Alexandru Bărcăcilă. Autorul a susținut că Alexandru Bărcăcilă (31 martie 1876, Bughea de Sus, Muscel-6 februarie 1970, București) a fost unul dintre marile spirite ale Olteniei, arheolog, profesor și fondator de instituții culturale, promotor al revistei “Arhivele Olteniei”. Ca membru al comitetului ei de conducere, s-a îngrijit de difuzarea revistei în părțile Mehedințiului, iar ca om de știință a publicat numeroase articole, studii și note de lectură, circumscrise nu numai specialității în care s-a consacrat – arheologia clasică și latinitatea –, dar și documente interesând epoci mai noi ale istoriei naționale, majoritatea legate de zona în care a trăit și și-a desfășurat activitatea. Printre acestea sunt de menționat numeroase acte referitoare la Revoluția română din 1821, antichități romane și românești din Hațeg, monumentele funerare și religioase ale Drobetai, viața medievală la Turnu-Severin, corespondența episcopului Calinic al Râmnicului, viața culturală a orașului Turnu-Severin ș. a. De asemenea, indirect, Al. Bărcăcilă a fost prezent în paginile “Arhivelor Olteniei” prin bogata serie de recenzii la lucrările sale științifice, toate publicate de C. D. Fortunescu.

Gabriel Croitoru, de la Institutul de Cercetări Socio-Umane “C. S. Nicolăescu-Plopșor”, a vorbit despre *Istoria Craiovei reflectată în paginile revistei „Arhivele Olteniei”*. Cercetătorul a menționat că în primele decenii ale secolului al XX-lea, interesul pentru istoria locală a crescut considerabil și în ceea ce privește orașul Craiova. În studiul său, încearcă să surprindă interesul intelectualilor români, în marea lor majoritate din Oltenia, pentru realizarea unei monografii a urbei craiovene, deziderat care apare constant în numerele revistei în speță și care nici până astăzi nu a fost realizat.

A luat apoi cuvântul Laurențiu Radu, de la Institutul de Cercetări Socio-Umane “C. S. Nicolăescu-Plopșor”, care a prezentat studiul *Caracteristici ale ocupației austriece a Olteniei în revista „Arhivele Olteniei”*.

Vineri, 13 mai, sesiunea s-a deschis la ora 9, prima secțiune – *Publicații culturale și științifice românești: începuturi, evoluție, digitalizare* –, fiind moderată de Narcisa Maria Mitu și Oana Sâmbrian, cercetătoare la Institutul de Cercetări Socio-Umane “C. S. Nicolăescu-Plopșor”.

Primul referent a fost Alexandru Nicolaescu, de la Institutul de Cercetări Socio-Umane Sibiu, care a prezentat foarte argumentat, sistematic, ilustrând și cu materiale powerpoint, studiul *Tematica educațională și informațională publicată de revista Familia (1865-1906)*. Cercetătorul a menționat că revista “Familia”, redactată de Iosif Vulcan, a apărut la Budapesta în anul 1865, fiind mutată în anul 1880 la Oradea, unde a fost publicată până în 1906. În scurt timp, a devenit una dintre cele mai reprezentative reviste culturale românești din Imperiul Austro-Ungar, având o circulație semnificativă în tot spațiul românesc. Cercetătorul a analizat componenta educațională transmisă prin intermediul articolelor istorice, dedicate științei sau mișcării culturale, legate de viața țăranilor, descrierile de călătorii și abordările politice, încercând să surprindă mesajele transmise prin intermediul lor. A urmărit componenta informațională din cadrul rubricilor dedicate știrilor, a evidențiat și existența unor scrieri feminine.

Al doilea referent a fost Mihaela Dudu, șef al SJAN Dolj, cu lucrarea *Oltenia. Studii. Documente. Culegeri*. Arhivista a prezentat un scurt istoric al uneia dintre cele mai longevive publicații de cultură a Craiovei, “Oltenia. Studii. Documente. Culegeri”. Înființată de C. S. Nicolăescu-Plopșor în anul 1940, revista a cunoscut o întrerupere bruscă datorită celui de-al Doilea Război Mondial, publicarea acesteia fiind reluată în anul 1997, sub îngrijirea colectivului de arhiviști al Direcției Județene Dolj a Arhivelor Naționale.

Din Polonia, de la Universitatea din Varșovia – Facultatea de Științe Politice și Studii Internaționale, Karina Marczuk a oferit o frumoasă prezentare în limba engleză, cu o aplicație powerpoint a studiului *On Romania in Poland: Evolution of the Image. Analysis of the Digital Library POLONA Content*. Profesoara a menționat că Biblioteca digitală POLONA este un proiect dezvoltat de Biblioteca Națională Poloneză pentru a digitaliza cărți (vechi), ziare și alte surse deținute de bibliotecă. Scopul este de a permite cititorilor să le folosească pe scară largă. Obiectivul lucrării sale este de a prezenta rezultatul cercetării despre România pe baza resurselor care au constituit imaginea României în rândul cititorilor polonezi de-a lungul deceniilor. Pentru a face acest lucru, autoarea a cercetat arhiva POLONA și a indicat un set de subiecte principale care privesc România.

Emanuel Pavel Tăvală, de la Facultatea de Drept a Universității “Lucian Blaga” din Sibiu, a vorbit despre “*Telegraful Român*” – cel mai vechi ziar din România. Cercetătorul a subliniat că “Telegraful” este cel mai vechi ziar din România, care se apropie de două secole de apariție neîntreruptă. În paginile acestui ziar se regăsesc aspecte ce țin de identitatea națională, de cultura națională, de cea lingvistică și evoluția juridică a Transilvaniei și a Academiei de Drept cezaro-crăiesc care a funcționat la Sibiu.

A luat apoi cuvântul Narcisa Maria Mitu, care a prezentat studiul *Un francez cu suflet de oltean: Charles Laugier. Activitatea medicală și culturală*, realizat în colaborare cu colega ei, Loredana Ilin Grozoiu. Cu ocazia celebrării unui secol de la apariția primului număr al revistei “Arhivele Olteniei”, cercetătoarele și-au propus să elogieze personalitatea și activitatea doctorului Charles Hyppolite

Laugier, fondatorul publicației “Arhivele Olteniei”, care a dat dovadă de tenacitate și de un spirit de organizare deosebit în demersul său pe tărâmul medical, cultural și științific din Oltenia. A cules material folcloric, obiceiuri și practici din medicina populară românească.

Nicolae Mihai, de la Institutul de Cercetări Socio-Umane “C. S. Nicolăescu-Plopșor”, a descris *Revista „Arhivele Olteniei” și istoricii valoroși ai Olteniei. Cazul Ion Donat*. Cercetătorul a vorbit despre partea de activitate a lui Ion Donat în calitate de colaborator al revistei “Arhivele Olteniei”. Ion Donat, cu o amplă și variată activitate, a combinat demersurile de paleografie, istorie socială, toponimie și onomastică, cu rezultate notabile atât în privința istoriei medievale timpurii, cât și a istoriei premoderne și moderne și a istoriei locale. Cercetătorul a evidențiat calitățile lui Ion Donat, o excelentă cunoaștere a documentului istoric, o riguroasă și atentă construire a ipotezelor de lucru și a reflecțiilor în domeniu.

A urmat o scurtă pauză, după care au început lucrările secțiunii a II-a, *Arhivele Olteniei 1922-2022: personalități și domenii de cercetare*, care a fost moderată de cercetătoarele Anca Ceașescu și Ileana Cioarec.

Ileana Cioarec a susținut o comunicare despre C. D. Fortunescu, realizată împreună cu colega ei, Laura Antoaneta Sava (*C. D. Fortunescu, personalitate marcantă a vieții culturale din Oltenia*). C. D. Fortunescu s-a născut la 28 octombrie 1874 la Craiova. A absolvit cursurile liceului “Carol I” din Craiova și ale Facultății de Litere și Filozofie de la Universitatea din București. După terminarea studiilor universitare s-a întors la Craiova, unde a activat ca profesor de limbă franceză la Liceul “Carol I” și Liceul Militar. În anul 1931 a deținut funcția de secretar general la Ministerul Instrucțiunii Publice. A înființat în Craiova mai multe reviste de cultură: “Gazeta școalei”, “Lumina satelor”, “Năzuința”. Cele mai de seamă realizări ale lui C. D. Fortunescu rămân înființarea Societății “Prietenii Științei” și a revistei “Arhivele Olteniei”.

A luat apoi cuvântul Ion Militaru, de la Institutul de Cercetări Socio-Umane “C. S. Nicolăescu-Plopșor”, care în comunicarea sa, *Portretul unei posterități dificile*, a vorbit despre C. S. Nicolăescu-Plopșor, un intelectual, o personalitate complexă – arheolog, etnograf. Cercetătorul se întreba: “A fost povestitorul ale cărui basme închipuite stau, poate, alături de cele ale lui Creangă sau Ispirescu? A fost arheologul care, fie și fără descoperiri care să impună, a deschis vaste șantiere? A fost culegătorul pasionat de folclor care, stăpânit de furia pasiunii, lăsa în urmă rigorile sau a fost cel care, în vremuri de dictatură avea conștiința unei salvări a culturii pe ultima sută de metri a vieții acesteia?” Și răspundea: “C. S. Nicolăescu-Plopșor a fost cel care, într-o viață insuficientă pentru atâtea câte îi solicitau mintea și timpul, le-a venit în întâmpinare cu entuziasmul unei echipe, nu al unui individ”. Dumitru-Valentin Pătrașcu și Daniela-Liliana Pătrașcu de la Muzeul județean “Alexandru Ștefulescu” din Târgu-Jiu, s-au înscris la simpozion cu studiul *Charles Laugier – medic primar al județului Gorj (1903-1908)*. Dumitru-Valentin Pătrașcu a prezentat date biografice importante ale medicului primar al județului Gorj, Charles Laugier. Președinte al Societății “Prietenii Științei”, începând din februarie

1915, ce reunea personalități culturale și științifice precum: Nicolae Iorga, Simion Mehedinți, Alexandru Tzigara-Samurcaș, C. D. Fortunescu, Constantin Rădulescu-Motru, Charles Laugier a depus eforturi în vederea îmbunătățirii situației sanitare a satelor și combaterii epidemiilor. În perioada în care s-a aflat în județul Gorj, Charles Laugier a îndeplinit și atribuții de medic veterinar, participând la combaterea unei grave epidemii de dalac. Ajutat de fostul său profesor, Ioan Cantacuzino, Charles Laugier a realizat, pentru prima dată în România, injecții cu ser antidifteric, reducând mortalitatea în rândul animalelor. Odată cu intrarea României în Primul Război Mondial, Charles Laugier a luat parte la campania anului 1916 în calitate de medic militar. Ca urmare a retragerii armatei române în Moldova, Charles Laugier a luat parte la organizarea spitalului pentru îngrijirea bolnavilor de tifos exantematic de la Socola.

Diana Păunoiu, de la Institutul de Cercetări Socio-Umane “C. S. Nicolăescu-Plopșor” a vorbit despre *C. D. Fortunescu și proiectul „Monografiei istorice a județului Dolj” din anul 1939*. Cercetătoarea a afirmat că la baza cercetării sale a fost analiza unui set de documente provenind din arhivele locale, respectiv: corespondența purtată, în anul 1939, între prefectul județului Dolj, directorul Căminului Cultural Județean și directorul revistei “Arhivele Olteniei”, pe marginea posibilității realizării unei monografii istorice a județului Dolj. Proiectul monografiei reprezintă o mărturie pentru prestigiului de care se bucura, în anul 1939, acest colectiv în cadrul comunității locale și a elitelor intelectuale, prestigiu obținut și ca urmare a calității de înaltă ținută științifică a articolelor și materialelor publicate timp de 18 ani în paginile revistei “Arhivele Olteniei”.

Date privind învățământul în paginile revistei „Arhivele Olteniei”, Serie veche este lucrarea realizată de Anca Ceașescu și Cezar Avram. Cercetătoarea Anca Ceașescu a subliniat că în paginile revistei “Arhivele Olteniei”, alături de o serie de teme diverse, se regăsesc date privind evoluția învățământului în zona Olteniei istorice, dar și documente referitoare la actele normative din epocă. Sunt referiri la începuturile învățământului monahal, cu predare în slavonă, apoi la apariția și dezvoltarea învățământului urban și sătesc în limba română, precum și la formarea cadrelor didactice și ocuparea posturilor, prin concurs. După Primul Război Mondial s-a realizat o așezare a învățământului pe baze solide, reglementate unitar pe tot cuprinsul țării.

Ion-Leone Gavrila-Ciobotea, de la Institutul de Cercetări Socio-Umane “C. S. Nicolăescu-Plopșor”, a susținut comunicarea *Studii și articole din revista Arhivele Olteniei privind Casele Băniei din Craiova*. A subliniat că reședința banilor și marilor bani ai Craiovei s-a menținut impunătoare, deși a suferit transformări în decursul istoriei. În forma actuală, Casele Băniei au fost ridicate de Constantin Brâncoveanu, în 1699, pe locul unei clădiri mai vechi ce fusese reședința banilor, marilor bani și a lui Mihai Viteazul. La rândul ei, clădirea fusese ridicată în locul reședinței marilor boieri Craiovești, descendenți direcți al lui Basarab Întemeietorul. Autorul a prezentat și planșe de la Arhivele Naționale.

La sfârșitul lucrărilor acestei secțiuni au avut loc discuții, dezbateri, iar după o scurtă pauză, s-a deschis ultima secțiune a simpozionului: *Societăți culturale-științifice în secolul XX. Varia*, moderată de cercetătoarea Iustina Nica-Burci.

Emil Țîrcomnicu, de la Institutul de Etnografie și Folclor “C. Brăiloiu” al Academiei Române, București, a prezentat comunicarea *Societatea de Cultură Macedo-Română la începutul secolului XX (1900-1913)*. Cercetătorul a menționat că Societatea de Cultură Macedo-Română, înființată la 23 septembrie 1879 și recunoscută juridic prin Înalt Decret Domnesc la 15 aprilie 1880, a fost, până la jumătatea secolului al XX-lea, organizația reprezentativă a macedoromânilor din Regatul Român și din sudul Dunării. A prezentat realizări ale acestei organizații în domeniul cultural și educațional, precum și profilul unor personalități culturale care au activat, în perioada 1900-1913, de la începutul secolului și până la destrămarea Imperiului Otoman, ca urmare a războaielor balcanice.

Cristina Gudin, de la Facultatea de Istorie a Universității din București, a prezentat o interesantă comunicare: „*Columna lui Traian*”. *O pagină din istoria presei românești*. Conferențiară a pledat pentru valoarea publicației “Columna lui Traian”, revistă de referință în epoca 1870-1883. Și-a declarat intențiile să surprindă schimbările produse în profilul revistei, să evidențieze modul în care a evoluat problematica articolelor, fluctuațiile existente în rândul colaboratorilor, dificultățile cu care gazeta s-a confruntat ș. a.. “Columna lui Traian”, editată de Bogdan Petriceicu Hașdeu începând cu anul 1870, s-a impus prin calitatea studiilor și diversitatea conținutului său (atacuri la adresa monarhiei, a junimiștilor, investigarea creațiilor folclorice românești, chiar editare de documente cu explicații, rezumate), la aceasta contribuind cu prisosință profesionalismul colaboratorilor săi: Gr. Tocilescu, A. D. Xenopol, Al. Odobescu, G. Sion, Gh. Chițu ș. a., precum și standardele științifice impuse de fondatorul ei.

Dumitru Pasăre, de la Universitatea din Craiova, Facultatea de Litere, Departamentul de Muzică, a prezentat un referat aparte: *Modalități tehnice de interpretare și construcție a naiului*. Vorbește de mitologia greacă a zeului Pan, despre tehnici de construire a naiului, lemnul folosit. Varietatea muzicii prin intermediul naiului, precum și numărul impresionant de naiști celebri și de creații culese și studiate pe teme științifice, au făcut ca muzica românească să fie recunoscută pe plan mondial drept una dintre cele mai bogate în spiritualitate.

Cercetătoarea Narcisa Maria Mitu a prezentat și o altă comunicare: *Finanțarea, promovarea și valorificarea științifică a revistei Arhivele Olteniei (1922-1946)*. La nivelul Olteniei, atât în perioada modernă, dar și în cea interbelică, Craiova s-a distins ca fiind cel mai important centru cultural, istoric și economic. Pe plan cultural, Revista “Arhivele Olteniei” se înscrie ca “una dintre cele mai valoroase” publicații ale vremii, detașându-se de celelalte tipărituri prin profilul său enciclopedic. Dr. Laugier informează că ideea editării unei astfel de reviste era una mai veche, dar că se ezitase mult, în special din cauza dificultăților materiale cu care se confruntau publicațiile, în general, dar mai ales cele științifice în vremea respectivă. Deși amenințarea opririi editării din cauze materiale a planat asupra

revistei adeseori, aceasta a reușit să apară și să fie apreciată timp de două decenii. Ion Bianu aprecia revista “Arhivele Olteniei” ca fiind “o comoară neprețuită” pentru istoricii prezenți și viitori.

Apoi, Constanțiu Dinulescu, de la Universitatea din Craiova, a vorbit despre *Unele considerații privind rolul istoric al așezămintelor mănăstirești în opera lui Ion Donat. Studiu de caz: Crețești, Dolj*.

Profesorul Ion Militaru l-a prezentat participanților la simpozion pe Marian Cojoc, de la Universitatea “Ovidius” din Constanța, care a prezentat comunicarea *Unele aspecte privind propaganda bolșevică din presa românească interbelică (1919-1939)*. Profesorul a arătat că, odată cu crearea Internaționalei a III-a comuniste (2-6 martie 1919), s-a intensificat procesul diseminării “tezelor” antinaționale ce vizau stabilitatea și integritatea Europei la finalul Primului Război Mondial. Pentru România, provinciile “urmărite” în actul propagandistic comunist au fost Transilvania, Basarabia, Bucovina și Dobrogea. A subliniat importanța, alături de documentele de arhivă, a numeroase articole apărute în presa timpului. Astfel, publicații precum “Socialismul”, “Înainte”, “Scânteia” au jucat un rol important în susținerea politicii bolșevice în perioada interbelică.

La sfârșitul fiecărei secțiuni, uneori și în pauze, au avut loc discuții, dezbateri, schimburi de idei, cu o largă participare. Organizatorii au mulțumit pentru participare și comunicările prezentate și au cerut cercetătorilor să trimită studiile pentru publicare în anuarul Institutului de Cercetări Socio-Umane “C. S. Nicolăescu-Plopșor” din Craiova.

Monica Negru

Contributors

Cecilia CÂRJĂ, “Babeş-Bolyai” University, Cluj-Napoca; **research field:** Church History; Modern History of Romania; History of High Education Life; **recent publications:**

- (with Marcela Sălăgean) (coord. of), *România după „Marele Război”. Provocări politico-diplomatice 1919-1920*, Cluj-Napoca: Mega, 2021, 193 p.;
- (with Ioan-Aurel Pop) (coord. of), *Făclia Unirii celei Mari. Gânduri la Centenar*, Cluj-Napoca: Școala Ardeleană, 2019, 228 p.;
- (coord. of) *Universitatea românească din Cluj la Centenar*, Cluj-Napoca: Mega, 2020, 300 p.

Ion CÂRJĂ, “Babeş-Bolyai” University, Cluj-Napoca; **research field:** Church History; Modern History of Romania; Romanian-Italian Cultural Relations; **recent publications:**

- (with Ioana Rustoiu & Smaranda Cutean & Zoran Marcov) (ed. of), *Proiecte și destine românești în amurg de imperii: Legiunea Română din Italia (documente vizuale)/Progetti e destini romeni al tramonto degli imperi: la Legione Romana d'Italia (documenti visuali)*, Cluj-Napoca: Argonaut & Mega, 2021, 115 p.;
- (with Teodor Ioan Hodor & Adrian Corpădean), *Lucrările conferinței internaționale online „ROMANIA-ITALIA-EUROPA. Evoluții istorice-Dinamici culturale-Relații internaționale”, 16-18 septembrie 2020*, supplement of “Anuarul Institutului de Istorie George Barițiu din Cluj-Napoca”, Series Historica LIX (2020), 2, 720 p.;
- (with József Benkő & Maria Alexandra Pantea & Iulia Boțoghină) (ed. of), *De la „amurgul imperiilor” la România Mare. Românii din Austro-Ungaria în Primul Război Mondial. Documente vizuale*, Cluj-Napoca: Argonaut, 2018, 204 p.;
- (ed. of) *Imperi e nazioni nell'Europa centro-orientale alla vigilia della Prima Guerra Mondiale. Atti del Convegno internazionale*, Cluj-Napoca, 21 febbraio 2014, Istituto per la storia del Risorgimento italiano/Biblioteca Scientifica/Collana „Prospettive/Perspectives”, V, Cluj-Napoca, Rome, 2016, 244 p.;
- (with Lucian Vaida & Loránd L. Mádly & Dan Prahase) (ed. of) *Un ardelean în Marele Război: Albert Porkoláb (1880-1920)*, Cluj-Napoca: Argonaut & Mega, 2016, 247 p.

Marco CASSIOLI, Telemme Laboratory, University of Aix-Marseille; **research field:** Medieval and Early Modern History; **recent publications:**

- *Un console genovese a Caffa e la sua traiettoria politica: Gottifredo da Zoagli (XIV secolo)*, “Nuova Rivista Storica” 106 (2022), 3, p. 1185-1198;
- *Gli statuti di Pigna e la storia rurale delle Alpi Marittime (XVI secolo)*, Turin: Deputazione Subalpina di Storia Patria, 2020, 230 p.;

- *Mobility and Wax Trade in the Black Sea Region: The Merchants of Kilia, 1360-1361*, "Hiperboreea" 7 (2020), 1, p. 1-16;
- *Frontiera e transito. La Val Nervia tra Liguria e Provenza (secoli XII-XVII)* (préface de Jean-Paul Boyer), Bologna: Marietti, 2018, 258 p.
- *Donare pesce e i suoi significati. Intorno al più antico documento slavo-romeno riguardante Chilia (1446)*, "Revista Arhivelor. Archives Review" 94 (2017), 1-2, p. 33-43

Octavian DASCĂL, National Archives of Romania, Bucharest; **research field:** History of Russia; USSR and Bessarabia in the 19th-20th Centuries; Russian-Romanian and Soviet-Romanian Relationship; Infodocumentary Sciences; **recent publications:**

- *Istoricul „Fondului de Aur” al României de la Moscova în documentele rusești din colecția „Microfilme – RUSIA/URSS” a Arhivelor Naționale ale României și în arhivele din Federația Rusă*, "Archiva Moldaviæ" 13 (2021), p. 311-344;
- *Incursiune ucraineană: Arhiva Centrală de Stat Istorică a RSS Ucrainene din Kiev (1968). Românii în arhivele Liovului (1969)*, "Revista Arhivelor. Archives Review" 96 (2019), 1-2, p. 13-29;
- *Cristian Racovski și Tezaurul României de la Moscova în 1918*, "Studii și Materiale de Istorie Contemporană", new series, 18 (2019), p. 45-61;
- *Fonduri arhivistice basarabene la Arhivele Statului (1944-1954)*, "Revista Arhivelor. Archives Review" 94 (2017), 1-2, p. 7-18;
- *Leonida Boga: arhivistul, "macedoneanul", "voshopoleanlu"*, "Archiva Moldaviæ" 9 (2017), p. 299-338;
- *Ceterum censeo... Relațiile arhivistice ruso-române în perioada 1990-2014*, "Revista Arhivelor. Archives Review" 92 (2015), 1-2, p. 75-101

Valentin GHEONEA, National Council for the Study of the Securitate's Archives, Bucharest; **research field:** History of the Cold War; International Organizations of Co-operation between East and West in the Post-War Period; the Palestinian Problem and the International Terrorism; Communist Romania's Foreign Policy; **recent publications:**

- *O reevaluare a relațiilor româno-chineze în timpul Războiului Rece*, "Secvențe și Biografii din Comunismul Românesc. Anuarul IICCMER" 17 (2022), p. 19-36;
- *The Securitate Versus Dracula. Tourism and Ideology in Communist Romania*, "Journal of Dracula Studies" 24 (2022), p. 103-132;
- *Carlos Șacalul și politica antiteroristă a României în anii '70*, "Arhivele Totalitarismului" 29 (2021), 1-2, p. 154-181

Mihai-Florin HASAN, "Mitropolitul Nicolae Colan" Orthodox College, Cluj-Napoca; **research field:** Medieval Studies (Elite, Social Status, Genealogy, Anthroponymy, Prosopography, Medieval Crime); the American Civil War as reflected in Mass Media; **recent publications:**

- *Câteva observații privind toponimul maghiar Monostor(Munustra) în lumina unor informații documentare cu privire la teritoriul transilvănean în secolele XI-XIII*, “Revista Bistriței” 34-35 (2020), p. 75-94;
- *Patrocinium în bazinul transilvănean în secolele XI-XIII. Câteva date despre patronii celești ai lăcașurilor de cult din secolele XI-XIII*, în *Istoria și scrisul istoric azi. Opțiuni metodologice. Paradigme*, Agendă Lucrările Conferinței internaționale din 3-5 februarie 2020, dedicată Centenarului Institutului de Istorie „George Barițiu” din Cluj-Napoca, 2020, Cluj-Napoca: Școala Ardeleană, 2020, p. 67-86;
- *Războiul Civil American reflectat în presa din monarhia austriacă*, în *Nicolae Edroiu, cel care a trecut făcând bine* (ed. by Arhim. Macarie Motogna & Mihai Florin Hasan & Victor Vizauer), Cluj-Napoca: Școala Ardeleană, 2019, p. 166-175;
- *Încă ceva despre Mircea cel Bătrân, înrudirile și rubedeniile sale. Completări genealogice și familiale*, “Revista Bistriței” 33 (2019), p. 16-60;
- *About a Theft of Oxen from Solnoc County (1353)*, “Acta Mvsei Napocensis” 54 (2017), *Historica* II, p. 40-52;
- *Câte ceva despre toponimia și castro-toponimia arpadiană din bazinul transilvănean în secolele XI-XIII. Puncte de vedere privind Uioara de Sus (Județul Alba) și nu numai*, “Revista Bistriței” 32 (2018), p. 93-110;
- *Banditry in the Kingdom of Hungary in the Middle Ages. Case Study: Some Gangs on the “Royal Land”(15th Century)*, “Acta Mvsei Napocensis” 53 (2016), *Historica* II, p. 23-31;
- *Familia nobiliară de Șintereag [Somkerék] și evoluția acesteia de la finalul epocii angevine până în timpul Jagellonilor [secolele XIV-XVI] C. Limitele puterii: 1391-1430. Funcții, itinerarii, familiari și slujitori. Cazul lui Anthonius Erdélyi. [III]*, “Revista Bistriței” 30-31 (2016-2017), p. 109-114

Șerban MARIN, National Archives of Romania, Bucharest; **research fields:** Medieval History of Venice; Venetian Chronicles; Venetian Historical Writing; Classical Crusades; Venetian-Byzantine and Venetian-Muslim Relations; Venetian Palaeography; Editorial Activity; **recent publications:**

- *Alexios I Komnenos’s Military Strategy against the Normans, according to the Venetian Chronicles*, în *War in Eleventh-Century Byzantium* (ed. by Georgios Theotokis & Marek Meško), London-New York: Routledge, 2021, p. 160-195;
- *A Description of the Christian and Muslim Terrestrial Military Forces at the Beginning of the 15th Century, According to Manuscript It. VII, 2052 [= 8981] at Biblioteca Nazionale Marciana*, “Revista Arhivelor. Archives Review” 98 (2021), 1-2, p. 112-121;
- *Some Notes Regarding the Muratorian Version of Marino Sanudo’s Le Vite dei Dogi*, “Revista Arhivelor. Archives Review” 98 (2021), 1-2, p. 12-45;
- *Between Authorship and Anonymity. The Case of the Venetian Chronicles*, “The Medieval Chronicle” 13 (2020), p. 149-181;

- “*La rotta della Tana*” (1343). *The Viewpoint of Venetian Chronicles*, in *From Pax Mongolica to Pax Ottomanica. War, Religion and Trade in the Northwestern Black Sea Region (14th-16th Centuries)* (ed. by Ovidiu Cristea & Liviu Pilat), Leiden-Boston: Brill, 2020, p. 81-112;
- *Venetian Reactions to the Normans of Southern Italy under Robert Guiscard – from Enmity to Congeniality*, in *Warfare in the Norman Mediterranean* (ed. by Georgios Theotokis), Woodbridge: The Boydell Press, 2020, p. 151-173;
- *The Geography of the Venetian Crusades. Between Terra Santa and the Balkans*, in *South-Eastern Europe and the Eastern Mediterranean. Proceedings of the Session held at the 12th International Congress of South-East European Studies (Bucharest, 2-6 September 2019)* (ed. by Ioana Feodorov), Brăila: Editura Istros a Muzeului Brăilei "Carol I", 2020, p. 213-265

Elena MUȘAT, National Archives of Romania, Bucharest; **research fields:** History of the Greek-Catholic Church; Romanian Modern History; Archival Studies; Editorial Activities; **recent publications:**

- (with Laura Dumitru; ed. of) *Constantin Diamandi, ministru al României la Petrograd*, I: *Memorii, corespondență diplomatică: 1914-1915*; II: *Corespondență diplomatică: 1915-1916*; III: *Corespondență diplomatică, 1917-1918*; Bucharest: Arhivele Naționale ale României, 2020, 2021, 2022, 577 p. + 351 p. + 723 p.;
- (with Laura Dumitru), *Dotări tehnice ale sediului principal al Arhivelor Statului în anul 1974*, “Revista Arhivelor. Archives Review” 97 (2020), 1-2, p. 181-184;
- (with Laura Dumitru) *Construirea clădirii Monitorului Oficial, actualul sediu al Arhivelor Naționale*, “Revista Arhivelor. Archives Review” 96 (2019), 1-2, p. 212-224;
- *Vizitele didactice, o modalitate de promovare a imaginii Arhivelor Naționale*, “Revista Arhivelor. Archives Review” 94 (2017), 1-2, p. 19-26

Monica NEGRU, National Archives of Romania, Bucharest; **research fields:** Feminist Movement in Inter-War Romania; History of the Feminist Associations; **recent publications:**

- (with Sanda Safta) *Ella Negruzzi – lideră feministă și prima femeie avocat pledant din România*, in *Femei celebre ale României*, Cluj-Napoca: Mega, 2022, p. 109-126;
- *Calypso Botez – lidera mișcării de emancipare civilă și politică a femeilor*, in *Femei celebre ale României*, Cluj-Napoca: Mega, 2022, p. 127-144;
- *Jurnalista Aida Vrioni și scrierile ei păstrate la ANR*, in *Frontiere și contacte. Fenomene locale, regionale și globale*, II: *Studii culturale* (coord. Simona Lazăr & Mihaela Bărbieru), Bucharest: Institutul National pentru Studiul Totalitarismului, 2022, p. 33-44;
- *Despre Asociația pentru Emanciparea Civilă și Politică a Femeilor Române și liderile ei*, “Țara Bârsei” 20 (2022), p. 129-143;

- *Din istoria Revistei Arhivelor (1924-1989)*, “Arhivele Olteniei”, new series, 36 (2022), p. 37-54;
- *Despre feministe, idealuri și fapte în arhivele Consiliului Național al Femeilor Române*, “Revista Bibliotecii Academiei Române” 7 (2022), 13, p. 107-130;
- (ed. of) *Din scrierile uitate ale Aidei Vrioni, I: Memorii și corespondență* and II: *Opere dramatice și alte scrieri literare*, Bucharest: Arhivele Naționale ale României, 2021-2022, 480 p. + 384 p.;
- (ed. of) *Pagini din istoria Societății Ortodoxe Naționale a Femeilor Române. Trecut și prezent (1910-1948)*, [Bucharest]: Societatea Națională a Femeilor Ortodoxe Române, 2021, 273 p.

Laurențiu-Ștefan SZEMKOVICS, National Archives of Romania, Bucharest;
research field: Archives Studies; History; Tourism; Auxiliary Sciences of History; Heraldry; Sigillography; Phaleristics; Vexillology; **recent publications:**

- *Poliția Română în documente de arhivă (1831-1941)*, București: Editura Ministerului Afacerilor Interne, 2022, 136 p.;
- *Decorații acordate grănicerilor români (1916-1920)*, București: Editura Ministerului Afacerilor Interne, 2022, 475 p.;
- *Documente de la Constantin Brâncoveanu privitoare la Mănăstirea și la orașul Câmpulung (1688-1711)*, Brăila: Editura Istros a Muzeului Brăilei “Carol I”, 2021, 164 p.;
- *Decorație acordată în 1931 lui Constantin Moisil*, “Revista Arhivelor. Archives Review” 98 (2021), 1-2, p. 7-11;
- *Județele Buzău și Râmnicu Sărat în documente de la Constantin Brâncoveanu (1689-1713)*, Târgoviște: Cetatea de Scaun, 2020, 306 p.;
- *Medalie conferită în 1876 lui Bogdan Petriceicu Hasdeu*, “Revista Arhivelor. Archives Review” 97 (2020), 1-2, p. 7-13;
- *Distincții onorifice conferite grănicerilor români în perioada 1916-1917*, București, 2019: Editura Ministerului Afacerilor Interne, 125 p.;
- *Decorație acordată în 1897 lui Dimitre Onciul*, “Revista Arhivelor. Archives Review” 96 (2019), 1-2, p. 7-12

***Revista Arhivelor. Archives Review* contains the following headings:**

- “Archive Studies” (archival theory and practice);
- “Studies of History” (including paleography, diplomacy, museography, sigillography, heraldry, numismatics, miniature, and other special sciences related to history; the history studies focus on the records/documents use);
- “*Restitutio*” (the editing of unpublished documents);
- “Reviews, Bibliographical Notes”;
- “*Addenda et corrigenda*” (comprising scientific debates on articles and works in the field of history and archives);
- “Archival Studies in the World” (including presentations of various archival institutions);
- “*Varia*” (presentations of conferences, meetings, seminars, scientific manifestations, symposia, and so on).

***Revista Arhivelor. Archives Review* has two issues a year. They include materials written in Romanian (with a summary in an international language), English, French, German, but also (for specific articles) Italian and Spanish.**

The editorial conditions for publishing in the *Revista Arhivelor. Archives Review* are as follows:

a) Similar conditions for articles and reviews:

- the main text must be written in Word format;
- the texts must enclose footnotes, not endnotes;
- the letter size: 11 for main text, 10 for footnotes;
- potential complementary materials (photos) in JPG format.

We also kindly ask the authors to send a short presentation containing:

- full name;
- institutional affiliation;
- research area;
- at most 6 books and/or articles recently published/edited.

The final editorial version of each material belongs to the editorial staff of the *Revista Arhivelor. Archives Review*.

The responsibility over the content of the materials is exclusively reserved to the authors.

**The Editorial Staff of the
*Revista Arhivelor. Archives Review***